

XXXIX • 1994

IDRIJSKI

RAZGLEDI

Idrijski razgledi XXXIX 1994
Izdal Mestni muzej Idrija
Idrija 1995

Uredniški odbor:

Jože Bavcon, Samo Bevk, Jože Čar, Jože Janež, Franjo Jereb, Janez Kavčič, Romana Kokošar, Ivana Leskovec, Rudi Skočir, Igor Šebenik, Filip Šemrl, Gorazd Trušnovec in Milan Trušnovec

Glavni urednik: Ivana Leskovec

Odgovorni urednik: Samo Bevk

Literarni urednik: Jože Janež

Tehnična urednika: Franjo Jereb in Rudi Skočir

Lektorica: Slavica Makuc Bric

Naslov: Idrijski razgledi, 65280 Idrija, Prelovčeva 9, p.p. 11. Žiro račun pri Agenciji za nadziranje, informiranje in plačilni promet RS, poslovalnica Idrija, št. 52020-603-30832

Grafična izvedba: Franjo Jereb

Naklada: 1000 izvodov

Idrija, januar 1995

P 489 / 39. 1994

6 P 20.083 / 1995

Naslovnica:

Rafael Terpin: »Pod gradom v Idriji, 1872. leta«; EA 7/7, 1984, linorez

Po mnenju Ministrstva za informiranje Republike Slovenije spada revija med proizvode, od katerih se plačuje davek po 5% stopnji. Odločba št. 23/84-92.

RAFAEL TERPIN

Pri današnjih Ferjančičih (na Vojskarski) so ohranjeni in dobro spravljani gospodarski, gospodinjski, statistični, gradbeni in družinski zapiski njihovih prednikov: Jožeta (rojen 1787. leta), Matevža (1826–1880), Antona (1850–1916), Fortunata (1891–1956) in Marjance Ferjančič (1893–1978). Za začetni zagon mi je bilo dovolj, bogata zgodba me je začela vleči. Danes je z nje odgrnjenih mnogo tančic, a ne prav vse. Če vas zanima, ji prisluhnite:

Iz zgodnejših časov je znano, da je bil Čekovnik v lasti gospodarjev iz Vipavskega Križa, od tam so jo k nam primahali prvi naseljenci, predvidevam, da v drugi polovici 18. stoletja. Urbar iz l. 1723 recimo govori o **Matiji Ferjančiču** iz Spodnjega Čekovnika, ki se je tja priselil 1763. leta iz Križa in poseduje novo hišo **Urške Majnikove** – »Na Belci« imenovane. Verjetno največ idrijskih Ferjančičev izhaja iz Čekovnika, v tem se najbrž ne motim. Novodošli Ferjančiči v Čekovniku in Beli so bili primerno rodovitni, kar nekaj njihovih sinov se je že daleč pred l. 1800 udinjalo pri idrijskem rudniku. V tem času je priimek v župnijskih knjigah precej pogost – pa ne gre le za bližnje sorodnike.

Prvega v navezi – Ivana (**Hans**) **Ferjančiča** zasledim v hiši št. 283 (**Carl** v **Prontu**, prej **Špet**). Predvidevam, da se je kot mlad rudar približno 1785. leta tja priženil. Poročil je **Marjanco Vončinovo**, s katero sta imela tri otroke: 1787. **Jožefa**, 1790. **Marijo** in 1795. **Simona**.

Jožef se je, tako kažejo knjige, srečno poročil v Grapo, kjer je bilo svojčas v rabi ledinsko ime Slovenski breg (Windisch Büchl). Leta 1776 so tod imenovane domačije **Matije** in **Antona Lemovca**, **Janeza Sedeja**, **Luke** in **Andreja Albrehta**, **Gregorja Kušmana** in **Filipa Kodra**. Etnolog **Franjo Baš** celo razmišlja, ali ne vsebuje ime Slovenski breg starejše naselje izpred začetkov rudarjenja.

Z **Marijo Albrehtovo** sta se vzela 6. februarja 1803. leta. Po zapisanih številkah je imel **Jožef** tedaj šestnajst let, nevesta pa enaindvajset. Spravila sta se na delo. V hiši št. 318 (po 1880. letu – 340) sta rodila vsega deset otrok. Da se je **Jožef** priženil na pra-

vo idrijsko kmetijo s popolnim kmečkim gospodarstvom bo kmalu krvavo jasno. Domačija je imela posebej grajen hlev. Veliko pove podatek, da je imela hiša po kmečki navadi in potrebi iz kuhinje dva izhoda. Posestvo je bilo obsežno in lepo zaokroženo. Vse parcele so ležale nad graparsko potjo (cesto). Meja je tekla od Pelhana do Trnovca, od Trnovca v loku skoraj do Jordana, ob rižarski poti do znamenja pod Kuklnom (tedaj Tratnik, danes Trušnovec) in navzdol nazaj do Pelhana. (Današnja cesta V. Mohoriča bi posestvo presekala na polovico.) Še na začetku 1910. leta so na celotnem posestvu stala le naslednja poslopja: hiša št. 318/340, hlev, kozolec in čebelnjak. Lep, sončen svet je že 1803. leta, kot vsa leta poprej, klical po ljubezni, zemlja je gnala v vsakodnevno garanje. Knapovščini se ni smelo ubežati, o tem ne smemo dvomiti. O hiši št. 318/340 (danes **Lipužič**) lahko povem naslednje. V osnovi je bila stavba, taka kot je danes, že v Ferjančičevih časih, torej najmanj v začetku našega stoletja. Njeno čelo je imelo dvakrat po štiri okna, enega vrh zatrepa in dvoje kletnih. Strešni naklon je ohranjen do današnjih dni. Prve zidane stopnice je postavil **Tone Ferjančič**, enako škarpo ob hiši. Kdaj (in kdo) so zamenjali šinklne s sivimi planetami (fancati) – ni znano, vsekakor je bilo storjeno pred 1936. letom. Notranjost so preurejali in popravljali predvsem **Lipužiči**, 1936. in 1977. leta. Pri preganjanju mravelj v kuhinji je **Viktor Lipužič** izbežal iz starega zidu zdelan tram, v katerem je našel vrezano letnico 1780. Po tem podatku sklepam, da je v spodnjem zidovju še zdaj skrita prvotna brunasta koča. Koliko je stavba res stara, bo mogoče odkril danes nedostopni urbar. Predvidevam pa še, da so **Albrehti** in za njimi **Ferjančiči** prvotno skromnost le nadzidali in povečali. Od **Ferjančičev** imam v mislih **Jožeta** (r. 1787) in **Matevža** (1820–1880).

Naj se vrnem k družinski zgodbi:

Po **Jožefu** (verjetno **Pepetu**) je ostala knjiga: **LISTI INU EVANGELJI NA VSSE NEDELE, INU PRASNIKE ZELIGA LEJTA** (po novem testamentu **Jurija Japlja**, izšla v Ljubljani leta 1800). **Jožef** je na prvem in zadnjem praznem listu ob platnicah zapisal del svoje družinske kronike. V gotici in s svinčnikom. Pobožno si je

zabeležil celo rojstvo in smrti njunih prvih dveh otrok, o katerih krstna knjiga le molči. Morda zato, ker je bil zakonski soprog tako mlad? Simon je umrl pri sedmih, Matevž v tretjem, Katarini je bilo dvanajst pomladi, prav toliko Mariji, Ana jih je doživela osemindvajset, še eno Miciko je neslo v prvem letu in Nace jih je uhitel 35. Za Jožeta in Frančiško ni podatkov, Matevž (že drugi) pa je bil trden in je peljal rod naprej. 1. novembra 1852 je Jože z nevajeno roko nakracal, da je pri 79. umrl oče (wače, zapisano **vazhe**). Če bi bil to njegov oče Ivan, bi pomenilo, da je svojega sina Jožeta zaplodil pri 14 letih, če pa je šlo za starega Albrehta, se mu je hčer Marija rodila pri njegovih 20 pomladih. Kakorkoli obrnemo, se je trdo vsakdanje življenje tedaj nekam prej začel-

Pri Čarju, 1915. leta; Idrija št. 352/375, Vojskarska cesta

jalo, mladost je hitro skrknila. Predzadnji otrok **Matevž** je torej privekal na dan 1820. leta. Pri svojih 28 se je poročil s **Terezijo Logarjevo** iz hiše št. 98 (nekdanja nova Trevnova pod cerkvijo sv. Barbare, pogorela 1945. leta). Vzela sta se v hrupnem letu 1848. Bog jima je dal ali pa ne pet otrok: 1849. Franca, 1850. Toneta, 1852. rojeni Jože ni videl kaj dosti dni, 1856, se je oglasila Katarina, 1858. rojeni (že drugi) Jože ni pustil za seboj nobenih sledov. Ga je zgodaj vzel Bog k sebi?

Tudi za **Matevžem**, je ostala spoštljivo črna knjiga: THOMASHA KEMPERSARJA ZHVETIRE BUKVE »POT K NEBESAM« KATIRO JE POKASAL JESUS KRISTUS – petiga natisa v Lublani natisnjena pri **Jožefu Sassenbergu** 1825. Po očetovem zgledu je tudi Matevž v gotici in latinici popisal prvi in zadnji list ob trdih platnicah. Najprej o svojem življenjskem dogodku:

Poroka je bla 2. julija 1848
(Matevž rojen) 23. septembra 1820
(Terezija rojena) 20. januarja 1827

In spet, ko vlečem za ostale besede, ugotavljam, da povedo več kot krstna knjiga v idrijskem župnišču. 5. decembra 1853 se je rodila v župnišču utajena **Mica**, najbrž ni predihala dosti dni.

Zadnji **Jože** je ugasnil star mesec dni, dobra dva meseca pozneje pa še njegova mati **Terezija (Teriza)**. 1858. je torej oče Matevž ostal sam s tremi otroki (9, 8 in 6 let). Oženil se ni več, iz česar sklepam, da je kmetovanje na graparskem posestvu moralo nekoliko zastati.

Za vse preživle: Franceljna, Toneta in Katarino se ve, da so odrasli, se poročili in kljub vsemu dolgo ostali skupaj v Grapi, bili prijateljski eden do drugega in si na mnogo načinov pomagali skozi življenje. Zdi se, da sta bila brata na sestro Katarino močno navezana. Poročila se je prva, 1875. je vzela **Antona Božiča** (iz hiše št. 101/105: Ta star farovž nad Deželom). Gostovala sta v **Jordanovi** hiši št. 334/356 nad Grapo, torej v soseski. Od njunih šestih otrok se ve, da štirje niso preživeli otroštva.

Drugega omenim prvorojenega **Franceta**, ki sicer ni bil določen za dediča. Poročil se je z **Marijo Čerinovo** iz hiše št. 371/393 (danes Kravos). Mladoporočenca sta ostala doma v enem od zgornjih stanovanj. Porodilo se jima je šest otrok: prva dva sta zgodaj umrla, za Janeza, Franca in Jožefo nimam podatkov, Vincenc je 1915. padel na Krasu.

Tretji – **Tone** se je v mladostnih letih brez matere močno utrdil in osamosvojil, očitno ga je oče upravičeno določil za dediča. Tone je bil trikrat poročen. V knjigah sem mu naštel šestnajst otrok. Njegovo življenje je bilo naphano z garanjem, s trpkostjo, s strašnimi odločitvami in zasuki, a tudi z nedopovedljivo trmo. Bil je knap, kmetovalec, lovec in čebelar. Spoznal se je na vsa dela, znal je celo kuhati.

Prvič se je poročil 1876. leta. **Marjana Likar** (po pripovedovanju iz Čekovnika) je kot poročena žena preživela le slabo leto. 21. aprila 1877 je v mukah rodila mrtvorojeno **Katarinco**. Nič ni pomagalo, če ji je Tone že vnaprej namenil sestrično ime. Po njegovih zapiskih ga je žena zapustila tri dni za hčerko (24. aprila), a v župnijskem arhivu stoji: 22. aprila 1877. Ob enih popoldne se je zgodilo.

Pogrebni stroški ne morejo povedati o žalosti:

sveči	3,20
tistima, ki sta sveči nosila	0,40
pogrebem	7,00
ženski, ki je pokojno oskrbela	1,50
za TUL	1,50
PABIRBABI(?)	1,00
za mašo (26. 9. 1877)	1,00
cerkvi	13,37
ZA ŠVARKLINE (deske)	0,10

1879. je Tone poročil **Marjeto Kavčičevo** s Koprivnika nad Sovodnjami (1834–1887). Že 20. oktobra je šel na žirovsko stran po rojstni list (rojen list), ki ga je koštal 1,50 fl. Stroški okrog poroke so naštet:

PURGARIJA	2,30
za svinjino	2,51
za pismo	19,75
za vino	9,24
poroka v Žireh	4,00
ohcet doma	2,29
vožnja	3,00
večerja	2,00

Marjeta je prinesla doto v denarju, koliko – se ne ve, a posledici sta bili morda dve: prva, da je slab mesec po poroki Tone postal z izročilno pogodbo pravni lastnik posestva in druga, da je približno dva meseca po poroki kupil dve sosednji parceli. Del vrta – kot sam pravi – je enajst let pozneje (1891) prodal sosedu **Janezu Hladniku** s hišne št. 342, ki je na njem že pred 1895. postavil novo hišo (1952. sta jo poverbala Franc in Štefe Brus.).

Tone Ferjančič si je delal rednejše zapiske že izpred prve poroke 1875. leta pa do 1892. Kasneje je to počel le še občasno. Iz kmečkogospodarskih opazk je razbrati, da je tedaj domačija obsegala hišo, posebej grajen hlev, kozolec (1882) in čebelnjak. Posestvo je imelo več vrtov, njiv in travnikov, ob robu gozda izkrceno senožet (rovt), kakšno poletje so po dogovoru kosili tudi na sosedovem svetu (npr. Likarca). Podatki govore o poljskih in vrtnih kulturah, o košnji, o stelji, o čebelarstvu, o rojevanju in umiranju v mestu, o vremenu, o nesrečah in še o čem. Največ gradiva je najti v črni knjižici s trdimi platnicami in brezčrtnim papirjem (10 x 14 cm). Na platnici je spredaj vtisnjeno: NOTIC BUCH. Nekaj podatkov je raztresenih v treh žepnih koledarčkih (10 x 15 cm) »za kmetovalce« iz let 1906, 1907 in 1908. Zapis iz verjetno 1888. leta govori o članih družine in gostovih v hiši, spisek navajam kar zdaj:

Ferjančič Anton, r. 6. 6. 1850

Ferjančič Barbara, r. 4. 12. 1863 v OSLICI, poročena 6. 8. 1888

Ferjančič Marija, r. 30. 10. 1881 (hči Antona F.)

Ferjančič Joža, r. 24. 3. 1884 (sin Antona F.)

GOSTOVI:

Lovrenc Kavčič, r. 1856 v KOPRIVNIKU (brat Antonove druge žene)

Frence Ferjančič, r. 15. 1. 1849 (Antonov brat)

Marija Ferjančič (Frencetova soproga)

Marija Šavel

Marjana Ogrič, r. 1850

Martin Morovc, r. 1870

Blaž Morovc, r. 8. 1. 1874

Jakob Ogrič, r. 9. 7. 1861

Iz zapisanega zvezo za Ferjančičeve sosedo: **Likarca**, **Terezun**, **Trnovec**, **Seljak** in **Erjavec**. Njive in vrtovi so imeli običajna (kmečka) imena:

OB HIŠI (kumare...)

ZA HIŠO (krompir)

PRI ZNAMENJU (fižol, ječmen)

PRI PLOTU (fižol)

NA LEDINI (repa)

SPODNJI ZELNIK (TAM DOL ali ADCPUD)

ZGORNJI ZELNIK (NA VARH)

POD GRABNOM (čebula, ta nizki fižol)

ZA TEREZUNOM (ječmen, krompir)

PRI HIŠI (ječmen)

ZA ČEBELNJAKOM (zelje)

ZA TRNOVCEM (krompir, repa)

NA TRDINI (repa)

POD SELJAKOM (krompir)

NA REPSU (NA RIPSŠ. Krompir, repa)

POD ERJAVCEM (krompir)

NA SREDI (krompir)

NA RAVNI (krompir)

Krompir so sadili največkrat v 2. polovici aprila, poznega v začetku maja. Okopavali so ga julija, včasih že junija (8. 6. 1888). Izkopavali so ga očitno ob različnih časih, njive so pač imele vsaka svojo lego. O zelju tako: Seme so zmeraj pridelali doma. Zelnate šture so nasadili ob koncu marca ali v začetku aprila, seme pobrali v juliju (22. 7. 1881), zelnate sadike (*flance*) so potikali v zemljo od aprila do junija (najbolj zgodaj 4. 4. 1887, najpozneje 14. 6. 1876). Okopavali so ga v juliju (23. 7. 1881) in glave rezali v oktobru (najbolj zgodaj 7. 10. 1878, najpozneje 4. 11. 1881). Za zgodnje zelje je 1880. zapisano, da so ga pobrali 29. avgusta. Tudi z repo so se ukvarjali vsa leta, sejali so jo največkrat v začetku julija, spravljali v oktobru. Vsaj za leto 1883 stoji, da so jo dali 12. oktobra kisati. Repno seme so pobirali ob koncu junija, semenško repo so polagali v klet ob koncu novembra.

Koruzo so, zgleđa, sadili v letih 1875–1882, v zemljo so jo dajali ob koncu aprila ali v začetku maja; o okopavanju govori le en datum: 7. 7. 1879.

Ječmen so sejali: 24. 4. 1879, 29. 4. 1881, 2. 5. 1881, 31. 3. 1882. Ozimni ječmen so sejali vsaj dvakrat: 13. 11. 1882 in 31. 10. 1884.

Oves: 10. 4. 1883, 6. 4. 1887, 14. 12. 1887 (?), 31. 8. 1883 so ga omlatili

Sejanje rži je omenjeno le enkrat: 9. 3. 1888. Za ves fižol, prtilehni in latnik (posebej imenovan *šurkavc*), je razvidno, da je šel v zemljo v prvi polovici maja. Okopavali so ga ob koncu junija.

O sejanju krmne pese govore trije datumi: 24. 3. 1881, 11. 3. 1882, 30. 3. 1883. Korenje so sejali ob različnih časih, od srede marca do srede maja. Solato so razen enkrat vedno sejali že marca, tudi endivijo (8. 5. 1883, 14. 3. 1883). Papriko so (dvakrat) sejali v februarju (14. 2. 1880, 17. 2. 1880), presjali v maju (10. 5. 1880). Redno so sadili čebulo, največkrat v aprilu, v marcu sejali (30. 3. 1880). Por je zapisan dvakrat: 24. 5. 1876 in 3. 4. 1890. Česen so potikali v zemljo le na pomlad, od marca do aprila. Majaron je bil na vrsti pred prvim majem. Za drobnjak (*šnitleh*)

piše, da so ga presajali sredi aprila. Omenjene so buče (*me-lone*), sejali so jih v maju. Peteršilj so sejali raje v marcu kot v aprilu, a kumare pozneje, največkrat v maju. Preseneča, da so v Grapi vsaj dvakrat: 21. 3. 1884 in 14. 3. 1885 sejali tobak. Zanimivo je zvedeti, da so Ferjančiči v letih 1875 in 1876 sejali tudi lan, o letini in predelavi ni nobenih zabeležk.

Košnja je redno zapisana ali opisana od 1876. do 1888. leta. Opravljena je bila navadno od junija do julija v odvisnosti od vremena in kakovosti krme. Trajala je od štirih (1876) do štirinajstih dni in več. 1883. je gospodar naštel 33 bremen, tri leta pozneje 67, 1887. 66 in 1888. je zanesljivo ves zadovoljen nakracal: Vse polno. 1885. je pripisal : 5 butar detelje. Otavo so kosili v avgustu in septembru. Verjetno od hiše odmaknjeno senožet so pospravljali ob koncu julija. Navedene so tri letnice: 1876, 1877, 1878. So pozneje senožet opustili, jo prodali?

O stelji so zapisi zelo obširni in natančni, gospodar je vsako opravljeno nošnje plačal, zato je vedno mogoče prebrati, kdo je šel v listje, katerega dne in kolikokrat je prisopel na šupo. Najmanj bremen (19) je bilo v letu 1885, največ v letu 1884 (51). (Mar je ostalo kaj za naslednje leto? gre človeku na smeh.) V listje so hodili: gospodar Tone, njegov brat France, Tone Božič (soprog gospodarjeve sestre), Matevž, Neža, France, stric, Lovre (Kavčič), dekla, gitl, gutlca, Jaka (Ogrič?), Mica, Jože in drugi. Gospodar je v stelji opravil daleč največ dela, npr.: 1881. so znosili domov 48 bremen, od tega gospodar 18 (20. oktobra; 7., 10., 11., 12., 14., 16., 21., 22., 23. novembra; 7., 8. decembra. 11. novembra je šel štirikrat na pot.) O praproti stoji črno na belem trikrat: 26. 10. 1882, 10. 10. 1883 in 20. 10. 1884, poleg je zmeraj kratko pripisan enoten strošek.

O živini pri hiši št. 318/340 govori neposredno bolj malo podatkov. Zapisano je, kdaj se je krava (ali jenica) pojala. Druge navedbe o govedih so le izjemne. O kolinah sporoča en sam datum: 15. 11. 1880. Najde se, kdaj so podkladali koklji ali v katerih dneh so se valila piščeta (april, maj, junij).

V letu 1875 si je 25-letni Tone zapisal stroške, a s to prakso pozneje ni nadaljeval. Najbliž je kot vsak mlad zagnanec ugotovil, da se ne splača. Mi pa si le preberimo. Bolj kot sem in tja dvomljivo nakracane cene je zanimivo, kaj so pri knapovsko kmečki hiši kupovali.

HLAČE	1,72
SUKNO (SAKNU)	15,00
PLATNO	1,88
DEŽNIK (OMRILA)	3,20
USNJE IN POD(LOGA?)	4,00
DAR (ZA PUŠCO)	0,40
VRVICA (ŽNURA)	20
PEČAT (ZIGEL)	40
ODSKURNC (?)	7,00
RUTE (FACANITLNI)	1,30

BALZAM	10
OSLA (VASLA)	40
2 VATLA PLATNA	40
ŠPIRIT (SPIRITUS)	80
MASLO (PUTR)	1,22
MIŠNICA	23
ROZINE (ZA BAMPRLJE)	10
DARILA (ZA KOLAČE)	50
VŽIGALICE (KLINČKI)	35
REBRENK	70
ČEŠPLJE (ZA CVIŠPLE)	50
POL LAKTA PLATNA	25
OMARA (KOSTN)	15,75
1 KOZAREC	11
2 KOZARCA PO 20	40
2 KOZARCA PO 6	12
11 VATLOV BLAGA ZA BRISAČE (ANTLE)	3,5
9 SRAJC	1,80
ZA PEČ	4,50
OPEKA	1,00
PRSTAN (RINKA)	6,00
OD ČEBEL	1,20
ZA LANENO OLJE	0,10
ZA OLUPKE	0,80
BUKOVCA	3,60

So zabeleženi zgolj stroški, se vprašamo. Ob maslu, olupkih in bukovci bi smeli podvomiti.

Iz omenjene kronike naj za bralce izločim še nekaj v časovnem zaporedju razvrščenih zanimivosti:

- 24. 5. 1874 – **Nežina** poroka
- 1875 – Na Sv. telo ni bilo procesije
- 12. 7. 1875 – Toča ob 20,30
- 10. 10. 1875 – Iz Idrije odšel **Janez Svetlin** (pravilno: dr. Janez Svetina, v letih 1874/75 idrijski kaplan)
- 8. 11. 1875 – Pokopana ranca **Neža**
- Od 24. 11. do 6. 12. 1875 – Vsak dan snežilo
- 8. in 9. 2. 1876 – V ZALI kidali. Snega 8' 6" (čez 2 m).
- 17. 4. 1876 – Velika noč. Deževalo od 5,30 do 20.
- 14. 5. 1876 – Snežilo: 15 col snega
- 18. 5. 1876 – **Marjana (Liker)** prinesla rojstni list.
- 20. 5. 1876 – Slana
- 13. 7. 1877 – Narejene stopnice
- 4. 8. 1877 – Kupili sena po 1,19
- 28. 8. 1877 – Kupili kravo za 73 fl in jenico za 70
- 15. 3. 1878 – Krava strila
- 18. 3. 1878 – Kravo priklali
- 25. 3. 1878 – Kupili kravo za 58 fl
- 3. 7. 1878 – Kot kurje jajce debela toča
- 6. 12. 1878 – Kupili špeha za 70, po 28,50
- 22. 2. 1879 – Kupil ta rdečo kravo za 58 fl

11. 4. 1879 – Na Veliki petek pobelilo
 10. 5. 1879 – Jenica na paši
 11. 6. 1879 – Dokončan zid (KAMPLEN)
 17. 10. 1879 – Izpod snega pobrali zelje
 24. 11. 1879 – Poročena **Marjeta Kavčič**
 1880 – Živinorejski nasvet: 3 bokale žita (1 bokal pšenice, 1 bokal rži, 1 bokal ječmena) daj skupaj v mlin drobno mleti. Presejati se ne sme na binkoštno soboto, ko gre sonce zad. Zamesi se brez kvasa na binkoštno nedeljo. Koščke naredi; te posuši in stolči potem pa dajaj tisto kravam in prašičem vsako nedeljo, volom vsak mesec. To moraš početi vsako leto, da boš imel lepšo živino in da ti nobeden ne bo nič nagajal.
31. 8. 1880 – Umrli oče (VAČE JE UMARU) **Matevž**.
 Pogrebni stroški:
za sveči	480
za pogrebce	600
tistim, ki so sveče nesli	60
za MILIHKERCN (?)	71
ženski, ki je umrlega opravila	200
mrlškemu ogledniku	35
za tul	42
za barvanje krste	52
za ŠVARKLNE	16
za črni okras na krsti	40
19. 11. 1880 – Rojen **France**, ob pol devetih
 7. 12. 1880 – Na upanje prodali jenico za 33 fl. Plačana je bila 12. junija (16 fl)
 2. 1. 1881 – **Katra** (Tonetova sestra) dobila 10 fl, dvakrat pa goldinarje. Enkrat 11 fl. Nekaj je bilo še za mleko. Vsega skupaj 25 fl. 31. 1. 1881.
 15. 1. 1881 – Prodali ta staro kravo za 35 fl 33.
 26. 4. 1881 – Vsega semenskega krompirja je bilo 130 kg kupljenega, en mernik na kosce zrezanega je dala mati (5. 4. 1881)
12. 10. 1881 (?) – Prodali kravo za 47 fl 50. Na upanje, na obroke do sv. Jakoba.
 29. 10. 1881 – Ob pol poldne rojena Mici, krščena 30. 11. 1881 (JE BLU KARŠENU)
 15. 2. 1882 – Mica dobila 10 fl. 18. 3. 1882 še 10 fl.
 25. 2. 1882 – **Katra** dobila 7 fl, 6. marca 10 fl, 2. aprila 8 fl. 2 fl je prejela za mleko. 19. aprila ji je pripadlo 20 fl, takrat je tudi KVITENGO dala (Napisala potrdilo o plačanem?)
 6. 6. 1882 – Narejen kozolec, koštal 151 fl (?)
 19. 6. 1882 – **Mica** dobila 52 fl, KVITENGO dala.
 8. 4. 1883 – **France** dobil 70 fl, 4. novembra še 50 fl, v letu 1883 mu je šlo 100fl.

29. 12. 1883 – Prejeli naslednje plačilo (za delo na kmetiji):
Katra – 15 fl 7 (?)
Mica (dekla?) – 15 fl 7 (?)
 stric – 51 fl; 1,5 gold.
 24. 3. 1884 – Ob enajstih rojen **Pepe**. Krščen 25. 3. 1884.
 27. 1. 1885 – Ob enih popoldne umrla **gutlca**
 12. 8. 1887 – Umrli (dvojčka) **Marjeta** in **France** (mrtvorojena). Pogreb je znesel 17,10 fl.
 5. 4. 1890 – Rojena **Katarina**. Preminila 28. julija istega leta ob 23,25 ponoči.

Čebelarski zapiski so precej nejasni, a tu in tam od sile zgovorni in zanimivi. 1879. Tone pove, da je vseh panjev 24. 1881. leta dodal, da ima poleg svojih še 5 BALANTOVIH. Vzačetku marca ali celo že v februarju jih je nosil v GRAPO na pašo (tako pravi), od koder so čebele prišle nazaj v maju. V juniju so mu običajno rojile. V avgustu je po nekaj panjev pošiljal na Kras in v okolico LJUBLJANE (H IBLAN), od koder jih je dobil nazaj v oktobru. 16. 8. 1880 pravi, da je šlo na Kras 12 panjev, nazaj jih je dobil 3. oktobra 9, trije »SO PREČ PREŠLI«. 11. 8. 1879 je v Grapi kupil dva panja za 3 fl, prodal pa 7 panjev za 12,50 fl.
 O Tonetu Ferjančiču – lovcu govore trije zapisi. Brez datuma, a izpred 1. svetovne vojne (1905?) je spisek članov idrijskega lovskega društva. Imena so tako zapisana:

Moravc Franc	Čuk Matevž	Plesničar Franc
Ferjančič Anton	Kabau Anton	Logar Jožef
Pelhan Ander	Burnik Marko	Šinkovec Matevž
Pelhan Leopold	Burnik Ma.	Sternad J.
Faigel Anton	Burnik Juža	Liker Franc Lumar
Faigel Fortunat	Burnik Franc st.	Mažgon Alojz
Brus Ander	Burnik Franc ml.	Kogej Franc
Pirc Franc	Burnik Karl	Vončina J. – Dori
Podobnik Ma.	Murovc M.	Ferjančič J.
Mažgon J.	Bremic Janez	Eržen Filip
Poženu Franc	Tušar Janez	Carl Tomaž
Poženu Karl	Bajčner Jožef	Kavčič Matevž
Močnik Lovre	Felc Janez	
Liker Janez	Levin Nace	

V naslednjem spisku so obelodanjeni njihovi prispevki ali članarina. A. Ferjančič, A. Pelhan in Karl Poženu so prispevali po 15 (?), M. Čuk 10. Pod navedbo za KAUCJUN stoji, da je večina od njih plačala 10,40 k, nekateri le 10. Poleg prej naštetih mož so zdaj pripisani še trije: **Žerovčk**, **Krivic Anton** in **Kolenc Franc**. Najzanimivejši (ne le za lovce) pa je spisek v letu 1905 odstreljene divjadi. Podatek je silno zgovoren, če ga primerjamo z današnjimi časi:

15 vran	5 podlasic	2 gozdna jereba
2 čuka	2 kuni	35 zajcev
150 veveric	10 lisic	1 gams
15 jazbecev	8 jerebic	22 srn
1 dihur	4 katorne	5 habihtov (sokol, školč)

Vrnimo se k Tonetovi družini. Druga žena Marjeta s Koprivnika je po poroki 1879. leta rojevala, a z otroki ni imela sreče. Veliko drobnih svežnjev se je tedaj nosilo na britof, pogrebi so koštali precej manj, kot če so zakopavali odraslega. Porekli so tudi, da se jih ne sme preveč objokavati, saj grede taka nedolžna bitjeca naravnost k Bogu.

FRANCE	19. 11. 1880 – 12. 8. 1887
MICI	30. 10. 1881 – 4. 8. 1902
MARIJA	23. 3. 1883 – 26. 3. 1883
PEPE	24. 3. 1884 – 19. 4. 1908
JOŽEFA	5. 3. 1886 – 16. 2. 1929
FRENCE	12. 8. 1887 – 12. 8. 1887
MARJETA	12. 8. 1887 – 12. 8. 1887

Zadnja dvojčka sta odnesla še mater. To pot so bili pogrebni stroški precej večji. 37-letni Tone ob štirih otrocih ni pomišljal, čez leto se je poročil tretjič. 6. avgusta 1888 je vzel **Barbaro Ambrožič** z Laniša 23 (Nova Oselica). Barbari je bilo 24 let. Pri treh priženjenih otrocih se je Barbara brž vpregla. In, glej, ponavljala se je zgodba o nedolžnih dušicah, ki jih ljubi Bog tako gladko jemlje k sebi.

JOHANA	13. 5. 1889 – 27. 6. 1889
KATARINA	5. 4. 1890 – 28. 7. 1890
NANDE	9. 7. 1891 – 6. 2. 1956
JANEZ	23. 6. 1892 – 6. 10. 1892
TONE	3. 6. 1894 – 27. 6. 1894
NACE	21. 7. 1895
MARJANA	2. 7. 1897 – 1. 8. 1897
FRANČIŠKA	3. 9. 1898 – 1. 12. 1898

Grozno, koliko nevednosti veje iz števil. Ob moški samozavernosti in samopašnosti so ženske zgolj trpele in v neskončnost prenašale vsakodnevna bremena. Kakšni časi! si pravim. Spoštovan ter skrajno pošten knap in gospodar, kakršen je bil Tone, je – razen treh – zlahka preživel svojih šestnajst otrok. Ko meljem to staro štorijo ene od idrijskih družin, se mi zdi, da je stara ves čas mahala s koso. 1908. si je namreč 24-letni Jože (ali Pepe, kot je rajši slišal oče Tone) na podstrešju storil silo. Če so kdaj vedeli za vzrok, so ga zvesto zatlačili v molk. Toneta je hudo usekala tudi strašna vest, da so njegovo tri leta mlajšo sestro MICO našli utopljeno v bližini Trsta, kamor je šla služiti. Bila je odraščena, ko je kdovekako padla v roke razbojnikom, zato so jo vse drugače objokavali kakor one malčke, ki so nevedni in nedolžni spuščali svoje dušice v nebo.

1910. leta se je zalomilo. Tone se je pri šestdesetih počutil zgaranega. Ni vedel, seveda ni mogel vedeti, da ima pred seboj le še šest poletij. Soprogi Barbari je bilo 47 let. Iz drugega zakona je bila pri hiši 24-letna Pepa in trdna sta bila Barbarina poba, 19-letni Nande in 15-letni Nace. Morda je štel Tone tako kot zdaj jaz? Videl je pred seboj svoja do krvi zmatrana knapovska in kmečka leta. Mogoče se je skušal spomniti vseh svojih šes-

tnajstih otrok, mogoče je po dolgem času bolj živo pomislil na Marjeto in Marjano, revni ubogi, pri Sv. križu zakopani? So tako umečenega »občinski« našli v gostilni pri kozarcu, dregali vanj in dregali, da je nazadnje popustil? Tisti večer je pritaval domov popolnoma bister, trezen in obupan. Umolknil je tja v kot, so rekli. Vso noč ni zatisnil očesa. Pa potem? Po božji volji se je naredil nov dan in Tone je držal besedo, ta je bila zanj sveta. 11. februarja 1910. leta so pri notarju **Alojziju Peganu** sestavili pogodbo. Posestvo z vsemi njivami, vrtovi, drevesi, poslopji in s sploh vsem na njem obstoječim je prodal za 14.400 kron »na čez« Stavbni in kreditni zadrugi v Idriji. Prodaj je torej brez meritev in cenitve, vsoto so mu izplačali na roko. Še danes se govori, da je prodal močno pod ceno. Zagovoril se je! ugibajo njegovi

Ferjančič v Grapi, 1910. leta; Idrija št. 318/340

današnji potomci. V času pred 1. svetovno vojno sta bili v veljavi vsaj dve valuti: goldinarji in krone. Slednje so imele precej manj veljave. Tone naj bi v tisti nesrečni oštariji udaril v roko misleč, da mu bodo plačali v goldinarjih. Svoje zmote se je ovedel še isti večer, a zanj je bilo prepozno. Pri kupčiji je Zadrugo zastopal njen podpredsednik Engelbert Gangl (1875–1950, realčni učitelj, pesnik, pisatelj, deželni poslanec, po rodu iz Metlike). Poleg je bil še mestni tajnik in odbornik omenjene Zadruge Julij Novak. S tem je bilo celovitosti posestva v Grapi konec, začelo se je deliti in odprodajati svet. V polni meri se ni nikoli več kmetovalo. Prav blizu nad Ferjančičevo hišo je že 1910. Stavbna in kreditna zadruga postavila h. št. 592 (danes Kovačič). Torej se jim je res mudilo!

Tri leta pozneje je ista Zadruga dala zgraditi še hišo št. 407 (v bližini Trnovca). 1915. je na prostoru Ferjančičevega hleva paval na novo Ivan Jereb. Kravica se je iz svojega stanovanja preselila v hišno klet (danes garaža). Za hišo št. 318/340 so bili to burni

časi. Zadruga jo je še istega leta (1910) prodala v njej živečemu Hinku Božiču. Možak se je ob nakupu močno zadolžil in ni zmožgel pravočasno odplačati. Na dražbi 1913. leta je postal novi lastnik prav tako v hiši stanujoči Franc Koler. Šest let je bila njegova, nič več. 1919. jo je kupil Tomaž Levin. Oče današnje lastnice Viktor Lipužič je hišo prevzel 1936. leta.

Kaj pa Ferjančiči? Svojo bodočo zgodbo so očitno le načrtovali. Že 16. marca 1910 je Tone od Ivane Jerebove kupil staro hišo št. 352/375, južno nad Žabjo vasjo (danes Čarjeva ob Vojskarski cesti). Travniki pod hišo, ki je danes pozidan s stanovanjskimi bloki, je bil tedaj ves čeden in gladek tja do prepadnega brega k Nikovi. V osoji nad hudournikom so zaživel na novo, to je bilo dobro. Nande, bodoči dedič, se je nekaj prej poizkusil v idrijski realki, a mu iz več razlogov ni šlo najbolje. 17-letnega so 1908. sprejeli k c. k. rudniku. Za tiste čase bi rekli, da se mu je življenje odprlo. 1910. je bil pri devetnajstih dovolj zrel fant, da sta z očetom začela napletati gradnjo. Kupljena hiša št. 352/375 se je po očetovi presoji zdela prerahla. Ni je bilo smiselno prenavljati, sta sklenila. Torej se je mladi Nande vrgel v novogradnjo. Izbrala sta skalnat rob nad Nikovo in pod že obstoječim Moravcem. Obdelovalne zemlje se ne sme dotakniti! je pribijal oče. Lotila sta se velike in za svoj čas moderno zastavljene hiše. Ob tej naglici sklepam, da sta si delo vendarle načrtovala že prej, kupčija v Grapi se tako zdi manj nenadna. Med gradnjo, pravijo, je Ferjančičeva družina vseskozi bivala v že prodani hiši v Grapi. Novokupljena je morala biti zasedena. Gostov se ni moglo kar vreči na cesto.

Nande se je gnal do obsedenosti. Ponoči je delal v topilnici, čez dan je curahal na gradbišču. Štirinajst dni je zdržal brez spanja, trde njegovi. Skoraj si rečem: Je mogoče?

28. marca 1911. si je občinska gradbena komisija ogledala gradbišče. Začetek gradnje (je zapisano) se je zavlekel zaradi ugovorov sosede **Marte Moravec**, ki je po prejeti odškodnini 100 kron odjenjala 8. novembra istega leta. V dokumentih stoječe ne more veljati, saj so stavbo kalovdirali že 3. septembra 1911. Porabno dovoljenje so izdali dva dni pozneje. O gradbenih stroških si je z najstrašnejšim lepopisom beležil oče Tone. Prva smreka za štiri krome je padla 12. junija 1910. Les so podirali na Tražah nad Grapo in v Kacjanovcu nad Nikovo. Furala sta **Smuk** in **Žontovec**. V zapisih stoji o podiranju lesa, o ravnanju žagovcev, o spravilu (sujšnji), o natovarjanju, o žaganju, o tesarjenju (210 kubikov). Piše o ari na načrt, tudi »na hišno napravo« (zidarski mojster je bil najverjetneje **Josip Kogej**), na apno, na vožnjo, na novo stavbo... 21. aprila 1911. piše, da je bilo za prevoz žaganega lesa potrebno šestnajst voženj (cugov). V maju so vozili pesek, število tovorov ni jasno. V juniju so spravljali h gradbišču cement, nekaj že v maju. Največ opeke so konji zvozili v breg meseca julija, običajno dva voza na dan, enkrat so naložili 500 kosov. Povedati moram, da tedaj današnje vojskarske ceste skozi Grapo in čez Gačnik ni bilo, pel je le rižarski klanec mimo

Marije pomagaj. Skozi Riže so pritovorili ves žagan les, več kot 17000 kosov opeke, 192 vreč cementa, najbrž tudi pesek in stavbno železo. 7. avgusta 1911 so iz Logatca pripeljali skoraj 1900 kosov sive strešne opeke in korcev. Za prevoznike so imenovani: **Smuk, Muha, Ipavec, Brinovec**. Za likof je bilo 19. avgusta porabljenih devet kron. A kaj bi tedaj s skromnim likofom? Kakor zmeraj je ogromno dela še čakalo. Zanimivo je, da se je v novozgrajeno poslopje prva vselila gostaška družina **TREVNOVIH**. Nande je 1914. leta južni del hiše še nadgradil (dota mlade neveste). Nad prizidanim hlevom in šupo je pridobil še manjše stanovanje. Tega leta se je namreč tudi oženil. Sledil je dobrim zgledom v žlahti (tudi nasvetom?) in stopil po nevesto v Oselico, točneje – V **KISOVEC POD ŠANCAMI**. Vasoval je sramotno malo; če je že bil v onih sijajnih, k Poreznu in Blegošu odprtih krajih, ga je kot garača prehitro potegnilo na njivo. Torej si jo je naglo ogledal in dogovorila sta se brez mencanja. 15. julija 1914. še je poročil z **Erženovo Marjanco** v Novi Oselici. Prelepa cerkev na robu ozke planote nad Sovodnjami je Nandetu in njegovim potomcem postala docela praznična.

Ohcet v Kisovcu je bila za dobro stoječo kmetijo dolga in razigrana. Zadržala sta se dan ali dva. Ko sta se vsa mlada in nevajena drug drugega končno le spustila v idrijsko dolino, sta našla doma na parah mater Barbaro. Kakšna dobrodošlica! Marjanca je do dna pretreslo. Svojega prihoda v mesto ni mogla nikoli več pozabiti. Prvo noč sta morala prespati na šupi. Drugod za mladoporočenca ni bilo prostora.

A odtlej se je življenje nad Nikovo manj zatikalo. 23-letni rudar Nande, posestnik in lastnik nove hiše, je imel na vsak način srečno roko. Marjanca je življenje jemala kot utelešeno božjo voljo, nobena še tako huda stvar je ni omajala v veri, da Bog že ve, kaj dela: dnevi se slej ko prej unesejo, trpljenje pozabimo.

Za Marjanco je bilo nerodno že to, da ni znala kuhati. V Kisovcu je bila pač kmečka hči, pri hiši so imeli hlapca in dekle. V Idriji ji je v stvari pomagal tedaj že bolni ata Tone. Predlagal je kar se da stvarno, naj bi njegovo posteljo potegnili v kuhinjo, od koder bi mladi snahi lažje kaj razložil. Storili so po njegovem in naučil jo je kuhati. Po pripovedovanju je bilo to njegovo zadnje važno in potrebno opravilo. Pri 66. letih je bil ves bolan in izčrpan. Svoje bogato pisano in v preizkušnjah utrjeno življenje je sklenil 13. decembra 1916. leta. Ob devetih dopoldne.

Nekaj tegob in strahu prve svetovne vojne je šlo tudi skozi Ferjančičevo hišo. Moralo je biti precej trpkih vtisov, da so mi o tistih mesecih povedali šele pred kratkim. Mama Marjanca je včasih le prišla z besedo na dan. Pravila je, da so imeli Avstrijci na gornji izbi pisarno (1917?). Na travniku pod hišo (danes tretji in četrti vojskarski blok) so si ruski ujetniki postavili šotore. Ob Bratinovem plotu, kjer so si skopali latrine, je še dolga leta poganjalo nenavadno rastlinje. S pomočjo ruske delovne sile so na Vojsko napeljali elektriko. Na starih drevesih je še danes

nekaj sledov. Domnevajo, da je vojska rabila visoko napetost za pogon vojaške žičnice – najbrž nekje na trebušanski strani. Hudo se je spomniti onih Rusov. Sestradani reveži so prosjačili, kjer se je dalo. Najbolj so povpraševali po dišavah, si je zapomnila Marjanca. Na jesen so se nekateri od njih najedli noric (drugo ime za strupeno volčjo češnjo). In so zdijvali od norosti. Na silo so jih odvedli kdo ve kam.

1918. leta (23. februarja) je postal lastnik hiše št. 352/375 Nandetov 23-letni brat Nace. Pognal jo je po grlu, zagrenjeno pomnijo sorodniki. Njegova je bila točno štirinajst dni. Prodal jo je Petru Rejcu (iz hiše št. 347). Njegova vdova Neža je drugič poročila Naceta Čarjevega (starejšega). Danes hiši še mnogi pravijo »Pri Branki«, pa vsi ne vedo, da je bilo Branka le partizansko ime Nacetove (ml.) žene Štefanke.

Pri Ferjančiču si odslej sledijo utečeno delovna leta. Sveta je bilo za skoraj dve kravi, njiva je dajala zelja, repe in fižola. Čebeljnjak je stal nedaleč za debelim orehom. Po vodo so hodili s sodčkom in samotež vozičkom k štirni pod Čopičem, h Kuklno v Riže ali pa Na Tom, kadar je pritiskala suša. Prali so pri studenčku pod Logarjem v Žabji vasi ali pri koritu pod nikavško cesto. Na prostor pred hišo so napeljali vodo iz Žabje vasi šele 1953. leta. Sosedom se ni smelo dajati nobenega povoda za kreganje. O kakšnem zapravljanju ni bilo govora. Kartanje je bilo v hiši najstrožje prepovedano. Senožet so imeli (jo še imajo) v strmini med Bevkom in Lebanovšami. Še običajen lagodnejši dostop »čez BURF« so si skrajšali. Oče Nande je dan za dnem rudaril; v jami sta si pomagala s tovarišem Pepetom Kosovim z Luže. Zasluzilo se je nekaj še z mlekom, s prodajo jajc, medu in voska. Marjanca je prvega otroka **Lojzeta** rodila 15. junija 1915. leta. Bil je velik in težak, kakor bi se zdrava kmečka ženska hotela z njim pobahati, a je revše preminilo po treh urah. Porodi so si sledili odslej na dve leti ali več. Otroci so prihajali zdravi, otroškega živčava so bila polna vsa leta tja do druge vojne. Čez poletje so koga od njih radi poslali v Kisovec. Rodila jih je osem. Oče, pravijo, se je gnal z delom in molčal. Njihovo mladost je brzdal z resnostjo, s strogostjo in z vdanim spoštovanjem do svoje Marjance. Tudi če so kdaj pojarmali čezenj, se je slišalo, da ga zgolj hvalijo. Kaj je pa mogel drugega pri toliki družini? še danes navržejo. Poglejmo si zdaj izvleček iz koledarskih zapisnikov Nandeta in Marjance Ferjančič (Idrija št. 593, Vojskarska 14). Ne smemo jih soditi površno. Prepričan sem, da so na mnogo načinov zgovorni.

- 1. 1. 1908: **Fortunat Ferjančič** sprejet k c. k. idrijskemu rudniku: IV. razred, 2. stopnja
- 15. 1. 1913: Gnali Ciko, ta blede.
- 15. 7. 1914: **Nande** poročen z **Marjanco Eržen** v Novi Oslici.
- 15. 7. 1914: Ob pol poldne umrla mati **Barbara**.
- 15. 6. 1915: Ob treh popoldne rojen sin **Lojze**. Živel le 3 ure.
- 8. 11. 1915: Ciko prvič gnali.
- 20. 12. 1915: Ciko drugič gnali.

- 13. 12. 1916: Ob devetih dopoldne umrl oče (**Anton Ferjančič**, star 66 let).
- 12. 4. 1917: Ob treh zjutraj rojen **Rudolf**, ob štirih popoldne krščen (sin, običajno imenovan **Dolfi**; umrl 1993 leta).
- 15. 1. 1919: Dimnikar v hiši.
- 22. 1. 1919: Ob 8,45 umrla Marjančina mati (**Neža Eržen**, roj. **Kumer**). 24. 1. 1919 ob devetih pokopana v Novi Oslici.
- 5. 9. 1919: Ob 5. zjutraj rojen **Venceslav** (sin, običajno imenovan **Vencelj**, danes v Argentini).
- 9. 10. 1919: Ob 8. umrl stric **France Ferjančič**.
- 9. 3. 1920: Ob 11,30 umrl Marjančin oče **Anton Eržen**. Pokopan v Novi Oslici.
- 23. 4. 1920: **Nande** Ferjančič postavljen za varuha **Ivanu Trevnu** (Knjižica – Dekret o postavitvi varuha).
- 9. 4. 1921: Ta goli (kokoši) opoldne podložili 15 jajc. 10 jih je izlegla.
- 9. 12. 1921: Ob 9,30 umrla sosedica **Marta Murovec**, zapustila osem otrok.
- 1921: DOLGOVI:
 - Marti (Murovec) za seno (32 kg) dal mleka (12,80). Plačano.
 - Selakovi za 5,5 kg otrobi. Plačano.
 - Kobalici je 13. 5. 1921 treba vrniti 12,5 l mleka. Plačano.
 - Kloštarskim (v Rižah) za 240 kg sena, 25 lir kvintal. Plačano 31. avgusta.
 - Kloštarskim za otavo na ček 30 lir. Plačano.
 - Kendu v Grapi 120 kg sena – 68 lir.
 - Sedeju za voz sena in slame – 319 lir.
- 1921: DNINE (ŽERNADE) na posestvu N. Ferjančiča. **Treven Ivana** – polovična dnina v naslednjih dneh: 22. marca; 6., 7., 14., 23., 29. aprila; 19., 20., 27., 30. maja; 2., 3., 7., 8., 9., 15., 16. junija. **Treven Franc**: 22. marca; 6., 7., 29. aprila; 19., 20., maja. **Ferjančič Uršula**: 22. marca; 6. aprila; 7. maja. **Podobnik Frančiška**: 22. marca; 6., 7. aprila. (Večinoma polovične dnine, cela je veljala 4 lire).
- 12. 5. 1922: Ob 6,15 v hudih bolečinah umrl **Franc Treven**.
- 18. 8. 1923: Ob 21,45 rojen **Jože** (sin).
- 24. 8. 1923: Prišla **Nežka (Kladniška)**. Medtem je bila doma na Kladju od 20. do 25. oktobra in od 1. do 8. novembra. (1935? Nežka je pri Ferjančičevih stanovala dvakrat. V Idriji se je učila šivanja).
- 27. 8. 1923: Gnali Ciko v Ljubevč.
- 26. 9. 1923: Umrla Trenovčina mati **Tereza**.
- 1923: **Kladnikar** pripeljal 400 kg krompirja po 80. (111 kg, 70 kg, 68 kg, 80 kg, 71 kg). Od tega je 151 kg plačala **Trevenovca**.

9. 3. 1925: Kupčija z medom je navedena na eni strani, naslednji list je iztrgan. 3. marca: 122,75 lir za med (iztržil?). Kg medu je stal 11 lir. Prodajal ga je največ po pol kg, pa po četrt, le nekajkrat stoji, da je stranki hkrati prodal 2 kg medu in več.
5. 5. 1925: V Jožefov šoht padel **Polde Jurjavčič (Jurjevšč)**.
14. 8. 1925: V Sage padla **Anton Moravec** in **Janez Viler**.
17. 10. 1925: Ob 7. uri rojena **Mici** (hči, poročena **Šulgaj**, umrla 1994. leta).
- 1925(?): Oddajanje mleka:
Miklavčič (31. avgusta, od 1. septembra dalje)	11
0,50 l
Mici (od 18. septembra naprej)	11
Franca (od 18. septembra naprej)	0,25 l
Hana (od 18. septembra naprej)	0,45 l
Nežka (od 18. septembra naprej)	0,50 l
Frenčk (Šinkovec?) (od 6. 9. naprej)	0,50 l
Flipetova (pri Miklajču – od 7. 9. naprej)	0,50 l
Urša (od 10. septembra naprej, od oktobra do novembra.	0,50 l
0,25 l
- Vsega 13 četrtink. Urša je za 5 lir prinesla krompirja – primerne za prašiče in kad? (Vprašaj narisal Nande F).
Liter mleka je koštal eno liro.
2. 2. 1927: Ob 5. rojena **Julka** (hči, poročena **Felc**)
14. 4. 1928: Umrila **Hana – Trevnovca**.
10. 12. 1929: Rojena **Ivanka**, ob štirih popoldne (hči, poročena **Majnik**).
26. 6. 1931 : Potrdilo o skoku (CERTIFICATO DI MONTA): Krava Roža, rdeče bele barve, deželne pasme, 6 let stara, lastnina Fortunata Ferjančič – je bila 26. junija 1931 prvič pripuščena k biku št. 382 po imenu Cik, staremu 2 leti. Lastnik bika **Andrej Tratnik** (Pri Kobalu) je potrdilo podpisal.
11. 11. 1933: Prvi sneg
23. 9. 1934: **Julka** se je prišla učiti šivanja (z Veharša v Cerkljanskem Vrhu. Stanovala pri Ferjančiču).

1. 4. 1935: (1923?) V hišo se je priselila **Kladniška Nežka**. Pri **Berčiču** v Grapi se bo učila šivanja. Vmes je bila doma na Kladju:
od 13. – 20. aprila	– 7 dni
od 14. – 17. maja	– 3 dni
od 3. – 6. junija	– 7 dni
od 3. 7. – 7. avgusta	– 35 dni
od 14. – 27. oktobra	– 13 dni

Nepovabljen se je približala druga vojna. Vdrla je v živahno Ferjančičevo družino in jo raztepla. Fantje so oblezli širni svet, dekleta so s svojo dolino vred hlepela po brezskrbnih dneh. Oče je molčal, žrlo ga je. Vdani in upajoči materi je zmeraj pomagal Bog. Prestala je vse materinsko gorje. Da so imeli pri sosedih stražarnico in zaporo na vojskarski cesti, proti koncu vojne pa v domači hiši celo nastanjene Nemce, niti ni bilo najhuje.

A moje pisanje noče biti vojna zgodba. Ne, dovolj bo.

Kaj zdaj? Kakšne bi se rešili zdaj na koncu dolge štorije?

Družina, ta mala, že hudo zasmehovana in opljuvana stvar – mora brcati skozi življenje. Vmes sicer posežejo suženjstva, vojne, zlate svobode; rojevajo se narodi, umirajo svetovi; pretvarjanje in hinavščine sekajo v trpeča lica, a družina gre vendarle po svoje. Če jo slutimo skozi otavo, rebrenk in domačo Ciko, jo zaznavamo kar dobro. Zgodbe je zmeraj mogoče nadaljevati.

VIRI:

- Družinski zapiski
- Župnijski arhiv, Idrija
- Arhiv zemljiške knjige, Idrija
- Kataster, Idrija
- Stavbni arhiv mesta Idrije
- Ustno izročilo
- Osebni arhiv (R. T.)
- Urbar 1723
- Franjo Baš: Stavbe in gospodarstvo na slovenskem podeželju

V roke nam je srečno prišla grafično obdelana »idrijska« stran iz avstroogrškega časopisa ILLUSTRIRTE ZEITUNG, ki nosi datum 10.marec 1888. Večini bralcev Idrijskih razgledov doslej neznane risbe mestnih vedut, rudniških in topilniških motivov nas razveseljujejo z upodobitvijo točenja živega srebra, na obeh vedutah pa nas posebej gane Šelštva z merkurjem na neverjetnem zgornjem ejkrlu. Dobor dene spomin na stari most čez Nikavo in na obcestno svetilko. Likovni zapis ilustratorja F.SCHLEGLA iz 1888. leta nam potrjuje častljiv pomen.

Šelštve skozi njen čas.

Idrijski grad Gewerkenegg
F. Schlegel, Das Schloss Gewerkenegg
Illustrierte Zeitung, 10. 3. 1888

OB STOLETNICI PRVIH HRANILNIC NA CERKLJANSKEM

ANA ŠTUCIN

Namen tega prispevka je osvežiti spomin na prve slovenske zadružne hranilnice na našem ozemlju. Slovenska gospodarska problematika in z njo tudi hranilništvo in posojilništvo v obdobju, ko je bila Primorska v okviru italijanske države, je temeljito obdelana v delih dr. Milice Kacin – Wohinz in dr. Lava Čermelja. Posebej je bančništvo v deželi Goriško – Gradiščanski (pod Avstrijo) in v Goriški pokrajini (pod Italijo) raziskal Marko Waltrisch. Iz njegovih dognanj je razvidno, da je imela ustanovitev slovenskih denarnih zavodov v Gorici in na podeželju in njihova ukinitve širše ekonomsko in politično ozadje. Tako Cerkljanska kot Idrijska sta bili vključeni v splošno dogajanje in še zdaleč nista zastajali.

V času, ko smo živeli v okviru avstrijske, nato italijanske države, so na Cerkljanskem, na območju nekdanjih občin Cerkno in do l. 1927 Šebrelje, delovale naslednje hranilnice in posojilnice, ki so bile ustanovljene kot slovenski denarni zavodi:

1. ŠEBRELJSKA ŠTEDILNA POSOJILNICA

Ustanovljena je bila 15. 8. 1890, registrirana na sodišču v Gorici 7. 3. 1891. Pod Italijo je spremenila naslov v CASSA DI PRESTITI DI SEBREGLIE in bila kot taka registrirana na sodišču v Gorici 18. 3. 1929. Na občnem zboru 19. 4. 1936 je bil sprejet sklep o njeni likvidaciji, registriran 7. 11. 1936.

2. HRANILNICA IN POSOJILNICA V CERKNEM

Ustanovljena je bila 5. 3. 1893, na sodišču v Gorici registrirana 25. 5. 1893. Na občnem zboru 24. 3. 1924 se preimenuje v LJUDSKO POSOJILNICO V CERKNEM – CASSA POPOLARE DI PRESTITI IN CIRCHINA. V tridesetih letih je bila likvidirana.

3. KMETSKA POSOJILNICA V CERKNEM

Ustanovljena je bila 23. 7. 1907, na sodišču v Gorici registrirana 6. 9. 1907. Na občnem zboru 10. 5. 1925 spremeni naslov v CASSA RURALE DI PRESTITI IN CIRCHINA (15. 7. 1936). V naslednjem letu je bil izdan predpis o poenotenju pravil (statuta) za

tovrstne posojilnice v državi. Nov predpisan naziv CASSA RURALE ed ARTIGIANA, sprejet na občnem zboru 20. 2. 1938, je bil registriran 18. 3. 1938.

4. KMEČKA HRANILNICA IN POSOJILNICA V OTALEŽU

Ustanovljena je bila 8. 5. 1910, registrirana 15. 6. 1910. Na občnem zboru 23. 3. 1924 spremeni naslov v CASSA POPOLARE DI PRESTITI IN OTTALES – LJUDSKA POSOJILNICA V OTALEŽU (reg. 16. 6. 1924). Na občnem zboru 18. 10. 1931 je bil sprejet sklep o njeni likvidaciji, sodišče ga je potrdilo 30. 1. 1932.

Posojilnice na Idrijskem, ki je pod Avstrijo pripadalo Kranjski, so bile registrirane v Ljubljani, šele po priključitvi Primorske k Italiji v Gorici. Naj jih v tem spisu vsaj navedem (z datumom ustanovitve):

1. OKRAJNA HRANILNICA IN POSOJILNICA V IDRIJI (1894)
2. POSOJILNICA IN HRANILNICA V ČRNEM VRHU NAD IDRIJO (1895)
3. HRANILNICA IN POSOJILNICA NA VOJSKEM (1902)
4. LJUDSKA HRANILNICA IN POSOJILNICA V IDRIJI (1902)
5. HRANILNICA IN POSOJILNICA NA GORAH (1902)
6. KMETSKA IN DELAVSKA POSOJILNICA V SPODNJI IDRIJI (1908)
7. KMEČKA HRANILNICA IN POSOJILNICA V ČRNEM VRHU NAD IDRIJO (1909)¹

V Gorici, središču Goriško – Gradiščanske, se je bančništvo razvijalo kot drugje v Evropi. V srednjem veku in na prehodu v novi vek so denar posojali predvsem Židje. Vladaarji so jih tolerirali, saj je bilo posojanje denarja za napredek gospodarstva potrebno; posluževali so se jih sami, pa tudi cerkev in plemstvo. Leta 1518 je avstrijski cesar Židom dovolil odpreti v Gorici tudi zastavljalnico (banco di pegno) za potrebe revnih ljudi. Toda oderuške obresti so vedno znova izzivale nezadovoljstvo revnega prebivalstva, ki je zahtevalo nižje, z zakonom določene obresti. Ukrepi oblasti pa na prakso niso dosti vplivali, saj so bili ljudje od židovskih bankirjev preprosto odvisni.

Židovskim zastavljalcem je najbolj ostro nasprotovala duhovščina, ki je bila s podeželskim prebivalstvom najbolj povezana. Sredi 18. stoletja je goriški nadškof Karl Mihael grof Attems dal pobudo za ustanovitev prve goriške zastavljalnice z imenom Monte di Pietà (Slovenci so jo imenovali MONT), ki je delovala le dobri dve desetletji. Enako usodo so doživeli tudi kasneje ustanovljeni Monti vse do pobude goriškega plemiča grofa Thurna. Le-ta je sam ponudil ustanovno glavnico 46.000, - goldinarjev in Mont s posojilnico je bil l. 1831 s privolitvijo avstrijskega cesarja ponovno ustanovljen. Že isto leto, po smrti grofa Thurna, je na čelo Monta in posojilnice stopil goriški nadškof Jožef Walland, ki so mu sledili njegovi nasledniki. Na to, tedaj edino posojilnico v Gorici, so se obračali tako nižji sloji kot tudi nastajajoči industrijski obrati, veliki tovarnarji in trgovci. Prvi obračun te goriške denarne ustanove je bil javnosti predstavljen l. 1865 v italijanskem in slovenskem jeziku. Proti koncu 19. stoletja se je v goriškem tisku – tako italijanskem kot slovenskem – pojavila zahteva, naj bi v upravni odbor Monta poleg nadškofa in dveh župnikov sprejeli tudi predstavnike meščanstva.²

Foglio

Monte di Pietà ed unitavi Cassa di Risparmio
di fondazione Conte Thurn
in
GORIZIA

Zastavljavnica in z njo združena hranilnica
ustanovljena po grofu Thurnu
v
GORICI

Conto-Cassa risp. postale N.° 56615.
 Račun pri poštini hran.

Hranilnica Zastavljalnice (Monta) v Gorici je pred prvo svetovno vojno uradovala v italijanskem in slovenskem jeziku

Razvoj bančnega sistema na Slovenskem je bil v drugi polovici 19. stoletja povezan s slovenskim nacionalnim gibanjem. V sedemdesetih letih je bil nemški kapital na Slovenskem najbolj agresiven. Ustanavljal je industrijska podjetja in denarne zavode »ter v borbi za slovenski trg dušil slovensko podjetnost, rast slovenskega kapitala in uničeval podjetja«. Zaradi obrambe pred nemškim kapitalom pa tudi zaradi pomanjkanja lastnega kapitala je začelo slovensko meščanstvo ustanavljati hranilnice.³

Za slovenskega kmeta, ki je predstavljal veliko večino slovenskega prebivalstva, je bila druga polovica prejšnjega stoletja čas krize, razslojevanja, propadanja mnogih kmečkih gospodarstev in izseljevanja. Leta 1848 je bilo v avstrijskem cesarstvu z zakonom odpravljeno tlačanstvo. Začel se je prehod v liberalno dobo. Z osamosvojitvijo od fevdalca so se začele za kmeta nove težave. Plačevati je moral davke državi, ki je zahtevala plačilo v denarju in v določenem roku. Kmet je bil prisiljen pridelke prodajati. Pravočasno mu vedno ni uspevalo in zatekati se je moral k izposojanju denarja pri oderuhih, ki so bili pogosto tujega rodu. V mnogih primerih je v roke oderuhov prešlo tudi kmečko posestvo.

Da je oderuštvo cvetelo tudi v naših krajih, je znano, in tudi zgodbe o oderuhih so krožile. Če ne v resnici, jih je vsaj v zgodbah doletela kazen. Tako je neki tujec – ne ve se, od kod se je pritihotapil – okradel »znanega« kmeta in oderuha Mohoriča iz Kanomlje za trideset tisoč kron, ki si jih je nabral z oderuškimi dvajsetodstotnimi obrestmi. Obresti je običajno obdržal že pri izplačilu posojila in jih včasih od nemočnih posojilojemalcev ponovno izterjal. Pisati ni znal in je svoje blagajniške zaznambe beležil s posebnimi znaki, ki jih je poznal le sam. Ponoči je pogosto prešteval denar in nekoč ga je neznani tat pri tem zasail...

Zgodbo je v svojih spominih na hranilništvo zapisal Dominik Kacin iz Idrijskih Krnic, ki da jo je slišal od starih ljudi. Takšnih in podobnih oderuhov je bilo povsod dovolj, pravi Kacin, in kdor se je moral zadolžiti, je bil največkrat dolžan vse življenje. Nič čudnega, če so se kmetje bali dolga »kot hudič križa«.⁴

Organizacija kreditne samopomoči, tako v mestih kot na podeželju, je postala nujna iz socialnih, gospodarskih in narodnoobrambnih razlogov. Med Slovence je to zamisel iz Češke prinesel že mladoslovenec dr. Jože Vošnjak, njegovega sina Mihaela Vošnjaka pa so že tedaj šteli za očeta slovenskega združnega hranilništva. Na Koroškem, Štajerskem in Kranjskem so prve posojilnice nastajale že v sedemdesetih letih, v osemdesetih in devetdesetih so se hitro množile na vsem slovenskem ozemlju.

Na Goriškem so Slovenci v drugi polovici 19. stoletja imeli dva nasprotnika: nemško birokracijo in vladno politiko ter italijanski nacionalizem z italijanskim kapitalom. Toda slovensko nacionalno gibanje je bilo močno. Leta 1869 je bilo ustanovljeno društvo

Hranilnica in posojilnica v Cerknem na Goriškem
 registrirana zadruga z neomejeno zavezo.

Datum: _____ leta 19__

Štev. _____

V Cerknem, dne 3/6 19__

Pasahl.

gospod *Janke Buda* *Otalič*

Polje sem svoj varstveni drigomk vemo in

<i>hran. knjige št. 267 glavnica</i>	<i>na vno letino</i>	<i>Madalin H. 8.62</i>
<i>ie 268</i>	<i>9/10</i>	<i>1.69</i>
<i>. 2572</i>	<i>.</i>	<i>Marjana Ceparič . 28.-</i>
		<i>Skupaj H. 30.31-</i>

Knjižico vračamo v prigrupu.

Quocijam, da sam je success H. 548.34 h kraj. pristis
pot' omjese porojilo P.P. V. 67, ie le dne 2/3. 1910, gladi
Materega sveta pa je tamonaji upravnik pristis
uabralnice pristisom obventil, da mu ni bilo radi
ustarjenja prometa prej success odputat. P.P. tega
ome "Altum" ozir. tavis vevamaly popravik po naci kraj

Z občinim oporovanjem

HRANILNICA IN POSOJILNICA V CERKNEM
 registrirana zadruga z neomejeno zavezo.

[Signature]

Prva hranilnica v Cerknem

na njeno pobudo. Glavni nosilec socialnih idej in organizator kmečkega in delavskega krščansko – socialnega gibanja je bil dr. Janez Evangelist Krek. O bistvu njegovega nauka je zapisano: »Vsa nesreča in zlo med ljudmi izvira iz kapitalizma, v katerem je zaradi napačne svobode izginila krščanska ljubezen in pravičnost ter je prevladal egoizem. Kapitalizem s svojim gospodarskim neredom uničuje vse nižje delavske stanove, to je kmete, obrtnike in delavce. Ti propadajo, vse bolj pa se krepe kapitalisti. Eni imajo vse, drugi nič«. Rešitev je Krek videl v skupnem delovanju kmečkega, obrtnega in delavskega stanu in v zadružništvu. Zasebno lastnino je imel sicer za naravno, zanikal pa je načelo o njeni neomejenosti: »nobena stvar ni tako posameznega človeka, da ne bi bila hkrati vseh (...), nihče ne

sme tako rabiti svoje stvari, da bi s tem škodoval drugim«. Načelo podružbljenja proizvodjalnih sredstev je imel za pravičnejše od načela nadotakljivosti zasebne lastnine. Iz zadružništva po stanovih naj bi se razvilo vsesplošno zadružništvo, podružbljenje. Pri tem naj bi pomagala država, ki da je dolžna štiti šibkejšega.

Da bi se kmet z zadružništvom osamosvojil, je Krek od l. 1894 ustanavljal posojilnice in hranilnice (rajfajznovke) ter kmetijske, strojne, živinorejske, mlekarske in nabavno – prodajne zadruge. Do leta 1910 je bilo v osrednjih ustanovah (zvezah) združenih že okoli 560 zadrug iz vseh slovenskih dežel. Zadružne hranilnice in posojilnice so bile na splošno urejene tako, da so bili vplačilni deleži majhni, enaki in so imeli člani enake pravice in dolžnosti. Jamstvo je bilo neomejeno. Vodil jih je upravni odbor (načelstvo), ki je odgovarjal za svoje delo članstvu. Po pravilih so hranilnice dajale srednjeročna posojila pod nizkimi obrestmi v koristne gospodarske namene. Meničnih poslov niso poznale. Medtem ko so bile liberalne hranilnice le v sorazmerno večjih krajih, je bila mreža Krekovih zadrug razpredena po vsem slovenskem ozemlju. Gestrin – Melikova Zgodovina jih označuje takole: »Temeljile so na široko zajetem članstvu in so bile v nasprotju z liberalnimi demokratično urejene. Pripomogle so k omiljenju agrarne krize, da se je kmetov gospodarski in socialni položaj izboljšal. Rajfajznovke so preprečevale propad in prodajo kmetij, zniževale obrestno mero in uničevale oderuško špekulacijo. Druge zadruge pa so pospeševale umno gospodarstvo in pripomogle k temu, da je kmet ob prodaji poljedeljskih proizvodov dobil več kakor prej. S temi zadrugami se je množica srednjih in malih kmetov počasi otresala in v precejšnji meri tudi otresla vaških in drugih oderuhov.«¹³

Kako pozitivna je bila vloga zadružnih denarnih zavodov na našem podeželju – ne glede na to na čigavo pobudo oz. pod čigavim vplivom so nastale – je v svojih spominih poudaril tudi Dominik Kacin:

»Denar je bil pri teh zavodih varno naložen, vloge v prid mladoletnim so bile pod sodnim nadzorstvom, posojila so se izdajala proti vknjižbi na nepremičnine ali proti osebному poroštvu najmanj dveh porokov. Do izbruha prve svetovne vojne so ti zavodi poslovali nemoteno in z najstrožjo natančnostjo. Značilno je bilo, da sta bila pri blagajniških poslih navzoča vedno po dva člana upravnega odbora. Prvi je hranil ključ od zunanjih vrat železne blagajne, drugi ključ od notranje zakladnice (...). Takrat je vladala med ljudmi vzajemnost in poštenost in le redkokdaj se je primerilo, da se je pripetila kaka denarna malverzacija. Zavodi so bili vsako leto revidirani po preglednikih, ki so jih vzdrževale Zadružne zveze (...). Nikdar se ni zgodilo, da bi bil zašel kateri od teh zavodov v finančne težave in zelo redki so bili primeri, da bi bil moral zavod postopati napram dolžnikom s prisilnim izterjanjem dolgov.« Vsak posojilojemalec je praviloma moral biti

član zadruga, za lastnika hranilne vloge pa članstvo ni bilo obvezno. Ob vstopu je vsak član vplačal delež v višini dveh kron, ponekod tudi več. Deleži so tvorili osnovni kapital zadruga in so se obrestovali.

Žal je tako lepa slika hranilništva veljala le za obdobje do prve svetovne vojne in še za ta čas ne povsem. Strankarska delitev, ki se je vrnila tudi v hranilništvo, ni bila vedno in povsod koristna, zbrani kapital je prepegosto, pod vplivom močnih veljakov, služil politiki; interesi stranke so izpodirali tudi Krekove socialne ideje.

Na Goriškem so si pripadniki katoliške politične struje po razkolu z liberalno najprej prizadevali pridobiti prevlado (v vodstvu in deležih) v Goriški ljudski posojilnici. Ker jim to ni uspelo, so ustanovili Centralno posojilnico (l. 1900), ki je zbrala veliko denarja politično sorodnih posojilnic in drugih zadrug (npr. mlekarških) na podeželju. V manjših krajih se je politični razkol odražal tako, da je že v obstoječih prevladala ta ali ona struja, ali tako, da so nastajale nove, drugačne politične barve. V močnejših središčih je to privedlo do zdrave konkurence, v šibkejših do nepotrebne delitve in s tem oslabitve denarnih ustanov.

»Klerikalci« so dobili prevladujoč vpliv tudi v Hranilnici in posojilnici v Cerknem. V l. 1900, pravi M. Waltrisch, »je ena najmočnejših podeželskih posojilnic, tista v Cerknem, na mah odvzela iz Goriške ljudske posojilnice 60.000. – goldinarjev in jih naložila v Centralno posojilnico.«¹⁴ Na spremembo kaže tudi sestava načelstva, v katerem je bilo vedno manj liberalno usmerjenih članov. V letih od 1895 do 1930 so se v upravnem odboru zvrstili štirje duhovniki: Ivan Murovec, Franc Knavs, Franc Hliš (Fliš) ter Ivan Kunšič. Kot znani ugledniki katoliške struje, (od leta 1907 Slovenske ljudske stranke za Goriško) so med kasnejšimi člani načelstva starejšim domačinom ostali v spominu: Miha Selak iz Planine, po domače Bridnk, Anton Mlakar, p. d. Šavn, Ivan Eržen, p. d. Mihov, Metod Sedej, p. d. Ažigučev iz Cerknega. Že pred prvo svetovno vojno je bil za predsednika upravnega odbora izvoljen Gabrijel Bevk, trgovec, organist in pevovodja cerkvenega pevskega zbora ter lokalni prvak Slovenske ljudske stranke.

V šebreljski posojilnici je na začetku stoletja povsem prevladal vpliv Antona Rejca, po domače Osredkarja, prav tako prvaka klerikalne stranke in dolgoletnega župana šebreljske občine.

Klerikalne hranilnice na Slovenskem so se tedaj združevale v Gospodarsko zvezo v Ljubljani, liberalne v Celjsko. Da bi se osamosvojili od Kranjske, so goriški katoliški prvaki ustanovili svojo – GORIŠKO ZVEZO GOSPODARSKIH ZADRUG IN DRUŠTEV. Na osnovi t.i. revizijskega zakona iz l. 1903 so združne centrale v Avstriji imele pravico same izvajati tudi revizije finančnega poslovanja svojih zadrug, toda le, če jih je bilo včlanjenih najmanj petdeset. Da bi si Goriška zveza to pravico pridobila, je

vzpodbujala ustanavljanje novih posojilnic in drugih zadrug tudi v manjših krajih. V letih 1904–1910 je na Goriškem nastalo kar petdeset novih posojilnic, velika večina na pobudo katoliškega političnega tabora. Med te spada tudi l. 1910 ustanovljena KMEČKA HRANILNICA IN POSOJILNICA V OTALEŽU.

Da jim bo posojilnica koristila, so ljudje verjeli. V prošnji za registracijo je zapisano: »Namen joj je, da razmere svojih članov v npravnem in gmotnem oziru izboljšava, zlasti da spodbuja k varčnosti in da priskrbava svojim udom v gospodarstvu potrebna sredstva.«

V prvo načelstvo so bili izvoljeni:

Jakob Jereb (1852–1919), Otalež 253 (26), po domače Pri Jerebu, načelnik

Vinko Buda, župni kurat, Otalež

Janez Bogataj, Plužnje 36 (15), p. d. Pri Hlipču

Valentin Zajec (1889–1958), Otalež 80 (5), p. d. Blekarjev

Jožef Simonič (1878–1961), Plužnje 158 (25), p. d. Lužarjev

Anton Mlakar (1880–1970), Jazne 107 (11), p. d. Pri Jakobu

Štefan Lapajna (1863–1944), Lazec 77 (40), p. d. Zaklanc

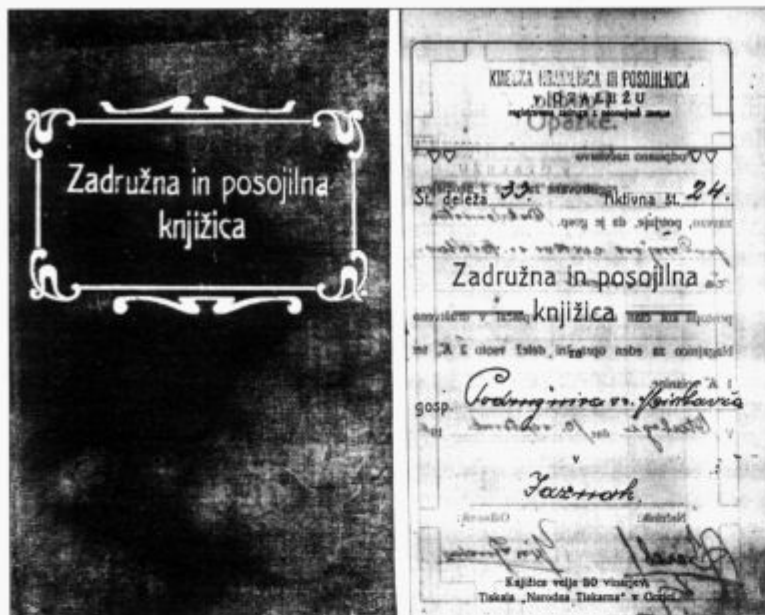
Otaleška posojilnica je sprva pokrivala davčno občino Otalež in županstvo Oselica na Kranjskem. Po priključitvi Primorske k Italiji je del županstva Oselice odpadel, saj so bili v zadrugo lahko včlanjeni le italijanski državljani. Statut posojilnice so novi državni meji prilagodili na VI. občnem zboru 20. oktobra 1921.¹⁵

Leta 1907 je bila ustanovljena Slovenska kmečka stranka za Goriško. Nastala je iz kmečkega gibanja v liberalnem taboru, čeprav ne čisto po volji narodnonapredne stranke. Posvečala se je predvsem gospodarski problematiki kmečkega stanu, predstavljala z gesli »kmet naj voli kmeta«, »ne liberalci, ne klerikalci« itd, izdajala Kmečki glas, ustanavljala zavarovalnice za govejo živino (npr. na Bukovem), zadruga, hranilnice, leta 1909 v Gorici tudi Kmečko banko, ki deluje še danes. Čeprav so se te oznake otepali, so »agrarci« veljali za liberalne. Na podeželju je pri nastajanju Slovenske kmečke stranke precejšnjo vlogo odigralo učiteljstvo.¹⁶

Istega leta (1907) je bila ustanovljena KMETSKA POSOJILNICA V CERKNEM. Člani njenega prvega in tudi kasnejših načelstev so bili izrazito liberalno usmerjeni cerkljanski trgovci, kmetje in učitelji z nekaj izjemami v kasnejšem obdobju (pod fašistično Italijo), ko strankarska opredeljenost ni bila več pomembna in je bila Kmetska posojilnica edina preostala slovenska bančna ustanova na Cerkljanskem. Ustanovitev Kmetske posojilnice je bila odgovor liberalnih narodnjakov konkurenčni struji, ki si je »prilastila« prvo hranilnico.

V prvo načelstvo so bili izvoljeni:

Avguštin Brelih (1843–1923), po domače Guštin, Cerkno 98 (hiše ni več), kmet, lastnik strojarne, načelnik

Hranilna knjižica Kmečke hranilnice in posojilnice v Otaležu

- Josip Plemelj, p. d. Gorenjc, Reka – Ravne 62 (Cerkno 3), posestnik, trgovec in gostilničar, namestnik načelnika,
 Vincenc Rojic (1866 - 1934), Cerkno 70 (171), p. d. Pri Žnidarčku (kasneje pri Landorju), posestnik, zavarovalni agent,
 Viljem Peternelj (1885–1941), p. d. Firbarjev, Cerkno 85 (149), posestnik,
 Anton Jereb (1862–1928), Cerkno 96 (hiše ni več, bila je last T. Štruklja, prej Pri Štefičku), trgovec, p.d. Jernačev,
 Peter Jurman (1862–1928), p. d. Peter v Gasi (Cerkno 20 (93), posestnik, gostilničar,
 Andrej Tauš (1848–1912), Reka 10, posestnik, gostilničar.

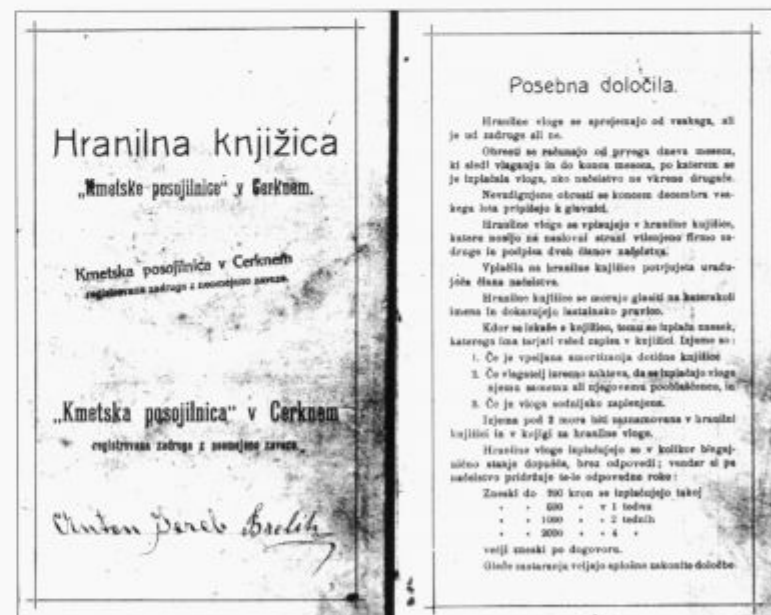
3. oktobra 1907 je Kmetška posojilnica v Cerknem sporočila sodišču v Gorici, da je pristopila kot član k Zadružni zvezi v Celju ter se s tem podvrgla »njenim obligatoričnim revizijam«. S tem je tudi »uradno« razglasila svojo pripadnost liberalnemu taboru.

Nova posojilnica je hitro napredovala. Na drugem občnem zboru 28. marca 1909 je bilo ugotovljeno, da je imela v drugi polovici l. 1908 že 270.644,52 kron prometa, stanje hranilnih vlog je na dan 31. decembra znašalo 143.488,25 kron, vplačanih deležev je bilo 479. Dopisnik Soče je takšen uspeh obrazložil takole: »Vzrok je iskati največ v tem, ker je cerkljanski okraj precej denaren in ker so zadružniki posojilnice večinoma najpremožnejši posestniki na Cerkljanskem, vsled česa vživa posojilnica zelo dober ugled.«

Delokrog posojilnice je pokrival sodni okraj Cerkno oz. občine Cerkno, Šebrelje in Šentviška Gora.¹⁷

Prva svetovna vojna, njene posledice v gospodarstvu, italijanska okupacija – vse to je vplivalo tudi na posojilništvo. Pod vplivom Slovenske ljudske stranke so med vojno mnogi svoje prihranke dali državi kot vojno posojilo. Ta denar je bil po porazu Avstro – Ogrske izgubljen. Zaradi padca vrednosti krone so izhlapeli prihranki, menjava z lirami je bila neugodna. Vojna škoda, ki je bila na Goriškem velikanska, se je izplačevala nepopolno. Mnogi bogatejši ljudje so se kmalu izselili zaradi priključitve Primorske k Italiji. Vrednost denarnih sredstev, ki so jih še pose- dovali Slovenci na Goriškem, se je močno zmanjšala.

Kljub velikim težavam je ostala slovenska zadružna organizacija na Primorskem skoraj nedotaknjena. V Trstu je delovala liberalna Zadružna zveza, v Gorici so Zadružno zvezo ustanovili krščanski socialci in je nadaljevala delo predvojne Goriške zveze gospodarskih zadrug in društev. Iz naših krajev je bil član upravnega odbora Zveze Anton Rejec, predsednik šebreljske hranilnice, njen uslužbenec pa Dominik Kacin. Avgusta l. 1923 je goriška Zveza imela 148 članic, od teh 69 posojilnic, 23 stavbenih zadrug (povojna obnova!), 19 mlekarskih, 20 kmetijskih, gospodarskih in konzumnih, 4 produktivne zadruge in 4 gospodarska društva.¹⁸

Hranilna knjižica Kmetške posojilnice v Cerknem iz l. 1908

Število posojilnic v dvajsetih letih ni več raslo, saj jih je bilo že dovolj. Nastajale pa so mlekarske, mizarske, elektro zadruge, zavarovalnice za govejo živino itd. V letih 1924–1925 jih je bilo v slovenskem delu Goriške registriranih kar 31 novih. Po rapalski pogodbi (1920), posebno pa po zmagi Mussolinijeve fašistične stranke (1922) so bili Slovenci izpostavljeni vedno

Od vseh štirinštridesetih v Zvezo včlanjenih mlekarn jih je bilo dvajset z Idrijskega (s Črnim Vrhom) in Cerkljanskega.

KONZUMNA DRUŠTVA v krajih: Črni Vrh, Idrija (dve), Ledine, Reka pri Cerknem.

RAZNE ZADRUGE IN GOSPODARSKA DRUŠTVA: Društvo rejcev goveje živine v Cerknem ter Zadruga električna centrala v Cerknem.

Po razpustu Zveze se je število zadrug močno zmanjšalo. Tiste, ki so ostale, tako posojilnice kot druge zadruge, so bile po letu 1928, ko so bile že ukinjene slovenske stranke, šole, društva in časopisi, *edina preostala oblika slovenskega organiziranega življenja na podeželju goriške pokrajine*. Toda tako pomembne vloge kot pred prvo svetovno vojno niso več imele. Slovenske so ostale le, če so služile našim ljudem in so jih le-ti upravljali, sicer so bile vključene v italijanske ustanove (zveze), poslovanje je bilo najprej dvojezično, nato obvezno italijansko. Poitalijančeni so bili tudi nazivi. Tako so bile z vladnim dekretom z dne 18. 2. 1928 slovenske kmečke in ljudske posojilnice preimenovane v »casse rurali« ali »popolari«, l. 1938 v »casse rurali ed artigiane«. Na Cerkljanskem so se od drugih zadrug ohranile zgolj mlekarne (Latterie Sociali). Izobraževanje vaških mlekarjev, ki ga je v dvajsetih letih organizirala in vodila Slovenska zadruga zveza, je prevzela goriška Cattedra Ambulante d' Agricoltura.²¹

Razlogov za propadanje slovenskih podeželskih posojilnic je bilo več:

– Prva svetovna vojna je povzročila gospodarsko krizo po vsej Evropi. Na Primorskem je bila toliko hujša zaradi fronte in nato zaradi nove meje, ki je prekinila stare, že utečene tržne povezave. Proti koncu dvajsetih let je tudi naše kraje močno prizadela nova, svetovna gospodarska kriza.

– Po priključitvi k Italiji se je s Primorskega izselilo precej izobražencev in pripadnikov srednjega sloja. V času svetovne gospodarske krize so se jim pridružili mnogi ekonomski izseljenci. Le redkim je uspelo pošiljati domov denar za rešitev zadolženih domačij.

– Samoupravno finančno nadzorstvo, ki so ga opravljale slovenske zadruga zveze, je zamenjala italijanska uradna kontrola, ki je strogo zahtevala izterjatev vsakega dolga. Vodstva posojilnic so morala dati vknjižena posestva na dražbo.

– Posojilnice in druge zadruge, ki so bile pri Zvezi zadolžene, so morale zaradi njenega stečaja v zelo kratko odmerjenih rokih izterjati obveznosti svojih dolžnikov. Če niso mogle kriti svoje pasive z lastnimi sredstvi, so morale seči celo po jamstvu članov, kar je vzbujalo veliko ogorčenje. »To je zadelo najbolj v živo«, pravi D. Kacin, »in je povzročalo težke obdolžitve na račun vodstev, češ, da so si voditelji prisvajali zadruga imovino in prevalili izgube na ramena članov.« Tiste posojilnice pa, ki so imele svoje naložbe pri Zvezi ob njenem stečaju, so čez noč izgubile 60 % tega imetja.

– Tudi na podeželje so se vrinile italijanske banke, npr. poslovalnice Goriške hranilnice – Monta (Cassa di Risparmio), v kateri so zagospodovali fašisti. Teh poslovalnic so se posluževali priseljeni Italijani, vojska in oblasti. Z močnejšim kapitalom so slovenskim zlahka konkurirale. V njih se je zbiral tudi denar od davkov. Posebno v letih svetovne gospodarske krize davkov marsikatera kmetija ni zmogla, do zamudnikov pa je bil Mont neizprosno.

Mont, ki je postal orodje fašistične politike »etnične bonifikacije«, je v praksi podpiral naseljevanje italijanskih priseljencev na bankrotirane slovenske kmetije. Načrtovana je bila med drugim tudi naselitev 20.000 italijanskih družin vzolž meje z Jugoslavijo, kar je preprečila druga svetovna vojna.²²

Prve italijanske priseljene kmete smo imeli tudi na Cerkljanskem. To so bile tri družine v Novakih na kmetijah, ki jih je na boben pognala podružnica Monta v Cerknem. Novaški primer je ilustrativen. Da Mont v Cerknem ponuja kmetom posojila z nižjimi obrestmi, so ljudje izvedeli iz oglasov v katoliškem Novem listu. Zaradi zaupanja v list so nasedli. Da se je vloga Monta v odnosu do Slovencev (po odstavitvi nadškofa Sedeja, dotlej tudi upravitelja Monta) spremenila, so se zavedli prepozno. Slovenskim kmetom odkup kmetij na dražbi ni bil dovoljen, čeprav so nekateri glede na smešno nizko ceno ponujali trikratno vsoto.²³ Pravico razpolaganja z bankrotiranimi posestvi je dobil Zavod za agrarni prerod treh Benečij (Ente di Rinascita Agraria delle Tre Venezie), ki je bil ustanovljen l. 1931, pod drugim imenom pa je deloval že prej.²⁴

– Ekonomskemu in političnemu pritisku so se slovenske podeželske posojilnice težko upirale tudi zato, ker jih je bilo preveč. Nekateri niso imele dovolj širokega zaledja, saj so nastale bolj iz političnih kot gospodarskih razlogov (npr. otaleška).

– Dodaten razlog za propad posojilnic so bile napačne odločitve vodstva ali – v redkejših primerih – malverzacije.²⁵

Od štirih slovenskih posojilnic se je na Cerkljanskem vse do druge svetovne vojne ohranila samo Kmetska posojilnica v Cerknem. Propad Kmečke hranilnice in posojilnice v Otaležu in Ljudske v Cerknem je bil v neposredni zvezi z likvidacijo Zadruga zveze v Gorici in Banke za Julijsko Benečijo (Banca della Venezia Venezia Giulia). Ko je Zvezi že grozil stečaj, sta obe posojilnici prenesli svoj kapital na to banko, ki je ponujala vabljive 6% obresti (običajne so bile 4%), a je nato propadla.

O likvidaciji otaleške posojilnice je D. Kacin zapisal: »Nobenh potvorb ni bilo. Imel sem vpogled, saj sem pomagal likvidatorjema Ambrožiču in Zajcu. Ta ustanova je utrpela tolikšne izgube pri Zadruga zvezi in Banki za Julijsko Benečijo, da se ni mogla več rešiti. Vlagatelji so prispevali za kritje izgub ok. 25%, jamstvo članov pa ni prišlo v poštev. Zato so bili neumestni očitki nekate-

rih nepoučenih ljudi, ki so pripisovali to nezgodo na rovaš likvidatorjev.«

Kacinove spomine potrjuje arhivsko gradivo. V zapisniku občnega zbora z dne 16. septembra 1931 je rečeno, da je posojilnica zaradi likvidacije Zadrúžne zveze in Banke za Julijsko Benečijo izgubila 56.597,87 lir. Ob upoštevanju rezervnega fonda je izguba znašala 54.055,59 lir. Občni zbor je kot edino možno rešitev predlagal likvidacijo posojilnice s priporočilom, da se z vlagatelji skuša doseči sporazumno poravnavo. Dodali so, da so bile naložbe v Zadrúžno zvezo v Gorici in Banko za Julijsko Benečijo izvršene v dobri veri in z največjim zaupanjem in da za to Upravni odbor ne prevzema odgovornosti za nastalo stanje.

Na šibkost otaleške posojilnice je vplivala tudi izguba članstva zaradi nove državne meje. (V letu 1925 je imela 90 članov.) Likvidacijski postopek, ki se je začel v začetku leta 1932, je bil zaključen 1. aprila t. l. je bila otaleška posojilnica izbrisana iz sodnega registra.

Dejstvo, da je imela *preveč* kapitala naloženega pri Zvezi in nato pri Banki za Julijsko Benečijo, je pognalo v *propad tudi Ljudsko posojilnico v Cerknem*. Vid Štravs, nekdanji član načelstva Kmetijske posojilnice, ki je vodila drugačno politiko, je to ocenil kot neprevidnost oz. »nepravilno vodenje«. Brezpogojna »zvestoba« Zvezi je imela tudi politično obeležje, pomenila je togo vztrajanje na starih pozicijah, ne glede na povsem spremenjene politične in ekonomske razmere²⁶. Vsekakor je bila likvidacija oblastem dobrodošla. V Cerknem se je vgnezdil Mont (Cassa di Risparmio), prevzel posle Ljudske posojilnice in s postopno sanacijo izgub »pomagal«, da vlagatelji niso bili preveč prizadeti. Videz dobrohotnosti režima je bil tako rešen, hkrati pa likvidirana (oz. asimilirana) ena najmočnejših slovenskih podeželskih hranilnic na Goriškem.²⁷

Z Ljudsko posojilnico je propadla tudi Kmetijska zadruga, ki je bila prav tako včlanjena v krščansko – socialno Zadrúžno zvezo v Gorici. Prodati sta morali Gospodarski dom, dotlej sedež Ljudske posojilnice, zadruge, sodobne mlekarne, do njegove ukinitve tudi Prosvetnega društva Simon Gregorčič s čitalnico in dvorano, ter središče slovenskega družabnega življenja. Dolgove – ostale so še tudi hipoteke od gradnje – je poravnala »konkurenčna« Kmetijska hranilnica in posojilnica. Gospodarski dom je tako ostal v slovenskih rokah, toda v tridesetih letih je od vseh nekdanjih slovenskih ustanov in organizacij v njem ostala le še mlekarne. Za gostinsko dejavnost je prostore prevzel v najem Dopolavoro, fašistična ustanova, ki naj bi skrbela za družabno življenje in rekreacijo, a se je bolj ali manj povsod izrodila v navaden gostinski lokal.²⁸

O likvidaciji šebreljske posojilnice se je ohranilo kar nekaj pričevanj.²⁹ Čeprav se mnenja nekoliko razlikujejo, so si vsi edini, da je bila krivda za propad močne šebreljske posojilnice, katere delokrog je segal prek občinskih meja, tudi na vodstvu.

Najbolj verodostojni so spomini D. Kacina, ki je kot izvedenec sodeloval pri likvidacijskem postopku.

Šebreljski primer je bil osamljen, pravi Kacin, saj je lahko prišlo do nerodnosti le tam, »kjer si je ena oseba prilaščala vse funkcije ter ni dopuščala poseganje skupnosti v vodstvo ustanove.« Očitek se nanaša na Antona Rejca, po domače Osredkarja, načelnika posojilnice in šebreljskega župana v letih 1907–1927.

Prvemu valu likvidacij proti koncu dvajsetih let se je šebreljska posojilnica izognila, čeprav je imela odvečni kapital naložen pri goriški Zvezi in nato pri Banki za Julijsko Benečijo. A. Rejec je pravočasno dvignil naložbo, še predno je banka napovedala stečaj, toda zatem je preveč širokogrudno delil posojila na svojem območju. To naj bi delal iz previdnosti, kajti »denar, ki je varno naložen v domačem okolišu, je najbolj varno naložen«. Toda gospodarska kriza, ki je zajela tudi kmete, je mnoga posojila spremenila v dvomljive terjatve (»sofferenze«). »Špekulativen pa je bil Osredkarjev postopek, da je zalagal nekatere kmete s potrošniškim blagom iz svoje privatne trgovine. Ko se je tega dovolj nabralo, se je domenil z dolžnikom, da je pri posojilnici zaprosil za posojilo, običajno na vknjižbo. Odbor je seveda prošnji ugodil. Te manipulacije so postale znane šele, ko so Osredkarja aretirali.«³⁰

Da je bilo z vodenjem posojilnice nekaj narobe, trdi tudi A. Pagon. To naj bi bil tudi razlog, da je iz načelstva prav kmalu izstopil župnik Ivančič.

Po aretaciji predsednika so člani odbora za pomoč pri vodenju posojilnice zaprosili Dominika Kacina. Sprejel je, ker je, kakor pravi, »člane zadrúžne hranilnice zajela splošna panika in dezorientiranost.« Po pregledu dokumentacije je ugotovil primanjkljaj v znesku ok. 80.000 lir (A. Pagon navaja vsoto 150.000, šolska kronika 200.000 lir). Sklicana je bila skupščina, a udeležilo se je le malo članov. Soglasno so sklenili, naj se ustanova likvidira in poskrbi, da se vlagateljem čimprej izplača akontacija na račun vlog. Kacinu so poverili likvidacijo, a je v svojih spominih ugotovil, da bi bilo bolje, če se ne bi nikdar lotil tega dela. »Sprva je likvidacija potekala zadovoljivo«, je zapisal. »Vlagatelji so se pomirili, ko so prejeli prve akontacije na svoje naložbe (...). Mnogo realizacij hranilnih vlog in posojil sem izvršil na tak način, da sta se dolžnik in vlagatelj medseboj domenila in sklenila pogodbo za medsebojno poravnavo (...). Seveda sem pri tem pridržal pri hranilnih vlogah 20% glavnice (petletne 4% obresti), da bi ta odbitek v primeru potrebe kril nastali primanjkljaj (...).« Toda nezaupljivost do Osredkarja je rodila nezaupanje v likvidacijski postopek in celo v likvidatorja Kacina, ki je veljal za poštenjaka. Posebno ostri so bili Osredkarjevi nasprotniki, med njimi Ciril Rejc, po domače Ivančk. V nainnem upanju, da bodo izbrali njega, je oblastem predlagal zamenjavo likvidatorja. Naposled je Banca d' Italia imenovala uradnega komisarja dr. Gasparea Trizzina. Trizzino, neskrupolozni politični funkcionar, je stvarno delo prepuščal

Kacinu, sam pa prihajal iz Gorice občasno, mu dajal navodila in si zaračunaval stroške, kar je bilo za člane zadružne posojilnice dodatno breme. V letih 1941/42 je bil Trizzino zaradi izdaje bančnih nakaznic brez kritja razrešen vseh političnih funkcij in premeščen, proti njemu pa je bil uveden kazenski postopek.

Jeseni 1942 je bil Kacin zaradi sodelovanja z OF aretiran, nadaljna likvidacija posojilnice je bila poverjena (kakor se je zgodilo z Ljudsko v Cerknem) cerkljanski podružnici goriškega Monta. Ne glede na vse nerodnosti pa je bil glavni razlog za propad večine hranilnic pritisk fašistične oblasti. Z brutalno finančno politiko, pravi Kacin, je okupatorju uspelo v nekaj letih streti skoraj vse naše zadružne ustanove. V goriški pokrajini so preživele

1942 le še 164). Da je Banca della Venezia Giulia nezanesljiva, je vodstvo kmalu spoznalo, zato je večino sredstev preneslo na Banca Nazionale del Lavoro, največ denarja pa je imela posojilnica pri svojih članih, ki so bili v pretežni večini kmetje.

Čeprav je Kmetiska hranilnica dobila italijanski naziv in je morala uradovati v italijanskem jeziku, je ohranila slovenski značaj: med njenimi člani ni bilo Italijanov. Kljub zaostrenim finančnim razmeram je skušala in marsikdaj tudi uspela z dolgoročnimi krediti reševati slovensko kmečko posest, obrtne delavnice in hiše. Za obrtnike in trgovce je opravljala tudi druge bančne posle: izplačevanje obresti na državne vrednostne papirje in menično vplačevanje. Njen glavni korespondent za te posle je bila Banca Nazionale del Lavoro.

Ob nemškem bombnem napadu na Cerkno l. 1944 je na hišo, kjer je imela posojilnica svoj sedež (sedaj prodajalna kruha), padla zažigalna bomba, ki je uničila stavbo in arhiv.

Poglavitno gradivo slovenskih posojilnic iz avstrijskega in italijanskega obdobja se je ohranilo. Sodišču v Gorici (za časa Avstrije so ga naslavljali C. kr. okrožno kot trgovsko sodišče), kjer so bile registrirane vse gospodarske ustanove, so le – te javljale vsako spremembo v vodstvu, pošiljale zapisnike občnih zborov in letne bilance. Po meddržavnem dogovoru je Italija gradivo, ki se nanaša na ozemlje, priključeno Jugoslaviji, izročila naši državi in se danes nahaja deloma v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, kjer je dostopno, deloma v Pokrajinskem arhivu v Kopru. Možen bo zato podrobnejši opis delovanja vsake posojilnice posebej.

Hranilna knjižica Kmetiske posojilnice v Cerknem iz l. 1935 v italijanskem jeziku

le finančno najmočnejše posojilnice in nekatere močnejše potrošniške zadrage, katerih obratni kapital so predstavljale predvsem zaloge blaga. Med posojilnicami so se ohranile tiste, katerih vodstva so pravočasno sledila razvoju krize in poskrbela, da so se naložbe pri Zvezi prenesle v solidne italijanske banke, npr. v Banca Nazionale del Lavoro, Banca del Friuli in druge. Čeprav je bilo to proti pravilom (članice Zveze naj bi imele svoj kapital naložen samo pri Zvezi), so zadružni revizorji z veliko uvidevnostjo te prekrške znali opravičiti. S takimi ukrepi so se rešile Okrajna posojilnica v Idriji ter sorodni zavodi v Bovcu, Ajdovščini, Sv. Luciji, Šempetru pri Gorici in še kje.

Rešila se je tudi Kmetiska hranilnica v Cerknem, čeprav je njeno članstvo iz leta v leto upadalo (v letih 1930 je imela 230 članov, l.

OPOMBE:

1. Pokrajinski arhiv Nova Gorica, fond Tribunale Gorica, fasc 6 in 32. Cons. III/121. Marko Waltrisch, Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem, druga izdaja, Založništvo tržaškega tiska ob sodelovanju Kmečke banke v Gorici, 1983, str. 219, 220, 234, 253, 256, 257, 259, 260, 263, 264.
2. Prav tam, str. 23–35.
3. Ferdo Gestrin – Vasilij Melik, Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918, Ljubljana 1966, str. 195.
4. Dominik Kacin, Spomini na razvoj zadružnega gospodarstva v okupirani Primorski z ožjim prikazom razmer v cerkljanskem okolišju. Napisano v Ljubljani aprila 1961. Hrani Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, Ljubljana. Mnogo bolj stvarne izkušnje o oderuhih je zabeležil dr. H. Tuma, ki je v letih od 1902 do 1924 kot odvetnik v Gorici branil pred brezvestnimi, pretežno tuji- mi oderuhi premnoge sonarodnjake.
5. M. Waltrisch, n. d., 23–39.
6. Prav tam, str. 63, 78.
7. Janez Kokošar se je rodil v Hudajužni. Kot kaplan je služboval v Cerknem (1883–88), nato kot župnik v Šebreljah (1888–1901). V Cerknem je ustanovil pevski zbor, z glasbeno – pedagoškim delom nadaljeval v Šebreljah, poučeval pa je petje tudi v goriškem semenišču. Skrbno je zbiral ljudske napeve in zapustil urejeno zbirko nad 700 posvetnih in cerkvenih ljudskih pesmi, ki jih je veliko tudi sam harmoniziral. Znan je tudi po zgodbicah o Šebrelčanih. (Primorski slovenski biografski leksikon, 8. snopič – Kokošar Ivan; Andrej Pagon, Šebrelje skozi stoletja, Ljubljana 1976, str. 31, 67).

8. Marko Waltrisch, n. d., str. 219; Andrej Pagon, n. d., str. 41, 67.
Pri ugotavljanju domačih imen in rojstnih podatkov mi je prijazno pomagal Martin Eržen, Matučev iz Šebrelj.
9. V Ravnikar je bil lastnik domačije in posestva »Pri Kafulu«, danes Na Poreznu. Stari Štefan Kofol, mitničar in posestnik, je bil v času Ilirskih provinc prvi cerkljanski župan (francoski uradnik je o njem zapisal, da je najtrdnější in najpremožnejši posestnik, ki združuje vse potrebne lastnosti za funkcijo župana). Kofolovi so imeli v zakupu c. kr. pošto, goveje živine in konjev pa so imeli toliko, da jih nikoli niso prešeteli, ki je prišel v Cerkno iz Postojne. Ravnikarjevi so slabo gospodarili («Gospa je igrala na klavir in nosila parko, Vekoslav pa ni nič delal», so mi povedali). Ok. leta 1914/15 so prodali posestvo in se izselili. Kupila ga je Marjeta Obid, roj. Bevk, žena Pavleta Obida («Pri Pavletu», danes »Pri Jamšek«), posedoval Franc Obid (v stavbo se je vselil l. 1928), za njim Elizabeta Magajne. Pod Italijo je Elizabeta odprla restavracijo in »Hotel Porezen«, danes je to Dom upokojenцев. (Ustni viri: Antonija Moškát, Albina Mlakar, Marica Eržen, Gabrijel Peternej idr.)
10. M. Waltrisch, n. d., str. 219
Pri ugotavljanju domačih imen, poklica in politične orientacije so mi pomagali: Ančka in Gabrijel Peternej, Katarina Mlakar, Albina Mlakar, Marica Eržen, Adolfa Štrukelj idr.
11. Do prvega močnejšega razkola je prišlo pred volitvami l. 1873. Liberalnejši mladoslovenci so v duhu Zedinjene Slovenije nastopili z eno kandidatno listo za vse slovensko ozemlje, konservativni staroslovenci, ki so se povezovali s plemstvom, so nastopili v vsaki deželi posebej. Zanimivo je, da so narodno bolj radikalni mladoslovenci precejšen uspeh dosegli na podeželju, kjer so imeli oporo pri kmečkih veljakah in delu duhovščine. Poraženi pa so bili v mestih, kjer je birokracija morala glasovati za nemške kandidate, »slovenska inteligenca je bila še maloštevilna, mnogo pa je bilo še starega, konservativnega, v preteklost obrnjenega meščanstva.« (Ferdo Gestrin – Vasilij Melik, Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918, Ljubljana, 1966, str. 188 – 189)
12. Na Kranjskem je bilo Katoliško politično društvo, ustanovljeno že l. 1891. Kasneje se je preimenovalo v Katoliško narodno stranko, l. 1905 pa v Slovensko ljudsko stranko. Liberalci so odgovorili z ustanovitvijo Slovenskega društva, iz katerega se je rodila Narodna stranka (l. 1894), ki je kasneje dobila ime Narodna napredna stranka (l. 1894) (F. Gestrin – V. Melik, n. d., str. 271 – 272)
13. Prav tam, str. 281, 277 – 283
14. M. Waltrisch, n. d., str. 69 – 76, 75
15. Prav tam, str. 80 – 81., 253
Pokrajinski arhiv Nova Gorica, fond: Tribunale Gorica, F 10, Cons. IV/121.
Podatke o članih načelstva so z domačimi imeni dopolnil: Francka in Slavko Rejc, stan. v Cerknem, ter Jožef Simončič, Jazne.
16. Gestrin – Melik, n. d., str. 287; M. Waltrisch, n. d., str. 83 – 85
17. Pokrajinski arhiv Nova Gorica, fond Tribunale Gorica, fasc. 6., Cons. III/121; Soča, 10. 4. 1909, št. 41; M. Waltrisch, n. d., str. 234
Med prvimi člani načelstva so starejšim Cerkljanom ostali v spominu predvsem Brelih, Plemelji in Peternej.
Avguštin Brelih je bil kmet in lastnik strojarne ter med najbogatejšimi Cerkljani. Po njegovi smrti je posestvo propadlo. Njegov sin Peter, zaslužen za razvoj planinstva na Cerkljanskem, se je po I. svetovni vojni izselil v Ljubljano. Med drugo svetovno vojno je imela njegova družina pomembno vlogo v OF, sin Miloš pri izdelavi in delovanju ilegalne radijske postaje »Kričač.«
V Peternej je postal eden prvih slovenskih letalcev (Glej Primorski biografski leksikon).
Josip Plemelj je bil lastnik velikega posestva, gostilne, trgovine, dveh žag itd. Izdeloval je cementne strešnike, stole, parket, med I. svet. vojno tudi puška kopita za avstrijsko vojsko. Zgradil je lastno elektrarno, trgoval z lesom itd. Po prvi svetovni vojni se je izselil v Jugoslavijo in posestvo prodal.
18. Prav tam, str. 126.
19. Prav tam, str. 132.
20. V goriško Zvezo je bila vključena tudi Kmetška posojilnica. »Iz praktičnih razlogov in zato, ker strankarstvo v času Italije ni bilo več toliko pomembno«, je pojasnil Vid Štravs. Dokumenta o včlanitvi Kmetške posojilnice v goriško zadružno zvezo ni, ohranilo pa se je nekaj potrdil o finančnih revizijah, ki so jih opravljali revizorji goriške ali tržaške zadružne zveze. (Pokr. arhiv Nova Gorica, fond Tribunale Gorica, fasc. 6, Cons. III/121)
21. Matteo Marsano, Il Caseificio nel Goriziano, izdala: Cattedra Ambulante d' Agricoltura, l. 1934.
22. M. Waltrisch, n. d., str. 166.
O politiki etnične bonifikacije obširno piše L. Čermelj (n. d.) v poglavjih Slovenski in hrvaški gospodarski zavodi in Kolonizacija na str. 168 – 187. To problematiko je obširno obdelala tudi M. Kacin – Wohinz v knjigi Prvi antifašizem v Evropi, Primorska 1925–1935, Koper 1990, na str. 69 – 91 (pogl. Raznarodovanje).
23. Osmutek kronike za Novake, hrani Mestni muzej Idrija, odd. Cerkno.
24. M. Kacin – Wohinz, n. d., str. 83: «(...) nikoli niso bila objavljena njegova pravila in njegov statut, kar samo po sebi pričča, da je imel zavod že leta 1920 politično nalogo. Dejavnost je razširil po letu 1934, leta 1937 pa je dobil s kraljevim odlokom posebne kompetence, da sme na lastno iniciativo in s pravico prioritete razlastiti katerekoli posest, če je v skladu z namenom njegovega delovanja. Na osnovi štirinajstdnevni prijav prefektov o dražbah je v štirih letih od 1934 do 1938 razlastil 178 posestev s 5367 ha zemlje in jih dal 104 italijanskim družinam, ki so imele pravico, da jih odkupijo na obroke v 20 do 30 letih. Če k temu prištejemo še posestva, ki so šla na boben pred tem, znaša število rubežev okrog 7000. V času vojne si je zavod razširil delokrog na okupirano Ljubljansko pokrajino in Dalmacijo in uresničeval »etnično bonifikacijo« tako, da je po deportacijah in internacijah Slovencev naseljeval na izpraznjeni prostor italijanske družine.»
25. O splošnih razlogih za propadanje slovenskih podeželskih posojilnic glej: M. Waltrisch, n. d. poglavje Podeželske posojilnice v tridesetih letih, str. 163 – 169.
26. Pričevanje V. Štravs in dr. iz l. 1963
27. Takšna je bila taktika fašistične oblasti. Maja l. 1932 je puljski bančni funkcionar poročal: »Vsekakor smo morali biti pozorni na posledice političnega značaja, ki bi jih imela prisilna likvidacija teh organizmov (namreč slovenskih združenj) v velikem stilu (...). Zato se slovenske zadruge niso nasilno likvidirale, temveč se je leta 1927 pričela asimilacija teh drugorodnih organizmov«. (Cit. po že navedenem delu L. Čermelja, str. 171).
28. Ustni viri: Vid Štravs (l. 1963), Gabrijel Peternej (l. 1993). Arhivsko gradivo o Ljudski hranilnici, ki ga hrani Pokrajinski arhiv v Kopru, še ni dostopno. Za pričevanja Gabrijela Peternej in Vida Štravs sem našla potrditev v gradivu Kmetške posojilnice (Pokr. arhiv Nova Gorica, Fond Tribunale Gorica, fasc. 6 in 32).
29. Pričevanja domačinov so zabeležena v Šolski kroniki vasi Šebrelje, ki jo je napisal učitelj Franc Pavšič. O posojilnici mu je pripovedoval Cini Rejc, po domače Ivančk idr. Svoje mnenje o propadu posojilnice je v pripombah na kroniko in v svoji knjigi Šebrelje skozi stoletja napisal Andrej Pagon.
30. Spisek konfiniranih (iz knjige: A. Del Pont – Simonetta Carolini, L' Italia al Confino 1926–1943, II, La Pietra, Milano, 1983) je objavljen v Idrijskih razgledih 1987/2, str. 42 – 43. V spisku je naveden tudi Antonov brat Ivan Rejec, župnik. Obsojen in konfiniran je bil l. 1932, ker »je branil pravico Slovencev, da govore slovenski jezik«. Označen je bil kot »slavofil«.
A. Rejec je bil aretiran l. 1935, obsojen pa 2. 1. 1936 na tri leta konfinacije. Obtožen je bil, da je skupini vpoklicanih za vojno v Afriki pomagal bežati čez mejo. Oblasti so ga opredelile kot apolitičnega. Izpuščen je bil po enem letu.

Antonijev rov

F. Schlegel, Der Antoni-Stollen
Illustrierte Zeitung, 10.3.1888

OBČNO KONSUMNO DRUŠTVO V IDRIJI 1898–1945

DARKO VILER

I. UVOD

Sredi 19. stoletja se je tudi na Slovenskem začel proces pospešene industrializacije, ki je nato značilen za nadaljnja desetletja do začetka 20. stoletja. Število delavstva se je od srede 19. stoletja v posameznih industrijskih središčih nenehno krepilo. Nemški, kot tudi prvi slovenski kapitalisti, so si s skrajnim izkoriščanjem delavstva, značilnim za začetno obdobje industrializacije, ustvarjali kapital za nove naložbe. Siromašne mezde, dolg delovni čas, neustrezne varnostne in higienske razmere v obratih, gmotno stanje pod življenjskim minimumom, neurejeno socialno zavarovanje so imeli med delavstvom in njihovimi družinami za posledico tudi lakoto in visoko umrljivost.

Kljub takim razmeram pa je le počasi med delavstvo prodirala in se utrjevala zavest, da si le z organiziranim bojem lahko izboljša gmotni in delovni položaj. K temu je prispevala tudi sestava novega delavstva iz proletariziranih kmečkih in obrtniških vrst, posebej pa ga je od organiziranosti odvrčal tudi strah pred odpusti, pred izgubo skromnih eksistenčnih možnosti, ki mu jih je prinesla zaposlitev, za katero je veljala na delovnem trgu velika konkurenca. To svoje orožje je kapital dobro izkoriščal pri zatiranju poskusov delavskega razreda po združevanju. Dosegel je tudi, da je organiziran boj proti neomejenemu izkoriščanju dolgo onemogočala tudi avstrijska država s svojo zakonodajo in ukrepi, ki so bili naravnani izrazito protidelavsko. Medtem ko si je v industrijsko razvitih državah delavstvo že v 18. stoletju izbojevalo pravico, da se organizira v strokovne organizacije, bojuje za izboljšanje svojih socialno-ekonomskih razmer, so avstrijske oblasti šele leta 1867 dovolile ustanavljanje delavske izobraževalnih društev ter nato po velikih delavskih demonstracijah spomladi 1870 ukinile prepoved ustanavljanja strokovnih organizacij.

Zakonske možnosti za ustanavljanje izobraževalnih in strokovnih organizacij ter pravico do ekonomskih bojev je iz navedenih razlogov v precej skromni meri, toda istočasno kot drugod v Avstro-Ogrski, izrabilo tudi delavstvo na Slovenskem.

Tako so postale strokovne organizacije pomembna sestavina socialdemokratskega gibanja na Slovenskem in najbolj množično oporišče JSOS.

Avstrijska socialna demokracija, ki je zajemala vse dežele avstrijske polovice Avstro-Ogrske, se je morala v 90. letih boriti tudi z nacionalnimi težnjami, ki so se pojavljale na več straneh. Del čeških socialdemokratov se je odcepil in ustanovil svojo narodno socialistično stranko. Proti koncu stoletja se je celotna stranka reorganizirala z ustanovitvijo socialdemokratskih strank po posameznih narodnostih. Tako je bila na ustanovnem shodu v Ljubljani dne 15. in 16. avgusta 1896 ustanovljena JSDS. Naziv »jugoslovanska« so ji dali zato, ker so bili prepričani, da je za rešitev iz tedanjega stanja potreben skupen boj vseh jugoslovanskih siromakov. Menili so, naj se vsi ti združijo v eno stranko, saj bi bila vsaka posamezna narodnost preslabotna. Čeprav je bila prvotna zamisel JSDS takšna, da bi ozemeljsko zajela tudi Hrvaško, je nato organizacijsko zajela poleg slovenskih dežel samo še Istro in Dalmacijo, to je jugoslovanske dežele v okviru habsburške monarhije. Ker je bilo v Dalmaciji delavsko gibanje zelo šibko, ne dosti močnejše v hrvatskem delu Istre, razen v Puli, je bila JSDS po svojem članstvu in vodstvu v večini slovenska. Leta 1897 je bila na kongresu na Dunaju nova organizacija avstrijske socialne demokracije izdelana in sprejeta. Obstajale so torej posamezne stranke po narodnostih, nemška, češka, italijanska, poljska, jugoslovanska, ukrajinska. V narodnostno mešanih področjih je delovalo lahko tudi več strank, tako sta organizirali delavstvo na Primorskem italijanska in JSDS. V svojem političnem delu, npr. na volitvah so večinoma nastopale skupaj. Strokovne organizacije niso bile razdeljene po narodnostih. Tu je bilo delavstvo organizirano v enotnih strokovnih komisijah po upravnih mejah.

Težišče delavskega boja se je prenašalo s političnega področja na boj za ekonomsko izboljšanje delavskega položaja in se je vedno bolj omejevalo na delo v strokovnih društvih in v delavskih organizacijah, konsumnih društvih in zadrugah. Najmočnejše strokovne organizacije so bile med železničarji, rudarji, tobačni-

mi in lesnimi delavci, grafičarji in kovinarji. Te so pred prvo svetovno vojno izdajale tudi vrsto strokovnih časopisov. Leta 1908 je strokovna komisija ustanovila tudi posebno deželno strokovno tajništvo za Kranjsko. Prvi strokovni tajnik v Ljubljani je postal Anton Kristan (1881–1930), ki je že prej vodil idrijsko strokovno organizacijo in izdajal list »Naprej« (1903–1911). Ljubljansko strokovno tajništvo si je vedno bolj prizadevalo, da bi razširilo svoje delovno področje na vse strokovne organizacije na slovenskem ozemlju.

V boju za ekonomsko izboljšanje položaja delavcev so začeli socialni demokrati kakor drugod tudi na Slovenskem ustanavljati zadruga. Prve in najbolj številne so bila konsumna društva. Njihova pglavitna naloga je bila dajati v lastnih prodajalnah članom živila in druge življenjske potrebščine po čim nižjih cenah. Po letnih obračunih se je dobiček delil deloma med članstvo v obliki dividend, deloma pa je šel v podporne sklade, za bolnike, vdove in sirote pa tudi za podpore raznim delavskim izobraževalnim društvom in podobno. Konsumna društva so imela tudi svoje hranilne oddelke. Zadruga so koristile delavcem, ker so prodajale blago ceneje kot privatni trgovci, ker so ga osvobodile pritiska z delodajalci povezanih trgovin, ker so jim omogočala nabavo blaga tudi v času brezposelnosti in vzpodbujale k varčevanju. Brez konsumnih zadrug bi se stekla lepa vsota čistega dobička v žepu privatnih trgovcev. Tako pa se je ta denar vrnil v raznih oblikah članom in omilil mnogim izmed njih bedo in pomanjkanje v kritičnih položajih.

Prve konsumne zadruga na Slovenskem so nastale v Zagorju (1897) in v Idriji (1898). Zelo močne so bile tržaške konsumne zadruga z lastnimi pekarnami, mesnicami in veliko prodajalno konfekcije, blaga in obutve, ki so razširile delovanje tudi v Istro in Furlanijo in pri katerih so sodelovali delavci vseh narodnosti. Svoje konsumne organizacije so ščasoma dobili vsi pomembnejši delavski kraji: Ljubljana z okolico, Nabrežina in drugod. Vse te konsumne organizacije so bile povezane v Osrednji zvezi konsumnih društev na Dunaju.

Poleg konsumov so v okviru delavskega gibanja nastajale še druge zadruga, od katerih so se nekatere dobro uveljavile, nekatere pa tudi ne. Tako npr. Čiprkarska zadruga v Idriji, Delavska tiskarska družba v Ljubljani, Produktivna zadruga ljubljanskih mizarjev, stavbna in gostilniška zadruga Delavski dom v Trbovljah, delavski hranilnici in posojilnici v Gorici in Ljubljani ter druge.

A) Članek dr. Antona Dermote: O konsumnem zadružništvu, objavljen v Naših zapiskih leta 1903

Prvo konsumno društvo je bilo ustanovljeno v Angliji leta 1843 v mestu Rochdale. Anglija je imela v tem času monopol v industrijski proizvodnji, ki pa ga je že močno načela nemška in severnoameriška konkurenca. Industrija je rodila pravi delavski razred, ki ni imel ne lastnine ne upanja, da bi se izkopal iz tega stanja.

Torej, leta 1843 je v mestu Rochdale osemindvajset tkalcev – flanelarjev ustanovilo »Konsumno zadruga pravičnih tkalcev rochdalskih«.

Napravili so junaški sklep, samostojno skrbeti za svoje zadeve, osvoboditi se kramarjev, mojstrov in tovarnarjev in svoje delo postaviti v službo svojih

Občno konsumno društvo

v Idriji

registrovana zadruga z omejenim jamstvom.

**Glavna prodajalna v lastni hiši.
Tri filijalke, skupno 4 prodajalne.
Valjčni mlin na lastnem pose-
: stvu v Podroteji pri Idriji. :**

Istotam še dve lastni hiši, gozd in dva travnika. Ima nad 670 članov ter nad 600.000 K letnega denarnega prometa. Vljudno vabi sl. občinstvo mesta Idrije in okolice na pristop. V svojih prodajalnah prodaja za svoje člane vsake vrste manufakturnega, špecerijskega in drugega blaga po stalnih cenah.

Toči pristna vina, kupljena naravnost iz vinorodnih krajev.

Društvo sprejema od članov tudi hra-
:: nilne vloge ter jih obrestuje po ::

 5%

Oglas iz časopisa Naprej iz leta 1911

lastnih interesov. Niso bili samo ubogi ampak tudi nevedni, niso imeli vplivnih zavetnikov in namesto vzpodbude so želi pri svojem podjetju zasme in zaničevanje. Toda imeli so srce na pravem mestu, zvesto in bratsko so stali skupaj in so napram svoji zadrugi vestno izpolnjevali svoje dolžnosti. Preprosta državljanska čednost, duh pravičnosti in poštenosti, ki jih je navdajal, je storil, da so si kot začetniki zadrugne misli pridobili nesmrten spomin.

Program je bil podoben manifestu in se je glasil: namen in smoter naše zadruge je delovati za blagor in izboljšanje socialnega in gospodarskega položaja članov, zato plača vsak po eno libro za delež, do dosežemo tole:

1. napravimo si prodajalno živil, obleke in drugih potrebščin za življenje članov
2. kupimo in sezidajmo več hiš za stanovanje tistih članov, ki bi se radi vzajemno podpirali, zboljšajoč si gospodarski in socialni položaj
3. delamo na to, kako bi mogli v tovarnicah proizvajati razne predmete, da bi člani, ki so brez dela ali zaradi večkratnega znižanja mezde, v potrebi imeli opravka in zaslužka.

Da bo zadruga nadalje lahko skrbela za položaj svojih članov, naj si kupi ali najame polagoma več zemljišč, da jih bodo obdelovali člani, ki so brez službe ali imajo slabo mezdo. Ko izvršimo to, naj začne zadruga urejevati produkcijske, trgovske, vzgojevalne in režijske razmere. Da se bo pospeševala treznost, naj se v kakšnem društvenem posloplju kar najprej ustanovi – hotel treznosti.

B) Članek Antona Kristana »Konsumno društvo«, ki je izšel v knjižici časopisa »Naprej« – Kranj 1908

Konsumna društva so med vsemi zadrugnimi oblikami dosegla največjo popularnost, kajti ta društva je najlažje ustanovljati in njih korist je vobče priznana od udeležencev pa tudi od vseh trezno mislečih ljudi.

Konsumno društvo nakupuje svojim članom blago na debelo in jim prodaja na drobno; tako omogoča iste prednosti posameznikom, ki jih imajo bogati kapitalisti od tega, da morejo kupovati direktno od producenta, da se jim ni treba posluževati posredovalnih trgovcev. Sploh konsumna društva ne zahtevajo od svojih članov nobenih začasnih žrtev in prid bodočnosti.

Najvišje načelo konsumnih društev je velik promet, majhen dobiček, prodaja za kar mogoče nizke cene.

Naglašati je treba veliki gospodarski in vzgojevalni pomen konsumnih društev. Jasno je vsakemu, kaj pomeni za gospodarstvo posameznika, če si je tako uredil, da lahko plačuje vse izdatke sproti. Tak posameznik varčuje, štedi in gospodari ter koncem leta dobi pregled, koliko pravzaprav konsumira tekom take periode in si lažje in bolje uredi konsumacijo. Potem je gospodarski pomen ta, da konsument dobiva dobro blago poceni, da si torej zviša svoj standard of life. Tu je ravno oni moment, ki povzroča, da so konsumna društva podlaga zadrugni organizaciji nižjih, revnejših slojev, ker ni treba visokih deležev in se isti lahko plačujejo v majhnih zneskih, se omogoča širšim krogom zadrugna gospodarska organizacija. Vrh tega se oprostijo mnogo ljudstva svojih izsesalcev, pijavk, ki so mu dajali na kredit najslabše, a jako drago blago, in ga tako prisilile, da se ni mogel ganiti od njih.

Koristno je tudi to, da se člani, ki vodijo društvo, navadijo trgovske in prodajniške prakse, česar bi drugače ne mogli doseči.

Člani imajo na razpolago vse knjige društva, ki jih pregledajo, česar jim ne bi dovolil posamezen trgovec.

Seveda velja tudi za konsumna društva, kakor sploh za pridobitne in gospodarske zadruge, da se krijejo za dobro zadrugno zastavo in mnogi manj vredni elementi. Prav ni, npr. da točijo konsumna društva tudi žganje.

Često se hoče, če eno društvo likvidira, diskreditirati celo organizacijo, celo zadrugniško idejo; to počenjanje imenujem hudobno ali pa neumno. Na Slovenskem ne pogrešamo obojega. Potem čujemo, da so se konsumna društva že davno izneverila svojemu principu, da bi pomagala posebno revnim slojem. A če vzamemo v roke statistiko, vidimo, da pride 60 % vseh članov na rokodelce in tovarniške delavce. Drugod se jim očita baš zaradi tega, da so orožje socialne demokracije. Tudi ta trditev je prenapeta. Tudi socialdemokratska stranka je nekaj časa očitno kazala antipatijo napram njim. Dandanes, ko ne priznavamo več železnega zakona mezde, niti zakona o mezdnem fondu, misli tudi deloma socialna demokracija drugače. Tudi načelnik socialdemokratov je v nemškem državnem zboru dne 26.11.1896 energično branil konsumna društva in izrecno izjavil, da med socialnimi demokrati ni principielnega nasprotnika konsumnih društev, a da so le različni misli v stranki o primeroma malih koristi teh društev, če se izplača, da bi se žrtvovali zanjo.

Konsumno društvo je bilo torej združenje konsumentov (potrošnikov) z namenom skupnega nakupa vseh življenjskih potrebščin živil, obleke, kurjave in tudi izdelave ali predelave raznega blaga za svoje člane.

Konsumno društvo so tvorili člani, ki so vplačali pristopnino in delež. S tem so postali solastniki vsega, kar je bila lastnina društva. Vsi člani so imeli enake pravice in dolžnosti. Izmed sebe so si izvolili vodstvo – načelstvo – upravni odbor. Za kontrolo le-tega so izvolili nadzorni odbor – nadzorništvo – pregledništvo.

Ker so bili gospodarji in lastniki konsumnih društev vsi člani, so morali biti vsi tudi povabljeni vsako leto na občni zbor, kjer se jim je morala predložiti natančna bilanca o premoženjskem stanju društva. Tu so tudi sklepali o najpomembnejših stvareh, ki so se nanašale na delovanje društva. Za vse člane je bilo seveda najpomembnejše, kaj narediti z dobičkom. Ponavadi so ga razdelili tako: 20 % v rezervni sklad, 10 % v dispozijski sklad, 70 % pa so razdelili med člane kot dividendo, ki so ga izplačali v blagu, ki je bil na zalogi v društvenih prodajalnah.

Nekatera konsumna društva so z delom denarja od dividende formirale razne podporne sklade. Na primer: sklad za čas bolezni. Če je kakšen član zbolel, je to javil v prodajalno konsumnega društva, kjer je kupoval, in društvo mu je z ozirom na njegovo zvestobo dalo bolniško podporo.

Dividenda ni bila bistvo konsumna. Bila je le končni rezultat, končni uspeh med nabavo in prodajo. Pravo bistvo je bila organizacija, dejstvo, da so konsumentje – člani, sami, brez pomoči posredovalne trgovine, nabavljali najcenejše in najkvalitetnejše blago in ga takega tudi posredovali svojim članom – kupcem.

Deset zapovedi konsumentov

1. Postani član konsumnega društva svojega okraja.
2. Vplačaj pristopnino, tudi delež v polni vsoti.
3. Nakupuj vse potrebščine v društvenih prodajalnah in zahtevaj za vsako plačilo potrdilo.
4. Agitiraj med tovariši in tovarišicami, da pristopijo vsi kot člani in da vplačajo svoje polne deleže.
5. Ne zabavljaj, če ti kdaj ne ugaja kakšno blago, ampak pojdi v pisarno društva in mirno povej svojo težnjo.
6. Posečaj zadrugne shode in občne zборе ter tam povej, kaj te teži.
7. Letna poročila društva skrbno premotri in premisli ter jih po možnosti razloži tistim, ki to potrebujejo.
8. Pri glasovanju na občnih zborih misli vedno bolj na bodočnost kot na sedanost – tako tudi glasuj.
9. Svoje prihranke vlagaj v društveno blagajno, da se porabijo v splošni prid članov.
10. Skrbi, da tudi tvoji tovariši ne bodo svojih prihrankov vlagali drugam kot v društveno blagajno.

II. OBČNO KONSUMNO DRUŠTVO V IDRIJI 1898–1945

Prva seja pripravljalnega odbora "Konsumnega društva" v Idriji je bila 25.7.1897 v prostorih (na vrtu) člana Urbana Štrempfla. Sestavili so tak zapisnik:

Zapisnik

seje pripravljalnega odbora "Konsumnega društva" v Idriji, katera se je vršila dne 25.7.1897 v prostorih sodruha Štrempfelna.

Obravnavni predmeti:

1. Volitev ravnatelja.
2. Volitev zapisnikarja in namestnika.
3. Ureditev in upravitve zapisovalnih knjig.
4. Odreditev rednih sej.
5. Določitev o hranitvi članskih vlog in kavnice predstojništva.

K 1: Kot ravnatelj je bil izvoljen Simon Kavčič.

K 2: Zapisnikar je bil izvoljen Gliha Valentin, namestnik Jožef Logar.

K 3: Za vpisovalne knjige se je ukrenilo, da se uvedeta dve, in sicer ena za zapisnike sej, druga pa za skupno zapisovanje članov.

K 4: Odborove seje so se določile za mesec avgust, druga nedelja, to je 8.avgusta. Za naslednje mesece pa vsaka prva nedelja v mesecu ob 9.uri zjutraj v prostorih sodruha Štrempfelna.

K 5: Za ohranitev članskih vlog se je določilo, da vsakih 50 florintov vsaki nabirajoči član vloži v hranilnico tudi med mesecem. Koncem meseca pa mora vložiti, tudi če bi imel samo 5 florintov nabranega.

Gliha Valentin¹

8. avgusta je bila druga seja, kjer so poročali, koliko denarja so vložili posamezni ustanovitelji v hranilnico. Član Štrempfel 163 florintov, član Simon Kavčič 65 florintov, Anton Kogej 200 florintov. Vložil je tudi Janez Kobal, čigar vsota pa v zapisniku ni omenjena. Vložene knjižice so pregledali in potrdili.

Na tej seji so sklenili: "V najbližji priložnosti se skliče en shod konsumnega društva, na katerem se poroča o delovanju osnovnega odbora in čitanje pravil. K temu shodu se povabi tudi gospod župan Dragutin Lapajne."

Tretja seja pripravljalnega odbora "Konsumnega društva" je bila 5.septembra 1897. Pregledali so hranilne knjižice in ugotovili, da je Simon Kavčič vložil še 309 florintov, Urban Štrempfel 235 florintov, Janez Kobal pa še 45 florintov. Pogovarjali so se tudi o društvenih prostorih, ki bi jih najeli pri gospodu Francu Kosu.

Iz zapisnika četrte seje (kdaj je bila, iz zapisnika ni razvidno) zveemo, da je bil zvečer 7.avgusta 1897 v salonu pri Mihi Štrausu ljudski shod, ki je obravnaval "vprašanja Konsumnega društva".

17.septembra 1897 so na ljudskem shodu pri Mihi Štrausu prebrali pravila društva.

Na peti seji so sklenili, da bo ustanovni shod 27.2.1898.²

Vstanovni shod

Vstanovni shod "občnega konsumnega društva v Idriji" se je vršil 27.febru-
arja 1898 ob 9.uri v salonu gospoda Mihe Štrausa s sledečim vzporedom:

1. Čitanje zadružnih pravil.
2. Volitev nadzorništva.
3. Volitev predstojništva.
4. Določitev zadružnega deleža in raznoternosti.

K 1. točki dnevnega reda je otvoril zborovanje v imenu pripravljalnega odbora zadružnik Simon Kavčič ter pustil pravila "občnega konsumnega društva" (vpisane zadruge z omejenim poroštvom) zadružniku Pavlu Žonti prečitati. Prečitana pravila so bila od navzočih zadružnikov jednoglasno sprejeta.

K 2. točki so se v smislu 24.člena zadružnih pravil izvolili v nadzorništvo naslednji zadružniki:

1. Pavel Žonta, rudar v Idriji s 73 glasovi
2. Ivan Tušar, rudar v Idriji s 64 glasovi
3. Ivan Kunstelj, rudar v Idriji s 61 glasovi
4. Valentin Gliha, rudar v Idriji s 57 glasovi
6. Anton Lapajne, rudar v Idriji s 57 glasovi
7. Simon Moravec, rudar v Idriji s 57 glasovi
8. Jakob Kristan, rudar v Idriji s 54 glasovi
9. Andrej Logar, rudar v Idriji s 51 glasovi.

Kot namestniki so bili izvoljeni:

1. Anton Vidic, rudniški zidar v Idriji s 46 glasovi
2. Jožef Jan, rudar v Idriji s 43 glasovi
3. Matevž Podobnik, rudar v Idriji s 40 glasovi.

Vseh zadružnih volilcev je bilo 77.

K 3. točki so po predlogu nadzorništva izvoljeni naslednji zadružniki v predstojništvo:

kot ravnatelj Simon Kavčič, posestnik s 73 glasovi
kot blagajnik Urban Štrempfel, rudar v Idriji s 59 glasovi
kot preglednik Anton Kogej, rudar v Idriji s 61 glasovi.

Vsi trije člani predstojništva so se izrekli, da prevzamejo njim določena mesta v poslovanju.

K 4. točki je stavil zadružnik Simon Kavčič predlog, da se društveni delež določi na 40 kron in pristopnina na 2 kroni avstrijske veljave, kar se je jednoglasno sprejelo.

Končno so si člani predstojništva pooblastili, da jim je izročena skrb, da vpišejo pravila v zadružni register pri trgovskem sodišču, nakar se je shod zaključil ob 12.uri popoldne.

Predstojništvo:
Simon Kavčič – ravnatelj
Urban Štrempfel – blagajnik
Anton Kogej – preglednik

Nadzorništvo:
Valentin Gliha
Pavel Žonta³

Na seji 6.marca 1898 je blagajnik poročal o zadružnem kapitalu. Ugotovili so, da je zbranega 1762 goldinarjev in 50 kron. Vložen je bil v okrajni hranilnici in posojilnici v Idriji. Število članov je bilo 157. Sklenili so tudi, da bodo najeli prostore za prodajalno pri gospodu Francu Žustu za letno najemnino 10 goldinarjev.

16. maja 1898 pa je Cesarsko kraljeva deželna kot trgovska sodnija v Ljubljani dovolila vpis firme "Občno konsumno društvo v Idriji, vpisana zadruga z omejeno zavezo" v združni register.

Predstojništvo je dobilo v roke sklep: Opr.št. Firma 72/Gen.125

Vpis firme "Občno konsumno društvo v Idriji, vpisana zadruga z omejeno zavezo", v združni register se dovoli. Zadruga se opira na združna pravila dne 27. sivečana 1898, ima svoj sedež v Idriji in namen preskrbovati svojim članom pristno in dobro blago, za osebno in domačo potrebo proti gotovi plači, ali na upanje na kratko dobo; – poslednje pa le proti primernemu zavarovalu – in skupljenje kapitala za taiste iz pridobljenega pribitka in hranilnih vlog združnikov.

Predstojništvo obstoji iz ravnatelja, blagajničarja in preglednika, katere izvoli občni zbor prvokrat za eno leto, pozneje za tri leta.

Tačasni udje predstojništva so:

1. Simon Kavčič, rudar v Idriji, ravnatelj
2. Urban Štrempfel, rudar v Idriji, blagajnik
3. Anton Kogej, rudar v Idriji, preglednik

Predstojništvo podpisuje v imenu zadruga tako, da se podpišejo vsi člani predstojništva pod firmo zadruga, katera naj bo le pisana ali s pečatom natisnjena.

Razglasila zadruga se objavljajo v listih "Delavec" in "Svoboda" in z javnim pribitjem v prodajalnici.

Vabilo na zbor se vrši z enkratnim objavljajem v "Delavcu" in "Svobodi"; dotična številka mora iziti najmanj 8 dni poprej. V vabilih je pripraviti predloge in druge stvari dnevnega reda.

Zvršitev vpisa se nalaga voditelju registra in se obenem zakonito razglasi.

C.kr.deželna kot trgovska sodnija III.oddelek
V Ljubljani dne 16.maja 1898

Levičnik⁴

Redni občni zbor je 12.junija 1898 zaposlil Frana Rinalda kot pooblaščenca za nabavo in prodajo blaga.

Že 4.5.1899 so se na mesečni seji upravnega odbora seznanili, da člani Občnega konsumnega društva iz Spodnje Idrije in Kanomlje zaradi oddaljenosti od Idrije zahtevajo ustanovitev podružnice – filiale v Spodnji Idriji. Upravni odbor se je takoj dogovoril z gospodom Francem Kavčičem za najem prostorov v njegovi hiši Srednja Kanomlja št.3.

Ravnatelj Rinaldo je opozarjal, da je v prodajalnah društva prepovedano piti vino. Lahko bi se zgodilo, da bi zaradi tega društvo izgubilo koncesije za prodajo te pijače. Članstvo je tudi seznanil, da je društvo že vložilo prošnjo za ustanovitev javne gostilne.⁵

Na izrednem občnem zboru 27.4.1902 je društvo sklenilo ustanoviti filialo na Vojskem. Obenem je dovolilo upravnemu odboru, da najame 48000 kron kredita za nakup večjega posestva.⁶

21.9.1902 je občni zbor Občnega konsumnega društva potrdil nakup posestva "Podroteja" – last gospoda Muleja iz Logatca,

kjer bi postavili valjni mlin za mletje lastne in tuje pšenice. Naložba je bila zelo draga, saj so zanjo odšteli 48000 kron. Posojilo so prejeli od Bratovske skladnice, in sicer 22000 kron s 4 % obrestno mero, 26000 kron kredita so dobili pri Mestni hranilnici v Idriji po 5 % obrestni meri. 1000 kron posojila pa so dobili od Cesarsko kraljevega poljedelskega ministrstva. Glede načina plačila naj bi se upravni odbor dogovoril z Mulejem osebno.

Zelo pomemben sklep občnega zbora je bil tudi, da se uslužbencem v prodajalnah, skladno s povečanjem prometa, poveča tudi mesečna plača, natančneje, da v poslovalnicah, kjer povečujejo promet lahko povišajo plačo. Če pa prometa ne povečujejo, ne morejo pričakovati povišanja.⁷

V januarju in februarju 1903 je pričel mlin v Podroteji že obratovati. Občno konsumno društvo je začelo z novo dejavnostjo – lastna proizvodnja moke.

Takoj ob začetku obratovanja valjnega mlina v Podroteji je upravni odbor društva dobil od Katoliške zadruga prošnjo, da bi mleli tudi njihovo žito. Skupno mnenje upravnega in nadzornega odbora je bilo, da vloge ne bi pozitivno rešili. Do izraza je prišla strankarska pripadnost, čeprav so člani upravnega in nadzornega odbora svojo odločitev zagovarjali s tem, da se ne bi splačalo mleti njihovega žita, ker ne bi imeli nobenega dobička. Enotnega mnenja pa so bili, da bi mleli njihovo žito samo v primeru, če prevzamejo pravila Občnega konsumnega društva in svoja opustijo.⁸ Mislim, da komentar ni potreben.

Stopili smo v leto 1903, ki je bistveno zaznamovalo nadaljno aktivnost društva. Občni zbor je 11.1.1903 pravila društva precej spremenil. Ustanovili so obligacijski – jamstveni sklad, v katerega je moral vsak član vložiti 60 kron kot neodpovedljivo posojilo zadrugi za dobo 10 let. Dokler ni imel član vloženih vseh 60 kron v celoti, se mu je pripisovala v ta sklad polovica letnih dividend (povračil). Vpisovanje dividende na hišno posestvo Podroteja, se je začelo že v drugem polletju 1903.

Ker je vodstvo društva spoznalo, v kako nezavidljiv položaj je prišla zadruga, je pričelo z iskanjem človeka, ki bi jim pomagal iz krize.

Na občnem zboru 23.3.1903 je postalo stanje društva jasno tudi ravnatelju Rinaldu, ki pravi, "da mora občni zbor na vsak način spoznati z ozirom na razvitek društva in pomnoženje dela, da sme predstojništvo poiskati poslovno osebo, katera se rabi za računsko dela, nadzorstvo mlina za sprejem in izdajanje žita oziroma moke".⁸

Glede na "razvitek" društva je bilo to resnično potrebno. Na skupni seji 5.4.1903 je Rinaldo predlagal poslovno osebo, mladega, takrat komaj 22-letnega Antona Kristana iz Ljubljane.

30.4.1903 nastopi Anton Kristan službo. Spravil naj bi stvari v red. Položaj ravnatelja Rinalda je bil takrat že močno omajan. Na skupni izredni seji upravnega in nadzornega odbora 10.6.1903 je predsednik nadzorstva Jakob Kavčič obtožil Rinalda, da je kriv za slabo moko. Anton Kristan je zahteval, naj izglasujejo, ali je Rinal-

do kriv ali ne. Dva odbornika sta glasovala v prid Rinaldu, en odbornik pa je glasoval proti njemu. Dva člana sta se glasovanja vzdržala. Zapisnikar Josip Kogej je skoraj zloveščje zapisal: "Torej, za sedaj je predstojništvo (Rinaldo) prosto. Jakob Kavčič, ki je izrekel besedo "slepar", vzame besedo vpričo celega odbora nazaj."⁹

Čez poletje pa je Franc Rinaldo kljub vsemu izgubil ravnateljstvo. Izredni občni zbor je 29.11.1903 obravnaval pisanje "Rdečega praporja", v katerem je bivši ravnatelj Fran Rinaldo obrekoval Antona Kristana, češ da ga je izpodrinil z mesta ravnatelja ter mu kot očetu velike družine odjedel kruh. Občni zbor je sprejel naslednje stališče: "Zadružnik Anton Kristan ni nikoli niti v najmanjšem vplival, da se je Rinaldu Francu vzelo ono zaupanje, katero je imel poprej. Edini krivec za to je zadružnik Rinaldo Franc sam, ki je postal večini članov vsled samolastnega ravnanja neprebaven. Kruha, življenjske eksistence pa mu ni nihče vzel, niti jemat. Dali smo mu službo preglednika z isto plačo, ki jo je imel kot ravnatelj. Ako pa službe preglednika noče, mu ne moremo pomagati. Končno obžalujemo, da se je zadružnik Rinaldo Franc tako izpozabil, da širi v svet tako gnusne laži." Rinaldo je slovesno izjavil, da je lagal, da ga je spodrinil Anton Kristan. Kristan je tu zahteval, da mora Rinaldo v "Rdečem praporju" preklicati svoje izjave. V nasprotnem primeru bo Občno konsumno društvo zgoraj citirano izjavo dalo v časopis.¹⁰

Kako silovito je Občno konsumno društvo obračunalo z Rinaldom, nam ponazarja tudi zadnji sklep tega izrednega občnega zbora: »Za trud, ki ga je Rinaldo Franc vložil v poslovanje društva, se mu izplača 100 kron odškodnine pod pogojem, da ne bo več škodoval društvu in da gre iz Idrije.«

Leto 1903 se je za društvo po finačni plati končalo zelo neugodno. Zakaj? V letu 1902 je društvo kupilo posestvo "Podroteja" za 48000 kron. Ves denar za nakup so dobili kot posojilo. V letih 1902 in 1903 so plačali za popravilo poslopij in nabavo valjčnega mlina 17993 kron. Ta denar so vzeli iz izkupička v prodajalnah. Istega leta (1902) so za 8900 kron kupili hišo s posestvom v Spodnji Idriji in odprli filialo na Vojskem. Vse te investicije so zelo neugodno vplivale na tekoče poslovanje, saj je zmanjkalo lastnega kapitala in blaga niso mogli redno plačevati. To je privedlo do tega, da je bilo društvo konec 1903. leta do grla zadolženo, njegova blagajna pa izčrpana do kraja. Člani v letu 1903 niso prejeli materialnega dobička (dividende), ki so ga bili vajeni. V prvem polletju so dobili izplačane samo 1 % dividende, v drugem polletju pa nič. Temu se je pridružilo še obligacijsko posojilo, ki ga je moral plačati vsak član v višini 60 kron. Če upoštevamo, da je bil tedanji članski delež 40 kron, moramo reči, da je bil obligacijski sklad za tedanje čase in plače delavstva naravnost ogromna žrtev. Vse to je povzročilo tudi mnogo hude krvi med članstvom.

Iz vsega navedenega lahko sklepamo, da se je skrival vzrok za krizo v vodstvu društva, ki ni znalo pravilno oceniti svoje finančne moči. Društvo se je preveč lahkomišelnostno spustilo v uresničevanje svojih ambicij.

Leto 1905 je bila ustanovljena firma "Prva idrijska čipkarska zadruga v Idriji, vpisana zadruga z omejeno zavezo". Pobudnik ustanovitve je bilo Občno konsumno društvo v Idriji oziroma njen ravnatelj Anton Kristan. Zadruga je bila ustanovljena 7.4.1905 in prijavljena kot član Zveze konsumnih društev v Avstriji. Za načelnico je bila izvoljena Marija Hladnik, za blagajničarko Ružena Kristan (žena Antona Kristana), za preglednico pa Katarina Vojska. Občno konsumno društvo je čipkarski zadrugi odobrilo kredit za čimboljše in efektno poslovanje.¹¹ Kmalu je imela zadruga že 1500 članic.

Leto je minilo brez pretresov. Vodstvo je dosledno skrbelo, da so zaposleni v društvenih prodajalnah delali pošteno, da so vsak primanjkljaj sami poravnali iz svojih deležev ali kavcij. Zelo ilustrativen je primer skladiščnika v Spodnji Idriji, ki so mu dokazali primanjkljaj pri poslovanju. Sklenili so: "Skozi knjige mora dokazati, kakor ve in zna, da je upravičeno prišlo do primanjkljaja, drugače se mu odtegne od kavcije".¹²

Enako je bilo v filiali na Vojskem, kjer sta se morala zaposlena dogovoriti, kdo od njiju bo plačal primanjkljaj. Občni zbor je 10.2.1907 sklenil, da se opusti prodajalna na Vojskem, ker zaradi prevelike oddaljenosti ni bila mogoča stalna kontrola.¹³

Leto 1912 je društvo odprlo dve novi prodajalni na "Brusovšeh" in "Pod gorami". Istega let so imeli večjo finančno afero. Dolgoletni blagajnik Ivan Podobnik je pet let sistematično poneverjal in s tem oškodoval društvo za ogromnih 11000 kron. Sankcije so sledile; predali so ga orožništvu. Na občnem zboru 8.7.1912 so se zaradi te afere močno zamajala tla tudi nadzornemu odboru, saj je prišlo do predloga, da bi tudi njih zaradi slabe kontrole predali orožništvu.¹⁴

Društvo je med prvo svetovno vojno nemoteno delovalo. Močno so zaostriili finančno disciplino. Občni zbor je 1. 4. 1917 sklenil:

1. dividenda se odtegne tistim članom, ki nimajo poravnanih deležev
2. dividenda se odtegne tistim članom, ki svojih dolgov v prodajalnah ne plačujejo redno in ne dovolijo, da bi se jim odtegovalo pri rudniški blagajni
3. člani, ki med letom ne vplačujejo deleža, so konec vsakega poslovnega leta izključeni.¹⁵

Zadruga je vplivala na cene. Moko je društvo prodajalo po najnižjih cenah v Idriji. Slanina je bila od 8 do 16 vinarjev pri kilogramu cenejša kakor drugod, sladkor za 2 d 4 vinarje, meso za 10 vinarjev itd.

Prva leta po prvi svetovni vojni je društvo zašlo v hudo finančno krizo. Zato je občni zbor 16. maja 1921 odstavil dolgoletnega ravnatelja Ivana Štravsca, na njegovo mesto pa postavil Ivana Gantarja, ki je moral mesto ravnatelja že v juniju 1922. leta prepustiti inženirju Dragotinu Gustinčiču.¹⁶

Kje so bili vzroki za krizo? Verjetno edini vzrok je bil v ravnatelju Ivanu Štravsu, ki ni bil dorasel povojnim gospodarskim nalogam. V letu 1919 je prehitro zamenjal avstrijski denar (krono) za italijanski, in sicer 40 lir za 100 kron, kljub temu da se je vedelo, da

bo Italija zvišala menjavo v relaciji 60 lir za 100 kron. OKD je bila tako oškodovano za 135.285 lir. Naslednja napaka je bila, ker društvo ni do časa razprodalo tako imenovanih vojaških zalog, saj jim je cena hitro padala zaradi dotoka raznega blaga iz antantnih držav. V avgustu 1920 so odprli poslovalnico v Črnem Vrhu, ki tudi ni prinesla zaželenih rezultatov. Podružnico so zaprli naslednje leto v septembru.¹⁷

Razsipništvo so dokazovali Štravsu tudi pri nabavi avtomobilov Fiat in Saurer. Kupil je namreč fiat za 35.000 lir, za popravilo pa so plačali še 5.000 lir. Ocenili so, da je bil avto ob nabavi vreden samo 15.000 lir. Ker Fiat ni ustrezal potrebam, je kupil kasneje še Saurer za 25.000 lir. Torej so samo za avtomobile plačali 60.000 lir. Če prištejemo še stroške in realno ceno Fiata, vidimo, da je društvo samo na avtomobilih izgubilo 80.000 lir.¹⁸

Napaka pri menjavi denarja, črnovrška poslovalnica in "zločinska" nabava avta Fiat, kakor se je izrazil novi ravnatelj inž. Gustinčič, ko je podal finančno poročilo za leto 1922¹⁹, bi bile že same po sebi dovolj, da bi lahko Občno konsumno društvo zašlo v denarne zagate. Poleg tega je bilo društvo tudi znotraj popolnoma neorganizirano. Kontrole pri poslovanju so bile nezadostne oziroma slabe. Štravsu so tudi očitali, da je skrbno pazil, da nobenega bližnjega sodelavca ni naučil poslovanja in da je zaposloval v zadrugi v glavnem žensko delovno silo, da mu ne bi kakšen moški uslužbenec zrasel čez glavo.²⁰

Leta 1922 je društvo sprejelo nova moderna pravila po zgledu "Delavskih zadrug v Trstu". Na podlagi teh pravil so sestavili tudi pravilnik za podporo revnim in bolnim članom. Podpora se je izdajala na podlagi oddanih kontrolnih znamk. Torej podporo so dobili le tisti, ki so bili redni člani društva.

Po prihodu inženirja Gustinčiča sta pričela upravni in nadzorni odbor zavzeto delovati pri prenovi društva. V vse prodajalne se je uvedlo moderno poslovanje in kontrola blaga. Prodali so oba avtomobila. Namesto njiju so kupili konja s pripadajočo opremo za primerno razvažanje blaga po poslovalnicah.

Že bežen pogled na poslovno bilanco nam pove, da je tudi promet začel skokovito naraščati. Leta 1920 je bilo prodanega za 857.598 lir blaga, 1921 za 1.102.232 in 1922 že za 1.555.600 lir blaga.²¹

16.junija 1920 se je v Občnem konsumnem društvu zaposlil Lovro Kavčič. Dve leti je delal kot preglednik oziroma kontrolor poslovanja. Od 1922 do 1926 je bil skladiščnik oziroma poslovodja. Leta 1926 pa je prevzel mesto ravnatelja društva. Istega leta je društvo prodalo posestvo Podroteja z mlinom, kar je povzročilo hudo negodovanje med članstvom. Upoštevati je bilo treba, da je bil mlin zastarel, zato bi morali začeti izpopolnjevati naprave v mlinu. Mlin tudi ne bi vzdržal konkurence z drugimi tovrstnimi napravami, saj je bil oddaljen od najbližje železniške postaje 43 kilometrov. Vse to bi pomenilo ogromno dodatnih stroškov in društvo bi moralo prodajati moko brez dobička ali celo z izgubo. Istega leta, to je 1926, je bila v Idriji tudi velika poplava in voda je zalila dve najbolj založeni prodajalni, centralno v

Idriji in filialo v Spodnji Idriji. Vse pokvarjeno blago so morali prodati po občutno nižjih cenah. Ker pa je društvo nekaj mesecev prej prodalo posestvo "Podroteja" je prebolelo to škodo brez hujših posledic. Kljub temu da so cene blaga v letu 1927 občutno padle, na primer moka z 2,80 lir na 1,70 lire, sladkor s 7,60 lir na 6,60 lire, je društvo ustvarilo zavidljivih 1.229.495 lir prometa.²² Tu so se že pokazali sadovi uspešne gospodarske politike v Italiji za časa fašizma. Iz revizijskih poročil Nacionalnega fašističnega bitja za združništvo – Provincialnega tajništva v Gorici (Ente nazionale fascista della cooperazione segreteria provinciale di Gorizia), ki so bila opravljena v zadrugi v letih 1925, 1927, 1929, 1934, 1936 in 1938, je razvidno, da revizor praktično ni imel čez delo zadruge nobenih pripomb.²³

Citiram končno poročilo z dne 10.oktobra 1938:

«V splošnem ne morem drugače kot pohvaliti delovanje konsumnega društva, ki se je izkazalo, da je vedno štiti koristi svojih članov delavcev rudnika, katerim je vedno preskrbovalo dobro blago in po ugodnih cenah. Razen tega se moram tudi pohvalno izraziti, ker je društvo dalo mnogo podpor svojim članom in njih družinam ter drugim dobrodelnim ustanovam. To poročilo mora priti v razpravo na eni prihodnjih sej upravnega odbora in nadzorstva, za kar naj se sejo skliče. Razen tega se mora to poročilo prečitati na prihodnjem občnem zboru in razne eventualne opombe vpisati v zapisnik. Revizor Stanislav Pertitti.»²⁴

V letih od 1930 do 1945 je društvo poslovalo zelo uspešno. Omenim naj le, da so 1934 odprli poslovalnico v Anhovem – Salona d'Isonzo. Istega leta so kupili trdko Valentina Lapajnetta iz Idrije. Kupili so stavbo, ki ji še danes pravimo "konsum". 1935 so odprli moderno mlekarno na Vojskem, ki je do leta 1942, ko so jo zaprli, proizvedla povprečno 5000 kg masla na leto. Maslo so prodajali po lastnih poslovalnicah. Več kot polovico pa so ga izvozili v Trst oziroma v Gorico.

Ob štiridesetletnici Občnega konsumnega društva v Idriji je društvo nagradilo ustanovitelja Urbana Štrempfla z 200 lirami, pet še živečih članov ustanoviteljev in 46 članov, ki so bili vpisani od leta 1898, pa so dobili po 50 lir nagrade. Vsem drugim članom je društvo darovalo po 1 kg slanine in 2 kg testenin.

Društvo je skozi vsa leta dajalo podporo revnim in obubožanim članom po 100 lir, financiralo je kolonijo za otroke v Gradežu (na morju). Vsako leto je letovalo približno 10 otrok članov društva.²⁵

Občnih zborov zadruga se je redno udeleževal tudi tajnik Nacionalnega fašističnega bitja za združništvo iz Gorice gospod Aurelio Barbettani, kasneje pa gospod Sanfranchi. Oba sta se vedno pohvalno izražala o društvu in o ravnatelju. Omenjeno je bilo, da je zadruga ena najboljših v Italiji. Bila pa je najbolj pomembna v Goriški pokrajini.

Leta 1939 je imela zadruga 3.351.000 lir prometa. Med drugo svetovno vojno je Občno konsumno društvo leta 1942 zaprlo mlekarno na Vojskem, saj se je produkcija masla zmanjšala za 80 %. Kljub temu so tega leta prodali za približno 120 vagonov blaga. Zadnja vojna leta je prodaja občutno padala. Prodajalo se je skoraj izključno le racionalizirano blago. Imeli so tudi velike težave z dostavo in transportom.

Bilanca za 1944. leto nam pove, da so prodali za 9.560.000 blaga. Zaradi vojne so tudi cene močno poskočile. Inflacija je bila zelo visoka. Kljub vsemu temu pa je bila prodaja realno višja. Prodajalna na Brusovšeh je bila bombardirana in uničena, poškodovana pa sta bila tudi garaža in centralno skladišče.²⁶

Dne 19. avgusta 1945 je bil ob devetih dopoldan v dvorani hotela "Didič" v Idriji zadnji občni zbor Občnega konsumnega društva v Idriji, na katerem so člani prepričevali in "prepričali", da je v njihovem interesu in v interesu vsega delovnega ljudstva, da se Občno konsumno društvo in Krščanska gospodarska zadruga združita v Okrajno gospodarsko zadrugo v Idriji.

LITERATURA:

Gestrin – Melik: Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918, DZS,

Ljubljana, 1966

Mirko Stiplovšek: Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem, Maribor – Obzorje, Ljubljana, Znanstveni inštitut FF, 1989

VIRI:

1 Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Oddelek v Idriji, fond: Občno konsumno združništvo v Idriji, arhivska enota št. 49; odslej citiram ZAL, arhivska enota št. ...

2 ZAL, arhivska enota št. 49

3 Prav tam

4 Knjižica časopisa "Naprej", VIII. zvezek, Kranj 1908

5 ZAL, arhivska enota št. 3

6 Prav tam

7 Prav tam

8 Prav tam

9 Prav tam

10 Prav tam

11 Časopis "Naprej", leto III., Idrinja 18.5.1905

12 ZAL, arhivska enota št. 3

13 ZAL, arhivska enota št. 1

14 Prav tam

15 Prav tam

16 Prav tam

17 Prav tam

18 Prav tam

19 Prav tam

20 Prav tam

21 Prav tam

22 ZAL, arhivska enota št. 25

23 ZAL, arhivska enota št. 22

24 Prav tam

25 Knjiga Zapisnikov občnih zborov od 10.3.1935 do 1945, last g. Lavre Kavčič iz Idrije

26 Prav tam

27 Prav tam

Obiskovalci rudnika pri ogledu samorodnega živega srebra

F. Schlegel, Der Antoni-Stollen
Illustrierte Zeitung, 10.3.1888

SLAVICA PAVLIČ

Ivan Lapajne je začel svojo učiteljsko pot v najbolj razgibanem in najbolj pomembnem obdobju slovenskega šolstva, v času, ko je bil sprejet tretji osnovnošolski zakon. Veliko je prispeval k razvoju slovenske šole, k povečanju samozavesti in izobrazbe slovenskega učiteljstva v dobi, ko je dobila osnovna šola nov temelj za svoj razvoj.

Med najpomembnejšimi zakoni za napredek šolstva je bil Temeljni zakon o splošnih pravicah državljanov, ki je izšel 21. decembra 1867.¹ Ta zakon je v 19. členu zagotavljal vsem narodom enakopravnost, nikdar pa ga niso izvajali v korist Slovincem. S sprejetjem zakona, ki je znan pod imenom decembrska ustava, so se Slovenci politično razdelili na konservativni in liberalni tabor. Ta ideološki boj se je zaostрил še z zakonom, ki je izšel 25. maja 1868². Z njim se je šola ločila od cerkve, nadzor nad šolstvom je prevzela država in določila novo upravno organiziranost. Skrb za upravo in nadzor šol so prevzeli deželni, okrajni in krajevni šolski sveti. Dotedanja cerkvena in posvetna šolska oblast je prešla na organe, ki jih je določal 10. člen tega zakona. Ministrstvo za bogočastje in nauk je s tem zakonom postalo najvišja šolska oblast v monarhiji. Istega dne, 25. maja 1868³, je izšel tudi zakon, s katerim so bile urejene medverske razmere državljanov. Po tem zakonu je konfesionalno šolo nadomestila simultana. Ta odločitev je bila za tedanjo dobo zelo napredna in je povzročila odpor v slovenskih konservativnih političnih in tudi učiteljskih krogih.

Sprejem državnega osnovnošolskega zakona dne 14. maja 1869⁴ je pomenil za šolo velik napredek. S tem zakonom je bila uvedena osemletna šolska obveznost, izoblikovana pa so bila tudi temeljna načela za ureditev osnovnih šol.

Državni osnovnošolski zakon je postal kmalu podlaga še za nekatere državne zakone in uredbe, npr. za šolski učni red z dne 20. avgusta 1870⁵, zakon o plačah na državnih učiteljskih iz leta 1872⁶ in za deželne šolske zakone.

Jeseni 1869 je predlagala vlada deželnim zborom osnutek dveh deželnih zakonov: zakon o ureditvi ustanavljanja, vzdrževanja in

Ivan Lapajne

obiskovanja javnih ljudskih šol in zakon o ureditvi pravnega položaja učiteljskega stanu na javnih ljudskih šolah. Ti zakoni so izšli leta 1870 – za Koroško 17. januarja, Štajersko 4. februarja, Istro 30. marca, za Goriško 10. marca zakon o učiteljih, 6. maja o šolah, 29. aprila 1873 pa zakon za Kranjsko. Prav v tej razgibani dobi novih pridobitev na področju šolstva je začel Ivan Lapajne svojo pot učiteljstva, pedagoškega pisatelja, gospodarstvenika, zavednega Slovenca in bojavnika za napredni osnovnošolski zakon.

Kot pobudnik in organizator naprednega slovenskega učiteljstva zavzema vidno mesto med pionirji slovenskega šolstva in gospodarstva.

Celotno Lapajnetovo delovanje lahko razdelimo na štiri obdobja, tako kakor jih je sam doživljal:

- 1866 – 1869 dijak in učiteljski pripravnik,
- 1869 – 1871 učitelj v Idriji,
- 1871 – 1878 nadučitelj v Ljutomeru,
- 1878 – 1906 vodja in ravnatelj meščanske šole v Krškem.

1866 – 1869

Ivan Lapajne se je rodil 22. februarja 1849 na Vojskem nad Idrijo. Osnovno šolo je obiskoval v Idriji in je bil leta 1859 vpisan v drugi razred, v prvem nadaljevalnem razredu.⁷ V naslednjem šolskem letu je bil med najboljšimi učenci.⁸ Četrty razred je končal leta 1861 prav tako z najboljšo oceno.⁹ Po končanem četrtem razredu je nadaljeval šolanje leta 1862 na realki v Gorici, toda zaradi smrti staršev in očesne bolezni je moral šolanje na realki prekiniti. Vpisal se je na ljubljansko dveletno preparandijo.

Med šolanjem se je preživljal z inštrukcijami; inštruiral je tudi v družini takratnega deželnega predsednika Konrada Aibichsfelda, ki je postal kasneje prosvetni minister na Dunaju. Leta 1867 se je vpisal na ljubljansko dveletno preparandijo in jo čez leto dni, leta 1868, star 19 let končal z odličnim uspehom.¹⁰ S tem je bil usposobljen za učitelja glavne šole. Kljub odličnemu spričevalu pa ni mogel takoj dobiti primerne službe na glavni šoli ali na normalki. Hotel je nadaljevati šolanje, želel pa je tudi poučevati, da bi prišel čimprej v stik z ljudmi in jim pomagal pri prosvetnem in kulturnem napredku. Želja se mu je kmalu izpolnila. Na idrijski glavni šoli je bil upokojen učitelj Eržen. Razpisano mesto je zasedel idrijski učitelj Jakob Ingolič, slabše plačano Ingoličevo mesto pa je dobil v šolskem letu 1869/70 Ivan Lapajne – na predlog c. kr. rudniške direkcije, po priporočilu c. kr. deželnega šolskega sveta in po priporočilu Konrada Aibichsfelda.

1869 – 1871

Učiteljsko službo v Idriji, v svojem domačem kraju, je Lapajne sprejel z navdušenjem in poln idealov: želel je ustvariti sodobno šolo in pomagati k svobodnemu razvoju domovini, ki je v mladi ustavni dobi komaj dobro zaživela. Takratna idrijska glavna šola je dobivala podporo od rudnika. V njej je bilo veliko šoloobveznih otrok, ki so bili razvrščeni v štiri razrede s tremi dekliškimi vzporednicami.¹¹ Razen kateheta – voditelja je poučevalo še pet učiteljev in dve učiteljici. Ivan Lapajne je nastopil službo kot začasni učitelj in je poučeval nauke v 2. razredu vsakdanje in nedeljske deške šole in telovadbo v 2. razredu, skupaj 23 ur na teden.¹²

Katalog Nr. 11. Rang Nr. 3. unter 24 Geprüften.

ZEUGNIS
der
K. K. OBERREALSCHULE IN GÖRZ.

Lapajne Ivan

Schüler der vierten Klasse an dieser Lehranstalt schied sich am 24. August 1868 als Fortgangs-Zugang der *vierten* Klasse nach *Laibach* am 24. August 1868 ab.

Sittliches Betragen des Disziplinarverhaltens *sehr vollkommen*

Außerordentlich *ausgezeichnet*

Platz *1*

Leistungen in den einzelnen Unterrichtsgegenständen.

Gegenstände:	Leistungen:	Uebersicht:
Religion	<i>sehr gut</i>	<i>Sessich</i>
Deutsche Sprache	<i>sehr gut</i>	<i>S. Sessich</i>
Italienische Sprache		
Slovenische Sprache	<i>sehr gut</i>	<i>S. Jakob</i>
Geographie	<i>sehr gut</i>	<i>Dialek</i>
Geschichte	<i>sehr gut</i>	<i>Dialek</i>
Mathematik	<i>sehr gut</i>	<i>J. Mann</i>
Naturgeschichte	<i>genügend</i>	<i>Schuber</i>
Chemie	<i>sehr sehr gut</i>	<i>Sessich</i>
Landwirtschaftskunde	<i>sehr gut</i>	<i>S. Jakob</i>
Gewerblichen Zeichen	<i>sehr gut</i>	<i>Schuber</i>
Freihandzeichnen	<i>genügend</i>	<i>Sessich</i>
Kalligraphie	<i>genügend</i>	<i>Sessich</i>
Naturwissenschaftliche	<i>sehr gut</i>	<i>Sessich</i>

Ausweis Puns der schriftlichen Arbeit *ausgezeichnet*

Zeit der verlassenen Lehrstunden *34* *unvollständig* *nicht unvollständig*

Von der Direktion der k. k. Oberrealschule
GÖRZ am *30. August* 1868

Willner
Direktor

Sessich
Klassenverwandter

Ranglisten der in diesem Zeugnisse gekrönten Auszubere.

Rang	in Sitze	Arbeitsleistung	Platz	Platz	Platz	Platz	Platz
1.	ausgezeichnet	genügend	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet
2.	ausgezeichnet	genügend	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet
3.	genügend	genügend	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet
4.	kein genügend	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet
5.	kein genügend	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet
6.	kein genügend	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet

Šolsko spričevalo šestrazredne realkе v Gorici, 1865

Lapajne piše v svojih spominih¹³, da ni mogel postati učitelj v lepši dobi, kot je bila prav doba okoli leta 1870, in da ni mogel priti med boljše kolege in prijatelje, kakor so bili prav v Idriji. V tem času je bil začasni ravnatelj idrijske glavne šole katehet Juvan, ki je bil, čeprav duhovnik, izredno navdušen za šolo, kljub novemu šolskemu zakonu, ki je odvezal cerkveni oblasti vajeti iz rok. To je bil čas, ko je časopisje konservativne stranke ostro obsojalo novi šolski zakon, pa tudi čas, ko je ravnatelj Juvan še posebno skrbel za redne učiteljske konference; vodil jih je odlični učitelj Feliks Stegnar, o katerem je menil Lapajne, da je bil učitelj »non plus ultra«.

Prav obdobje učiteljevanja v Idriji je dalo Lapajnetu smernice za nadaljnje uspešno delovanje. Prav tukaj je imel odlične kolege in najboljšega učitelja – mentorja v učitelju Stegnarju.¹⁴

Poleg tega, da je delal na šolskem področju, je začel Lapajne proučevati tudi zgodovino kraja. V letnem poročilu je napisal po Hicingerjevi knjižici¹⁵ zgodovinsko črtico o idrijskem rudniku od 1497 do 1860. Delo je razdelil v tri obdobja: prvo od 1497 do 1580, drugo od 1580 do 1747 in tretje od 1747 do 1860. V tem sestavku ne govori samo o zgodovini rudnika, temveč o zgodovini kraja in osebnostih, ki so vplivale na razvoj mesta (o Scopoliju, Hacquetu in drugih).

Lapajne je sodeloval tudi v kulturnem življenju, ki je bilo v tem času zelo razgibano.

Idrijska šola je bila na dobrem glasu, zato so jo obiskovali tudi učenci iz Vipave, s Krasa, s Tolminskega in od drugod. Ta šola ni bila nemška; nemščina je bila le učni predmet, torej ne učni jezik. Ker so bili učitelji zavedni Slovenci, so se tudi zunaj šole trudili za narodni napredek.¹⁶

Podpirali so predvsem čitalnico, ustanovljeno leta 1864. V njej je bilo veliko časopisov, prirejali so zabavne in poučne prireditve, pri katerih so sodelovali predvsem učitelji. Čitalnica je širila med rudarji knjige in časopise, kar je veliko pripomoglo k njihovi razgledanosti, zlasti politični. Lapajne je leta 1870/71 ustanovil v Idriji društvo Slovenska bukvarna, kjer so si izposojali knjige posebno mladi ljudje. Tedaj je za knjižnico nakupil v knjigarni »Giontini« v Ljubljani skoraj vse knjige, kolikor jih je dobil. S svojimi tovariši in nekaterimi domoljubi je ustanovil društvo Šola, ki naj bi pomagalo dobiti šolske potrebščine za revnejše učence. To društvo se je kasneje pod naslovom Narodna šola preselilo v Ljubljano.

K temu, da so bili zavedni učitelji tudi zavedni Slovenci v letu 1870/71, je pripomoglo tudi to, da je v tem kratkem času vladalo na Dunaju slovensko ministrstvo; v njem sta bila grof Hohenwart kot kranjskoslovenski poslanec in Čeh Jireček kot prosvetni minister. O Hohenwartu piše dr. Lončar, da je bil vodja slovenskih poslancev v državnem zboru in da smo si Slovenci po njegovi zaslugi priborili nekaj pravic. Še več pravic je hotel Hohenwart

izbojevati Čehom, pa se je nemški cesar preveč vmešaval v notranje zadeve Avstrije. Posledica tega je bil tudi padec njegovega ministrstva. Nasledila ga je zelo nemško usmerjena Auerspergova vlada.

V Hohenwartovem času so izvolili v idrijski deželni zbor rudniškega nadsvetnika Marka Lipolda, Slovenca, doma iz Mozirja. K izvolitvi tega poslanca so veliko pripomogli idrijski učitelji. V teh še kar ugodnih političnih razmerah je Lapajne veliko proučeval slovensko ljudsko šolstvo na Kranjskem. Tako je nastala brošura, ki je izšla v Ljubljani pri Milicu leta 1871 pod naslovom Kranjsko ljudsko šolstvo. Posvetil jo je komaj ustanovljenemu c. kr. deželnemu šolskemu svetu za Kranjsko v Ljubljani. V uvodu te knjižice, v kateri razlaga novi zakon in šolstvo v Avstriji, pravi avtor, da se učitelji pritožujejo nad zanemarjenim slovenskim ljudskim šolstvom: to ga je spodbudilo, da je konec šolskega leta 1869/70 poslal učiteljem vprašanja, na katera so radi odgovorili in poročali o stanju svojih šol. Takole pravi: »V teh odgovorih mojih staršev je bilo toliko zanimivega blaga, da sem sklenil, v celoto ga sestaviti in priobčiti.«

Po odgovorih je bilo na Kranjskem v šolskem letu 1869/70¹⁷ 247 ljudskih šol, in sicer 168 slovenskih, 21 nemških in 58 slovensko – nemških. Nedeljskih šol je bilo 197. V vseh teh šolah je poučevalo 528 učiteljev in 52 učiteljic. Otrok, primernih za šolo, je bilo 48.259. Vsakdanjo šolo je obiskovalo le 26.950 otrok, nedeljsko pa 4.285. Redno se ni šolalo tedaj 21.309 otrok, brez pouka pa jih je bilo 17.024. Uradna statistika za to leto pa navaja, da je šolo obiskovalo 26.000 otrok; ta podatek moramo razumeti tako, da je bilo veliko učencev vpisanih v šolo, pouka pa niso redno obiskovali. Avtor omenja v brošuri tudi slabo stanje šolskih stavb, piše o učiteljskih plačah, ki so bile veliko nižje od uradniških in duhovniških, poklic pa nič manj odgovoren. Zanimiv je tudi tale podatek: Lapajne navaja, da dobiva okoli 100 kranjskih učiteljev svojo plačo samo v denarju, okoli 90 v denarju in beri, okoli 10 pa samo v beri.

S knjižico Kranjsko ljudsko šolstvo, ki jo je izdal v samozaložbi, je prikazal težak položaj osnovnih šol in učiteljstva na Kranjskem. Čisti dobiček je namenil društvu Šola v Idriji.

Ivan Lapajne je leta 1871, star komaj 22 let, prvi izmed slovenskih učiteljev opravil strokovni izpit za meščanskošolskega učitelja. Izpit je opravil iz jezikovno – zgodovinske skupine.

Že v Idriji se je vključil v učiteljsko organizacijo in se je tudi udeležil prve učiteljske skupščine v Zagrebu leta 1871, ki je povezovala slovenske in hrvaške učitelje.¹⁸ Tega leta je sodeloval tudi na občnem zboru Učiteljskega društva za Kranjsko s predavanjem o učnih načrtih. Tema predavanja je bila za ta čas zelo aktualna, zlasti ker je bil z novim šolskim zakonom v šole uveden pouk realij. Na tem zborovanju so sprejeli sklep, naj se učiteljsko društvo za Kranjsko primenuje in spremeni v slovensko učiteljsko društvo, ki bo enotno za vse slovenske pokrajine. Prav

ta sklep je povzročil narodnostno razlikovanje med učiteljstvom na Kranjskem.

1871 – 1878

Z novim šolskim letom 1871/72 je Lapajne prevzel vodstvo osnovne šole v Ljutomeru.¹⁹ Tako kot v svojem domačem kraju je začel tudi v Ljutomeru proučevati kraje, ljudi in razmere v ljutomerski okolici. V letno poročilo osnovne šole²⁰ je napisal zgodovinsko črtico Ljutomer in njegova okolica, kjer posega v dobo rimskega cesarstva. V naslednjem šolskem letu je ustanovil na šoli nadaljevalno kmetijsko šolo, kjer je tudi sam poučeval. Za svoje uspešno delo v poljedelstvu in sadjarstvu je dobil več priznanj. Leta 1875 je na razstavi učnih pripomočkov v Gorici prejel častno diplomu za didaktičnoliterarna dela.

Učitelji, člani učiteljske organizacije na Slovenskem, so bili do leta 1872 enotni. Tega leta pa so se začela v učiteljskem društvu na Kranjskem trenja. Nesoglasje se je v naslednjih nekaj letih stopnjevalo in povzročalo velika nasprotja v narodnih pogledih.

Ko je bila na Dunaju odstavljena Hohenwartova vlada, je prišla na oblast Auersperg – Lasserjeva, strogo nemško usmerjena vlada. Za kranjskega deželnega predsednika je bil imenovan kranjski Auersperg, prej okrajni glavar v Litiji, ki je začel pospešeno uvajati nemški jezik.

Lapajne je v Ljutomeru leta 1872 začel izdajati svoj pedagoški časopis Slovenski učitelj, list za učitelje, odgojitelje in šolske prijatelje, ki se je junija 1874 preimenoval v glasilo Učiteljskega društva za Štajer. Časopis je izhajal trikrat na mesec, od junija 1874 pa dvakrat v Mariboru. Njegov lastnik in urednik je bil Ivan Lapajne. Od 1. junija 1874 ga je izdajalo in zalagalo Učiteljsko društvo za slovenski Štajer v Mariboru.

Vzrok za izdajanje novega pedagoškega časopisa je bila konservativna usmerjenost Učiteljskega tovariša. Tako so se okoli Slovenskega učitelja zbrali vsi tisti slovenski učitelji, ki so zagovarjali novi šolski zakon. Ivan Lapajne je v prvi številki svojega lista objavil sestavek Naš program.²¹ V njem je orisal načrt, ki ga ima za izdajanje lista. V uvodu pravi, naj bo Slovenski učitelj neodvisen šolski in učiteljski list, namenjen vsem slovenskim učiteljem, ki jih je okoli 1000 po vseh slovenskih pokrajinah. V programu je zapisal: »Dober politik čita politične članke, dober kmetovalec poljedeljske in dober učitelj mora čitati učiteljske ali šolske časopise« Toda žal je časopis izhajal le do leta 1877, v času, ko je Lapajne služboval v Ljutomeru. Vendar je to glasilo veliko pripomoglo k razvoju slovenske šole in izobrazbi slovenskega učiteljstva v času, ko je bil ustvarjen nov temelj za razvoj osnovne šole.

Leta 1873 so nasprotniki in nemško usmerjeni učitelji ustanovili Krainischer Lehrerverein, društvo, ki je bilo po svojih političnih načelih v nasprotju s slovenskim učiteljskim društvom. Kranjsko

učiteljsko društvo je začelo izdajati svoj časopis Laibacher Schulzeitung,²² ki je strupeno sovražil slovenščino in slovenske učitelje. Nemški pritisk je bil vedno večji, tako da je Učiteljski tovariš kar težko kljuboval nasprotnikom, posebno pod Močnikovim uredništvom, saj je bil ta premalo zavzet za učiteljski in šolski napredek in tudi za nove šolske zakone, ki jih je zagovarjal Andrej Praprotnik. Nov slovenski šolski list Slovenski učitelj je popravil to, kar je v zvezi z narodnostjo pokvaril ljubljanski šolski list Laibacher Schulzeitung, in zboljševal to, kar je Učiteljski tovariš, ki se je bolj zavzemal za cerkveno šolsko nad-

ZRUGNIS

k. k. Oberrealschule in Laibach.

15 kr.

Schüler der ~~IIIten~~ Klasse an einer Lehranstalt erhält hierdurch über das ~~letzte~~ Semester 1889 ein Zeugnis der ~~ersten~~ Klasse mit ~~Besten~~ unter ~~22~~ Schülern der ~~1. Klasse~~

Sittliches Betragen ~~ausgezeichnet~~
Platz ~~.....~~

Leistungen in den einzelnen Unterrichtsgegenständen:

Religionslehre	ausgezeichnet	Aliser
Deutsche Sprache	ausgezeichnet	Aliser
Slovenische Sprache	ausgezeichnet	Aliser
Geografie	ausgezeichnet	} G. H. H. H.
Geschichte	ausgezeichnet	
Mathematik	ausgezeichnet	J. J. J. J.
Naturgeschichte	ausgezeichnet	H. H. H. H.
Physik	ausgezeichnet	H. H. H. H.
Chemie	ausgezeichnet	H. H. H. H.
Deutsche Geometrie	ausgezeichnet	H. H. H. H.
Fremdsprachen	ausgezeichnet	H. H. H. H.

Ausgabe Form der schriftlichen Arbeiten ~~ausgezeichnet~~

Zahl der vertauschten Lehrtage: ~~.....~~ gerechtfertigt, ~~.....~~ nicht gerechtfertigt.

Von der Direktion der k. k. Oberrealschule,
Laibach am ~~1. Februar~~ 1889.

H. H. H. H.
Direktor

J. J. J. J.
Klassenverwalter

Notensystem			
Bezug für die Seiten	für die Plätze	für die Fertigkeit	
1. auszeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	
2. ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	
3. ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	
4. nicht ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	
5. nicht ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	
6. nicht ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	
7. nicht ausgezeichnet	ausgezeichnet	ausgezeichnet	

Spričevalo višje realke v Ljubljani, 1869

zorstvo, premalo storil za izboljšanje šolskega dela po novih državnih šolskih zakonih. »Slovenski učitelj« je zastopal interese slovenske narodne šole in zagovarjal pravice slovenskih narodnih učiteljev. Zato lahko trdimo, da je v petih letih, kolikor časa je izhajal, spodbujal slovenske učitelje na Štajerskem, da so pogumno govorili v materinščini. Le na Koroškem Slovenski učitelj ni imel uspeha.

To je bila torej doba, ko se je slovensko učiteljstvo že povsem razdelilo, pa tudi čas, ko so hrvaški učitelji enotno nastopili na II. občni hrvaški učiteljski skupščini v Petrinji, leta 1874.²³ Lapajne se skupščine ni mogel udeležiti, poslal pa je pozdravno brzojavko v imenu odbora Učiteljskega društva za slovenski Štajer v Ljutomeru.

1878 – 1906

Leta 1878 je postal Lapajne stalni učitelj in začasni ravnatelj na krški, novo ustanovljeni meščanski šoli. Sam je zapisal, da je sprejel to službo z različnimi občutki. Vesel je bil, da je prišel na meščansko šolo, in žalosten, da je bila to nemška meščanska šola, ki so jo obiskovali le slovenski otroci. Težko mu je bilo tudi govoriti proti svojemu prepričanju. Po drugi strani pa je mislil, da bi namesto njega utegnil priti na to mesto zagrizen Nemec; to pa bi bilo za slovenske otroke še veliko slabše.

O podelitvi služb na meščanski šoli v Krškem je odločal pomožni c. kr. okrajni šolski svet, v katerem pa so bili povečini Slovenci. In ta večina je odločala pri izvolitvi. Vsi ti Slovenci so Lapajneto zelo dobro poznali že po njegovih delih in uspehih, ki jih je imel v Ljutomeru, in so ga tudi prepričali, da je zaprosil za mesto na krški meščanski šoli. Žal pa je bila manjšina v šolskem svetu zelo proti Lapajnetu, ker so ga poznali kot zavednega Slovenca. Ker pa niso imeli druge izbire, je zmagal Lapajne z večino glasov. Proti njemu je glasoval tudi posestnik in velik dobrotnik šole Martin Hočevar,²⁴ ki je dal zgraditi meščansko šolo pod pogojem, da bo nemška, čeprav je bil sam po rodu Slovenec. Kljub nasprotovanju se je Lapajne moral še naprej bojevati za to, da je pridobil dovolj dijakov, da je šola sploh lahko delovala. Tedaj mu je veliko pomagal reichenburški učitelj Jamšek, ki je pošiljal v Krško dobre učence. Tako so bila prva leta Lapajnetovega učiteljevanja na šoli zelo težka, posebno še zato, ker otroci niso znali nemščine, znanje tega jezika pa je bil pogoj za sprejem na šolo. Ko je prišel na krško meščansko šolo Lapajnetov prijatelj in šolski nadzornik Feliks Stegnar in prisostvoval pouku, je dejal: »To ni meščanska šola, to je nemška jezikovna vadnica.« V tej šoli so poučevali 28 ur na teden le nemško. Po tej Stegnarjevi kritiki je Lapajne na svojo odgovornost uvedel dve uri slovenščine na teden. To je bilo prav tedaj, ko so razni profesorji in nadzorniki pisali v pedagoškem časopisu Laibacher Schulzeitung, da morajo otroci v šolah govoriti samo nemško, da se bodo s tem prej naučili jezika. Popolnoma so hoteli prezreti

materinščino kot učni jezik, kajti znanje tujega je treba graditi na materinščini. Zanimiv je zapis učitelja Lapajneto pri pouku nemškega spisja, ki se ga je udeležil nemški šolski nadzornik. Ko učenec ni razumel dveh nemških besed in mu je Lapajne prevedel oba izraza v slovenščino, mu je nadzornik očital uporabo slovenščine. Za to je dobil ukor²⁵.

V 28 letih, kolikor je Lapajne poučeval na meščanski šoli in jo od leta 1882 vodil kot stalni ravnatelj, se je bojeval za pravico do slovenskega jezika. Zelo so mu nasprotovali nemški glavar in meščanski šolski nadzornik nemškutar Knapitsch (Knapič) in kasneje prav tako nemškutar Belar. S kakšnimi težavami se je moral bojevati kot zaveden Slovenec, je opisal v svojih spominih.²⁶ Na vsakem koraku so pazili nanj in čakali na napako, ki bi lahko postala vzrok, da bi mu onemogočili službovanje. Zaradi svoje napredne in narodne usmerjenosti je imel ves čas težave s svojimi nadrejenimi, ki so bili povečini nemško usmerjeni. Leta 1906 so ga nasilno upokojili. Umrli je v Krškem leta 1931, star 82 let.

Kljub hudemu nemškemu pritisku, ki ga je doživljal, ko je ravnateljaval na meščanski šoli v Krškem, je Lapajne dosegel, da so na šoli učiteljevali strokovno dobri in zavedni Slovenci, kot npr. Vidmar, čeprav je poučeval le eno leto, Bezljaj, Seidl, dr. Romih in drugi. Kljub močni slovenski zasedbi učiteljskega zbora je okoli leta 1895 prevzel nadzorništvo nad meščanskimi šolami nemškutarski nadzornik Knapitsch, ki je zahteval vse uradovanje v nemščini.

Lapajne se je vedno in povsod zavzemal za uporabo slovenskega jezika v šolah, uradih in javnem življenju, naj si bo kot predsednik Okrajnega učiteljskega društva v Ljutomeru 1871 – 1874, kot predsednik Učiteljskega društva za slovenski Štajer 1874 – 1878, kot urednik Slovenskega učitelja 1873 – 1878 ali kot zastopnik učiteljstva v okrajnem šolskem svetu v Krškem, kjer je deloval 25 let. V letih 1883 do 1888 je bil šolski nadzornik za novomeški okraj.²⁷

Pisec učbenikov in pedagoških knjig

Potem ko je bil sprejet novi tretji osnovnošolski zakon, so nemški pisci začeli pisati knjige za pouk realij v osnovni šoli. Takratni nemški pedagogi so priporočali zlasti knjige za zemljepis, zgodovino, fiziko in prirodopis.

Šele tedaj so se Slovenci zavedli, da so tudi oni sposobni pisati knjige. Tako je Lapajne v letih 1872 – 1880 napisal ali poslovenil za učence osnovnih šol in učitelje razne knjige in knjižice: Kocenov Zemljepis, Netoliczkovo Zgodovino, Opis slovenskih pokrajin, Pripovedi iz zgodovine Štajerske (dr. Krones), Netoliczkov Prirodopis in fiziko, Deckerjevo Fiziko in kemijo, Geometrijo, Gospodinjstvo, Domoznanstvo kranjske dežele.²⁸ Po teh knjigah – v nekaterih so bili le ponatisi sestavkov iz

časopisov Učiteljski tovariš, Slovenski učitelj in Edinost – so učitelji radi segali, čeprav jih vlada ni odobrila kot učbenike. Vlada ni pospeševala tiskanja slovenskih šolskih knjig, zato tudi ni preprečevala uporabe Lapajnetovih knjig. Nekatere učbenike so tiskali v Brnu, kot npr. prirodopis. V njih je mrgolelo tiskovnih napak, zato so nadzorniki po šolah menili, da je bolje, če učitelji uporabljajo Lapajnetove prevode.

Lapajne si je zelo prizadeval, da bi poslovenil in pripravil čimveč učbenikov za osnovne šole, toda zmeraj ni imel sreče. Velikokrat je začel prevajati nemški učbenik, ki še ni bil odobren in je bilo tako delo zaman.

Sam je leta 1880 založil »pisanke« in »risanke« s slovenskimi napismi. Da bi bile pisanke bolj uporabne in nazorne, je Lapajne poskrbel, da sta bila na zadnji strani zemljevid kranjske dežele in zemljevid Avstro-Ogrske. To so bili prvi zemljevidi v slovenščini.

Tudi učitelji niso imeli metodičnih pripomočkov, kar pa je izhajalo v Učiteljskem tovarišu in Slovenskem učitelju, so bili le drobci. Tako je napisal Lapajne priročnik za slovenske učitelje Prvi poduk; priročnik, ki ga je založila založba Bamberg, je bil metodološko navodilo, ki je ustrezalo nemškemu priročniku Unterklasse, ki je bil namenjen učiteljem v prvem razredu. Lapajne je izdal za učitelje tudi tele pedagoške knjige: Praktična metoda, Kratka zgodovina pedagogike in Domoznanstvo Kranjske vojvodine.²⁹

Lapajne pa ni pisal in skrbel samo za šolo, učence in učitelje, ampak je hotel pridobiti za šolo slovensko ljudstvo, slovenskega kmeta. V ta namen je prevedel in prilagodil slovenskim razmeram knjigo hrvaškega pisatelja in pesnika Ternskega. V delu opisuje koristno delovanje učitelja na vasi. Ko je delo pripravil, ni dobil založnika, zato ga je najprej objavil v Slovenskem učitelju, nato pa na svoje stroške ponatisnil 1000 izvodov in jih razdelil največ kmetom v ljutomerski okolici.

Lapajne je pri svojem pedagoškem delu zmeraj iskal povezavo med šolo in domom. Zato se je odločil, da bo izdajal šolska poročila ob koncu šolskega leta, čeprav ni bilo izdajanje poročil v nobenem šolskem zakonu ali predpisu. V Ljutomeru je izdal sedem čisto slovenskih poročil,³⁰ v Krškem pa je bilo šolsko poročilo meščanske šole slovensko – nemško.³¹ Izšlo je 23 letnih poročil. Za letna poročila so se zlasti zanimali starši, ker so v njih videli natisnjena imena svojih otrok. Lapajne pa je skrbel, da so bili v letnih poročilih poleg imen učencev in učiteljev tudi zanimivi sestavki, npr. Naš šolski vrt, Zapisi meteoroloških podatkov za karto, Valvasor in Dolenjsko pred 200 leti, Krško pred 100 leti, Zgodovinske črtice nekaterih kranjskih mest.

Ker je bil Lapajne »izprašan« učitelj za meščanske šole iz jezikovno – zgodovinske skupine, je svoj prosti čas uporabil za pisanje zgodovinskih del in pripravljanje gradiva za domoznanstvo. V letih 1879 do 1882 je napisal Politično in kulturno zgodovino štajerskih Slovencev; to je bilo tudi njegovo največje delo.

Učitelj Lapajne ni bil samo vodja meščanske šole in pisec mnogih učbenikov – nekatere od teh je odobrilo tudi ministrstvo – ampak tudi dober svetovalec svojim stanovskim tovarišem. Veliko jim je pomagal z nasveti. Menil je, da učitelj nima nobenih navodil, na katera bi se lahko oprl pri iskanju svojih pravic. Zato je napisal brošuro Učiteljski pravnik, ki je prinašal navodila učiteljem.

Meščanska šola v Krškem je bila v Lapajnetovem času močno povezana z okoljem. Zanimiv je tudi podatek, da so imeli tedaj, ko je služboval znani prirodoslovec Ferdinand Seidl, na šoli tudi vremensko opazovalnico druge vrste za osrednji zavod na Dunaju. Ko je Seidel odšel v Gorico, je prevzel skrb za vremensko opazovalnico Lapajne.

Sodelovanje pri strokovnih glasilih

Lapajne je zapisal: »Kar človeka najbolj veseli, to ga tudi večkrat pogubi.«³² In prav to je veljalo tudi zanj. Zelo rad je prebiral časopise, predvsem strokovne, in se je že kot učiteljski pripravnik včlanil v Kranjsko učiteljsko društvo. Leta 1868 je objavil v Učiteljskem tovarišu svoj prvi prispevek Črtice o vzrejanju in od tedaj je objavljajl skoraj v vseh takratnih slovenskih listih. V Učiteljskem tovarišu je objavil tele sestavke: Pohvala in kazni v šoli (1870), O risanju (1872), Nadzorniško poročilo o stanju šolstva v novomeškem okraju (1884), O okrajnih učiteljskih knjižnicah (1887), o potrebi stalne razstave učil za slovenske šole – pobuda za ustanovitev Slovenskega šolskega muzeja (1887), Učila (1888), O metodi nemškega jezika v slovenskih ljudskih šolah (1895), Učiteljski stan – najlepši stan (1905). In ni miroval, dokler ni začel izdajati svojega časopisa Slovenski učitelj, kamor je tudi sam veliko pisal. Zanimivi so njegovi sestavki o gospodarskem napredku, pedagoškem napredku in vzgoji učiteljstva. Objavil je tudi sestavke, ki so bili v pomoč učiteljem in staršem, sestavke o začetnih metodah branja / črkovalna, glaskovalna, pisalno – bralna, analitično – sintetična / in sestavke raznih evropskih pedagogov, npr. O Komenskem in materinski šoli.

Lapajne je leta 1885 skupaj z dvema duhovnikoma in s tiskarjem Krajcem ustanovil list Dolenjske novice³³. »Sedež« lista je bil v Novem mestu. Lapajne je bil v tem času okrajni šolski nadzornik in je opravljal tudi vse uredniško delo. Za list je skrbel skoraj pet let, ko pa je začela klerikalna stranka na Kranjskem pod vodstvom škofa Missie list napadati, je Lapajne leta 1890 sodelovanje pri Dolenjskih novicah opustil.

Lapajne je skupaj z Dragotinom Hribarjem ustanovil v Celju leta 1891 list Domovino,³⁴ kjer je bil več let urednik. Domovina je izhajala sprva dvakrat na mesec. Dragotin Hribar je dodal temu listu prilogo Slovenski kmetovalec in Slovenski obrtnik, za katerega je Lapajne napisal kratko zgodovino rokodelstva. Ko je postal list tednik, Lapajne ni mogel več voditi uredniških poslov, s Hribarjem sta se razšla. Od leta 1898 pa do 1907 je Lapajne

urejal mesečnik Slovenska zadruga, ki je bil glasilo slovenskih posojilnic in gospodarskih zadrug. Od 1902 do 1906 je bil izdajatelj in odgovorni urednik Ivan Lapajne, leta 1907 pa se je list preimenoval v Zadrugo.³⁵

Ko je v Krškem začelo intenzivno delovati Pedagoško društvo (1886), ki je bilo najprej književno društvo in je imelo v programu izdajanje učbenikov in priročnikov, so vsi takratni učitelji in tudi Lapajne veliko pisali v Pedagogiške letnike. V tej reviji je Lapajne vsako leto objavil pregled slovenskega šolstva, kakor je napredovalo ali nazadovalo.³⁶

Sodeloval je še pri raznih slovenskih listih, v Ljubljanskem Zvonu (1886) s Statističnim poročilom obrtne in trgovske zbornice v Ljubljani, v Popotniku (1885) s člankom Kako bi si slovenski učitelji materialno opomogli, nato še v Letopisu Matice Slovenske, Slovenskem učitelju, Edinosti, Zori, Soči, Koledarju Mohorjeve družbe, Bleiweissovih Novicah, Slovenskem narodu. Približno šest ali sedem let si je prizadeval na konferencah, zborih in po časopisih, da bi postal časopis Laibacher Schulzeitung dvojezičen. Na nekem občnem zboru 1880 so celo sprejeli Lapajnetov predlog in sklenili, naj bo ena številka nemška, druga slovenska. Toda to se ni zgodilo. Le nekaj številka je bilo mešanih, poleg večine nemških sestavkov je bilo le nekaj slovenskih in še to največ Lapajnetovih.

Izredno bogato je bilo njegovo delo v raznih šolskih, političnih in leposlovnih listih.

Ob tolikšnem šolskem in pisateljskem delu se moramo čuditi, da je imel Lapajne še dovolj časa za delovanje med ljudstvom. V Krškem je prirejal in vodil tečaje o umnem gospodarstvu. Leta 1883 je z veliko prizadevnostjo pripravil prvo poljedelsko, živinorejsko in sadjarsko razstavo.

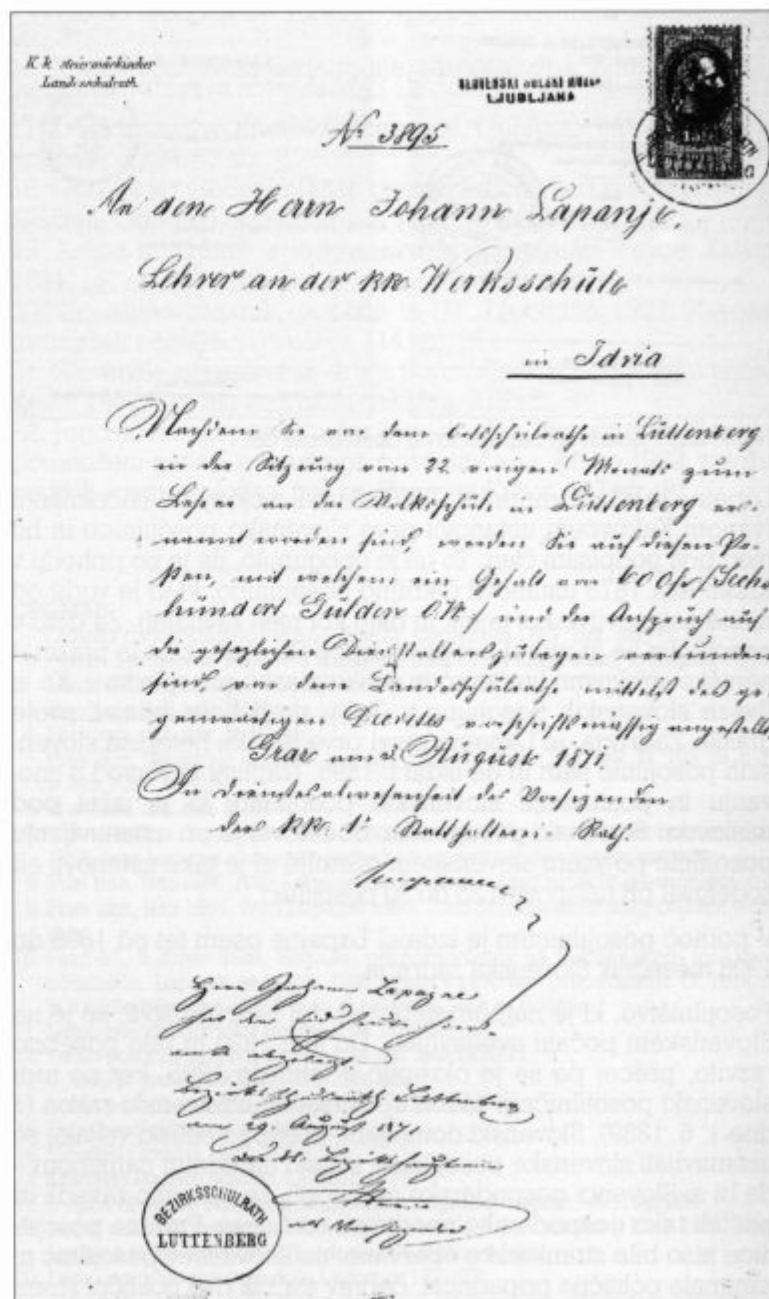
Za vse svoje šolsko, kulturno – prosvetno in gospodarsko delovanje je dobil prav malo pohvale in priznanja. Njegovo vsestransko delovanje med Slovenci pač ni bilo po volji takratni nemški upravi in njenim pristašem. Ko je bil nadučitelj, mu je štajerska kmetijska družba v Ljutomeru podelila srebrno odlikovanje, okrajni šolski svet v Krškem leta 1888, ob 10-letnici meščanske šole, pa slovenski pohvalni dekret.

Slovenski posojilničar

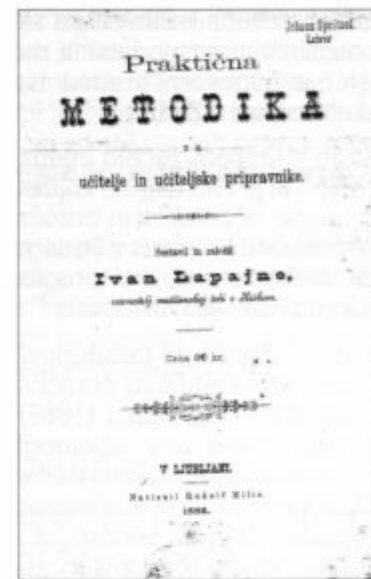
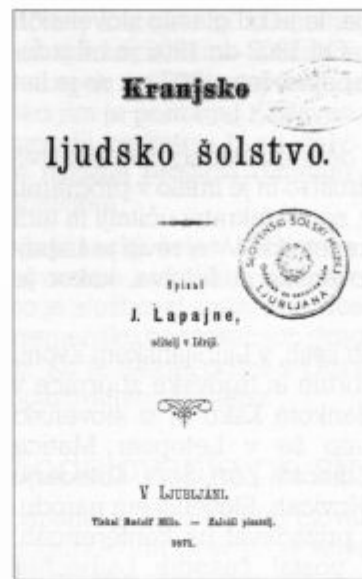
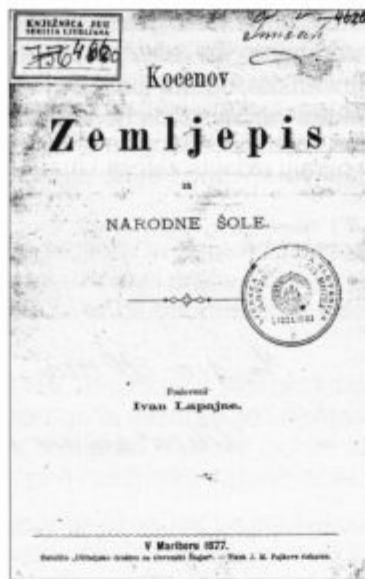
Tretji osnovnošolski zakon iz leta 1869³⁷ ni imel še nobenih napotkov o šolskih hranilnicah in o varčevanju. Po gospodarski krizi pa je državna oblast priporočala, naj bi mlade vzgajali v varčne gospodarje.

Učitelj Lapajne se je že zelo zgodaj v svoji učiteljski praksi vzemal za ustanavljanje šolskih hranilnic. O pomenu ustanavljanja teh hranilnic je govoril in III. občni hrvatski učiteljski skupščini v Osijeku leta 1878³⁸, na kateri je bil edini udeleženec iz Sloveni-

je. Tedaj je v svojem govoru dejal, da je težko ustanoviti šolske hranilnice, še težje pa jih je voditi, toda kljub temu bi lahko slovenske otroke učili varčevati pod geslom: Učitelj naj uči otroke varčevati, da bo tudi ljudstvo varčevalo.

Dekret štajerskega deželnega sveta v Gradcu Ivanu Lapajnetu za učitelja na osnovno šolo v Ljutomer s plačo 600 gld. in pravico na starostni dodatek, 3. 8. 1871

Naslovnice nekaterih Lapajnetovih objavljenih del

Lapajne je v Ljutomeru leta 1872 skupaj z okrajnim načelnikom Ivanom Kukovcem ustanovil prvo slovensko posojilnico in bil njen prvi podpisani član. To ga je opogumilo, da je po prihodu v Krško leta 1878 ustanovil Okrajno posojilnico, ki jo je vodil od njene ustanovitve kot tajnik in nato kot njen ravnatelj. Za delo v posojilnici se je moral nenehno izpopolnjevati, zato je prebiral nemško strokovno literaturo in veliko pisal o posojilništvu. Ko je Zveza slovenskih posojilnic v Celju prenehala izdajati svoje glasilo Zadruga, je Lapajne pisal prve letnike Letopisa slovenskih posojilnic sam in ga izdal l. 1895. Napisal je Navod o snovanju in poslovanju slovenskih posojilnic, ki je izšel pod naslovom Slovenski posojilničar. Sodeloval je pri ustanavljanju posojilnic po vsem slovenskem ozemlju in je tako ustanovil ali sodeloval pri ustanovitvi 25 do 30 posojilnic.

V pomoč posojilnicam je izdajal Lapajne osem let od 1898 do 1906 mesečnik Slovenska zadruga.

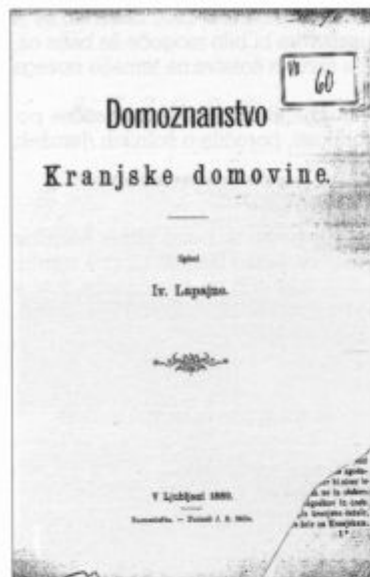
Posojilništvo, ki je najpomembnejši del zadružništva, se je na Slovenskem počasi uveljavljalo. Do leta 1890 ni bilo posebno razvito, precej pa se je okrepilo v letih do 1895, ker so tudi slovenski posojilničarji začeli upoštevati Raiffeisenski zakon (z dne 1. 6. 1889). Slovenski domoljubi, posebno celjski veljaki, so ustanavljali slovenske posojilnice s čisto narodnim namenom – da bi si Slovenci gospodarsko opomogli, se narodno zavedli in postali tako gospodarsko neodvisni od tujcev. Prvotno posojilnice niso bile strankarsko obarvane: ustanoviteljev posojilnic ni zanimala politična pripadnost, čeprav sta bili dve politični stranki (klerikalna in liberalna). Kasneje je tudi klerikalna stranka začela ustanavljati svoje posojilnice – to pa je bila seveda nezdrava konkurenca.

Centralna slovenska posojilnica je bila ustanovljena leta 1895 v Krškem zato, da bi sprejemala od slovenskih posojilnic višje vsote, jim pošiljala hranilne vloge, dajala posojila in se povezovala z velikimi slovenskimi denarnimi zavodi.

Kljub velikemu nasprotovanju zlasti nemško usmerjenih učiteljev in nemškutarjev so morali tudi nasprotniki Lapajnetu priznati, da je kot šolnik in organizator posojilnice veliko pomagal slovenskemu ljudstvu. Za svoje nesebično delo je bil po končani prvi svetovni vojni odlikovan z redom sv. Save. Nemško usmerjeni učitelji so v Laibacher Schulzeitung zapisali: »Man hat in Gurfeld den Bock zum Gärtner gemacht,« napadel pa ga je tudi baron Hein, ki je menil, da vzgaja Lapajne v šoli narodnjake in da zaradi delovanja za posojilnice zanemarja šolo. Prav na vsakem koraku so ga nadzorovali in skušali najti kakšno napako, da bi ga ovadili in onemogočili. V takšnih razmerah je res težko vzdržal, pa je vendar vztrajal kot dober pedagog in vzgojitelj v svojem poklicu.³⁹

O Lapajnetu kot učitelju in vzgojitelju lahko rečemo, da je bil navidezno strog, v bistvu pa resnično dober človek. Za učence je skrbel kot oče. Revnejši učenci so dobili šolske potrebščine brezplačno, tisti, ki so hodili v šolo od daleč, pa tudi hrano.

Lapajnetovo vsestransko in obsežno delo učitelja, pisca in prevajalca pedagoških knjig, publicista in organizatorja slovenskega posojilništva ni moglo biti vedno natančno. Svojih knjig in razprav ni mogel zmeraj temeljito obdelati, vendar mu moramo priznati, da si je neutrudno prizadeval za napredek slovenskega šolstva. Z maloštevilnimi slovenskimi učitelji, ki so se pri svojem delu oprli na nov šolski zakon, mu je ustvaril trden temelj in ga pomagal graditi.

Dela, ki jih je napisal, je pogosto tudi sam založil.

Lapajnetova objavljena dela

1. Kranjsko ljudsko šolstvo, Ljubljana 1871, samozaložba, 71 str., 8°
2. Geometrija ali merstvo za slovenske ljudske šole, Ljubljana 1872, založil in tiskal Milic, 84 str., 8°
3. Mali prirodoepis s podobami za narodne ali ljudske šole in za prvi poduk na višjih deklških šolah. Napisal Netoliczka, poslovenil Lapajne, Bern 1875
4. Občna zgodovina za višje razrede narodnih in meščanskih šol. Spisal Netoliczka, prevedel Lapajne, Maribor 1876
5. Kratek opis Štajerske, Koroške, Kranjske in Primorja – Dodatek čitankam za slovenske ljudske šole, Ljutomer 1876, 26 str., 8°
6. Kocenov Zemljepis za narodne šole, poslovenil Ivan Lapajne, Maribor 1877, 8°
7. Učitelj Dobrašin, podučna povest Slovincem, Po hrvatskem izvorniku od Ternskega, poslovenil Lapajne, Maribor 1877, samozaložba, 28 str., 8°
8. Lapajne Ivan, Domovinoslovje za ljudske šole, Celovec 1878, založila in tiskala Družba sv. Mohorja, 72 str., 8°
9. Kocenov Zemljepis za ljudske šole, Dunaj 1879, 72 str., 8°
10. Nove pisanke in risanke za slovenske šole, Krško, samozaložba, 1879, 4 str., 8° – Katalogi knjig 152
11. Glavna navodila umnega gospodarstva na majhnem posestvu in z malim imetjem, Ljubljana 1880, založila c. kr. kranjska kmetijska družba, 66 str., 8°
12. Prvi poduk, Navod za podučevanje na nižji stopnji narodne šole, Ljubljana 1882, založil in izdal Bamberg, 116 str., 8°
13. Praktična metodika za učitelje in učiteljske pripravnike, Ljubljana 1882, samozaložba, 142 str., 8°

14. Politična in kulturna zgodovina štajerskih Slovencev, spisal in založil Lapajne, Ljubljana 1884, samozaložba, 310 str., 8°
15. Opis Krškega okrajnega glavarstva v zemljepisnem in zgodovinskem oziru. Z načrtom Krškega mesta in zemljevidom Krškega okrajnega glavarstva. S sodelovanjem šolskih voditeljev v okraju izdal in založil Lapajne, Ljubljana 1884, samozaložba, 63 str., 8°
16. Kratka zgodovina pedagogije, samozaložba, Ljubljana 1887, 48 str., 8°
17. Domoznanstvo Kranjske domovine, Ljubljana, samozaložba – tisk Milic 1889, 53 str., 8°
18. Gurkfelder Gedenkblätter, geschichtliche und biographische Skizzen. Gurkfeld, samozaložba 1894, 79 str., 8°
19. Krško in Krčani, zgodovinske in spominske črtice, Krško 1894, 147 str., 8°, izdal Odbor za olepšanje mesta
20. Učiteljski pravnik, ponatis iz UT. Ljubljana 1902, Zaveza avstrijskih učiteljskih društev, 114 str., 8°
21. Slovenski posojilničar, drugi popravljene in pomnoženi natis, Krško 1907, Tiskala zadružna tiskarna, 213 str., 8°
22. Jugoslovanski posojilničar in zadrugar, drugi popravljene in pomnoženi natis Slovenskega posojilničarja, Krško 1922, založil pisatelj – samozaložba, tisk br. Rumpret Krško, 143 str., 8°

OPOMBE

1. Državni osnovnošolski zakon z dne 21. decembra 1867, drž. zak. št. 142, 3
2. Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem, Ljubljana 1896, zakon z dne 25. maja 1868, drž. zak. št. 48., str. 5
3. Prav tam, drž. zak. št. 49, str. 11
4. Prav tam, drž. zak. št. 62, str. 13
5. Prav tam, Ministriški ukaz 20. avgusta 1870, št. 7648 (drž. zak. št. 105, m. n. l. iz leta 1870, št. 119)
6. Prav tam, drž. zak. št. 86
7. Classification der Schüler und Schülerinnen a. der k. k. Hauptschule zu Idria 1859, Ivan Lapajne v drugem razredu, v prvem nadaljevalnem razredu
8. Prav tam, leto 1860, Ivan Lapajne med... diesen sind zunächst gekommen
9. Prav tam, leto 1861, Ivan Lapajne med... mit Schulpreisen sind belohnt worden
10. Fasc 61, 5 Arhiv SŠM, Seznam preparandistov na ljubljanskem moškem učiteljskišču. Lapajne se je leta 1867 vpisal v prvo leto preparandije 17. letni in je v naslednjem letu 1868 opravil zaključni izpit za učitelja.
11. Letno poročilo idrijske glavne šole 1869/70
12. Letno poročilo idrijske glavne šole šol. leto 1870/71
13. Učiteljski tovariš 1906, št. 260, 268, 286
14. Letno poročilo idrijske glavne šole, Idrija 1870
15. Das Quecksilberbergwerk, Idria 1860
16. Učiteljski tovariš 1922, št. 18
17. Kranjsko ljudsko šolstvo, Ljubljana 1871
18. I. opća hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu, Zagreb 1871, str. 224
19. Letno poročilo četverorazredne ljudske šole c. kr. rudnika v Idriji 1872. Ivan Lapajne je 30. oktobra 1871 odpovedal službo v Idriji.
20. Letno poročilo osnovne šole Ljutomer 1871/72
21. Slovenski učitelj 1872, Naš program – gospodarski napredek, pedagoški napredek, vzgoja učiteljstva, društveno življenje
22. Laibacher Schulzeitung 1873, glej I. letnik Slovenskega učitelja
23. II. opća hrvatska učiteljska skupština u Petrinji 1874, str. 276

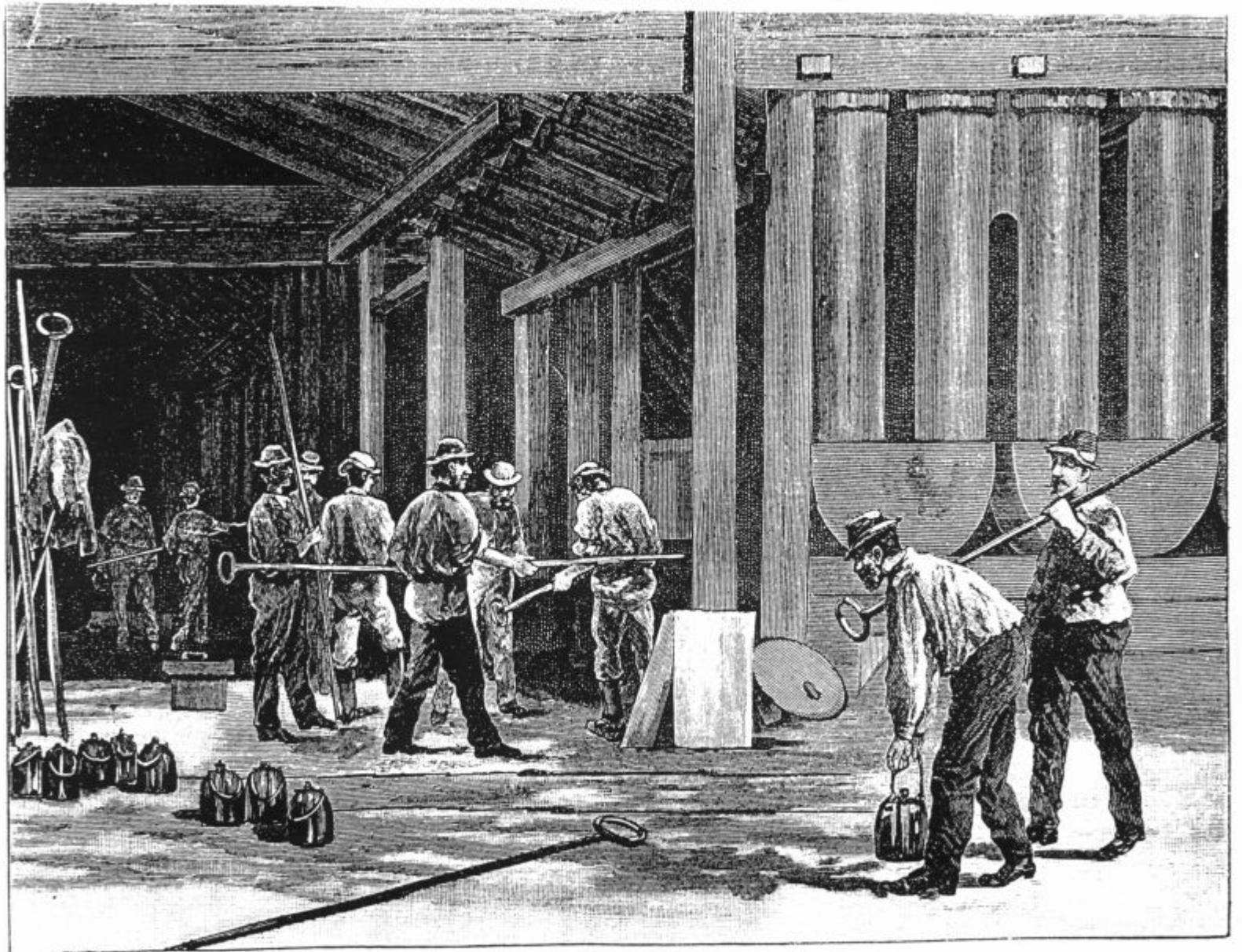
24. 50 let meščanske šole v Krškem 1927, 29
25. Učiteljski tovariš 1906, štev. 9 – 22
26. Učiteljski tovariš 1906, Spomini slovenskega šolnika in posojilničarja
27. Popotnikovi učiteljski koledarčki 1887
28. Vsa navedena dela v prilogi Lapajnetova objavljena dela
29. Prav tam
30. Poročila ljubljanske osnovne šole v dokumentacijski zbirki SŠM
31. Poročila krške meščanske šole v dokumentacijski zbirki SŠM
32. Učiteljski tovariš 1906, 304, 312, 330, 340
33. Dolenjske novice 1885
34. Domovina 1891, najprej polmesečnik, od 1893 trikrat na mesec, od 1896 tednik, 1900 izhajal dvakrat na teden in 1906 trikrat na teden
35. Slovenska zadruga 1898 do 1907, glasilo slovenskih posojilnic in gosodarskih zadrug. Leta 1907 Zadruga. V letih 1902 do 1906 je bil izdajatelj in odgovorni urednik Ivan Lapajne. V letih 1898 do 1906 je Lapajne objavljaj v nadaljevanjih sestavek Iz polpreteklega časa – spomini slovenskega šolnika in posojilničarja. Omenjenega časopisa Slovenska zadruga od 1896 do 1906 ni

mogoče dobiti v nobeni slovenski knjižnici. Šele od leta 1907 dalje, ko se je preimenoval v Zadrugo. Iz omenjenega sestavka bi bilo mogoče še bolje osvetliti Lapajnetovo delovanje na področju razvoja šolstva na temelju novega osnovnošolskega zakona iz leta 1869.

36. Pedagoški letnik je pisal o pomenu pedagoških akcij, objavljaj statistične podatke za slovenske dežele: šole po narodnosti, poročila o šolnikih /Jamšek, Marn, dr. F. Močnik/ in ocene novih učbenikov.
37. Glej opombo pod 2
38. III. opća hrvatska učiteljska skupština u Osijeku 1878, 75
39. O učitelju in pedagoškem pisatelju Ivanu Lapajnetu so pisali Jernej Ravnikar v Gloserju IV /328–330/, Simonič /257–259/, dr. Janko Bezjak: Občna zgodovina vzgoje in pouka, Ljubljana 1921 /222–224/, 50 let meščanske šole v Krškem 1927, Dragotin Humek: Pedagoški zbornik 1931, Jutro 1931, št. 268, Slovenski narod 1931, št. 263, Slovenec 1931, št. 265

OPOMBA:

Vsi objavljeni dokumenti so iz Arhivske zbirke Slovenskega šolskega muzeja.

V žgalnici

F. Schlegel, Der Kühlapparat in der Hütte
Illustrierte Zeitung, 10.3.1888

LITERATURA

JOŽE JANEŽ

*Namesto koga roža cveti,
namesto koga sem jaz,
katera roža najbolj diši,
katera pesem rabi moj glas?
Če pa iz trave nad mojo
zemljo
nekoč pognal bo cvet,
nekomu tiho kapljo v oči,
nekomu dal bo med.*

Vlado Kreslin

ZVESTOBA

Zrak je lahek, prosojen,
nekoč je bilo vse drugače.
Takrat me ni bilo.
Takrat.

Pijem studenec, hitro, hitro.
Bi šla z mano, zvestoba?
V zrak, lahek, prosojen,
nekoč je bilo vse drugače.
Zaklenem se, padem
v svetlem jutru, vidiš,
v zrnat srež.

Zrak je lahek, prosojen,
nekoč je bilo vse drugače.
Samo še prehitre,
pripravljene poti,
samo še odpuščanje,
prezimovanje.
Zrak je lahek, prosojen.
Zrak je lahek.
Hitro.

MOLK

V temnem gradu
si bom celil rane,
povijal si
prebodene misli.
Sanjal polja,
kjer se prižigajo
drobne svetljave.

Zvon molka
bo mehko vzglavje.
Brez bolečin bo
razkosan molk,
smehljaj
brez bolečin.
Na čelo bodo dekleta
zlila tople
kamilice.
Vse bo toplo.
Vse bo molk.
Vse bo še dobro.

NEKOČ

Nekoč bom
nekje drugje
igral kitaro.
Nekomu drugemu
bom lizal
mečice,
šepetal mu:
prav imaš,
prav.
Nekoč bodo
vsa pričakovanja
lahka in neresna,
razočaranja
bodo samo gram
smeha.
Nekoč bom
za trenutek
ljubil,
nekdo me bo
poslušal,
vame uprl
radovedne oči,
v katerih
ne bo usedline
tiste težke,
pohlepne
preteklosti.

ŽEJA

Ko je čisto,
čisto tiho,
se neham
pripravljati,
se neham
izvrševati.
Molčeče stvari
poženejo tiha
kolesa.
Razumem jih
z blagim
tipanjem.
Žejno srce
spije prvi
požirek.

V čisto lahke,
lahke dlani
diham,
čisto lahke,
lahke misli
kapljajo iz
gošče govora.
Zdaj lahko
odpustim.
Žejno srce
spije drugi
požirek.

JUNIJ

Kadar v juniju
pade noč
na mokro travo,
rečem:
Prijazen si,
da kaplje lezejo
navzdol,
tako je.

Pričakujem nežen,
tih odgovor,
ta večer ga skoraj
prosim,
nimam še dovolj dežja.

Nisem še odžejan.
Ah, s stisnjenimi pljuči
lahko le roso
srkam s pokošenih
senožeti.

Zmešan čas, pomlad.
Ni lune,
da bi pod njo ostal,
pomirjen,
ravno tu,
samo na zemlji.

NOCOJ

Če meglo nocoj ukradem,
ne bom imel pod milim nebom
kam z njo. Jo hočeš,
in še cel svod mraka?

Če v dlani dež ulovim,
si z njim lahko umijem
le pročelje duše,
umetne solze vržem si v oči.

Nocoj je tiho stkan večer
iz neizmerne mlečne svile.
Očiščen je besed – kot smrt,
prinešen, le enkrat je izbran.

VEČER

Dan pogledam
z očesom
končnosti.
Polijem ga
s sojem meseca,
naredim ga
za otavo jeseni,
za vročeno drevo ob vodi
in mirno misel
dokončanja.

Noči
prisluhnem
s školjko
upanja.
Pozdravim jo
s kozarcem vere,
postiljem ji
s preprogo vabe,
z rjuhami dišav
in odprtih kelihom
telesa.

VELIKANI

V samem
zavlada
prosojna tišina
snovi.
Skoznjo
poletijo velikani.
Čas pade
vznak.

Sredi samega
se ustavi
obračanje živečih
statev,
tkanje
besed.
Z golo roko
zamahnem
po prostoru
spoznanj.
In življenje se
razdeli na
prej
in
zdaj.

POSUŠENA HRUŠKA

Že dva dni sem sam s seboj...
in zunaj brije marčevski dež,
kot da bo jutri konec zime,
ki je že dolga, predolga.

Kasneje pride ljuba,
ki nosi s sabo posode brez dna.
Morda jih vrževa v zatemnjeno okno
in pustiva sledi v zadnjem, topnem snegu.

Pesem, ki jo vržem pred prag,
ne zveni kot slika njenega obraza
in prav zato sem sam le posušena hruška,
ki si služi kruh s spodjedanjem postave.

VODNJAKI

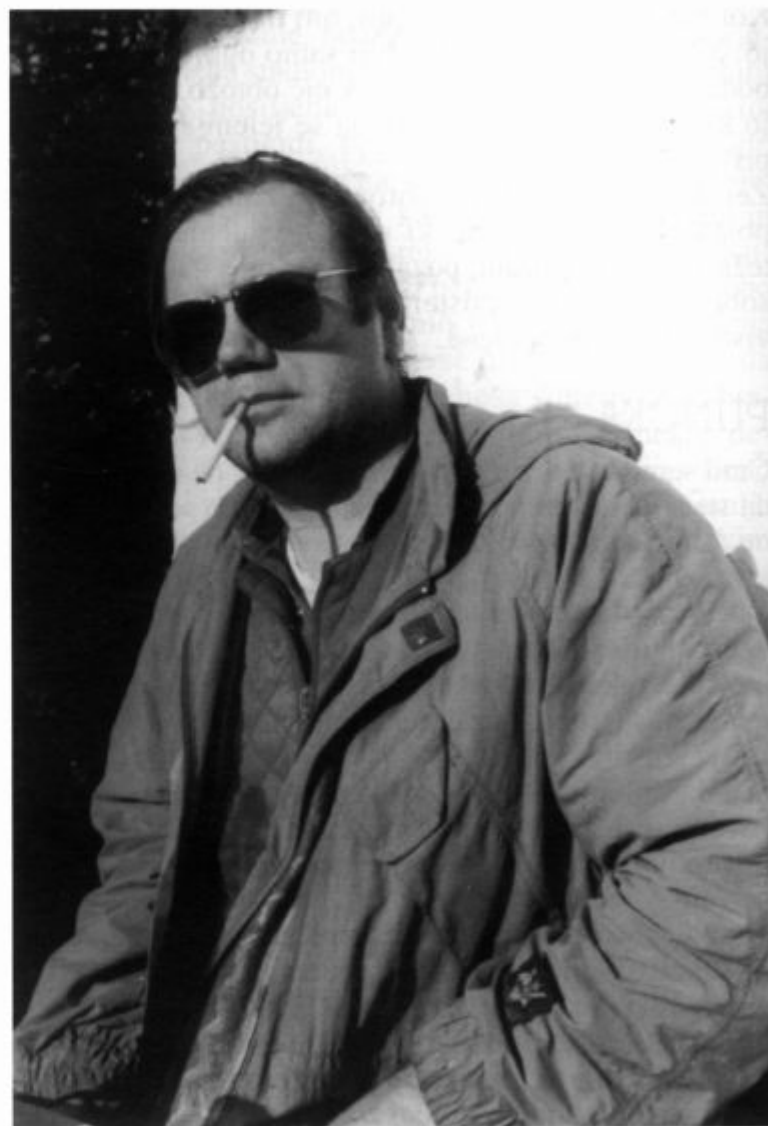
Vodnjaki so ponoči
globoki in mirni.
Ko se ulije z neba,
negotovosti ne razumem.
Let se zavem
in rad bi prijel te,
da bi skupaj hodila
do jutri
po mestu, ki spi
na blazinah iz sanj.

Tvoj je,
že dolgo znan pogled,
dotik, vzdih.
Je tenka nit do jutra.
So suknjiči obupa,
ki mu s šepetom pokrivajo
krhko skorjo
razuma.

FRANJO FRANČIČ

*Rojen 1958, Ljubljana,
socialni delavec, samostojni kulturni delavec,
živi in dela v Piranu.*

*Torej, na prijazno vabilo gospoda Janeža
se bom poskušal odzvati nekoliko drugače.
Če kaj, mi knjige pomenijo način življenja,
ko jih berem, pišem ali živim, ni hujšega
kot puste, hladne, mrzle, žalostne samoboleče
knjige, ki se dolgočasno vlečejo v meglo.
S knjigo je pač tako, če te »zagrabi«, se
to zgodi na prvih straneh, nič ne verjamem,
da mora bralec vlagati silne napore. Je tu past?
Ne, mojstrovine Celina, Bulgakova, Haška,
Jerofejeva, pa do bolj hermetičnih avtorjev
to zmorejo. Romanček »Poševni stolp v Pisi«
je nastajal dve leti in pol, v nasprotju z drugimi
teksti se je boril za objavo, v tretji verziji
teksta je (upam vsaj) drobec mojstrov, ki
sem jih bral, in glavnega mojstra, življenje
samo. Outsiderstvo kot način življenja izven
samozagledane in samozadostne prestolnice
lahko zna biti bolj ploden, zavezujoč, odtrgano
odštekano način življenja. Ker za knjige pač velja
to krasno pravilo, če zmorejo, si same
priborijo preživetje. Lep pozdrav v Idrijo,
med prijazne ljudi, kjer se le redko ustavim,
kot da me je strah tiste stavbe na hribu.
Sicer pa se na novo zida!*

JELENI

To noč sem jih spet iskal v sanjah. In tebe črnolasa punčka. Skupaj sva stekla v roso pozabe.

– Kje sva se zgrešila? sem te vprašal.

Ti pa:

– Danes je sonce, jutri pa...?

Lahko me dneve zasleduje, brska za mojimi zapiski, lahko se trudi prestreči pisma, lahko me zalezuje, mojih misli ne more odkriti. Lahko mi ne daje nikakršnega priznanja, da sem, da garam, lahko me podcenjuje in izsiljuje, z najinimi jeleni ne bo mogla nikoli steči.

Kot balon se razpoči, ti pojmi, niti nasprotja ne ostanejo. V njihovih očeh nismo bili samo ognji, bila je svoboda, ko daš drugemu dihati. A nič obtožb, vsak si svojo kletko poišče samo zato, da se jeleni spet vrnejo v privide izmišljij.

Ženska, ki jih kliče na obronku gozda, je preko noči postala starka. Njemu, ki so mu namenjeni uroki, ni težko. Pije, da pozabi, pozablja, ker pije. Zdaj je v njeni sobi nekdo drug, v postelji ležita in se ljubita. Nič zavisti, spet sanjam jelene.

PUNČKA

Čutil sem, da boš prišla, skupaj z jeleni, neznano močjo, da stečem, niti ni pomembno zakaj, da se premikam, da ne ždim na isti točki, da se ne vrtim v sredobežnem krogu.

Ob jutrih sva nema gledala drug mimo drugega, ob večerih nisva iz ust spravila besede, vmes pa sva molčala, tujca, ki sta skupaj preživela desetletje.

– Nehaj, s temi tvojimi prekletimi jeleni, je bilo največ, kar je izustila.

Ne, da bi bila kriva, krivde se ne da porazdeliti, samo zavedla se ni, da sva si past nastavila sama.

– Kako ne vidiš, saj ne gre za jelene, duši me, ti, sam, ne vem...

In potem sva sto samotnih let molčala znova.

Spet nekaj pripravljajš, je napisala na listek, deset let in več sva skupaj, poznam te.

Sam si nisem upal soditi, ne nje, ne drugih.

Sameval sem sredi istrske pokrajine in čakal na jelene.

Čutil sem, da pridejo skupaj z njo.

Bila je še otrok, njen jezik pa hrapav in nezastrt pogled, ki se ne boji. Nedolžnost idealov, sem pomislil, ne ocenjeval. Potrkala je neke noči, ko mlada vila, nedoraslega telesa.

– Po dekletu dišiš, sem ji rekel.

– Bi ga pil? je ponudila malo dojko.

In razdajanje vere, da so razdalje telesa samo navidezne. Malo jeguljasto telo ni znalo obmirovati.

– Kako si si upala potrkati?

– Kako si upaš biti sam sredi divjine?

– Kako izkušeno se ljubiš?

– Kako veliko govoriš.

In nato, udarec, rez, podvojitvev.

– Rada te poslušam!

Pokleknil sem pred punčko in ji objel kolena in zarjul kot prijateljica, ki je zgrešila vse poti, ali pa jih našla, zarjul nad nemočjo predaj vsakdana, nad čudeži.

In jeleni so prišli.

POŠEVNI STOLP V PISI

ITALIJA

Stojiš na točki sredobežnega kroga ponovitve, iz teme kriči aktivist: treba se je premakniti, za svetlobo, ki je ne moreš več priklicati na belino lista. Še prej razbiješ avto in dve nesrečnici kričita, da si nor, da si ju hotel ubiti. Tako je to, ko se ne moreš spomniti imen teh žensk, niti potez na obrazu. Nekje zadaj čutiš obrise sveta, ki čakajo na svoj čas rojstva. Pa je le prepuščenost toku in teža na prsih samodejno narašča. A krog je vse manjši, ne premikaš se v sebi, ostaja zunaj, na fasadi obrambnega okopa, kot senca na kulisi. A krhkost lupine je lahko zaznati.

Vlak odpelje z ene od postaj izza meje v domovih jezika. Ne bežiš in ne potuješ, prtljago si vzela s seboj, z novim poskusom igre. Odpraviš se sredi zvezdne septembrske noči. Cilj je nov vozni red in delo, tja na koncu noči bi rad zazrl nove obrise. To so te čarobne rezerve, ki ti omogočajo, da deluješ kot avtomat, preklopiš na dvojnika, postane vsaj v trenutkih znosno. Vlak potuje v tkanju noči, slepa okna te pozdravljajo z redkimi lučmi mest, posejanih v temo. Vonj železniške

postaje je zadaj, nov zven tuje, pojoče besedne svetlobe glasov. Presedanja, pogledi. Modro žareča zrkla zaslonov z napisi mest. Ljudje se ne ozirajo nazaj, čar je v neznanem, ki ga je moč ujeti v mrežo spomina in preverjanj. Samo gola vseenost. In nek prirojeni strah, preživeti, zaslužiti za preživetje.

Hladna noč je za ta letni čas.

In prvi vtis v Evropi je, vtis, ki ostane in je trši od resničnosti: za vse so ustrezne službe!

Vlaki so točni do sekunde in poceni.

Hrana je brez okusa, a hitro pripravljena.

Vsak si lahko zasluži za svoj mračni kot in kos pločevine. Ritem zahoda je duhovna izpraznjenost, zmaga materializma. Religija je zgolj servis, ene od ustreznih služb, ki preko institucije cerkve brezhibno funkcionira. Denar je kralj, siromaki so vsi, ki nanj prisegajo. Cerkev je veliko, vere malo. Ceste so snažne, ob desetih je v manjših krajih tesnobni mir. Pošteni, delovni in čisti ljudje spijo. Če se ti recimo zgodi, da ne zmoreš, da padeš sredi belega dne na eni od cest, ni problema, treba je poklicati samo ustrezno službo, da temeljito poskrbi zate. To je prišlo kasneje, na tistih pešpoteh med tisoči, milijoni jablan, tam od Bolzana do Merana. Dolomiti meje to ozko tirolsko dolino. Drugi zven besed, trši, a ne tako oglat kot pri bližnjih deželah.

Verona zbeži mimo v megli ogromne živali. Izstopiš v Meranu, kjer službe delujejo do popolnosti. Vse je tako čisto lepo, tako narejeno urejeno, da bi tvoji sonarodnjaki vzhičeno vzkliknili: to, to so naše sanje, to je Evropa!

A se le redki prebijejo v ta turistični raj, kot ti, iskalci posla, obstklauberski prodajalci svojega soka in moči. Parki so ena sama krasota, pločevina limuzin se blešči, nune seveda ne kadijo, a jih lahko srečaš na vsakem vogalu. Misel pride sama, da, tako bo v tvoji deželi čez deset, petnajst let, po boju za neodvisnost. Tvoja, zveni tuje, ponoviš, dom je jezik. Nato vidiš vse te tolste in zalite Švabe, ki se v ostarelih letih sprehajajo po mestnih ulicah. Preračunavajo, kot vse svoje življenje, kje se izplača, kje se da profitirati. Pocukranih nasmehov si srečno ogledujejo bogate izložbe. Penzioni so razkošni, lastnina je bog bitja in žitja tega sveta.

Vidiš jih, kako se pobožnjakarsko ustavijo pred gotsko cerkvijo, na hitro se prekrižajo in vstopijo, kot da so s to institucijo sklenili še posebno ugodno ponudbo.

Še bi jih gledal, če ne bi bilo treba zagarati, za ta novi špil, ki te je pripeljal sem.

Če je pekel in so nebesa le milijoninka pekla, so tam gotovo posebni kotli za te gospode, ki s samozavestno samozaverovanostjo verjamejo, da se da kupiti prav vse.

A ni časa ne za globoke ne za plitve misli, neskončni sadovnjaki jablan se vijejo do vznožja gora. Brez števila je teh dreves sredi prepredenih kanalov in drogov za zalivanje in škropljenje, tako podobni so si, kot masa ljudi, ki se zbere na stadionu dneva. Tudi tu je vse brezhibno urejeno, posiljena drevesa rodijo vsako leto, prepojena s pesticidi, pognojena z umetnimi strupi, nekako nenaravno plastična, kot preveliki sadeži jabolk, ki v grozdih visijo z vej. V kanalih, ki so pregrajeni in izpeljani iz umazane gmote reke, ležijo mrtve ribe. Njihova srebrna telesa in bele oči nemo zro v sivo svetlobo ješeni. Nič naravnega ni ostalo v pokrajini, ena sama izkoriščevalska jama, kjer je vse preračunano tako, da vrže čimveč denarja. Zaradi nanosa stoletij se to brezobzirno izkoriščanje lahko nadaljuje še nekaj desetletij, nato pa bo tudi tu pustinja. Kmetom je vseeno za rodove, ki prihajajo, njihove vezi s svetostjo zemlje so pretrgane, ranili so zemljo in ta bo vrnila njihovim otrokom. Tu in tam srečaš druge iskalce dela, čudna potrtost je v kretnjah in pozdravu, dih prostitucije, dih prodajanja.

Na desetine kmetov srečaš, ki te hladno zavrnejo, saj ne veš za znameniti pozdrav:

CHRIS GOT!

A tudi letina je povprečna, jonatani so pomrznili, žlindra, porušeno ekološko ravnotežje, porušeni ritem letnih časov, huda zmrzal je odnesla cvetove. Prvi udarci narave so že tu, a tepci tega ne vedo, nočejo vedeti.

Tavaš nekaj dni, skromna zaloga hrane komaj zadostuje za dva obroka, nahrbtnik je vse težji, dnevi so topli, a noči jesensko hladne. Maske ljudi, ki se vozarijo z modernimi traktorji, so zabrisane v neprijaznosti. Ne veš še ene fraze, ki je ne boš izrekel nikoli, fraze, ki naj bi za hip, dva odprla vrata srca.

Ob jutrih prebada telo tisoče žarečih puščic, ko ležeš iz rose, slabo prespane noči. Izštevaš zvezde, vsak gib, šum dobi zven grožnje.

Telo ropoče kot star, utrujen stroj.

In vendar hodiš in sprašuješ naprej.

SREČANJA, KI TO NISO

Enza sem srečal na enem od razpotij, obeleženih z razpelom. Sedel je tam, prekrižanih nog, odsotnega pogleda, kot da se ga ta svet, in kar se dogaja na njem, ne tiče. Po spalki in nahrbtniku ni bilo kaj ugibati. Sedel sem poleg in vprašal:

– Accoglióre?

Samo prikimal je.

Ponudil sem mu cigareto, pa je s kretnjo odklonil. In tako sva sedela tam sredi morja jablan, v mislih sem prežvekoval, kako bi navezal stik, lavorare, mano tener, please, help me in podobno, ko je samo nakazal, naj mu sledim.

In tako romava skupaj, brez besed, čeprav poskušam znova, pa samo pokimava in šele proti večeru, ko spravljava skupaj obrok hrane, odsekano vpraša:

ARE GOD EXIST?

Zmignil sem z rameni, to je bil edini odgovor, ki sem ga zmožel. To je bil eden odENZOVIH najdaljših stavkov z mano, če ne štejemo kasnejše scene, ko sem se zadet poscal v kot sobe in me je mirno vprašal:

What are you doing?

Režal sem se kot blazen, a to je bilo že kasneje, ko smo se naselili v veliki hiši norega Poldija. Pravzaprav sem ga klical Šneler Poldi, po njegovi neznanski hitrosti opravi, od hrane do nabiranja jabolok pa tudi sranja.

Po pravici pa je treba priznati, da sem se prilepil nanj, nek mir, ki je seval okoli njega, je bil privlačen vsaj toliko kot spoznanje, da bo z njim lažje najti obstklauberski posel. In res je Enzo že drugi dan, v svoji trideseti deklamaciji, če potrebujejo dva dobra delavca, po znameniti frazi, CHRIS GOT, našel to familijo, kjer smo dva meseca živeli skupaj, bolje, le garali.

Zadnje lire so šle za dva paketa Nazionale cigaret, ko sva čakala na familijo, ki naju bo zaposlila. O vsem se je dogovoril Enzo, da si bova hrano kupovala sama, ker

je pač hiša brez ženske roke, mati kranken tod, tik pred smrtjo, pa bo zato plačano več, sicer pa se dela tudi nedelje, Bog bo že počakal, da sezona nabiranja mine, pa tudi, kje imava avto, nič avta, to je pa čudno, a z vlakom, v redu, samo, da naredita vsaj štiri gajbe po tristo kg, ja, toliko je treba, in podobna nujna sranja. Potem šele pomislim, da nisem nikoli v življenju obiral jabolok, prepustim se intuiciji, kot že tolikokrat.

Naseliva se v ločeni sobi, veliki in hladni, dva Čeha, ki ju srečava šele naslednje jutro, sta v garaži, pridružita se še dva domačina, sem in tja kakšen utrgan sorodnik. In ko razloživa prešvicane cunje, da Enzo za rob postelje fotografijo znanega tipa, guruja, lepo zalitega, z brčicami, prav tistega, ki sem ga že videval pri znancih v LJ. Pokrije se z odejo in preda meditaciji. Razmišljam o požirku piva, o čikih, ki jih zmanjkuje, o jutru prvega delovnega dne, ki prihaja. Prebudim se dvakrat, trikrat, poskušam biti tih, ampak Enzo je še vedno v pozi meditacije. Sladko spi, vsaj tako je bilo videti, če mu ne bi kdaj pa kdaj ušel stok, globok vzdih. Olajšanja ali bolečine, o tem nisem razmišljal.

In nato je tu ta čudna scena, kandidat za gospodarja Leopold, siva eminenca oče Helmut, nevidna, umirajoča mati, brat Hainrich, ki se prikaže šele čez nekaj dni, in potem je tu še deset hektarjev različnih sort jabolok, velika, zevajoča prazna hiša, vozni park s tremi traktorji, prikolicami, priključki, tu so še zajci in Čehi, ki jih je oče naselil skupaj.

Prvi delovni dan dobim petmetrsko lestev, na rogovile, platneno kengurujevsko vrečo in nasvet, da naj kar začnem. Pogledam k drugim, se vzpnem na prve veje in pričnem trgati šope jonatanov. Seveda nepravilno, s pecljem ki ostaja med listi, ni še grifa, kako jabolko dvigniti, ga obrniti ali s prstom presekat vez med vejo in jabolkom, tako da ta obdrži pecelj. Oni že šibajo, saj imajo prakse, Šneler Poldi jih trga s hitrostjo svetlobe, stari Helmut kljub sedemdesetim vozi polne gajbe v zadruho in budno kontrolira, če je ritem dela dovolj visok. Stari obstklauber deluje utrujeno že prve ure, to je njegova zadnja sezona, drugi, atletsko grajeni tipček, pa si v platno krca desetine kilogramov. Čeha sta tu drugo leto, hitra in zagrizena sta, hvaležna Havlu in žametni revoluciji, da sta se lahko vzpela na drevo in odšla sku-

paj z mnogimi drugimi delat na zahod. Po ure tako ždimo na lestvah, na vejah, delamo s sunkovitimi kretnjami, da bi naredili čimveč, čimprej. Tedne kasneje pomislim: če je delo ločilo opico in človeka, ni nujno, da ju spet ne združi. Samo čar novega še traja, treba je dobiti prvi drobiž, ga prigarati.

Šele takrat pride vprašanje:

– Koji kurac počneš tu?

A je prepozno, za odgovor, tam si in Šneler Poldi čaka vsako jutro pripravljen pred zoro na traktorju, da nas odpelje v meglo septembrskega jutra. Samo smehlja se, priganja sebe in nas, človek bi pomislil, da nič ne spi, ko ga vidi vsak dan pojesti enako malico, dva sendviča z mortadelo in fando sok, v evropsko rekordnih dveh minutah. In že steče na drevo, na nek način srečen v svojem krogotoku, z nasmeškom prezgodaj postaranega moža.

Neko jutro pridrvi in oponaša avione, ki mitraljirajo vse živo, in kriči:

– Dubrovnik, Vukovar!

In to je vse od pogovorov, če ne štejemo prve prošnje za predujem, ko se zresni, a vseeno fucne bankovec. In pa vezi z malo deželico na sončni strani Alp, kulturno vezjo, oberkainer musik, rednega gosta, Slavka Aušvica. Ni mi, da bi ga popravljaj pri priimku, naj ostane Aušvic, samo to ponavlja, zingin in dojče šprahe, naš je, veš, koliko plošč je prodal, milijone, koliko je zaslužil, milijarde, si drgne palec in kazalec.

Tako gredo dnevi, v monotonosti garanja, jutranjih vožnjah v še znosno vlago, večernih vračanjih, ko vidim ostarele turiste, ki so se vrnili z bližnjih hribov in gora, zadovoljne, z zelenimi klobučki, v pumparicah, kako se ustavijo pred cerkvijo, kako hitro so se naučili pozdravljati, Chris Got, kot domačini, ki v modrih predpasnikih poskakujejo po mestnih ulicah do prvega avtomobila.

Peti dan že tiho pojem: crazy people, crazy music, melodija Cohenovega komada, Chelsea hotel, prihaja sama, pa neki čudni stavki; ta nori ritem, mi ubija sanje, ta, tarata, ta nori ritem...

In res, kljub temu, da si po prvem obroku cekina privoščim Tocai Italico Veneto, Artičoka vodko, šteko cigaret MS, se prebujam vsako noč ob treh in ne morem

kljub zbitosti zaspati v vsaj pijanski sen. Čeprav delam v enako visokem ritmu kot drugi, čeprav hodim ob jutrih v bar Alpine, kjer se redki outsiderji ob šestih zjutraj nalivajo s prvimi dozami pijače, čeprav odkrijem bar Elly, v centru mesta, preidem iz prve osebe na ti, dvojnika, ki ga pokličem vedno, ko se kažejo obrisi sesovanja. Čas se znova razvleče v svoji praznosti, podobe iz preteklosti se vračajo odrinjene v sanje, klobka fragmentov se leskeče iz morastih sanj.

Enzo meditira, kima in odkimava, Šneler Poldi hiti, stari Helmut iz ozadja skrbno nadzoruje, vsi pa se vrtimo v nekem krogu avtomatizma dela, ki je podoben izbrisu misli na svet okoli nas.

NADOMESTEK SANJ

V noči teče beli jelen, do jezera krvi, do glave, ki leži v kadeči se mlakuži, no time, no time, kliče neki glas, na parkirišču stojijo kočije, lepo postavljene, nag moški vzame iz nahrbtnika šope bankovcev, blatni so, čisti jih z brisačo in zloga na kup. Nato zasijejo barve, štiri kraljice se borijo za prestol:

prva, srčna, bo živela daleč stran, sama,

druga, križeva, bo ljubila drugega,

tretji, karini, se bo težko odločiti za ločitev,

četrt, pikova, bo usodo z njimi zaman poskušala deliti, prestol bo ostal sam, roka, ki bo tipala v temo, bo zaman iskala vsaj eno od njih.

Ženska v zlatu nosi dva kozarca, on steče za njo, samo zadnji hip se mu vedno izmakne. Stojita na avtobusni postaji, pride otrok angelskega obraza, vpraša ju:

– Zakaj sta me ubila?

In ženska v zlatu se zgubi v megli.

Glava se dvigne iz kadeče se krvi, široko se zareži:

– Iščeš poševni stolp v Pisi? Zaman, nikoli ga ne boš uzrl?!

Zakaj tudi bi, ti sam si ta stolp, ki ugreza!

Pošasten smeh.

Krik in otrplost udov. Znoj.

Enzo se samo obrne na drugo stran.

Stopiš do okna in se zareš v meglo. Oktober nosi hlad in dež. Cigaretne ogorek prijazno zažari. Roka sama poišče steklenico. Bele misli.

In tako do prve svetlobe jutra, ki se počasi prebija izza gor. Lana se prebuja v hrupu traktorjev. Prvi obstklauberji se odpravljajo na delo. Lana, kako poetično zveni, volna, a nič mehkega, toplega, nasprotno. Že hitijo, tudi ti.

POFUKALI BOMO VSE

In tako se je scena vsakdanje norosti razvlekla do skrajnih točk vzdržljivosti. Mimo je bila toplina sončnih žarkov, ko je bilo treba goltati prah pesticidov, ko so čudno zelene mušice vzletavale iz ostrih listov, mimo je bilo, kar je bilo novega, ostala je samo rutina, avtomatizem. V ritmu zgodnjega kapitalizma ekipa gara naprej. Nič ne pomaga, če se s Poldijem spreta oba Čeha, ko se zavesta, da ju plačuje pol manj, Šneler Poldi pokaže svoj drugi jaz, trd, aus, hinaus, kriči, grozi s policijo, nič ne pomaga prvi dež, okrnjena ekipa dobi plastično opravo, oktobrski mraz udari nepričakovano v drobovje. Nič ne razbije monotonosti gibov, žretje konzerv, nacejanje s cenениm vinom, nič ne pomaga zoper bolečine sinusov, razpokani koži, niti bolj pogosti obiski v baru Elly. V vrhnjem prostoru sedijo urejeno zapiti bauerji, spodaj mladina, postpunkerji, ostale službe delajo tekoče kot vse dni. Vsak nasmeh je vračunan v ceno, kolesje mlina se premika kot namazano. Fasada je bleščeča, a ljudje so zapeti, njihov egoizem viden, njihov krog ozek, njihovi pogledi potopljeni v sivino. Da se jih primerjati samo s pogledi obstklauberjev, ki se zbiti vračajo z dela. Ustrani in blatni vlečejo prve čike na traktorskih prikolicah, oblečeni v razpoznavno gumirane pajace skrivajo v svojih ubitih pogledih vse tisto, kar nekoč le pove stari obstklauber, ki se poslavlja in zbira pogum za svoje zadnje poslovilno darilo.

– Sedemnajst let delam za to noro familijo, ne to, da mi niso ponudili piva, nula sem, samo delovna živina, ki naj svoje čimprej in čimbolje opravi, se zgubi njim pred očmi, njim, ki so iz drugega sveta, dvajset let sem delal pri drugih, kot malar, natakhar, kaj imam, eno luknjo, da se stegnem in staro viso, kaj imam, krčne žile, zjebano zdravje, ziher Tod in Lana, porko dio...

A dela naprej, dokler stari Helmut ne opozori mladega naslednika, da stari peša, da kot hrošč pobira samo iz vej blizu tal.

In tako gre tudi on.

A polnih jablan je ostalo enako, treba je stopiti do Hainricha, Poldijevega brata, biti poučen o ritmu Evrope, o njeni premoči, o njenem gibaluh, treba se je prvič po štirinajstih dneh ustaviti v plohi in v mrzli garaži, ob konzervi fižola poslušati vso to blejanje in hvalisanje:

– Razvažam pivo FORST, po vsej severni Italiji, prej sem vozil tudi ven, zlati časi so bili, pa tudi zdaj ni slabo, vidite te štiri apartmaje za Nemce, lepe denarje vržejo, vidite par novofunlandcev, mladiči so po 2500 mark, nagrajenci, tako je to, recimo mojo ženo Vero sem spoznal na Slovaškem, praktično na cesti, no, v hotelu, pa jo zdaj pogledajte, ona je prava Tirolka, živi kot grofica, pa pogledajte tisti bazen za hišo, zakaj ga imam, jaz se v dvajsetih letih še nisem kopal v njem, to je za turiste, kaj bi hodil na dopust kam daleč, saj lahko smučam tu doma, lepa smučišča so, pa še denarja se porabi manj, je že tako, denar, za denar se da kupiti vse, prav vse, drek dela drek, denar dela denar, recimo, zdaj so Rusinje prima za pofukat, pa še poceni je, dva para najlonk, tri zavitke Marlboro, pa jih imaš, pa Madžarice so tudi strastne, samo Poljakinj se je treba bati, vsaj tako kot Jugoslovank, to vem še od prej, ko sem vozil okoli, tako je, ljudje božji, samo denar šteje, koliko imaš, tisti, ki ima, diktira pogoje, si vzame, saj se da vse kupiti, vse te lepe, sveže babe, vso vzhodno Evropo, pofukali jih bomo vse, za začetek, toliko, da vedo, kdo je kdo, nato pa jih bomo vpregli v svoj voz in jih naučili dela, tega ne znajo, delati, zabavali bi se že, samo življenje je delo...

In tako naprej do nezavesti.

Potem pride v garažo njegova žena Vera, ubitega pogleda jima prinese sendviče z mortadelo, Hainrich pa pokaže neko čudno zadevo, prinese nama malo pivo znamke FORST, ki ga desetletja razvažata okoli. Smeji se, kot da je mati Terezija, smeji se in si misli svoje.

Kako grozljivo, ta človek res verjame, da se da kupiti vse, sploh ne opazi več, da ognja v Verinih očeh ne bo mogel nikoli kupiti, da se ne da kupiti navadne nežnosti, topline, čisto enega navadnega nasmeha ne.

Po mesecu dni ne naletimo na gnezda ptic. Polnih jablan pa, kot da je več in več, občutek, da se čas premika, izgine. Na plačilni dan se ga nasuješ in se počiješ v

kot sobe. Enzo le vpraša, kaj delaš, in pospravlja. Živita drug mimo drugega, kot da se nista srečala.

In se spomniš potovanj v Krakow, prijaznosti in neobrzdane divjosti ljudi, Prage iz svinčenih časov, opustelih uličic na Hradčanih, barov Budimpešte, pa parka na Dunaju, ko se pomotoma usedeš v park privatnega lastnika, ki te prežene. Spomniš se romanj na jug, popivanja in prijateljevanj, prijateljstev, ki ne morejo zamreti kljub norostim vojn, saj različnost združuje.

Tu pa en in isti hiter tempo Šneler Poldija, ki se zave, da bomo garali tja v november. Zato delamo tudi v močnejšem dežju. Prvič pomisliš, da bi ga počil z železnim drogom. Enzo dela v enakomerno visokem ritmu, lista po svojih brošurah, je sport müsli, meditira in se trudi porabiti čimanj duhovnih moči za energijo. Edina svetla točka so mati mačka z malimi mucami na vrtu velike vile, ko se vračaš iz bara Elly. Naposlušal si se zapitega tipčka, ki ves srečen ponavlja, nič se ni spremenilo pedeset let tu pri nas, to je O.K., to pomirja, daje ljudem varnost, in šiba, saj zato si prišel sem, mar ne, na silo te niso privlekli.

Res, zakaj si prišel: zaradi pofukanega denarja?

Ne, ne boš ga zamenjal v druge, še bolj ničvredne papirje, ne, gre za tisto preizkušnjo, kje so meje, kako daleč jih lahko pomakneš, če zmoreš res živeti z vsako različnostjo.

Čakaš na novembrski mraz, na nek stik, pok, na jasnejšo zaznavo razpok, da kot mnogokrat za seboj zaloputneš z vrati.

V ledu jutra se tresoči primajete v sadovnjak. Pri vhodu je velik kup dreka, s popisanim listom, zadnje poslovilno darilo starega obstklauberja.

In tudi Poldi mora prebrati:

DANKE FÜR ALLES !

PSI IN VSI OSTALI

In nato novembrski dež. Skoraj edini visite na vejah, krpe megle in večni oblaki, dež v brezčasju. Pacasto mokre cunje, izkašljanje, bolečine v rokah in križu. Garate, brez besed. Pride občutje lebdenja. Kapo Šneler Poldi dobi kakšno krepko od starega Helmuta, ki jo nezapakirano pošlje naprej:

... no time, no time...

Enzo je še bolj vase potopljen in poduhovljen.

... fire and water..., mrmra zase.

Tone in tone jabolk, potujejo na štiri strani sveta. Maše so redne, zavijanje siren reševalcev, pritrkavanje zvonov. Na bližnjih gorah sneg. Tri dni zapored garate v dežju.

Preštevaš bankovce, čisto brez pomena je, čutila so potopljena v enakomerno drkanje in gib roke, ki odtrga jabolko. Izložbe se svetijo v razkošju. Zavidaš psu, ki drema v svoji hiški.

Nek večer rečeš Poldiju, da ne boš garal v dežju, da se ne misliš stegniti ravno tu, v tej sadjarsko – malomeščansko – buržujski Lani, da ne bo šlo več. Pa se samo smehlja, da je Enzo rekel, da bosta delala tudi v dežju, sicer pa kaj pizdim, saj si dobro plačan, še predobro, tvoje je le, da delaš in ne groziš, s čim pa, saj nisi v tistem svojem komunizmu, se vidimo jutri, prav, še malo, do dvajsetega smo fertig, prav?

Gledaš ga kot marsovca, čisto počasi in glasno mu rečeš:

ICH NICHT HUND!

Pa se zareži še bolj noro široko, skuša te objeti, izmakneš se, on pa kima in si daje duška.

Vržeš umazane cunje v nahrbtnik, zazreš se v deževen večer.

– Is it raining? znenada vpraša Enzo izpod odeje.

Samo ponoviš njegove kretnje.

Pred peto zjutraj se pobereš, good-bye dahneš tej zatohli sobi, Enzu, temu mirnemu in odštekanemu človeku z juga Italije, ki ga ne boš nikoli doumel, a tudi nikoli pozabil, good-bye Šneler Poldiju, morda bodo naslednje leto namesto jabolk na vejah zrastle bankovci, ne bo potrebe po obstklauberjih, good-bye Hainrichu, ki veruje, da se da kupiti vse, staremu Helmutu, ki se bliža prehodu v onostranstvo, good-bye baru Elly za nekaj prijetnih pivskih trenutkov, Lani, temu čudnemu vzorčnemu mestecu Evrope, kozmične luknje med nebom in zemljo, good-bye neštetim jablanam, ki kot posiljene silhuete žde v novembrskem dežju.

V temi jo peš mahneš, zlati kresovi na preprogi neba zagorijo. Sem in tja te oslepi soj žarometov. Edini si v tej gluhi pokrajini, ki hitrih korakov sope pepelu naproti.

V Meranu vidiš najbolj zgodnje obiskovalce jutranje maše, ki gredo na obvezni servis. Kupiš vozovnico do Benetk, ne da bi kaj mislil, zakaj ravno Benetke.

Sedeš v avtomat in se fotografiraš.

Dolgo zreš v rdeče madeže na neposušnem papirju. Iz-za sten je slišati pasji lajež.

Vlak je točen kot vedno, kapučin brez okusa, vagoni čisti in utrip srca enakomeren, tih.

Še enkrat se ozreš proti Lani, brez nostalgije, ne vrneš se več, po kaj le, ničesar ne puščaš tam. Vzameš list in poskušaš skicirati Poldijev obraz. Pa poteze niso prave, zmečkaš list in ga vržeš na pod. Stara dama te karajoče opomni. Skloniš se in ga pobereš.

V Veroni zasuje železniško postajo množica temnopoltih. Po dveh mesecih si privoščiš toplo, kuhano hrano. Prespiš v hotelu Bologna. Skozi odprto okno vidiš obrise amfiteatra in slišiš glasbo Peruancev, pouličnih muzikantov, ki garajo za množico sprehajalcev.

A naslednje jutro kupiš na vlaku vozovnico za Piso, vlak, ki je čakal prvi, niti odločiti se ni bilo treba.

Gloria, poiščeš me.

POŠEVNI STOLP V PISI

Znova stoji na eni od postaj. Težko bi ga ločili od ostalih, morda po prtljagi, ki jo vlačijo za seboj. Stopi na vlak, nekoliko se ozira, kot da nekoga pričakuje, da se ne more odločiti.

V Pisi izstopi in se s taxijem odpelje do novega naselja. Gloria je presenečena, a tudi sama samotna ptica. Razveseli se ga. On pa dneve, tedne ne gre ven iz betonskih gnezd. Že prvi dan položi na mizo zajeten kup

denarja, zapira se v svoj kabinet in gleda TV, programe, kjer lahko kupiš po telefonu. Najraje gleda prodaje preprog. Otopel sedi pred utripajočim zaslonom in verižno kadi. Njo je strah. Po mesecu dni prvič spita skupaj. Tudi za božič in novo leto ne gre ven. Ona se mu zaman skuša približati. Na mizi ima kup belih listov in oglje.

Pepel, pomisli.

Ustavil se je.

Za bežen trenutek ga zajame:

... kdo so ti ljudje, ki kričijo, kupite, tako mehke, lepe preproge, tako poceni, ročno izdelane, z veliko ljubezni, samo za vas, kupite, takoj, zdaj, ko je ugodna priložnost, razveselite sebe in svoje drage, kupite, za smešno nizko ceno, kupite...

Kdo so ti ljudje, kdo kupuje in kdo prodaja, kdo sploh še zmore. Moje posmrtno ostanke si namažite na kruh, lepo prosim, ko bom umrl, bo ta svet umrl z mano.

Zunaj dežuje. Kje spijo metulji, se podvoji? V niču?!

Z Glorio se ne vidita veliko. Neko jutro stopi k njemu, se prime za trebuh in reče: bambino.

– Kdo je ubil bambija? začudeno vpraša on.

Ona se smeji:

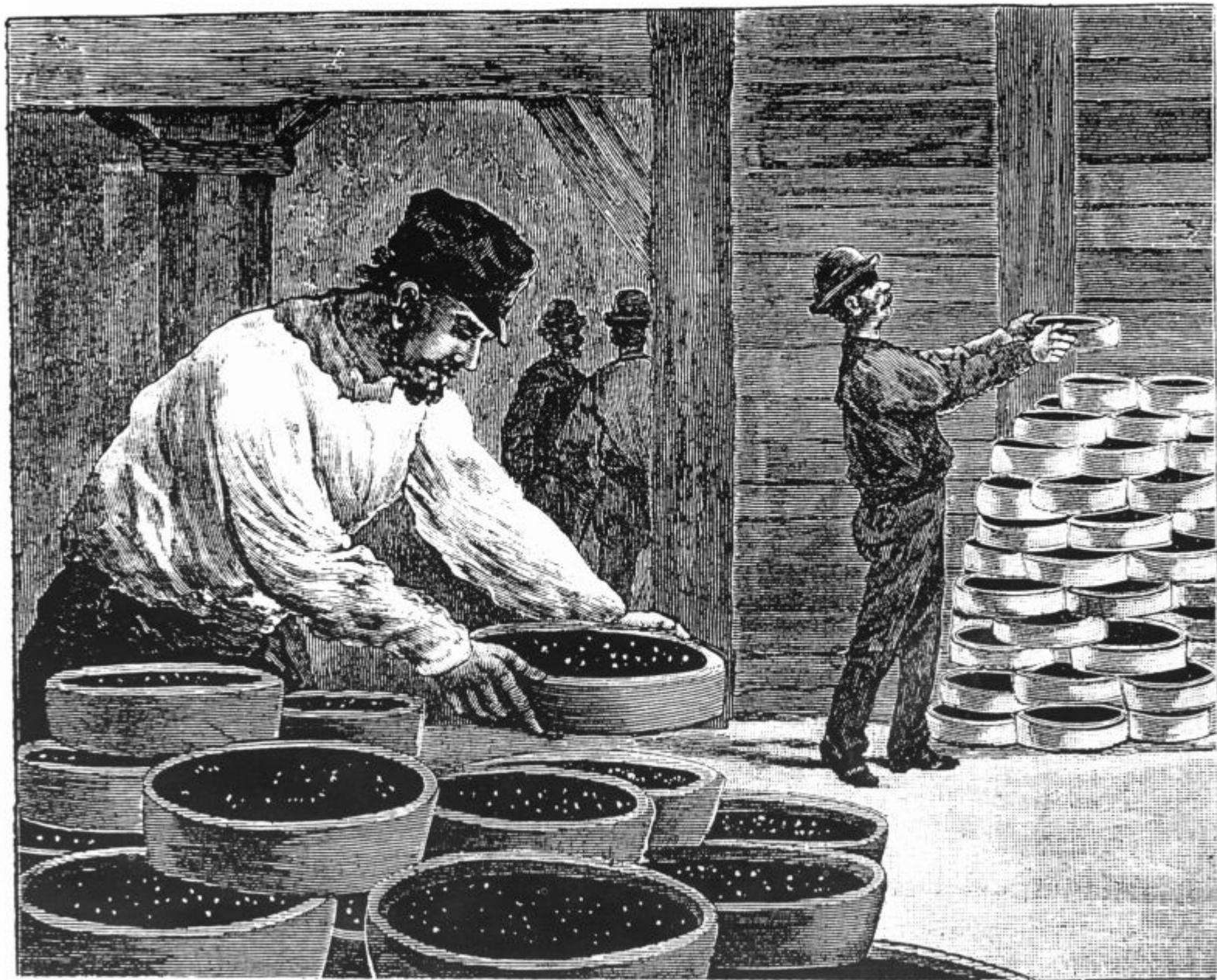
– I'm break new ground...

– Yes, breaking-in, se po dolgem času nasmehne.

In nato se spomni Zlatolaske. V nekaj potezah jo nariše. Kje so oči tvojega svetilnika Zlatolaska? Kje je žalost včerajšnjega dne? Sam sem kot podstrešje otroštva, ki ga ni bilo, da ne vem več, je jutrišnji dan prvi ali zadnji? In potem gre ven, odločno, steče do trgovine in kupi majhen plastičen čoln z vesli. Teče proti obali in kriči:

– Tam nekje mora biti otok, tam nekje...

(Odlomki iz romana Poševni stolp v Pisi)

»Štupo«, bogato z ostanki živega srebra, pripravljajo za žganje

F. Schlegel, Aufsichten der »Stupp-Schüffel«
Illustrierte Zeitung, 10.3.1888

JOŽE ČAR

FOSILNI KORALNI GREBENI NAD JESENICO

Nekoliko romantičen začetek

Koralni grebeni in čeri na Cerkljanskem! Kako neverjetno in vznemirljivo se to sliši. S kančkom domišljije nam nemudoma stopijo pred oči sijajni podvodni posnetki koralnih grebenov Rdečega morja, Karibskega otočja, severne Avstralije ali od kjerkoli drugod na Zemlji, kjer so za rast grebenov dani pogoji. V kristalno čisti vodi se odpira pogled na podvodne čeri, poraščene z mavričnimi prebivalci prav fantastičnih oblik. Med njimi in izstopajočimi grmički in pahljačami koralnjakov pa zganjajo svoje trebušne plese v ritmu valovanja pisane jate koralnih ribic. Res, prava paša za oči!

Kaj takega ob obisku koralnih grebenov nad Jesenico seveda ne bomo doživeli. Toda ali ne bi lahko jate koralnih ribic s pomočjo domišljije primerjali z jato ptičev, ki se podi v sunkih vetrov med macesni in vsega hudega vajenimi krivenčastimi gabri. Nekdanji prebivalci, pritrjeni na podvodne čeri, pa so tako ali tako spret-nemu očesu še vedno vidni v izlizanih skalnih stenah. Pogled na jeseniške kamnite čeri danes ni več tako romantičen kot v davni geološki preteklosti, zato pa prav nič manj vznemirljiv.

Odkritje

V sedemdesetih letih je potekalo podrobno geološko kartiranje Cerkljanske. Posebna pozornost je bila namenjena tako imenovanim psevdoziljskim plastem zgornjetriasne karnijske starosti, torej kamninam, ki so nastajale pred več kot 200 milijoni leti. Psevdoziljske kamnine se vlečejo v širokem pasu iz Baške grape čez celotno Cerkljansko, grade okolico Leskovce, na drugi strani pa obsežna pobočja v Davči. Sestavljene so iz pisanega spleta klastičnih kamnin, in sicer peščenjakov, muljevcev in gli-

navcev. Tu in tam najdemo v njih tudi vložke različnih apnencev. Geolog dr. Ladislav Placer, takrat še zaposlen pri idrijskem rudniku, je postal pozoren na apnenčeve grebene in čeri na vzhodnem pobočju Kojce nad Jesenico. Apnenci so izoblikovani v mogočne kamnite stolpe, ki morfološko močno izstopajo iz svoje okolice (sl. 1 in 2). Najdba nenavadno oblikovanih kamnin je bila toliko bolj vznemirljiva, ko je ugotovil, da so temnosivi do črno neplastnati apnenci sestavljeni iz številnih najrazličnejših fosilnih živalskih vrst. Na podlagi zelo pogostnih ostankov koral je dr. Placer ugotovil, da gre za nekdanje koralne grebene, podobne tistim, ki jih danes najdemo le v tropskih in subtropskih morjih (Placer, L. in ostali, 1977).

Konec sedemdesetih let si je mogočne kamnite stolpe nad Jesenico ogledalo več slovenskih geologov. Dva največja grebena, tudi tistega, ki so mu domačini upravičeno nadeli slikovito ime Divji rob, pa so podrobno raziskali. Svoje ugotovitve so raziskovalci objavili v posebni razpravi leta 1981 v Združenih državah Amerike (Čar, J. in ostali, 1981).

Za tiste bralce, ki bi se želeli podrobneje seznaniti s posebnostmi grebenskih kamnin, polnimi odtisov in jeder že zdavnaj izumrlih živali, podajam pregled dosedanjih raziskav grebenskih apnencev na Cerkljanskem in Tolminskem.

Istega leta kot razprava o jeseniških grebenskih kopah je bila tiskana tudi paleontološka študija podobnega, s fosili zelo bogatega apnenca iz Hudajužne v Baški grapi (Senowbari – Daryan, B., 1981). Naslednje leto je najprej izšlo kratko poročilo o triasnih grebenih v Sloveniji (Buser, S., Ramovš, A., Turnšek, D., 1982) ter zelo obsežna in temeljita razprava o karnijskih koralno-spongijskih grebenastih apnencih med Hudajužno in Zakrižem (Turnšek, D., Buser, S., Ogorelec, B., 1982). Leta 1984 je bil objavljen pregled ladinjsko-karnijskih grebenskih fosilnih organskih združb Slovenije (Turnšek, D., Buser, S., Ogorelec, B., 1984). Po dosedanjih znanih podatkih so najzahodnejši pojavi bioherm (organogeni grebenski apnenci) v Sloveniji pri Perbli nad Tolminom, njihov opis pa je bil podan v poročilu leta 1987 (Turnšek, D., Buser, S., Ogorelec, B., 1987). Leta 1992 sta bila

natančneje preiskana še dva manjša grebena (grebenski kopi) v okolici Poč na Cerkljanskem (Golež, M., 1992).

Pogovor s kamninami

Podroben pregled apnenčevih čeri in pisanih kamnin v njihovi okolici je spremljalo tudi zbiranje vzorcev kamnin, preučevanje številnih fosilov (paleontološke raziskave) ter makroskopsko in mikroskopsko ugotavljanje značaja apnencev (sedimentološke raziskave). Raziskave so pokazale, da lahko govorimo o dveh združbah kamnin. K prvi prištevamo grebenske organogene apnence, k drugi pa kamnine, ki te apnence obdajajo.

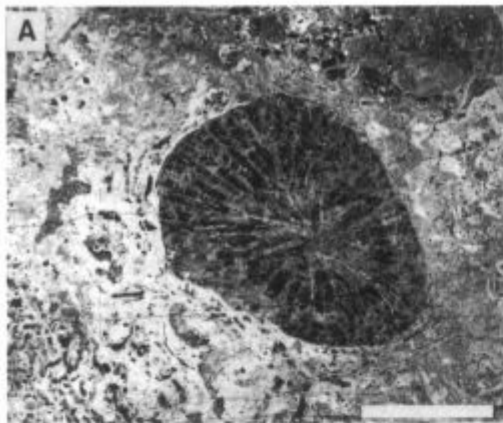
Temnosivi do skoraj črni apnenci imajo na oko kot tudi pod mikroskopom zelo značilen izgled grebenskih kamnin, saj so sestavljeni izključno iz ostankov nekdanjih prebivalcev koralnih grebenov. Na izluženih površinah apnenčastih sten najdemo

Slika 2. Koralne čeri nad Jesenico

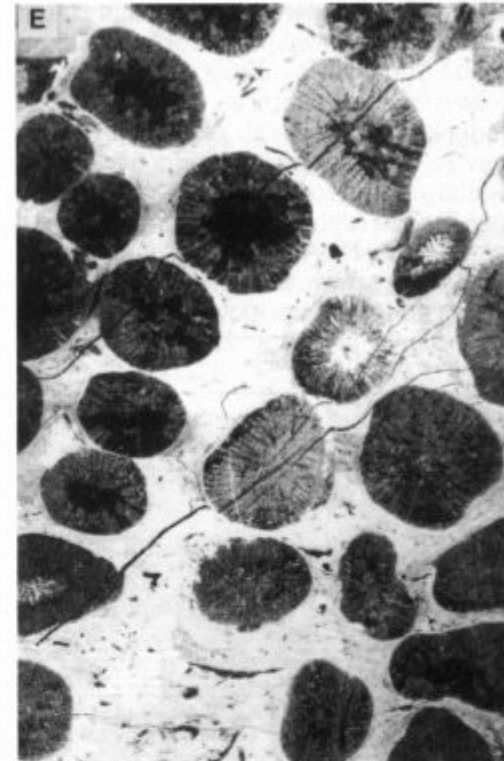
Slika 1. Kojca, Divji rob in Jesenica

Slika 3. Presek vodilne solitarne korale *Margarophyllia michaelis* Volz

Slika 4. Presek solitarne korale *Margarophyllia capitata* Münster

Slika 5. Preseki zelo pogostne kolonijske korale *Volzia badiotica* Volz

številine preseke različnih fosilov, največkrat v položaju, v katerih so živeli (biohermni apneneci). V mikroskopskih zbruskih opazujemo zelo drobnozrnato apnenčasto osnovo, ki jo imenujemo mikrit. V njem ležijo odlomki ali kar celi ostanki različnih organizmov. Poleg zelo pogostnih koral opazujemo preseke skeletnih in neskeletnih alg, luknjičark (foraminifere), trdoživjakov (hidrozojev), polžev, školjk in še vrsto drugih organizmov. Kljub velikemu številu različnih fosilov so vsekakor najpomembnejše prav koral. Ustvarjajo osnovno »gradbeno mrežo« v kamnini in so torej graditelji ogrodja obeh obravnavanih mogočnih apnenčastih stolpov nad Jesenico. Tu in tam zavzemajo tudi do 40 odstotkov celotne kamnine, običajno pa manj. Koralni grmički (koraliti) so v splošnem tanki, visoki največ od 20 do 30 cm. Opazili pa smo tudi prav imenitne razvejane primere v velikosti do 80 cm.

Fosili so doživeli skozi 200 milijonov dolgo in burno geološko zgodovino veliko sprememb (prekristalizacija in dolomitizacija), tako da so danes nekateri v podrobnostih težko spoznavni. Ne glede na to pa je uspelo določiti kar 8 vrst koral, ki so živele bodisi v skupinah (kolonijske koralne) (sl.3, 4 in 5). Najzanimivejše so vsekakor tako imenovane vodilne fosilne koralne vrste. Gre za vrste, ki so bile v nekem obdobju geološke preteklosti močno razširjene, vendar so živele sorazmerno kratko obdobje in nato povsem izumrle. V stenah Divjega roba in sosednjega grebena sta bili najdeni dve vodilni koral. Živeli sta samo v najnižjem delu zgornjega triasa srednjega zemeljskega veka, in sicer v cordevolski podstopnji. Prva – *Hexastrea fritschi* Volz – je živele v velikih grmičastih kolonijah, medtem ko je *Margarophyllia michaelis* Volz (sl.3) živele posamično.

Ostale živalske fosilne vrste še niso bile raziskane, čeprav najdemo med njimi dobro ohranjene določljive vrste školjk, alg in trdoživjakov.

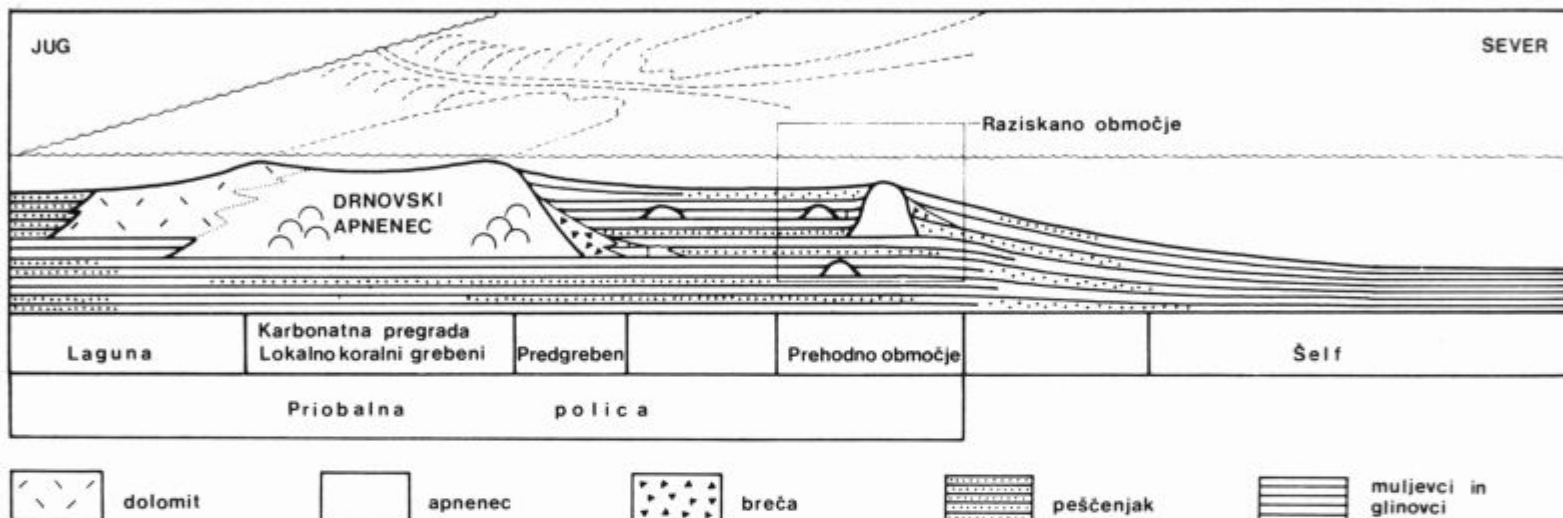
Na obrobju številnih raziskanih fosilnih grebenov po svetu najdemo obsežne spriete gruščnate nasipe. Gre pravzaprav za podvodna melišča, ki so nastala z lomljenjem grebenskih kamnin zaradi udarjanja visokih valov. Za jeseniške koralne čeri je značilno, da opazimo obrobne spriete pobočne breče le tu in tam in še to v zelo skromni debelini. Drobc v velikosti od 1 do 2 cm, izjemoma do 1 dm, ki sestavljajo breče, so v glavnem odlomki različnih grebenskih organizmov, predvsem koral. Nekatere odlomke so v mirni vodi na morskem dnu obrasle alge v številnih ovojih. Nastale so posebne jajčaste oblike z lupinasto zgradbo, ki jim pravimo onkoidi. Ponekod so tako pogostni, da se dotikajo drug drugega, veže pa jih strjeno apnenčevo blato. Take kamnine so v Sloveniji sorazmerno redke in jim geologi rečemo onkolitni apneneci.

Že v uvodu sem omenil, da obdajajo grebenske koralne apnenice na pobočju Kojce različne klastične kamnine. Najpogostejši so temnosivi muljevci, nekoliko manj je zelenkasto-sivih peščenjakov, najmanj pa črnih glinavcev. Naštete kamnine so sestavljene iz sprijetega drobirja različnih starejših magmatskih kamnin, kvarcitov, apnenec, peščenjakov, muljevcev, skrilavcev in tufov, pa tudi drobcev minerala kremenca in lističev različnih sljud (muskovit, klorit, illit). Ves ta pisan material je nas-

tajal pri zapletenem preperevanju starejših kamnin na bližnjem kopnem. Ob deževju je drobir odplakovalo v potoke in reke, ki so ga odnašale v plitvodno morje. Tu so ga valovi in morski tokovi še naprej sortirali, raznašali po šelfnem morju in odlagali tudi okrog nastajajočih koralnih grebenov. Iz različno velikih delcev so pri procesih strjevanja nastale kamnine, in sicer glinavci (delci, manjši od 2 μm), meljevci (delci med 2 – 63 μm) ali peščenjaki (delci, veliki do 2 mm). V naštetih klastičnih kamninah opazujemo številne zanimive oblike (teksture), kot so postopna zrnavost, navzkrižna laminacija, sipnice, erozijski kanali itd., ki nam pripovedujejo o dogajanju in razmerah v okolici grebenov pred približno 200 milijoni leti.

podobnih kamnin kjerkoli na Zemlji. Zaključke, ki so jih zapisali raziskovalci grebenschkih apnencev nad Jesenico, (Čar, J. in ostali, 1981) povzemamo v naslednjih odstavkih. Za njihovo razumevanje je potrebno povsem odmisli današnjo cerkljansko pokrajino in si ustvariti podobo izpred 200 milijoni leti. To vsekakor ni lahko. Za lažji miselni preskok v davno geološko preteklost naj služi skica na sliki 6.

Sorazmeroma plitvo (10m–30 m) več kilometrov široko priobalno polico je delila v dva dela obsežna pregrada iz grebenskega apnenca. Pregradni apnenec je danes ohranjen v obliki tako imenovanega drnovskega apnenca, ki se vleče od Vrh Križa čez

Slika 6. Prikaz paleogeografskih razmer in sedimentacijskih okolij v času nastajanja (cordevol) jeseniških koralnih grebenov.

Krški skeleti koral, lomljivi že pri šibkih valovih, školjke s tankimi lupinami in drugi nežni organizmi pa tudi zelo skromne debeline obrobni prigrrebenski breče nam pričajo o tem, da je bilo okolje, v katerem so nastajali jeseniški organogeni apnenci, zelo mirno. Iz značilnega, skoraj krožnega prečnega preseka grebenov in ugotovitve, da osnovni skelet kamnin gradijo korale, so raziskovalci zaključili, da moramo bioherme na pobočju Kojce prišteti med tako imenovane »mirnovodne krožne koralne grebene«.

V kakšnem okolju in kako so nastali koralni grebeni

Namen podrobnih paleontološko-sedimentoloških raziskav je razkriti, v kakšnem okolju in na kakšen način so nastale obravnane kamnine. Bistvo tovrstnih obnov je v tem, da se vsi terenski podatki in zaključki laboratorijskih raziskav združijo v enoten in logičen sistem, usklajen z osnovnimi naravoslovnimi zakonitostmi. Najlepše je, če najdemo preprost model, ki ga morebiti lahko celo primerjamo z razmerami pri današnjem nastajanju

Trebenče do Novakov in gradi Mali in Veliki Njivč ter Drnovo. Med kopnim, ki na naši skici ni narisano in je ležalo južno od tod, ter pregrado iz drnovskega apnenca, je ležala priobalna laguna (sl.6). Z morskimi prehodi (kanali), ki so prečkali pregradni greben, je bila laguna povezana s sprednjim severnim delom priobalne police. Na njej se je neposredno ob grebenu oblikoval tako imenovani predgreben z značilnimi pobočnimi brečami, severneje pa prehodno območje, kjer se je priobalna polica dokaj hitro previjala v globjevodni odprti šelf (sl.6). Po ugotovitvah raziskovalcev so jeseniški grebeni nastajali prav na območju prehodne prevojnec cone.

V laguni južno od pregrade in drnovskega apnenca se je odsedal klastični material – pesek in mulj, ki so ga prinašale vode s kopnega. Pri občasni močni nevihtah je razgibana morska voda peščeno-muljasti material ponovno dvignila in ga v obliki šibkih morskih tokov odnašala skozi kanale v predgreben, prehodno območje in na odprti šelf. V mirnejših obdobjih so na peščnem in blatnem morskem dnu prednjega dela priobalne

GREBENSKE KOPE PRI POČAH

morske police začele rasti korale v obliki manjših ločenih kopuč in trat. V ugodnih razmerah so zrastle v številne majhne grebene (bioherme), ki jih imenujemo glede na njihovo velikost grebenske krpe ali kope. Večina bioherm je hitro prekrilo blato ali pesek, tako da so dosegle le nekaj kvadratnih metrov površine ter nekaj metrov v višino. V zatišnih delih, verjetno na območju med dvema kanaloma, kjer je bil dotok terigenega materiala manjši in občasen, so bili dani primerni pogoji za rast večjih grebenov. Tako so v enakomerno pogrezajočem prehodnem območju in nespremenjenih pogojih zrastle do 140 m visoki jeseniški koralni grebeni. Rast krožnih koralnih grebenov je bilo vseskozi uravnovešeno z dotokom peska in mulja. Bili so le malenkostno dvignjeni nad svojo bližnjo okolico in torej niso nikdar prerasli v izrazito izstopajoče oblike, ki so tako značilne za danes rastoče koralne grebene. Na uravnovešeno rast grebenov in zasipavanje kažejo tudi mnogokrat skoraj navpični stiki apnencev in okoljnih klastičnih kamnin. Rast krožnih koralnih apnencev nad Jesenico je bila prekinjena zaradi nenadnega prekritja zgornjih površin grebenov s peščeno muljastim nanosom.

Ugotovitve in predlogi

Jeseniški mirnovodni krožni koralni grebeni so najizrazitejši in največji doslej raziskani tovrstni geološki pojavi v Sloveniji. Upravičeno torej pričakujemo, da jih bo pristojni Zavod za varstvo narave in kulturne dediščine prištel med najpomembnejše slovenske geološke znamenitosti in jih zakonsko zaščitil.

LITERATURA

1. Buser, S., Ramovš, A., Turnšek, D., 1982, Triassic reefs in Slovenia, *Facies* 6, 15–24, Erlangen
2. Čar, J., Skaberne, D., Ogorelec, B., Turnšek, D., Placer, L., 1981 Sedimentological characteristic of Upper Triassic (Cordevolian) circular quiet water Coral bioherms in Western Slovenia, Northwestern Yugoslavia, *European Reef Models, Soc. Eco. Paleontol. Mineral. Spec. Publ.*, 30, 233–240, Tulsa.
3. Golež, M., 1992, Grebenske kope v Počah na Cerkljanskem. Diplomsko delo, Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo, Univerza v Ljubljani.
4. Placer, L. in ostali, 1977, *Mezozoik v Sloveniji. Triadna tektonika okolice Cerknega, 2. faza. Tipkopis, Inštitut za geologijo FNT, 1–290, Ljubljana.*
5. Senowbari-Daryan, B., 1981, Zur Paläontologie des Riffes innerhalb der Amphyclinen-Schichten bei Hudajužna, Slowenien. *Razprave IV. razr. SAZU*, 23, 99–118, Ljubljana.
6. Turnšek, D., Buser, S., Ogorelec, B., 1982, Carnian coralsponge reefs in the Amphyclina Beds between Hudajužna and Zakriž (Western Slovenia). *Razprave IV. razr. SAZU* 23, 99–118, Ljubljana.
7. Turnšek, D., Buser, S., Ogorelec, B., 1984, The Role of corals in Ladinian–Carnian reef communities of Slovenia, Yugoslavia. *IV. International Symp. Fossil Cnidaria. Paleontographica Americana* 84, 201–209, Ithaca.
8. Turnšek, D., Buser, S., Ogorelec, B., 1987, Upper Carnian reef, limestone in clastic beds at Perbla near Tolmin (NW Yugoslavia). *Razprave IV. razr. SAZU*, 7, Ljubljana.

OPOMBA:

Opis jeseniških koralnih grebenov je nastal na podlagi razprave iz leta 1981 (Čar in ostali, 1981)

Kadar se zgodaj spomladi, ko drevje še ni ozelenelo, zazremo proti Počanski gori, se v strmem pobočju med njivami, po travnikih in v redkem gozdu zasvetlikajo čeri sivkaste kamnine. Od daleč niso izdanjajoči kupi nič nenavadnega, če pa se napotimo proti kmetijam Martin, Pečnik in Kašper, bomo prijetno presenečeni. Preperela površina skal je polna ostankov nekdanje uspešne življenjske združbe vejnatih in posamičnih koral,

Slika 1. Grebenska kopa v Pečniku pri Počah (foto: Jože Čar)

morskih ježkov, morskih gob, hidrozojev in skorjastih prevlek neskeletnih organizmov. Kaj sploh gledamo, v kateri čas smo se ob navduševanju okamenelega življenja zavrtili, kakšni so bili takratni življenjski pogoji, kako in na kakšen način so se ostanki življenja v takšni obliki ohranili vse do današnjih dni, ali je v okolici moč odkriti kaj podobnega, so le nekatera od vprašanj, ki nam ne dovolijo, da bi na odkritje sploh kdaj pozabili. Odgovori so skriti tako v geološki preteklosti Cerkljanske kot v čudovitem svetu današnjih grebenov.

V času rasti grebenskih združb se je skozi osrednjo Slovenijo v smeri vzhod–zahod razprostiralo globlje morje, imenovano slovenski bazen. Vanj so reke nanosile okoli tisoč metrov debelo skladovnico peščenjakov in glinavcev, enoličnost razvoja pa prekinjajo vložki karbonatnih kamnin, izlivi lave ter plasti vulkanskega pepela. Plasti peščenjaka in skrilavega glinavca so črne barve in v močnem kontrastu s svetlejšo grebensko kamnino, zlasti v spomladanskem in jesenskem času, ko domačini sveže preorjejo svoje njive. Preperevajo hitreje kot grebenski apnenci,

njihova slaba lastnost pa je, da na ploskvah skrilavega glinavca voda zaradi njegove neprepustnosti zastaja ter preko leta le počasi meži na površje. V času dolgotrajnejših deževij se na Cerkljanskem sproži veliko novih plazov, ki lahko kaj hitro ogrožajo v prostor dostikrat nepremišljeno postavljene stanovanjske hiše in gospodarska poslopja. Z njimi pa se odkrivajo tudi skrivnosti, ki jih prej nismo poznali, tako kot se je to zgodilo v strmem pobočju pri zaselku Poče. V okolici je enajst različno velikih grebenskih kop, ki so večinoma v prvotnem položaju rasti grebenskih organizmov. Nad Pečnikom pa so vidne

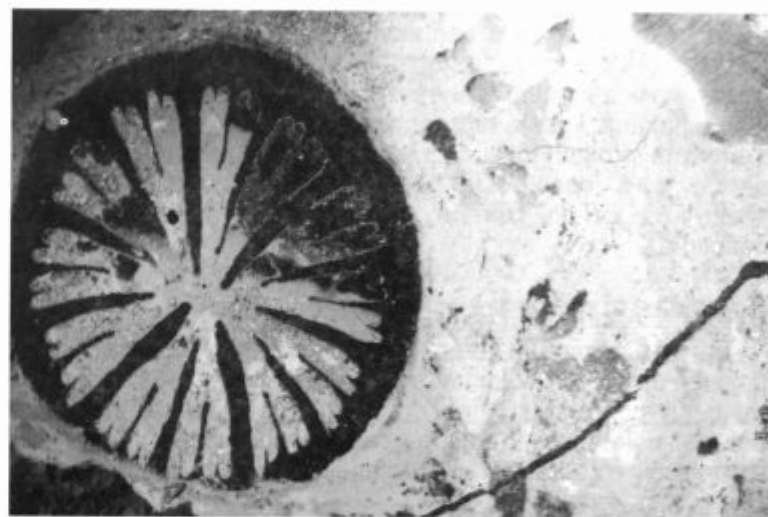
Slika 2. Vejnate korale na prepereli površini grebenskega apnenca (foto: Mateja Golež)

posledice tektonskega delovanja, saj je lokalni prelom eno od kop odrezal, v gozdičku, nekoliko stran, pa premaknil iz prvotne lege.

Močan dotok materiala s kopnega je preprečeval, da bi vzdolž bazena zrasel en sam greben, podobno kot ga poznamo danes ob avstralski obali in še kje drugje. Na redkih mestih, kjer so ostala tla stabilna, pa so se le lahko naselile manjše kolonije in pričele z gradnjo zaplatastih oz. kopastih grebenov. Trda ogrinja, predvsem vejnatih koral, morskih gob in hidrozojev, so predstavljala osnovni skelet novonastajajoče in zapletene življenjske združbe. Med vejicami koral in členki morskih gob je ostalo veliko praznega prostora, ki so ga kmalu naselile zavetja iščoče rastline in živali. Po odmrtnju so mehki deli teles propadli, luknje in špranje pa je zapolnilo organsko blato, drobcni skeletov graditeljev grebenov ter delci kamnin iz okolice. Mreža belih kalcitnih žilic, ki prepleta kamnino, je posledica pritiskov na kompaktno grebensko kamnino brez primarne luknjičavosti.

Neskeletni organizmi so v kamnini zapustili sledove lazenja, vrtnanja, iztrebljanja in umiranja, ki jih najpogosteje opazimo šele

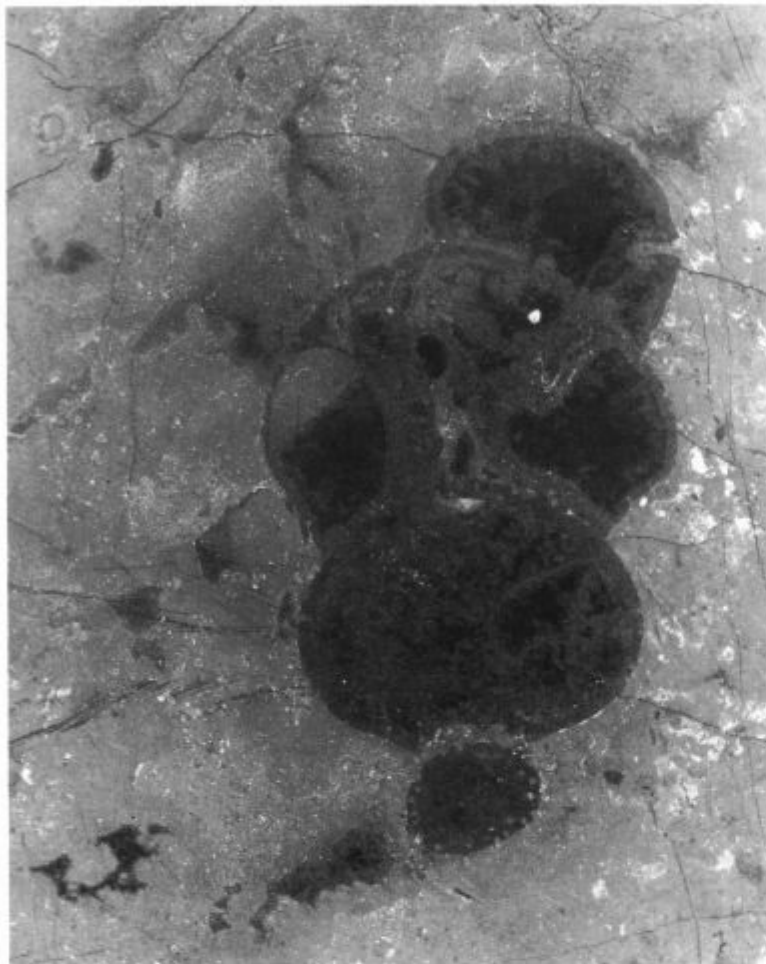
pod mikroskopom. Ohranili so se rovi požiralcev organskega blata, medtem ko so mehka telesa njihovih graditeljev propadla. Zelo pogoste so skorjaste prevleke, ki so nastale zaradi prisotnosti modrozelenih cepljivk. To so primitivna bitja, ki so se iz preteklosti ohranila na enaki razvojni stopnji vse do današnjih dni. Kot zeleni sluzasti kupčki naseljujejo obalni del morja in nam na njih, v trenutku nepazljivosti, tako rado spodrsne. Pri fotosintezi jemljejo iz okolice ogljikov dioksid, pri čemer pride do izpada kalcijevega karbonata. Ta se v drobnih kosmih useda na sluzaste kupčke, po odmrtnju organizma pa ostanejo skorje z nje-

Slika 3. Koralit vejnate korale in členkasta morska goba (foto: Miran Udovč)

govim odlitkom. Življenjsko združbo grebenskih kop so dopolnjevale skeletne in neskeletne alge ter obilica organizmov, ki jih ne znamo uvrstiti v biološki sistem. Prava posebnost so za prst debele kijaste bodice morskih ježkov. Ponekod so nakopičene v takšni množini, da se medsebojno dotikajo, na sveže odbiti grebenski kamnini pa se močno svetlikajo. Njihove koronice niso bile najdene, vendar je glede na pogostnost bodic moč sklepati, da jim je življenjski prostor na grebenu zelo ustrezal.

Hkrati z rastjo grebena je v njegovih nižjih delih že potekala okamnitev. K temu je pripomogla tako življenjska aktivnost organizmov, ki so greben naseljevali ali samo začasno obiskovali, kot tudi kemično izločanje cementov. Velike količine apnenčevega blata ter odsotnost večjih odlomljenih blokov grebenskih kamnin v bližnji okolici grebena daje slutiti, da je bilo okolje mirnovodno, morje pa glede na prisotnost zelenih alg ni presegalo globine dvajsetih metrov. Hkrati z rastjo grebena se je dno bazena pogrezalo, včasih pa je vrh grebena le pogledal iznad morske gladine. V kamnini so zato ostale izsušitvene pore, v okolici pa predgrebenske breče, ki so posledica butanja valov ob iz-

Slika 4. Členkasta morska goba (foto: Miran Udovč)

postavljene dele grebena. Življenjska združba je lahko ob močnem dotoku materiala s kopnega v trenutku izumrla, saj so jo pesek in blato pod seboj zadušili. Ob vzpostavitvi normalnih razmer so se na njihovo mesto ponovno naselili organizmi in nadaljevali prej prekinjeno rast grebena. Samo tako si lahko razlagamo 140 m visoke grebenske kope nad Jesenico, ki so jo v letu 1981 podrobneje raziskali in opisali Čar in sodelavci. Zanimiva spoznanja o dotlej neznanem okolju slovenskega bazena so k nadaljnjim raziskavam pritegnila nove domače in tuje strokovnjake. Danes razpolagamo s podatki, ki nam omogočajo, da lahko posamezna nahajališča grebenskih kop med seboj primerjamo. Življenjske združbe so si podobne, niso pa enake, kajti grebeni so naravni laboratoriji, ki jih po raznolikosti življenjskih združb in zapletenosti njihovih medsebojnih odnosov znanstveniki primerjajo z deževnim pragozdom. Premalo so nam poznani tekmovalni odnosi organizmov, ki so takrat naseljevali grebene, način prehranjevanja, ne vemo, kdo je obiskoval greben in kako je to vplivalo na njihove stalne prebivalce, kako hitro so grebeni morali rasti, da so kljub močni sedimentaciji klastitov in organskega blata ostali pri življenju, ter še mnogo drugih podrobnosti, zaradi katerih je bila grebenska združba uravnotežena. Vsekakor pa so grebenske kope pri Počah podobne kopam iz Hudajužne, ki jih je leta 1981 proučil B. Senowbari-Daryan, le da v slednjih pretežni del grebenskega ogrodja predstavljajo morske gobe. Iz slovenskega bazena so znani podobni razvoji še pri Perbli nad Tolminom, Zakrižu, Dolenji vasi in Leskovici, rezultati pa so plod spoznanj dr. Turnškove, dr. Ogorelca, dr. Buserja in njihovih sodelavcev.

Pod Počensko goro morje že dolgo ne buči več, ostali pa so prepričljivi dokazi o njegovem obstoju in življenju, ki se je v njem odvijalo. Kakšen lep sončen dan se zato napotite v ta del Slovenije, zavrtite se daleč nazaj pred čas izumrtja dinozavrov in spoznajte delček zgodbe kraja pod Počensko goro.

EKOLOGIJA
ODMEVI
PREDSTAVITVE
ZAPISI
RAZISKAVE
ŠPORT
INFORMACIJE

**VESNA MIKLAVČIČ, MILKO KRIŽMAN,
BLAŽ POLJANŠEK, MATEJ ČEBOKELJ**

RADIOAKTIVNOST V ZAVRATCU

Radioaktivnost in človek

Fizikalne količine v zvezi z radioaktivnim sevanjem

Razpolovni čas ($t_{1/2}$)

Čas, v katerem razpade polovica vseh atomov oziroma njihovih jeder, imenujemo razpolovni čas. Razpada določenega posameznega atoma se ne da natančno napovedati, lahko pa se točno določi razpolovni čas skupine istovrstnih jeder. Po enem razpolovnem času nam ostane še 1/2 začetnih jeder, po dveh 1/4, po treh 1/8,..... Razpolovni čas je od elementa do elementa zelo različen, lahko je to le nekaj delčkov sekunde ali pa več milijard let.

Aktivnost (A)

Aktivnost radioaktivnega vira je število razpadov v časovni enoti. Enota za aktivnost je becquerel. Enota enega becquerela nam pove, da v eni sekundi razpade eno jedro.

Absorbirna doza (D)

Absorbirna doza je količina, ki pove, kolikšna energija se je absorbirala v snovi na enoto mase. Enota je gray (Gy). Definirana je za vse vrste ionizirajočih sevanj in za vse snovi z izvorom. Hitrost absorbirane doze je definirana z razmerjem med absorbirano dozo in časom, merimo jo z Gy/h.

Ekvivalentna doza (H)

Absorbirana doza ne opisuje dovolj dobro bioloških posledic v človekovem telesu, zato so v radiološko zaščito uvedli novo količino, ki ob absorbirani energiji v enoti mase človeškega organizma upošteva tudi značilnost posameznih vrst sevanja. To količino imenujemo ekvivalentna doza, ki je definirana s produktom med absorbirano dozo in faktorjem kvalitete sevanja. Ekvivalentno dozo merimo v sievertih (Sv). Hitrost doze je definirana kot razmerje med ekvivalentno dozo in časom. Merimo jo v Sv/h.

Nekaj o sevanju in radioaktivnosti

Vsako sevanje je tok delcev ali pa oddana energija v obliki elektromagnetnega valovanja. Prisotno je povsod v človekovem okolju in človek ga uspešno izkorišča in uporablja. V glavnem sevanja delimo na ionizirajoča in neionizirajoča. Ta delitev je predvsem posledica učinkov, ki jih različna sevanja povzročajo

na živo snov. Tako so neionizirajoča sevanja: svetloba, toplotno sevanje, radijski valovi, ultravijolično sevanje, ultrazvok in mikrovalovi. Ionizirajoča sevanja pa so: radioaktivno sevanje, rentgensko sevanje in tudi sevanje TV zaslonov. Osnovna značilnost ionizirajočega sevanja je nastanek ionov ali ionizacija pri prehodu skozi snov. Vir kateregakoli sevanja je lahko naraven ali pa ga je ustvaril človek.

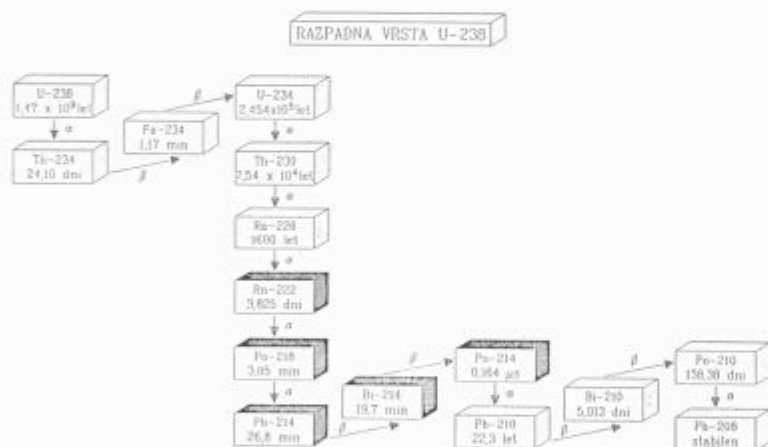
Eno od ionizirajočih sevanj predstavlja tudi radioaktivnost. Radioaktivnost je lastnost nekaterih elementov, da z razpadom jedra prehajajo v energetsko stabilnejše stanje; pri tem prehodu pride do izsevanja različnih vrst žarkov. Radioaktivnost kot pojav je leta 1896 odkril francoski fizik Henri Becquerel pri proučevanju fluorescence. Zanimalo ga je predvsem, katera od fluorescenčnih snovi oddaja žarke X. Pred svetlobo zaščitene fotografske plošče je skupaj s kristalom fluorescenčne snovi nameraval izpostaviti sončni svetlobi. Ker se je takrat začelo obdobje slabega vremena, ni mogel nadaljevati s poskusi, zato je že pripravljene fotografske plošče spravil za nekaj dni v predal. Ko je ploščo razvil, je ugotovil, da je plošča vseeno močno potemnela. Sevanje, ki ga je snov oddajala, očitno ni bilo odvisno od zunanje svetlobe. Pojav je Marie Curie prvič poimenovala radioaktivnost.

Sevanja, ki jih oddajajo nestabilna ali radioaktivna jedra, niso med seboj enaka; že kmalu po odkritju so ugotovili, da oddaja radijev preparat različne vrste sevanj, ki so jih poimenovali po njihovem vedenju v močnem električnem ali magnetnem polju. Tako je poznanih več vrst ionizirajočih sevanj in jedrskih razpadov. Znano je sevanje alfa, ki je zelo neprodorno in prodre le v površino kože ter ga popolnoma ustavi že list papirja. Sevanje beta je prodornejše od sevanja alfa, vendar ga zaustavi že plošča iz aluminija debeline nekaj milimetrov. Sevanje gama oziroma gama žarki so elektromagnetno valovanje, ki ga emitirajo nestabilna jedra. To elektromagnetno valovanje je lahko zelo prodorno, saj žarki gama prodrejo skozi papir, plastiko, tkivo, železo, beton. Lahko gredo skozi ves človekov organizem in se pri tem le malo absorbirajo. Skozi zrak lahko prepotujejo nekaj sto metrov. Popolnoma jih absorbira en meter betona ali pa

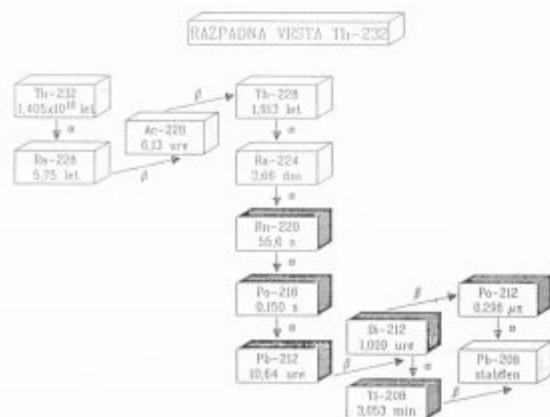
nekaj centimetrov debela svinčena plošča. Sevalci gama v okolju so največji zunanji vir obsevanja človeka. V našem okolju so prisotna še rentgensko, nevtronsko in kozmično sevanje.

Učinki sevanja na človeka

Radioaktivno sevanje je za človeka škodljivo, ker povzroča poškodbe tkiv in celic v organizmu. Spremembe v organizmu pač niso predvidene in organizmu proti temu nima pravih in učinkovitih obrambnih sistemov. Celice so v različnih fazah različno občutljive. Najbolj je celica izpostavljena v času delitve. Spreminjanje DNK povzroča mutacije. Posledice so v večini primerov smrtne. V primeru, da tkiva niso resneje poškodovana, se počasi obnavljajo. Zaradi tega so pomembne vrsta, jakost, trajanje, prostorska in časovna porazdelitev ter ekvivalentna doza sevanja. Posledice sevanja se lahko pojavijo na obsevani osebi ali na njenih potomcih. Glede na to jih delimo na somatske in genetske.

Slika 1: Uranova razpadna vrsta

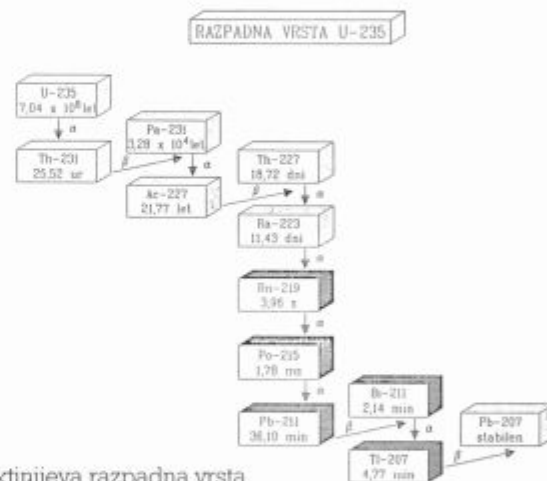

Slika 2: Torijeva razpadna vrsta

Naravno zemeljsko sevanje

V zemeljski skorji so prisotni radioaktivni elementi–radionuklidi, ki so v glavnem člani treh razpadnih vrst: uran–radijeve (slika 1), torijeve (slika 2) in uran–aktinijeve (slika 3) razpadne vrste. Le-ti v času razpadov jeder prehajajo v energetsko stabilnejše stanje in pri tem prehodu pride do nastanka različnih vrst sevanj. Radionuklidi pridejo iz kopnega v vode in v ozračje. V biosfero, v živi svet pridejo preko zauživanja hrane in pitja vode ter preko vdihavanja zraka. Živa bitja so tudi neposredno obsevana zaradi sevanja gama iz tal.

V primerjavi z intenzivnostjo izvorov sevanja, ki jih je človek umetno ustvaril, je intenzivnost naravnih virov majhna. Ekvivalentna doza, ki jo človek prejme od kozmičnega sevanja, je 0,35 mSv v času enega leta. Ravno tolikšno dozo prejme človek iz vode, tal in atmosfere. Treba je povedati, da so te vrednosti dane za običajne primere, vendar varirajo v širokih mejah, ki so

Slika 3: Aktinijeva razpadna vrsta

odvisne predvsem od geoloških pogojev. Količina sevanja v preteklosti našega planeta je bila znatno večja kot danes. Radioaktivni elementi, ki jih danes srečamo v naravi in niso nastali kot proizvod človekove aktivnosti, predstavljajo samo del nuklidov, ki so nekoč obstajali in so zaradi radioaktivnega razpada izginili. Njihov razpolovni čas je bil kratek v primerjavi z obstojem zemlje.

Odlagališče radioaktivnih odpadkov v Zavrvcu

Nastanek skladišča radioaktivnih odpadkov v Zavrvcu

Katastrofalna nesreča v jedrski elektrarni v Černobilu, v Ukrajini, konec aprila leta 1986, je ponovno sprožila vprašanje varnega skladiščenja radioaktivnih odpadkov (RAO) v Zavrvcu. Tam so

namreč, od leta 1961 dalje, v opuščeni italijanski vojašnici (kasarni) shranjeni RAO z Onkološkega inštituta v Ljubljani. Pri delu se je namreč pripetila nesreča; iz poškodovane radijeve igle, ki je vsebovala radioaktivni izotop Ra-226 (radij) in so jo uporabljali za obsevanje rakastih tvorbo (celic), se je raztresla radijeva sol RaSO_4 in močno kontaminirala prostore in opremo. Skupna aktivnost, ki jo je bilo treba odstraniti, je znašala približno $2 \cdot 10^{10}$ Bq Ra-226.

Slika 4: Stara italijanska kaverna-skladišče nizko radioaktivnih odpadkov

Slika 4a: Opozorilni napisi na kaverni

Kontaminiran je bil predvsem gradbeni material, omet, ploščice talne obloge in oprema v prostorih. Strokovnjaki z inštituta v Vinči so ves kontaminiran material odstranili z inštituta v kovinske sode in zaboje. Ves odstranjeni radioaktivni material je bil v sodelovanju s slovenskimi oblastmi prepeljan in zazidan v nekdanjo italijansko vojašnico v Zavrtaču (Sliki 4 in 4a).

Omenjena vojašnica je raztegnjen pritlični objekt z betonsko konstrukcijo, ki je z enim delom potisnjen v goznat breg. Od zunaj je dostopno le pročelje in betonska streha. Zaprti del objekta je dobro ohranjen. Na njem so vidne le stične razpoke, zaznavna pa so tudi mesta, kjer so bile okenske odprtine zazidane. Kasarna je preurejena v skladišče RAO le delno, približno v dolžini desetih metrov od tridesetih. V tem delu so tri večja zunanja okna in ena vrata. Vsa okna in vrata so zazidana. Na zgradbi je oznaka za nevarnost sevanja in napis »POZOR RADIOAKTIVNI ODPADKI. SMRTNO NEVARNO!«

Sama kasarna oziroma skladišče leži na zasebnem sektorju, blizu krajevne ceste, ki povezuje vas Zavrtač z Dolami. Do zgradbe, ki je oddaljena od ceste nekaj deset metrov in leži v dokaj gostem gozdu, vodi gozdna pot. S ceste te kasarne ni mogoče videti. V okolici skladišča ni nikakršnih znakov, ki bi kazali, da so v neposredni bližini uskladiščeni RAO.

Vir sevanja v Zavrtaču

Izvor sevanja v Zavrtaču je Ra-226 (radij), v obliki prahu, radijeve soli RaSO_4 (radijev sulfat), v skupni količini 5 mg. Prvotna oblika radijeve igle je bila tenek kovinski valj, ki je vseboval 10 mg RaSO_4 . Takemu izvoru pravimo zaprti točkasti izvor. Zanj lahko izračunamo, kakšno dozo sevanja dobimo na neki razdalji od izvora. Radioaktivni prah, ki je porazdeljen na kontaminirani opremi in gradbenem materialu, je zaprt v 69 sodih in nekaj zabojih. To pomeni, da na nobenem mestu okoli tako razporejenega kontaminiranega materiala ne moremo dobiti tako visoke doze, kot če bi imeli točkasti izvor enake aktivnosti.

Dosedanje vedenje in meritve

Okoliški prebivalci so šele kasneje izvedeli, kaj je zazidano v kasarni, ki je komaj nekaj sto metrov oddaljena od prve hiše. Sprva so o tem krožile le govorice, kasneje pa je le prišlo uradno obvestilo o tem.

Kot navaja poročilo ELME iz leta 1987 (Ekološki laboratorij z mobilno enoto pri Inštitutu »J. Stefan«, ki je prva opravila meritve v Zavrtaču), je v zazidanem delu kasarne uskladiščenih 69 kovinskih sodov s prostornino 200 litrov, 4 posode »Dewar« in nekaj 10 kosov desk, zaviti v prozorno PVC folijo. Poleg tega sta še dve omarici, več manjših in dva večja zaboja, zavita v prozorno PVC folijo (1m^3), iz česar lahko sklepamo, da je uskladiščena celotna ordinacijska oprema in klimatska naprava.

Mnenje okoliških prebivalcev o skladiščenju RAO je tudi po inšpekcijskem ogledu še vedno negativno, zahteve o premestitvi RAO so vse številčnejše in glasnejše. Vse kaže, da okoličani še vedno ne vedo točno, kaj je uskladiščeno in v kolikšni meri je to nevarno za njih same.

Republiški upravni organi (Republiški sanitarni inšpektorat – RSI) so skupaj s pooblaščen organizacijo za varstvo pred sevanji (IJS–ELME) opravili meritve in izdelali strokovno mnenje, ki je bilo v povzetku posredovano javnosti.

Rezultati meritve ELME so pokazali, da to skladiščenje kratkoročno ni nevarno za okolico. Njihove meritve hitrosti ekvivalentne doze kažejo, da je bilo v okolici merljivo le naravno ozadje, to je od $0,1 \mu\text{Sv/h}$ do $0,2 \mu\text{Sv/h}$, v skladišču pa so tik za odprtino namerili $8 \mu\text{Sv/h}$ (hitrost ekvivalentne doze je definirana kot razmerje med ekvivalentno dozo in časom). V primerjavi z absorbirano dozo ekvivalentna doza bolje opisuje biološke posledice v človekovem telesu, ker upošteva tudi kvaliteto posameznih vrst sevanj. Vse v poročilu navedene meritve dajajo le splošno oceno o sevanju objekta.

Namen raziskovalne naloge

V šolskem letu 1991/1992 sta učenca četrtega letnika idrijske gimnazije, pod strokovnim mentorstvom mag. Milka Križmana z Odseka za jedrsko kemijo Inštituta »J. Stefan«, izdelala raziskovalno nalogo z naslovom »Meritve sevanja v okolici odlagališča radioaktivnih odpadkov v Zavrtaču«.

Namen raziskovalne naloge je bil opraviti bolj podrobne in natančne meritve ter ugotoviti, v kolikšni meri je možno zaznati sevanje v okolici skladišča, kakšna je stopnja tega sevanja in kako daleč se čuti vpliv odloženih RAO. Za vrednotenje vpliva na okolje je bilo potrebno opraviti primerjavo z okoliškimi (naravnimi) nivoji sevanja.

Metode dela

Najprej smo opravili računsko oceno za jakost doz na odlagališču. V ta namen je bil uporabljen obrazec za intenzivnost sevanja v odvisnosti od razdalje od vira, pri čemer je bila upoštevana specifična konstanta za sevanje gama Ra–226 (radij).

Intenzivnost sevanja z naraščajočo razdaljo od vira sevanja pada s kvadratom oddaljenosti. Pri oceni je bilo upoštevano, da izvor ni točkast in da stene skladišča precej oslabijo polje sevanja gama. Prvi približek je pokazal, da je skupni učinek oslavitve najmanj faktor 10. Tako bi na razdalji 10 m izmerili le okoli $0,04 \mu\text{Gy/h}$, kar pa je precej manj od naravnega ozadja. Lastna radioaktivnost zemlje povzroči na površini približno $0,10 \mu\text{Gy/h}$. Upoštevati je bilo potrebno še vpliv črnobilske kontaminacije (po predhodni oceni na osnovi meritev IJS v Sloveniji in okolici

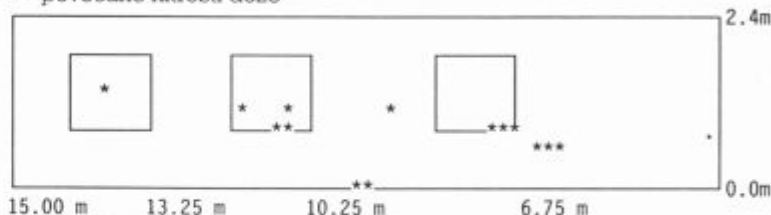
Žirovskega vrha) na okrog $0,02\text{--}0,04 \mu\text{Gy/h}$. Merili smo hitrost absorbirane doze, ki je definirana kot razmerje med absorbirano dozo in časom in jo merimo v grayjih na enoto časa (Gy/h).

Dejanske meritve so bile izvedene s prenosnim merilnikom ameriške izdelave EBERLINE ASP–1. Merilnik je bil predhodno umerjen z znanimi izvori Cs–137 (cezij) in Ra–226 (radij).

Meritve in ugotovitve

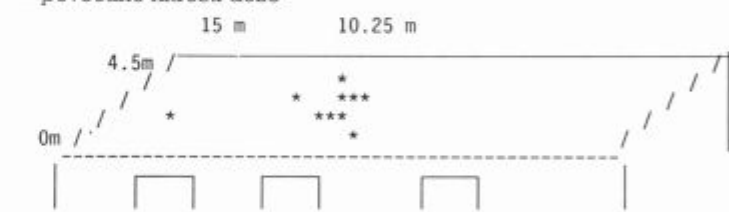
Najprej smo naredili grobo oceno, kje v objektu se nahajajo RAO. Po določitvi lokacije smo izrisali na objektu metrsko mrežo in opravili podrobne meritve v vsakem od mrežastih kvadratov. Kjer je bilo potrebno, smo merili še bolj pogosto. Tako na primer

*– povečane hitrosti doze

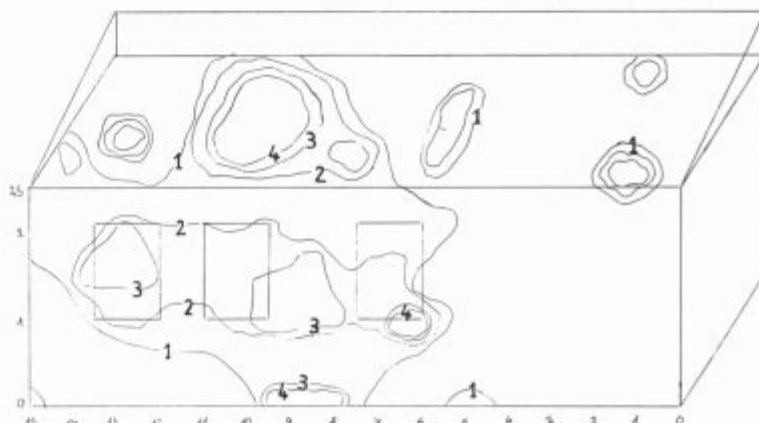
Slika 5: Naris pročelja zgradbe z odčitki povečane hitrosti doze

*– povečane hitrosti doze

Slika 6: Poševna ravnina strehe z odčitki povečane hitrosti doze

Legenda: 1 9–10,5 $\mu\text{R/h}$ 2 10,5–12 $\mu\text{R/h}$ 3 12–16 $\mu\text{R/h}$ 4 16–20 $\mu\text{R/h}$

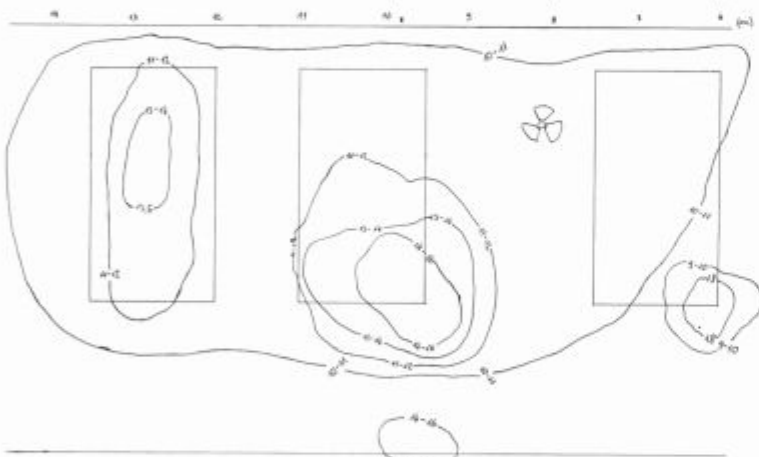
Slika 7: Izodoze na pročelju in strehi zgradbe

na robovih oken v bližini zazidane odprtine, pri tleh in na strehi in na različnih razdaljah od zidu (Slika 5). Na osnovi izmerjenih vrednosti, ki so jih dobili v notranjosti prostora (meritve ELME), lahko sklepamo, da so kontaminirani odpadki postavljeni ob zunanji steni. Vse meritve so bile potem še ponovljene, še posebno na mestih, kjer so bile hitrosti doz visoke (Slika 6).

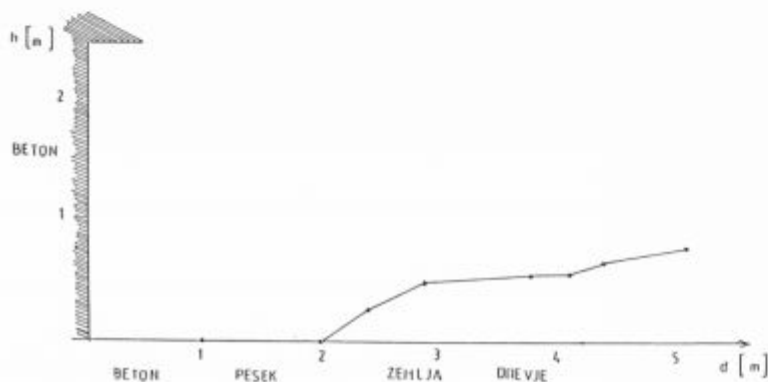
Rezultati meritev so bili obdelani tako, da so bile na osnovi meritev izdelane posamezne tabele in izrisane izodozne krivulje za vse zunanje površine objekta (Slika 7 in 8). Ugotovljena je bila še odvisnost jakosti doze od razdalje do zgradbe (Slika 9). Opravljene so bile tudi meritve sevanja gama v bližnjem okolju (v gozdu, na travniku, na poti, v gozdu nad objektom); na ta način je bilo namreč ugotovljeno, kako daleč sega vpliv odloženih RAO. Meritve so prikazane v tabeli 1.

Z instrumentom je bila merjena hitrost ekspozicije ($\mu\text{R/h}$), vsi rezultati pa so bili podani kot hitrost absorbirane doze (D) v

Legenda: 1 9–10,5 $\mu\text{R/h}$ 2 10,5–12 $\mu\text{R/h}$ 3 12–16 $\mu\text{R/h}$ 4 16–20 $\mu\text{R/h}$

Slika 8: Izodoze na pročelju in na zazidanih oknih

Slika 9: Konfiguracija okolja zgradbe

$\mu\text{Gy/h}$. Faktor pretvorbe iz odčitane ekspozicije $\mu\text{R/h}$ (X) v $\mu\text{Gy/h}$ (D) je $8 \cdot 10^{-3}$. V tabeli 2 so zbrani izračuni za hitrost absorbirane doze na različnih lokacijah v bližini kasarne.

Povečana hitrost doze se je pojavila na pročelju zgradbe, kjer so deloma vidne dodatne zazidave in omet. Večje poškodbe na zgradbi niso bile vidne. To pomeni, da je na teh mestih stena tanjša ali pa je zazidana iz sevanju bolj propustnega materiala (npr. opeka).

d (m)	Hitrost doze ($\mu\text{Gy/h}$)	
0,0	0,09 – 0,10	Beton Pesek Trava in zemlja Smrekov gozd
0,3	0,09	
0,6	0,08 – 0,09	
1,0	0,08	
1,7	0,08 – 0,09	
2,7	0,10	
3,5	0,10 – 0,11	

Tabela 1. Meritve zunanjega sevanja glede na oddaljenost od zgradbe

Merilno mesto	Hitrost abs. doze v $\mu\text{Gy/h}$
<i>Skladiščni objekt</i>	
Pročelje zgradbe	0,07 – 0,14
Streha	0,15 – 0,16
Notranji del zgradbe	0,06
<i>Okolica</i>	
Gozd	0,09 – 0,12
Trava	0,10 – 0,12
Skala	0,07

Tabela 2. Hitrost absorbirane doze na različnih lokacijah

Na strehi je zaznati največjo hitrost doze sevanja, ker je verjetno betonska streha. Delno pa je v tistem času meritev na povišano izmerjeno hitrost doze sevanja vplivala tudi še črnobilska kontaminacija.

Po meritvah notranjega dela zgradbe lahko sklepamo, da so kontaminirani odpadki skladiščeni ob zunanji steni italijanske vojašnice.

Večji del povečane hitrosti doze sevanja v okolici skladišča (trava, gozd) so bile še vedno posledica nesreče v Černobilu. Na osnovi meritev sevanja na bližnjem skalovju, kjer ni črnobilske kontaminacije, smo sklepali, da je hitrost doze naravnega ozadja v tej okolici 0,07–0,09 $\mu\text{Gy/h}$.

Sledile so še natančnejše meritve hitrosti doz sevanja na pročelju zgradbe, na različnih višinah od tal (1 meter, 2 metra) in tleh samih, meritve sevanja ob prvem, drugem in tretjem oknu

na vseh robovih, meritve na strehi in meritve zunanjega sevanja glede na oddaljenost od zgradbe.

Zaključek

Z opravljenimi meritvami je bilo bistveno dopolnjeno dosedanje vedenje o vplivu skladiščenih RAO v Zavrtaču. Tako je bilo ugotovljeno, kje na stavbi je sploh mogoče zaznati povišane nivoje sevanja in kolikšni ti nivoji so.

Dosedanje meritve, ki jih je opravila ELMA, so bile bolj splošnega značaja, za razliko od teh, ki so bile opravljene bolj natančno in z boljšim (natančnejšim) instrumentom, razen tega pa so bile širše zastavljene, saj so vključevale tudi dodatne meritve v okolici skladišča (gozd, travnik). Izmerjeno naravno ozadje smo lahko primerjali z meritvami, ki so bile opravljene na stavbi sami. Potem, ko je bilo pročelje in streha zgradbe razdeljeno na kvadrate, smo lahko natančno določili mesta, ki so manjši oziroma šibkejši viri sevanja, in kjer je hitrost doze manjša kot je naravno ozadje.

Iz dobljenih rezultatov smo zaključili, da bi dolgotrajnejše izpostavljanje mestom (na strehi, ob prvem in drugem oknu) z višjo hitrostjo doze lahko bilo škodljivo za zdravje. Kratkotrajnejše zadrževanje v okolici objekta povzroča zanemarljivo majhne vplive na osebo. Delavec, ki bi opravljal delo v okolici kasarne osem ur, bi prejel približno dozo $1 \mu\text{Sv}$, ki pa je manjša od mejne (dovoljene) doze za širše prebivalstvo, ki je 1 mSv (Uradni list SFRJ 13/1989)

Za primerjavo: Če človek prejme dozo 1 Sv ima 1–5 % možnosti, da zboli za smrtnim rakom. Za prebivalca je sprejemljivo tveganje velikostnega reda 1:100.000 ali doza 1 mSv na leto. V proučevanem primeru je tveganje tudi v najbolj neugodni situaciji še približno 1000–krat manjše.

LITERATURA

United Nations, Natural radiation exposures, general assembly, 6.april, 1991.

Obzornik za matematiko in fiziko, št. 1, letnik 31, 1984, str. 3–15.

Ivan Draganić, Radioaktivni izotopi i žarčenje, Univerza v Beogradu, Inštitut za nuklearne vede, Beograd, 1981.

Marjan Zorko, Osnove radiološke zaščite, Inštitut Jožef Stefan, Ljubljana, 1985.

Bogdan Pucelj, Poročilo o meritvah radioaktivnosti v bližini Zavrtača, IJS, ELME, Ljubljana, 1987.

Uradni list SFRJ, št. 31, 19.maj 1989, str 788–793.

MNOŽICA NEUREJENIH ODLAGALIŠČ – TUDI TO JE IZKAZNICA MOJE DEŽELE

V primerjavi z razvitimi državami so v Sloveniji razmere pri ravnanju s komunalnimi odpadki podobne kot so bile tam v začetku sedemdesetih let. Torej imamo za razvitim svetom okoli dvajset let zaostanka. Vendar po količini proizvedenih komunalnih odpadkov ne zaostajamo za temi deželami. Ponekod pri njih (Nemčija, Avstrija) se z različnimi ukrepi količina nastalih komunalnih odpadkov v zadnjih letih celo znižuje. V nasprotju z razvitimi državami v Sloveniji še vedno nimajo vsi prebivalci možnosti organiziranega oddajanja odpadkov na centralna odlagališča (po oceni za leto 1993 ima to možnost 74 % prebivalcev). Imamo tudi preveč le delno urejenih centralnih komunalnih odlagališč s premajhnim zaledjem, da bi lahko imeli dražjo in okolju prijaznejšo tehnologijo upravljanja. Nimamo torej ekonomsko upravičenih in urejenih regionalnih komunalnih odlagališč. Prebivalci Slovenije večinoma le pasivno sortiramo sekundarne surovine in nevarne odpadke iz gospodinjstev (npr. večji kontejnerji za steklo in papir v mestih). Poglavitni vzroki za tako nezavidljivo stanje so v pomanjkanju sredstev, dosedanjem monopoličnem položaju javnih komunalnih podjetij in tudi neuspešnem medobčinskem dogovarjanju, kjer je racionalno organizacijo ravnanja z odpadki možno urediti le na regionalnem nivoju. Drži pa tudi, da je v Sloveniji zaradi razmeroma slabih notranjih prometnih povezav, velike reliefne razgibanosti oz. hribovitosti in razpršene poselitve na večini ozemlja izjemno težko urediti storitve ravnanja z odpadki. Odraz neurejenega stanja je tudi pomanjkanje podatkov: nimamo zadovoljivih javnih podatkovnih baz o količinah, vrstah in izvoru odpadkov, kakor tudi pomanjkljive podatke o odlagališčih odpadkov in njihovih vplivih na okolje.

Prav zaradi takega stanja je problematika ravnanja z odpadki zadnja leta vse bolj aktualna. Prav gotovo bo res, da smo še sredi osemdesetih let upali na preproste odgovore na vprašanja, kot so: Kako zmanjšati količino odpadkov? Kam s komunalnimi, posebnimi in nevarnimi odpadki oz. kje bodo nova odlagališča? Kaj s starimi neurejenimi odlagališči? Celovitejši vpogled v problematiko pravzaprav niti ni bil možen, saj so imeli pristojni republiški organi le skope podatke o stanju. Mednarodni natečaj za Integralni koncept ravnanja z odpadki v Sloveniji (IKROS) v letih 1991 in 1992 naj bi preko natečajnih rešitev poleg samega načrta ravnanja z vsemi vrstami odpadkov tudi zbral nadvse nujne podatke. No, natečajne nagrade so bile podeljene, javnost na široko obveščena o poteku natečaja, uradno sprejetega načrta z odpadki (sintetičnega, iz najboljših rešitev sestavljenega) pa, glej ga zlomka, v začetku leta 1995 še ni na svetlo.

Kaj pa naj bi tak načrt ravnanja z odpadki pravzaprav vseboval? Gre za zbir postopkov in tehnologije za preprečevanje, zbiranje in odlaganje, ki naj bi se uporabljale za posamezne vrste odpadkov. Načrt ravnanja z odpadki je prilagojen stanju razvoja tehnologije, finančnim možnostim in zahtevam varstva okolja v neki družbi. Torej je to kompromis med željami in možnostmi.

Zanimiv je primer iz Nizozemske: da bi gospodarjenje z odpadki pravilno usmerili, se že od leta 1979 držijo t.i. »načela lestve«. Gre za upoštevanje prednosti posameznih dejavnosti ravnanja z odpadki. Vsakdo, ki se nahaja nižje na »lestvi«, se mora strogo držati odločitev višjega (npr. dobiti mora potrdilo, da odbelava odpadkov na prednostnih, višjih stopnjah ni možna, sicer je njihova dejavnost v nasprotju z zakonom). Posamezne stopnje od bolj k manj prednostnim so:

1. Preprečevanje nastajanja odpadkov.
2. Ponovna neposredna uporaba materiala – odpadkov.
3. Uporaba materiala – odpadkov kot surovine.
4. Sežiganje odpadkov v pooblaščenih sežigalnicah.
5. Odlaganje odpadkov na pooblaščenih – urejenih odlagališčih

Odlaganje odpadkov, ki v Sloveniji sicer prevladuje, je na Nizozemskem zadnja, najmanj zaželjena zakonska možnost pri gospodarjenju z odpadki.

V tem prispevku bi rad pravzaprav povedal več o t.i. neurejenem odlaganju odpadkov v Sloveniji. Za neurejena odlagališča štejejo taka odlagališča, kjer se odlaga odpadke na nenadzorovan način, brez spremljanja fizikalnih in kemičnih procesov na odlagališču, brez izolacije odpadkov od okolja ter brez preverjanja vrste odloženih odpadkov. Tudi same lokacije neurejenih odlagališč so izbrane povsem brez ali z nezadostno strokovno presojo o njihovi ustreznosti. Čeprav lahko po tem kriteriju skoraj vsa odlagališča v Sloveniji označimo za neurejena, sem se omejil na manjša, a številčnejša neurejena odlagališča. V nadaljevanju bo govora o neurejenih odlagališčih velikosti med 1 m^3 in 10.000 m^3 odpadkov.

Raziskava, katere rezultate vam prikazujem v tem prispevku, je temeljila na podatkih o neurejenih odlagališčih s 6 – 12% ozemlja Slovenije ($1200 - 2400 \text{ km}^2$, glede na razpoložljivost in kvaliteto podatkov). Podatke o neurejenih odlagališčih smo pridobili s sistemskim kartiranjem. Tovrstno terensko delo je sicer zamudno, saj lahko na dan tako pregledamo le 5 – 10 km^2 površine, vendar pa je zanesljivost pridobljenih podatkov visoka (po oceni vsaj 95%, največkrat 99 – 100%). Brez pripravljenosti nekaterih občin, med njimi tudi idrijske, in sodelovanja večjega števila študentov bi bilo nemogoče podrobno pregledati tako veliko površino.

Po oceni iz teh podatkov je v zadnjih letih količina odloženih odpadkov na neurejena odlagališča, manjših od 10.000 m^3 , znašala nekaj 100.000 m^3 na leto, verjetno med 200.000 m^3 in 400.000 m^3 letno. Trenutno vidne odložene količine odpadkov po naši grobi oceni predstavljajo približno petletno neurejeno odla-

ganje. Od srede šestdesetih let, ko je količina in sestava komunalnih odpadkov v Sloveniji začela dosegati nivo razvite potrošniške družbe, je bilo na tak način torej odloženih vsaj še štirikrat toliko odpadkov (količina odpadkov je bila v preteklosti sicer manjša, vendar vendar pa je bilo tudi število prebivalcev zajetih v odvoz komunalnih odpadkov manjše). Približna ocena odpadkov, odloženih na neurejenih odlagališčih manjših od 10.000 m^3 , zanesljiva sicer le na red velikosti števil, je kar 10 milijonov m^3 . Več kot polovica teh odpadkov je danes zasuta in običajnemu pogledu nevidna. Manjši delež so odnesli vodotoki, ostanek pa je še viden (slaba 2 milijona m^3). Koliko je od tega gospodinjskih odpadkov, je zaradi mešane sestave in večine nevidnih odpadkov težko ocenjevati. Predvsem v okolici mest so gospodinjski odpadki v manjšini. Npr. v okolici Celja, kjer je odvoz komunalnih odpadkov sicer urejen, je njihov delež (skupaj s kosovnimi odpadki) le okoli 15%. Večina odlagališč v okolici mest ima mešane odpadke, vendar prevladujejo gradbeni odpadki in ponekod jalovina. Kjer pa odvoz ni urejen, je delež gospodinjskih odpadkov precej višji, tudi več kot polovico. Gospodinjski odpadki na neurejenih odlagališčih, manjših od 10.000 m^3 po grobi oceni sicer predstavljajo približno desetino vseh odpadkov, odloženih na centralnih občinskih odlagališčih. Ocenili smo, da je v Sloveniji trenutno približno naslednje število vidnih neurejenih odlagališč, manjših od 10.000 m^3 :

- število odlagališč z vsaj 1 m^3 : približno 50.000 – 60.000
- število odlagališč z vsaj 10 m^3 : približno 10.000 – 15.000
- število odlagališč z vsaj 100 m^3 : približno 2000 – 3000

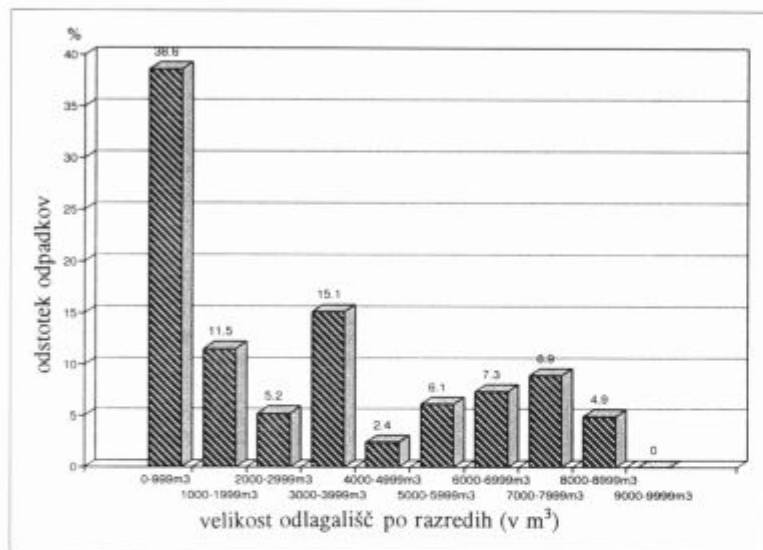
Približno četrtnina teh odlagališč ni več v uporabi, vendar lokacije v glavnem niso dokončno sanirane – urejene. Z odlagališči, manjšimi od 10.000 m^3 je zasmeteno okoli 6 km^2 ali 0.3 promila slovenskega ozemlja. Za celotno Slovenijo veljajo še naslednje ocene:

- vsaj 500 kraških jam je zasmetenih,
- z odpadki se zasipa 3500 – 4000 vrtač,
- v grapah, potokih ali njihovih bregovih je odloženo med 200.000 in 250.000 m^3 odpadkov v dolžini okoli 250 km (če štejejo zasmeteni pas 3 m) ali okoli 200 m zasmetenega vodotoka na km^2 nekraškega sveta,
- v opuščeni kopih je odloženih 500.000 – 700.000 m^3 odpadkov,
- 250.000 – 350.000 m^3 odpadkov z vozili ni dostopnih,
- med 600.000 in 700.000 m^3 je odloženih tako, da zasutje tehnično ni izvedljivo, ker se ne nahajajo v naravnih depresijah,
- 150.000 – 200.000 m^3 odloženih odpadkov je raztresenih tako, da pokrivajo manj kot polovico površine odlagališča,
- raztreseni odpadki pokrivajo okoli 300 ha ali polovico vse zasmetene površine,
- enkratnih odlagališč je med 10.000 in 15.000,
- zasebnih odlagališč je med 10.000 in 15.000,

- na odlagališčih s samo kosovnimi odpadki je med 200.000 in 300.000 m³ odpadkov,
- okoli 300 ha gozda je v odpadkih (0.3 promila vsega gozda v Sloveniji oz. 30 m² na 1 ha gozda,
- med 50 in 70 travnikov je v odpadkih.

Na nedostopnem delu obravnavane površine (ravnine ali manjše strmine, okolica naselij, bližnja okolica z vozili dostopnih površin) pride na km²:

- 7 – 8 odlagališč oz. 1 – 2 odlagališči z vsaj 10 m³ odpadkov
- okoli 600 m³ odpadkov in
- 1300 m² zasmetene površine.

Deleži odpadkov po velikostnih razredih neurejenih odlagališč

Na nemestno prebivalstvo pa pride:

- eno odlagališče na 40 – 50 prebivalcev,
- odlagališče z vsaj 10 m³ na 150 – 200 prebivalcev,
- odlagališče z vsaj 100 m³ na okoli 1000 prebivalcev,
- okoli 2 m³ vidnih odloženih odpadkov na prebivalca.

Največ odpadkov je na ravninah in tam so odlagališča največja (v povprečju okoli 150 m³). Drugod so odlagališča povprečno precej manjša (20 – 30 m³). Relativno največ odlagališč je v vzpetem svetu, na krasu pa le nekaj manj.

Kljub temu, da je največ odpadkov na večjih odlagališčih, se je izkazalo, da tudi manjša niso zanemarljiva. V razredu do 1000 m³ je kar 39% vseh odpadkov iz odlagališč, manjših od 10.000 m³ (Slika 1).

Lastnosti obravnavanih neurejenih odlagališč se po posameznih pokrajinskih tipih precej razlikujejo. Tako je na ravninah 60% odpadkov v opuščeni kopih, manjša odlagališča so predvsem ob vodotokih ali kar na ravnem, v 3/4 primerih v gozdu ali gr-

movju. V nekraškem vzpetem svetu je v opuščeni kopih le 1/4 odpadkov, prav toliko v vodotokih ali na njihovih bregovih, le nekaj manj na pobočjih. Okoli 2/3 odlagališč do 1000 m³ je v gozdu ali grmovju. Največja odlagališča pa so tako kot na ravninah v opuščeni kopih. V dnu dolin je večina odpadkov v vodotokih ali na njihovih bregovih in na manj kvalitetnih površinah v gozdu ali grmovju. Na krasu je največ odpadkov v vrtačah. Na travnikih je v vrtačah sploh večina odpadkov, sicer pa je precejšen del odpadkov tudi na pobočjih. Večja odlagališča so večinoma v vrtačah. Ker na krasu v okolici naselij pogosto prevladujejo zemljišča v zaraščanju, se odlagališča razen v grmovju in gozdu pojavljajo tudi na travnikih.

Na ravninah in na krasu je skoraj 50% odpadkov odloženih v razdalji med 100 in 500m izven naselij oz. od stanovanjskih objektov. V nekraškem vzpetem svetu je največ odpadkov, okoli 40%, nad 1 km izven naselij, v dnu dolin pa je nekaj več kot 1/2 odpadkov bližje kot 100 m od naselij. Predvsem na krasu in v vzpetem svetu je pomembnejši delež odpadkov (10 – 15%) tudi znotraj naselij. To so predvsem odlagališča na kmetijsko neizkoriščenih bregovih vodotokov ali na robovih vrtač. Razen v dnu dolin, kjer je kar 45% odpadkov dosegljivih po asfaltiranih poteh (največkrat edinih prometnicah tod), je vsaj 2/3 odpadkov odloženih na robovih makadamskih cest ali kolovozov. Na ravninah pa je zaradi siceršnje lahke prehodnosti kar 1/4 odpadkov dostopnih le po stezi ali še težje.

Lege neurejenih odlagališč odpadkov niso, kakor se na prvi pogled zdi, povsem slučajne. Za odlaganje predvsem večjih količin je potrebna primerna kapaciteta lokacije, kar je najprimerneje v raznih depresijah (vrtače, opuščeni kopi). Predvsem v vzpetem svetu takih lokacij ni, zato se večja odlagališča pojavljajo na manjvrednih površinah, z vidika kmetijske proizvodnje (vodotoki, grape, pobočja). Lege pa so večinoma dostopne vsaj s samokolnico. Primerne so tudi že sicer degradirane površine: peskokopi in okolica. V dnu dolin je prav tako velika prostorska stiska in se velikokrat odlaga na bregove vodotokov (ali kar v njih), saj so to »manjvredne površine«, poplave pa še blagodejno odnašajo odpadke, da se le ti ne kopičijo. Pomembno je, da odpadki niso preveč vidni. Največkrat so celo večja odlagališča povsem blizu hiš, a skrita (to še posebej velja za toplejšo polovico leta, ko je okolica ozelenjena). Take bujno zarastle površine so največkrat tudi opuščene. Odlaganje v kraške jame pa odpadke prav posebej uspešno odtuji. Odlagalca odpadki v jami gotovo ne bodo več motili, pa tudi nihče ne bo videl, kaj je odloženo in kdo je odlagal. Ima to odlaganje kakšno zvezo še z zatiranjem zlih duhov v jamah v preteklih časih? Lokacije manjših odlagališč so bolj slučajne, saj nimajo takih prostorskih zahtev. Z odlaganjem manjših količin odpadkov tudi ni možno meliorirati terena. Melioriranje z odpadki je za marsikoga povsem primeren način neglede na možne posledice neurejenega odlaganja.

Odlagališča se največkrat nahajajo na kmetijsko nefunkcionalnih površinah (grape, grmovje, gozdovi). V pokrajini, kjer so zemljišča zelo izkoriščena (npr. avstrijska Koroška), je neurejenih odlagališč manj in so na bolj predvidljivih in daleč opaznih – zapuščenih mestih. Če je zapuščenih zemljišč (in tudi objektov!) več (npr. kras, ki se zarašča, propada tudi vrsta stavb), je tudi možnosti za lokacije odlagališč več. Podobno je na ravninah z opuščenimi kopi. Z jasno določitvijo funkcij zemljišč se lahko zmanjša število za neurejeno odlaganje privlačnih lokacij. Za tako stanje pa je potrebna jasna določitev lastništva in interesa nad zemljišči, kar pa v zadnjih desetletjih v Sloveniji nikakor ni bilo zadovoljivo urejeno.

Neurejeno odlagališče pretežno gospodinjskih odpadkov v bivši ledenici (jama za shranjevanje ledu) na krasu. Foto: I. Šebenik

Kljub temu da ima večina odlagališč manjše količine nenevarnih odpadkov, je pravzaprav vsako odlagališče, še posebej pa kraške in ostale jame ter grape (zaradi skritosti), potencialni prejemnik tudi nevarnejših odpadkov. Če odlagališče že obstoja, se zdi odlaganje tam marsikomu povsem primerno. Tudi splošna navada neurejenega odlaganja lahko botruje neurejenemu odlaganju nevarnih odpadkov.

Neurejeno odlaganje ima negativne posledice na vrsto pokrajinskih elementov (vode, prst, ob sežiganju odpadkov tudi na zrak, smrad). V izjemnih primerih gre tudi za nevarne plazitve odlagališč. Daleč največja nevarnost je možnost onesnaženja podzemnih voda. Na znano onesnaženje Podroteje (o tem preberite več v prispevku J. Janeža v Idrijskih razgledih št. XXXVII 1992/1-2) in onesnaženje lokalnih vodnih virov vsekakor vsaj delno vplivajo neurejena odlagališča. Težko določljiva pa se zdi škoda, ki jo neurejena pokrajina in z njo tudi množica v oko

bodečih neurejenih odlagališč dela turizmu. Sprehajalci v okolici turističnih krajev (seveda tudi drugod) imajo v tem smislu bogato popestren sprehod, saj je že skoraj malo verjetno, da ne naletijo vsaj na kako zasmeteno površino čim zapustijo urejene parke. Prav gotovo tako stanje pokrajine nevarno ogroža razvoj kvalitetnejših in donosnejših oblik stacionarnega turizma.

V idrijski občini imamo za del občine (Cerkljanska in vodovarstveno območje Podroteja) narejen natančen kataster neurejenih odlagališč, deloma pa tudi izdelano prednostno listo njihove ureditve. Tudi akcije čiščenja in urejanja odlagališč so, predvsem zaradi izjemne zagnanosti prebivalcev, ponekod zelo uspele. Sistematski pregled terena je tu pokazal okoli 300 odlagališč z vsaj 10 m³ odpadkov in še preko 1000 manjših. Idrijsčani vemo, da je v samem mestu nekaj desetih takih odlagališč. Stanje se ponekod pravzaprav ne razlikuje precej od opisanega v poročilu dr. Papeža o higienskih razmerah v mestu iz leta 1906 (prispevek J. Pfeiferja v Idrijskih razgledih XXXIII 1988/2). Poseben problem v Idriji pa seveda predstavljajo stare rudniške halde (prispevek dr. Jožeta Čarja, Idrijski razgledi št. XXXVII 1992/1-2).

Na koncu se vprašamo, kako uspešno rešiti probleme, ki so nastali s tako razširjenim neurejenim odlaganjem odpadkov v Sloveniji. Nedvomno gre za dva zaokrožena sklopa:

1. preprečevanje nadaljnjega neurejenega odlaganja in
2. ureditev obstoječih neurejenih odlagališč.

Prva naloga pri preprečevanju neurejenega odlaganja je vsekakor ureditev organiziranega odstranjevanja odpadkov za vse prebivalce v državi. Po trendu iz zadnjih sedmih let se bo to zgodilo leta 2002. Integralni koncept ravnanja z odpadki v Sloveniji (IKROS) pa predvideva počasnejši razvoj: leta 2000 naj bi tovrsten način odstranjevanja odpadkov zajel 90% prebivalcev Slovenije. Osebnostno menim, da za doseg popolne vključenosti prebivalstva v zbiranje in odvoz komunalnih odpadkov niso potrebne nikakršne velike naložbe, če le ne upoštevamo hitrejše polnjenje centralnih komunalnih odlagališč ob povečanem zajemnem odpadkov. Namreč, na podeželju, kjer te storitve še niso urejene, je povsem izvedljiva samoorganizacija zbiranja in prevoza (npr. s traktorsko prikolico) komunalnih in drugih odpadkov. Izvajalcu odvoza odpadkov je potrebno le nekaj osnovnega znanja o ravnanju z odpadki in prekladalna postaja v dolini, na primerneje neke ob siceršnjem prehodu vozil za zbiranje odpadkov v mestih in dolinah. S tem se nenazadnje tudi ustvari novo delovno mesto na podeželju, kar je tudi državni interes pri zmanjševanju demografske ogroženosti podeželja.

Poleg same ureditve odstranjevanja komunalnih odpadkov je potrebno tudi bolje urediti odstranjevanje drugih odpadkov (kosovni, gradbeni, nevarni odpadki). To velja tudi za mesta oz. za vso Slovenijo, saj je še danes večinoma organiziran le preprost odvoz komunalnih odpadkov in (pre)rederek odvoz velikih

kosovnih odpadkov ter drugih občasnih in večjih količin odpadkov npr. žagovine, gradbenih odpadkov.

Tudi komunalne službe premalo strokovno ravnaajo z odpadki. Po našem mišljenju je to neopravičeno, saj večinoma obstoja interes ljudi za sodelovanje pri izboljšavi ravnanja z odpadki. Tak interes v razvitih zahodnih državah podjetja za ravnanje z odpadki skrbno razvijajo in čuvajo. Le občan, ki je prepričan, da je bil s strani države in izvajalca javnih storitev vložen največji možni trud, ima občutek, da se urejanje ravnanja z odpadki izboljšuje, zanesljivo ne bo neurejeno oz. priložnostno odlagal. Vsa druga opozorila (npr. table prepovedi odlaganja, kazni) ob, s strani države slabo, površno urejenem ravnanju z odpadki, malo za- ležejo. Upajmo, da bodo v prihodnje tudi poklici v tej dejavnosti bolj cenjeni. V zahodnih državah npr. poznajo poklic »svetovalca za problematiko odpadkov v gospodinjstvih«. Tako delovno mesto se odpre na občini. Vsekakor si bomo tudi pri nas morali za začetek omisliti podobnega svetovalca.

Pri urejevanju obstoječih neurejenih odlagališč bi morala biti končni cilj Slovenije popolna kontrola nad vplivi neurejenih odlagališč na okolje in njihovo postopno zaprtje. Prva naloga pri nadzoru neurejenih odlagališč pa je vzpostavitev katastrov neurejenih odlagališč in onesnaženih lokacij. Po novem zakonu o varstvu okolja (UL RS 32/93) je podana tudi pravna osnova za to, saj je predpisan obvezen monitoring – nadzor cit.: »razširjenosti odlaganja«. Več občin že ima vsaj delno zadovoljive tovrstne katastre – največkrat so sicer podatki zbrani brez sistematskega pregleda terena, manjkajo predvsem zasuta odlagališča. Zaželeno bi bilo, da se tovrstni občinski katastri izdelajo po čimbolj enotnih metodologijah. Tudi lokalni katastri (na občinah) bi morali vsekakor zajeti prav vsa neurejena odlagališča, tudi zasuta.

Meja med državno in lokalno pristojnostjo za končno ureditev neurejenih odlagališč je seveda najbolj odvisna od vrednosti ureditvenih del in vira sredstev za ureditev. Na zahtevnost ureditve posameznih primerov in njene stroške poleg količine odpadkov v veliki meri vpliva še vrsta odpadkov in lega odlagališč.

Še nekaj besed o večjih neurejenih odlagališčih. Po zbranih podatkih je na obravnavanem ozemlju kar okoli 85% odpadkov na, sicer tudi neurejenih odlagališčih, večjih od 10.000 m³. To so

večinoma odlagališča odpadkov iz industrije, pomešana z jalovino in v manjšem obsegu z drugimi odpadki. Največkrat gre za posebne in komunalne odpadke. Takih odlagališč je v Sloveniji okoli 500.

Ali predstavljajo neurejena odlagališča vse »ekološko sumljive površine«? Prav gotovo ne. Preveriti bi bilo potrebno še lokacije industrijskih obratov (v obratovanju, kot tudi zapuščene lokacije), njihove izpuste v tla, mesta ekoloških nesreč, območja bivšega rudarjenja... O končni številki »ekološko sumljivih površin« v Sloveniji je brez kakršnihkoli vzorčnih podatkov težko sklepati. Po izkušnjah zahodnih držav so približno polovica takih sumljivih območij opuščena odlagališča. Vsekakor nam bo komaj kataster vseh takih sumljivih površin dovolil celovito sistematično preverjanje ogroženosti posameznih pokrajinskih elementov tako v regionalnem pogledu kot v posamičnih primerih.

VIRI

BOS J., DRAGT A.J., 1992: From refuse to re – use: The ladder principle waste management in The Netherlands, Proceedings of the Symposium on environmental contamination in Central and Eastern Europe, str. 704 – 706, Budapest.

ČAR J., 1992: Rudniški žgalniški ostanki in radioaktivnost, Pregled dosedanjih raziskav in spoznanj o radioaktivnih elementih in nekontroliranem sevanju v idrijskem rudišču in na območju Idrije, Idrijski razgledi XXXVII 1992/1–2. Idrija.

IKROS – Integralni koncept ravnanja z odpadki v Sloveniji – povzetki in zaključki, Ministrstvo za okolje in prostor, 1992, Ljubljana.

JANEŽ J., 1991: Divja smetišča v občini Idrija, Idrijski razgledi XXXV 1990/1–2, Idrija.

JANEŽ J., 1992: Onesnaženje izvira podroteja s PCB, Idrijski razgledi XXXVII 1992/1–2, Idrija.

NATEK K., 1993: Tipi površja v Sloveniji 1, Geografski obzornik 40, 4/93, str. 26 – 31, Ljubljana.

PFEIFER J., 1989: Idrijski zdravnik dr. Milan Papež in zdravstvene razmere v Idriji v njegovem času, Idrijski razgledi XXXIII 2/1988, str. 16, Idrija.

POROČILO o stanju okolja v SR Sloveniji, Izvršni svet Skupščine SRS, str. 63 – 70, Ljubljana, 20.2.1990.

STRITIH J., ŠEBENIK I., 1991: Divja odlagališča odpadkov v Sloveniji, Poročilo za Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije, Ljubljana.

ŠEBENIK I., 1994: Geografska presoja odlaganja odpadkov v nekaterih pokrajinskih tipih v Sloveniji, magistrska naloga, Filozofska fakulteta, str. 161, Ljubljana.

ŠEBENIK I., ŠIMEC R., 1993: Divja odlagališča v osrednjem delu Celjske občine – značilnosti, prednostna lista in način sanacije, 16. zborovanje slovenskih geografov, str. 157 – 174, Celje.

ZAKON o varstvu okolja, UL RS 32/93

JANEZ KAVČIČ

JAKLIČEV, SKOČIRJEV IN IDRIJSKI ŠKAFAR

Z veseljem sem se odzval povabilu založnika, da ob ponatisu zgodovinske povesti Franca Jakliča *Ob srebrnem studencu* prispevam krajši komentar. Ker nerad ponavljam tisto, kar je bilo že povedano ali zapisano, naj mi bo dovoljeno, da tokrat zastavim razmišljanje malo po svoje. Predvsem ne bom povzemał tistega, kar si vsakdo lahko sam prebere na koncu knjige, na 51. strani. Vsem bralcem polagam na srce, naj si – po možnosti še pred branjem povesti – preberejo zgodovinske opombe ter podatke o pisatelju in ilustratorju, ki jih je zbral Samo Bevk.

Spregovoriti želim o treh stvareh: najprej nekaj o sami knjigi, potem o razstavi *Skočirjevih ilustracij* in nazadnje še o fenomenu idrijskega škafarja.

Pripoved Franca Jakliča

Jakličeva povest *Ob srebrnem studencu* je zgleden primer tako imenovanega večernega branja, primer nekdanjih »slovenskih večernic«, ki jih je izdajala Mohorjeva družba. Zgodovinska povest, kot jo je imenoval sam pisatelj, je vpeta v dokaj stvarne historične okvire, v čase in razmere ob koncu 15. stoletja, ki jih je Jaklič očitno dobro preštudiral in poznal. Nedvomno je upošteval starejše zgodovinopisje, ki ga navaja Bevk v komentarju, zato je pravilno opredelil tedanjo vlogo Škofje Loke, Tolmina in Spodnje Idrije – Fare, dogajanje je točno lociral na prostor med poznejšo (in današnjo) Sv. trojico in Nikavo ter zgodbo oprl na nesporno izpričano zgodovinsko osebnost – na Kacandra.

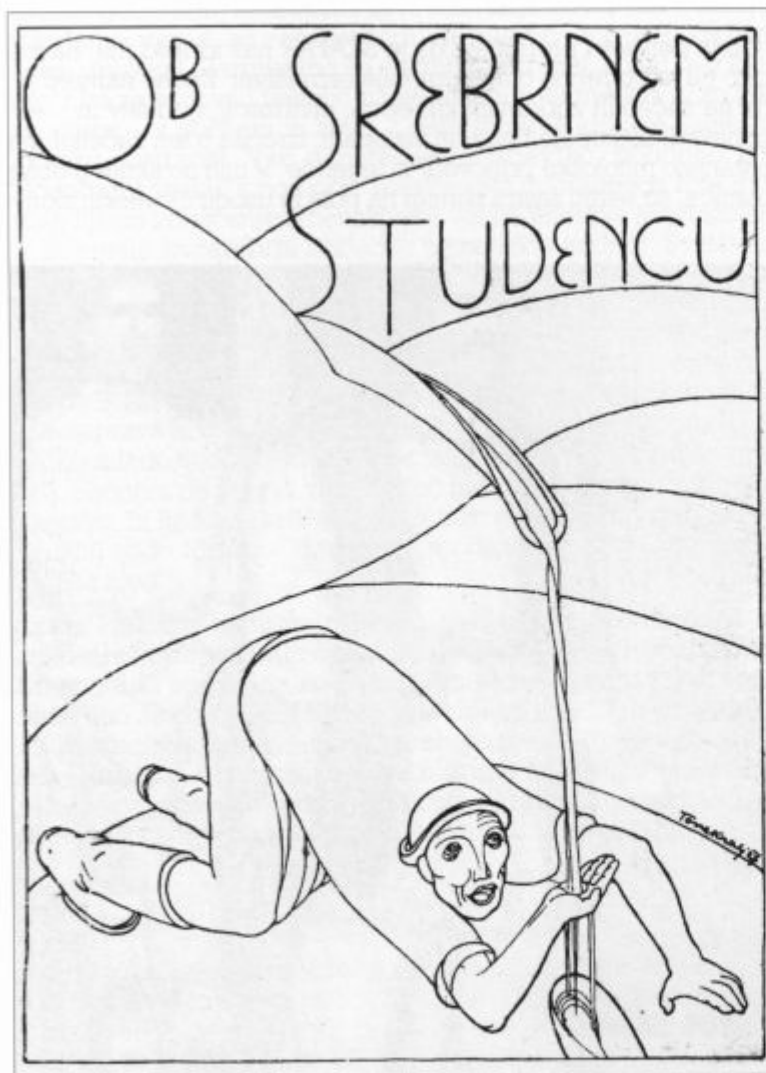
Kacander, kot ga je imenoval naš škafar Mohor Alojna, je resnična oseba, ki jo omenjajo tudi zgodovinarji – in kar je še važnejše – o njem pričajo primarni čedajski in beneški arhivski viri. To je bil namreč Kacijan ali Kancijan Anderlajn (Anderlein, Anderle) iz Grebinj na Koroškem, imenovan tudi Andrej Pergar

ali Kacijanar (Kocanderle–Cazanderle, Kocunderle–Cozunderle) – mož, ki je poleti leta 1493 pripeljal prvo »kompanijo« nemško govorečih rudarjev v našo kotlino. Jaklič v povesti presenetljivo točno navaja razdobje treh let, od odkritja živega srebra (danes je splošno sprejeta letnica 1490) do prihoda Anderlajnovih rudarjev leta 1493. Edina resnejša kritična zgodovinska pripomba, ki jo danes lahko zapišemo, je pač ta, da v povesti ni sledu o prvih iskalcih samorodnega srebra in rudosledcih, ki so bili ob Idrijci in Nikavi že prej. Pisatelj očitno ni vedel za Furlane, konkretno Čedadce, Formentinije in Manzane ter druge pionirje idrijskega rudarjenja, ki so nam danes kar dobro poznani, seveda po zaslugi raziskav novejšega zgodovinopisja (dr. M. Verbič). Če bi naprimer Jaklič imel v rokah vsaj Arkovo zgodovino Idrije, kar pa ni bilo mogoče, saj je Arkova zgodovina izšla štiri leta po povesti *Ob srebrnem studencu*, potem bi zgodbo verjetno oblikoval bistveno drugače. Dejstvo namreč je, da v zadnjem desetletju 15. stoletja na tleh sedanje Idrije niso bili samo domačini, ki jih simbolizirajo Alojnarji ter »nemški« rudarji po vodstvom Kacandra, temveč tudi čedajska rudarska združba pod vodstvom tolminskih konsortov, ki so bili čedajskega rodu. Ugotovljeno je, da je imela združba v prvih dveh desetletjih (do leta 1509) celo polovico deležev pri idrijskem rudniku.

Če se dotaknemo povesti še z literarnega vidika, potem moramo Jakliču priznati nekaj nespornih kvalit. Njegova pripoved je pisana v sočnem, danes že rahlo arhaičnem jeziku. Pisec ima smisel za stopnjevanje napetega vzdušja, za učinkovit opis dramatičnih dogodkov, pa tudi za nakazovanje psiholoških dilem in travm, ki jih preživlja škafar Mohor Alojna. Glavni junak je stalno razpet med usodne odločitve: bi ali ne bi izdal skrivnosti, bi ali ne bi zagrešil zločina, bi se uklonil miku bogastva ali poslušal klic vesti. Mislim, da izhaja iz povesti slednjic tudi nekaj idejnih poant širšega ali splošnega značaja. Prva je ta, da je izumitelj, prvi najditelj ali inovator žrtev lastnega odkritja; vemo, da se to pogosto dogaja. Drugič se ob usodi Alojnarjev (škafarjev) spomnimo na tragedije številnih skupnosti domorodcev v raznih delih sveta, ki so ob stiku s tako imenovano višjo civilizacijo tragično propadle. Tretjič se mi zdi (misel je trpkal!), da boj domačina

Alojnarja s tujci na nek (vizionarski) način ponazarja in napoveduje poznejši 500-letni boj Idrije z zunanjim velikim in grabežljivim svetom! Ali niso bili škafarju Mohorju Alojni pravzaprav podobni vsi poznejši knapovski garači, ki so dvigali zaklade iz globin – te zaklade pa so si lastili tuji mogočni centri finančne

Ob vsem povedanem sem vendarle prepričan, da sporočil povesti ne kaže razumevati samo v elegičnem tonu. Zgodba vsebuje nedvomno tudi optimistične poante. To je naprimer uporni svobodnjaški duh, ki se ne ukloni, to je boj za lastno zemljo in tu je najgloblje čustvo – ljubezen, ki reši življenje. Najvažnejša pa je bržkone zaključna optimistična napoved mladega Alojnarja Mateja, ki je prepričan, da bo »naš rod« tudi v bodoče vztrajal v tej kotlini. Fant je povedal resnico. Tujci so res prihajali – in odhajali, ostali pa smo tu mi, potomci rudarjev in tudi škafarjev.

Kraljev škafar v 1. izdaji povesti

in politične moči? Poraja pa se še en razmislek – zgodovina se ponavlja. Boj Alojnarja in Kacandra za srebrni studenec pred petsto leti bi danes – v aktualni terminologiji – imenovali lahko tudi kot »proces lastninjenja«. Morda se bo komu ta utrinek zdel neresen, sprašujem pa, ali ni prav tako danes ta boj enako ali še bolj neusmiljen in krut, pripravljen gaziti preko trupel in poteptati človeško dostojanstvo.

Ilustracije Rudija Skočirja

Motiv »škafarja« je bil doslej deležen štirih pomembnejših slikarskih interpretacij. Prvič ga je leta 1927 narisal Tone Kralj za naslovnico prve izdaje Jakličeve povesti *Ob srebrnem studencu*. Kraljev škafar je podan v značilni stilizaciji mehko ukrivljenih in razpotegnjenih linij. Drugi je škafar Janka Trošta iz leta 1953, ki ga hrani Mestni muzej Idrija v sklopu svoje stalne zbirke. To je lik, ki se nam je doslej najgloblje vtisnil v zavest, bil pa je tudi mnogokrat bolj ali manj posrečeno kopiran in reproduciran – naprimer na razglednicah, da o poplavi kičastih spominkov rajši ne govorimo. Troštovega škafarja je uvrstil celo Sandi Sitar na častno mesto v svoji znani knjigi *Sto slovenskih znanstvenikov*. Tretjič je slikar Lojze Čemažar leta 1983 vkomponiral motiv škafarja v eno izmed živobarvnih vitraž obnovljene cerkve Sv. trojice. Škafarja opazimo še v kompoziciji zgrafita, ki ga je po osnutku pokojnega Ivana Seljaka-Čopiča realiziral Nande Rupnik; delo ob vhodu v mestno hišo je bilo svečano odkrito leta 1990 ob idrijski 500-letnici. Tudi Rudi Skočir se je, v sklopu svoje »idrijske ikonografije«, istočasno že precej ukvarjal z motivom škafarja, zlasti v svojih grafikah.

Tokratne ilustracije Rudija Skočirja zaznamuje značilen rjavkast kolorit kot nosilec nadiha starinske patine. Zemeljski barvni toni so kot rudimentarno izhodišče primerno sredstvo za obravnavo arhaične teme. Slikarsko površino zapolnjujejo, pa tudi bogatijo in razčlenjujejo, nešteti živahni grafizmi. Pomenljivi vsebinski akcenti so naprimer škafarjeve dlani, ki prestrezajo živo srebro, črni pes in ozka lina na loškem gradu, ornamentirani fragmenti oblačil in podobno. Postave protagonistov so monumentalne, prav tako figure konjev, prizore gradijo krepke linije, ki fatalno obrobajo telesa in attribute. Zazdi se nam, kot da gledamo prizore iz herojskega epa. Psihološko napetost stopnjujejo izrazi oči, zlasti mrki in srepi pogledi med glavnimi akterji. Enako pomembno je gestikuliranje rok, ki osredotoča zdaj napeto pričakovanje, zdaj odločen odpor, pa agresivnost ali preračunljivost in slednjič nemoč. Mislim, da je izrazita odlika ilustracij še kompozicijska dinamika, ki jo Skočir dosega s soočanjem horizontal, vertikal in diagonal, s sunkovitimi spremembami smeri, z nasprotji med statiko in gibanjem ter med zapolnjenim in praznim prostorom. V mislih imam naprimer dolg žleb, pričakujoče dlani in ukrivljeno Alojnarjevo postavo ali

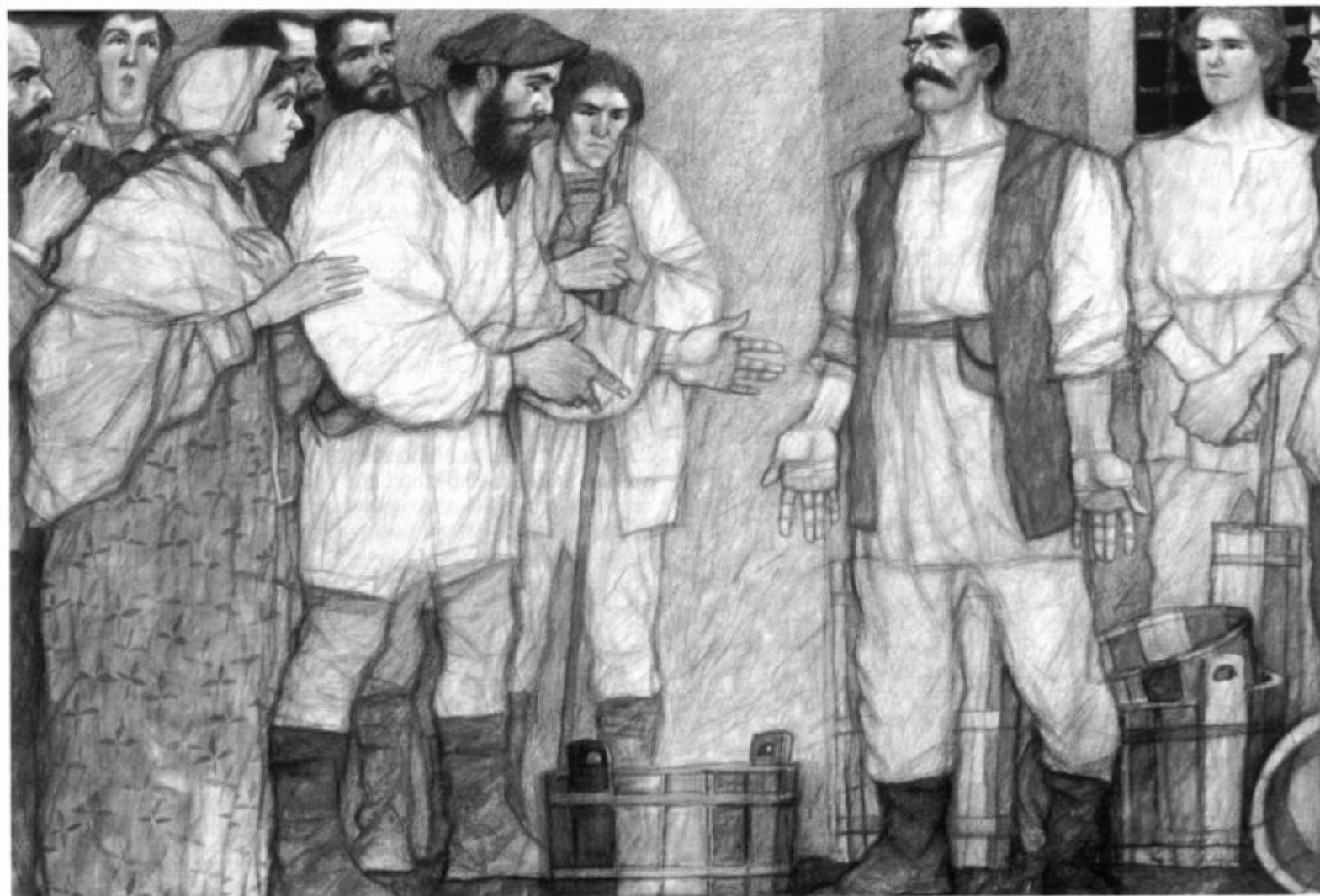
prepir v loški gostilni, kjer se ves pritisk z leve zaustavi ob granitni Mohorjevi drži, ali Mohor pred praznino, ki zija pred njim na loškem gradu, ko ga množica peha v hrbet. Zelo razgiban prizor, poln pravokotno križajočih se silnic, je trenutek zmede, ki nastane takoj, ko se uklenjeni Alojnarji in vojaki na poti iz Loke v Tolmin znajdejo v bližini Alojnarjeve domačije. Zgovorna je naprimer oddaljenost med Mohorjem in Kacandrom, ki ponuja sporazum, in še bolj praznina, ki zija med Mohorjem in pisarjem v tolminskem gradu. Vrhunec drame je seveda preplet rok in nog pri zadnjem usodnem spopadu ter epilog samote v zaključnem prizoru.

Če se zaustavimo še ob samem liku glavnega junaka, Mohorju Alojnarju, lahko rečemo, da se je Skočir kar najbolj približal lite-

rarni predlogi Franca Jakliča. Njegov »škafar« je klena grča, poln samozavesti in svobodnjaško puntarskega duha. Slednjič velja pohvaliti še Skočirjevo rutinirano in domiselno oblikovanje knjige, zlasti naslovnice in črnega ščitnika, saj bo tudi zato knjiga še primernejše darilo za vsakovrstne priložnosti.

Škafar – mit in resničnost

Vedno bolj sem prepričan, da je ŠKAFAR naš idrijski mit. Ravno zato pa je potrebno o njem globlje razmišljati. Znano namreč je, da na začetkih zgodovinskih epoh, civilizacij, ljudstev in mest ponavadi nastopajo heroji in vizionarji, izročila o teh začetkih pa ohranjajo mitološke pripovedi in legende. V njih so skrite globlje resnice, so sežeti zastrti namigi na pota in usode človeških skup-

Skočirjev škafar

nosti ter bistvena spoznanja o njihovem bivanju in poslanstvu. Miti sporočajo tisto, podobno kot simboli, kar vlada človeškim občestvom dolga stoletja.

V tej luči kaže fenomen idrijskega škafarja nove dimenzije – izven tistih, s katerimi se neštetokrat preveč poenostavljeno pričenjajo razlage idrijske geneze. Ob vsem upoštevanju dokaj tehtnih geoloških, historičnih in drugih argumentov, ki govorijo »škafarju« v prid, se vendarle zdi, da sporoča misterij odkritja nekaj drugega. Razmislimo še enkrat: lesen škaf, voda, živo srebro! Gre za osnovno resnico o treh usodnih elementih, ki so pol tisočletja – v dobrem in zlem – determinirali idrijske sanje in idrijsko stvarnost. Vse generacije rudarjev so, podobno kot legendarni škafar, s pomočjo vsestransko uporabnega lesa in z iznajdljivim koriščenjem neusahljive vodne energije skozi stoletja zajemale živosrebrni zaklad iz zemeljskih nederij. Svetovno znanega idrijskega živosrebrnega rudarjenja in metalurgije ne bi bilo brez stotisočev prostorninskih metrov lesa iz idrijskih gozdov in brez vodne sile celotnega porečja zgornje Idrije. Spomnimo se samo na tisoče in tisoče lesenih jamskih opor, na tisočere vozove drv in oglja za žganje rude, na gradbeni les za vse naprave in stanovanjske hiše, kot tudi na vse neugnano in večno mlado vodovje, ki je ves ta les prinašalo od klavž do grabelj, obenem pa je prav voda nekoč tudi poganjala vse rudniške naprave. In kadar je lesovje pod zemljo grozeče zagorelo, so tja spustili vodo Idrije – danes pa, no danes voda že zaliva najgloblje rove.

Škafar kot mit in resničnost pomeni torej sintezo treh temeljnih in nerazdružljivih idrijskih substanc: živega srebra, lesa in vode. Mimogrede se ob tem spomnimo še večnega popotnika, ki na svoji poti skozi čas menda trikrat obišče tudi idrijsko kotlino. Prvič vidi gozd (les), drugič živosrebrno mesto, tretjič ugleda vodo – jezero. Škafar ima torej tudi pridih brezčasja – gledano seveda z našimi človeškimi merili. Mi se zato danes lahko v njegovem znamenju počutimo povsem varno.

JOŽE JANEŽ

ALI MORA RES PRITJ NAJTIŠJI DAN IN ZA NJIM ŠE TIŠJA NOČ?

Mia Skvarča: Potovanje skozi moro. Zbirka pesmi. Založila in izdala: ZKO Idrija in Komisija za otroke in mladino pri IS SO Idrija. Ilustracije: Jurij Pfeifer. Spremnna beseda: Jože Felc in Jože Šmit. Tehnični urednik in oblikovanje: Franjo Jereb. 700 izvodov. Idrija, maj 1993

Literarne knjige izhajajo v Idriji sila poredko in nihče se ne ukvarja z njihovim izdajanjem načrtno. Drugače kot strokovne, domoznanske in zgodovinopisne publikacije, za katerimi stoji Mestni muzej. Literatom ostaja bodisi preboj v večje založniške hiše, kar uspeva Jožetu Felcu, v manjši meri in počasneje pa drugim, bodisi samozaložbe ob večji ali manjši podpori sponzorjev. K sreči samozaložbe nimajo več negativnega predznaka kot pred desetimi leti, ko so bile avtomatično spravljene v predal slabše poezije.

Samozaložbe, ki so izšle v Idriji, so sila redke. Po pravilu so drobne pesniške zbirke, proznih besedil ni med njimi. Letnico 1983 nosi prvenec Andreja Lutmana Opisovanje, ki danes še ni izgubil svežine, 1984 pa Janežev Angel na banketu. Potem sta Dušan Moravec in Darko Kavrič pripravljala zbirko Tvoje oči so kot ponošene sandale/Tvoje sandale so kot ponošene oči, za katero nisem prepričan, če je sploh prišla na dan in če avtorja nista le razdelila prijateljem nekaj tiskanih izvodov. Davorin Vidmar je zadnja leta samozaložil kar tri zbirke. V Črnem Vrhu je 1992 Dorica Tominec izdala Vezenje v samoti. K tej skromni beri (vsa ta leta nismo zbrali moči, da bi pristopili k rednemu izdajanju knjig prvencev avtorjem, ki jih ni malo in jih že skoraj deset let predstavljamo v Idrijskih razgledih – mislim, da bi tako nastajala zanimiva knjižna zbirka) se je sredi leta 1993 pridružila Mia Skvarča s pesniško zbirko Potovanje skozi moro.

Ne morem si kaj, da ne bi bil naklonjen tem drobnim, a vendar pogumnim osebnim izpovedim, ne glede na njihovo siceršnje literarno vrednost. Knjiga Mie Skvarča je še dodatno v tehnično oblikovnem videzu visoko nad sorodnimi samozaložniškimi rezultati.

Po dolgem uvodu, ki bi spadal v nek drug članek, pogledimo še pod pokrovko pesniškega lonca. Avtorica v uvodu sama pojasni vzgibe za pisanje in nastanek zbirke (*Rojstvo te zbirke je konec dolgega, mračnega obdobja...v rani mladosti, tragedije, ki se mi je tisti čas zdela nepremagljiva in brezupna*). Tako je 24 pesmi izrazito osebno izpovednih, prikazujoč osebno izkušnjo. Prične se v njenih najbrezizhodnejših globinah (*Za trenutek zapreš oči, zbereš pogum in lažeš sam sebi o premaganem strahu in bolečini – Prazna jutra; Danes umiram, oklepajoč se komaj stoječih stebrov, grajenih v preteklosti – Koraki*), ko je življenje, sicer odprta – pa vendar, kletka, sodrugi pa strah (*Dan, ko si priznaš, / da je tvoj strah pred prihodnostjo / večji od ljubezni do življenja*), prazna jutra in tihi večeri. V brezupu se menjavata tišina čakanja in izbruhi besa (*Kako prekleto tuji so mi danes prijatelji...kako prekleto tuje so mi danes vse te rože*), ki se na koncu nemočno obrnejo nase (*kako prekleto sama sem med vsem tem!* – Prekleto). Dom ne prinaša topline (*Tu je moj dom, je vse, tu naj bi bila jaz*), nujno jo je treba poiskati v redkih lepih trenutkih, shranjenih v spominih (*Vedno znova se vračam nazaj, / k lučem novoletnih sveč, / nasmehu jutra 1986, / blesku otroških oči, / čaru Pariza / in stvarem, ki jih več ni. – Soočenje*). Le poezi-

ja prižge kratko iskro *radosti v življenju dneva* (Poezija). V njej se porajajo plahi začetki boja za samo sebe in osebno rast, zapisani v morda najlepših verzih zbirke (*Samo malo še, samo še danes ali jutri, ali morda čisto majčkeno več, pa bo prostor v meni tudi za mir in ljubezen* – Brez maske). Konec vendarle vsaj obljublja osvoboditev, ki bo odprla pot naprej (*Odhajam v soju drugače videnega sveta. Zapuščam obdobje zorenja... – Slovo*), celo trenutke evforije (*...v nepopisni nasladi vedenja, da je to edina pot s katere se nočem vrniti* – Slovo).

Poezija Mie Skvarče vsebuje veliko znakov ženske izpovedi. Velja tudi, da kolikor bolj je avtorica konkretna v svoji poštenu izpovedi, toliko manj je pesniško univerzalna. Vendar ima poezija Mie Skvarča nekaj prav zanimivih delov. Boljši so posamezni verzi kot pesmi kot celote. Jezik je čist, brez odvečnega. S samosvojestjo preseneča dolg, gostobeseden in samozavesten govor dolgih stavkov (povedi), ki se nekajkrat potegnejo v cele pesmi, npr. *Kdo?*, *Smrti naslovljena prošnja ali Noč tisoč kresnic* (*V igri ostrih senc švigajočih od stropa do tal vpijajo stene vonj sveče in petroleja*. – Konec nekih koncev).

ANICA BOŽIČ

OB KNJIGI VOJNA IZ LJUBEZNI MARIJE VOGRIČ

Marija Vogrič, pedagoginja–andragoginja, družbenopolitična in kulturna delavka, publicistka, pisateljica romanov, mladinskih pripovedi in filmskih scenarijev, se je rodila v Jaznah na Cerkljanskem. Pred vojno je hodila v italijansko osnovno šolo v Otaležu in v Idriji pri Bači. Po vojni je v Cerknem in kasneje v Postojni obiskovala nižjo gimnazijo. Z materjo samohranilko sta težko živeli, zato je morala Marija šolanje opustiti in se zaposliti. Vendar pa je bila preveč vedoželjna, da bi opustila učenje. Ob delu je končala najprej ekonomsko srednjo šolo v Kopru in kasneje, tudi ob delu, Visoko šolo za politične vede v Ljubljani ter Fakulteto industrijske pedagogike na Reki. Službovala je v Ilirski Bistrici, Postojni in Kopru, kjer si je ustvarila tudi družino. V Postojni je Marija delala v poverjeništvu Oddelka za notranje zadeve. Bila je profesionalni predsednik Okrajnega komiteja Ljudske mladine in profesionalni podpredsednik sindikalnega sveta za celotno Primorsko. Od leta 1966 pa do upokojitve je bila direktor Obalne delavske univerze Ivan Regent.

Prvo knjigo je Mariji izdala založba Lipa leta 1964. **Ljudje bodo ostali** je roman, ki s svojo vsebino posega v čas druge svetovne vojne. Že skozi njen prvenec se nam pokaže Marijin human značaj. Čeprav je za dela, ki so nastajala v tistem času, značilno,

da so še zelo enostransko pisala o partizanskem boju in ga poveličevala, je v ospredju predvsem preprost, mali človek, človek s svojim strahom, s svojo ljubeznijo do rodne grude, za katero je pripravljen dati celo življenje.

V romanu **Zaznamovani**, ki je izšel devet let kasneje, Marija odpira vprašanja vzgojnih domov in obravnava nečloveška ravnanja z gojenci. Vzroke za te nepravilnosti išče v malomarnosti družbeno–prosvetnih ustanov, v nezmožnih vzgojiteljih in tudi v pomanjkljivi družinski vzgoji, ki mlade ljudi pripelje na kriva pota.

Pisateljčina kritična zavzetost je tudi v knjigi **Neptunov krst** (1988) na strani prizadetih. Glavna ost romana je v tem delu naperjena na družbo, ki z nezainteresiranostjo in neposluhom za hotenja mladih dopušča neopravičljive napake. Očita ji, da se z besedo sicer zavzema za napredna načela, v praksi pa nanje pozablja.

Tudi pripoved **Sonce v zenitu** (1989) je po svoje namenjena mladim, govori pa o sončnih in senčnih straneh brigadirskega življenja. Pisateljica je bila kot mladinka dvakrat v delovni brigadi.

Avtobiografsko obarvane novele je v samozaložbi izdala leta 1990. Naslovila jih je s **Prvo ljubeznijo** in so polne ljubezni do živali, človeka, do življenja in vsega neponarejenega.

Zadnjo knjigo, ki nosi naslov **Vojna iz ljubezni**, je pisateljica v januarju predstavila našim bralcem. Čitalnico Mestne knjižnice v Idriji so obiskovalci napolnili do zadnjega kotička. Kdor je bral njene prejšnje knjige, pravzaprav ob zadnji ni bil presenečen, saj se je v njej pisateljica lotila problemov, ki se jih morda marsikdo od nas zaveda, vendar jih, bog si ga vedi zakaj, pušča ob strani. Marija je prva pokazala še na drugo plat naše osamosvojitvene vojne. Opozorila je na tragične usode ljudi, na številne razdrte družine, ki so nastajale v letih prijateljstva med narodi Jugoslavije. Knjiga je obtožba politikov, ki s pomočjo medijev oblikujejo prepričanja in hotenja množic. Je prvo delo, v katerem se je avtorica javno zavzela za opljuvane ideale naše preteklosti in tisto, kar je bilo v zadnjih štiridesetih letih vendarle dobrega.

Na moje videnje in razumevanje Marijinih izpovedi vpliva tudi najino prijateljstvo. Moje prvo srečanje s pisateljico Marijo Vogrič je bilo bežno. Zbližala naju je knjiga *Prva ljubezen* in seveda skupno zanimanje in ljubezen do konjev. Povabila me je na prvo uro jahanja. S strahom sem lezla na njeno kobilico Lizo, saj nisem vedela, če živali lahko zaupam. Potem sem v upanju čakala na konec tedna, kajti takrat me je ponavadi Marija poklicala. Pomembno ni bilo ne vreme ne moje počutje, jahanje je bilo na prvem mestu. Iz Črnega Vrha sem se vračala kot prerrojena, polna novih moči. V dolgih urah jahanja se je pletlo tudi najino prijateljstvo. Sprva sva si previdno izmenjavali mnenja, saj so bili časi čudni in na dan so prihajale vesti, ki so nemalokrat šokirale. Bili so celo trenutki, ko sem ji morda zamerila, da je zapustila

vrste komunistov, saj sem mislila, da je prav, da vsaj tisti, ki smo pošteno delali, nadaljujemo to delo. Odhod sem zamerila predvsem tistim, ki so povojne čase sami doživljali in bi nam morda najbolj avtentično povedali resnico. Saj jih je toliko, ki so postavljali v NOB svoja življenja na kocko, pošteno gradili našo državo in družbeni sistem, se niso okoriščali s svojim položajem, pa so danes vseeno postavljeni ob bok tistim, ki so zlorabili zaupanje ljudi.

Vendar mislim, da je danes že drugače in da se na polpretekli čas ne gleda več izrazito črno-belo. Upam, da bo vendarle zmagala pamet in da bodo v pluralistični družbi tudi tisti, ki se ukvarjajo s politiko, bolj prisluhnili ljudem.

Svoj delček je k temu gotovo prispevala tudi knjiga Marije Vogrič Vojna iz ljubezni.

PAVLA JERINA-LAH

PARTIZANSKA BOLNIŠNICA »PAVLA« V TRNOVSKEM GOZDU

(Predstavitev knjige, ki je izšla v maju 1994 v Zložbi Partizanskega knjižnega kluba – knjiga IO)

Na prošnjo Uredništva Idrjskih razgledov, ki želi slediti vsem novim knjižnim izdajam, zlasti tistim, ki obravnavajo domače kraje in domačo tematiko, sem o knjigi PARTIZANSKA BOLNIŠNICA PAVLA V TRNOVSKEM GOZDU in o njeni predstavitvi sama napisala nekaj besed. Mednje sem vključila tudi mnenja recenzentov, in sicer »predstavjalcev« knjige.

Za oskrbo ranjencev iz nemške goriške ofenzive je bila septembra 1943 na Vogrskem v Vipavski dolini ustanovljena bolnica Južno primorskega odreda. Nemški pritiski in zasedbe teh krajev so povzročili selitev bolnice novembra 1943 preko Predmeje in Zadloga k Tratniku v Čekovnik nad Idrijo. (O transportu ranjencev piše v posebnem poglavju v knjigi dr. Ivan Cibic). V decembru 1943 je bolnica oskrbovala še 10–15 ranjencev iz te ofenzive.

Zaradi naraščajočih potreb (decembra 1943 je ustanovljen 9. korpus NOV in nato 6. brigada) je bilo nujno ustanoviti na severnem delu Primorske dve tajni bolnici. Zato so borci in okrevajoči ranjenci odšli od Tratnika v gozd nad klavžami na Idriji graditi tajno bolniško postojanko bolnice SVPB »Pavla«, v katero so se ranjenci vselili 29. decembra 1943. (Istočasno je grajena in tudi vseljena bolnica SVPB »Franja« v Cerknem). Do osvoboditve so graditelji in osebje bolnice gradili v Trnovskem gozdu še pet takih

bolniških oddelkov, zadnjega nad Putrih klavžami na Belci nad Krekovšami.

Oddelki so delovali povezano, po potrebi pa so bili izpraznjeni, opuščeni ali pa ponovno vseljeni. Bolnici sta pripadali tudi okrevališči na Vrših nad Čepovanom in v Jagrščah nad Želinom. V okrevališči so iz bolnice pošiljali okrevajoče paciente, saj so s tem razbremenili tajne oddelke v gozdovih, ali pa so sprejemali lažje ranjence, samostojno. Delovanje okrevališč je opisano v posebnih poglavjih.

Od 1. januarja 1944 do osvoboditve, tj. 7. maja, so v bolnici zdravili 931 ranjencev in bolnih borcev iz raznih enot 9. korpusa NOV. Javki sta bili pri Tratniku v Čekovniku in v Mrzli Rupi. Okrevališči sta oskrbovali v tem času 759 okrevajočih in lažje ranjenih borcev.

Ker so v bolnici SVPB »Pavla« zdravili 1690 borcev iz vseh enot 9. korpusa NOV in ker je ohranjen popolni arhiv njene organizacije pa tudi vsi popisi z občimi podatki borcev, je hvalevredno, da je ta zaokrožena enota partizanskega zdravstva 9. korpusa NOV in partizanske sanitete na Slovenskem, še posebej pa na Primorskem, objavljena.

Knjiga vsebuje dva dela. V prvem je opisan razvoj, organizacija, delovanje bolnice in njena varnost, evakuacije, transporti, popis osebja in administracija. V drugem pa so obravnavani sprejemi ranjencev, posebno večjih skupin, in sicer kronološko ter v primerjavi z boji s sovražnikom. V knjigi je nekaj prispevkov osebja in ranjencev, ki so zapisani po spominu.

Zgodovinar Vlado Habjan, ki je hudo ranjen v bolnici Pavla preživel zimo ter za bolnico najhujše čase v poslednji sovražnikovi ofenzivi spomladi 1945, je zapisal v recenziji knjige: »Bolnišnični objekti so bili skriti v divjem svetu Trnovskega gozda v pragozdnem okolju številnih neukrotljivih pritokov in brzic Belce in Idrije, med skalovitimi grebeni Golakov do samotnega Čekovnika in raztresenih domov Mrzle Rupe. Bolnišnični oddelki niso ohranjeni, izginili pa niso spomini okoličanov, ranjencev, ne bolniški zapisi in drugi viri. Vse je dr. Pavli omogočilo sestaviti izredno zanimivo monografijo. Delo je sestavljeno kot mozaik, a je kljub temu pregledno in zanimivo tudi za napeto branje. Avtorica se je potrudila, da je opisala manj znane krajevne točke javk in posameznike iz osebja bolnice. S skicami krajev, kjer je bolnica delovala, je olajšala branje in nepoznavalcem vojnih razmer na Primorskem, da se ne bi po nepotrebnem mučili z neznankami. Faksimili in fotografije poživljajo knjigo. Tako bodo prenekateri ranjenci in ljudje ter njihovi nasledniki v okolici bolnice izvedeli, kako in kje je kdo pomagal v najbolj neusmiljenih ofenzivah okupatorjev in njihovih sodelavcev. Osvobodilna fronta je s svojimi političnimi in vojaškimi organizacijami segla tudi v najbolj oddaljene kraje, kjer je živel slovenski živelj. Tako so nastajali temelji slovenske državnosti. Osvoboditev je bila mogoča ob nepopisni požrtvovalnosti in

naravnost čudežni pomoči prebivalcev vojski in saniteti NOV, kar je opisano v pričujoči knjigi».

Iz recenzije in predstavitve knjige prof. Zdravka Klanjščka navajam: »Delo, ki ga je pripravila avtorica dr. Pavla Jerina – Lah, ima cilj prikazati življenje in delovanje konspirativne Slovenske partizanske vojne bolnišnice »Pavla«. Tema, ki ima tudi spominski značaj, saj je bila avtorica ves čas obstoja bolnišnice tudi njena upravna in zdravniška, je zelo pomembna in kot taka izpolnjuje vrzel v zgodovinski podobi osvobodilnega boja v Slovenskem primorju oziroma boja 9.korpusa NOV. V knjigi skoraj ni mogoče najti vprašanja skrivne bolnišnice, ki ne bi bilo na nek način obravnavano. Knjiga ima dva dela, ki sta razdeljena na poglavja. Posebno poglavje obravnava lokacije in graditev bolnišničnih postojank. Dve širši poglavji nam prikažeta organizacijo in delovanje bolnišnice in problem njene tajnosti, prevoz in prenos ranjencev ter vlogo javk in javkarjev. Z veliko ljubeznijo je opisano sodelovanje bolnišnice z bližnjimi domačijami in delo osebja v njej. Še več je besedila o preskrbovanju bolnišnice z živili, zdravili in drugimi potrebščinami, to je o delovanju ekonomata in delavnic. Monografija podaja dokaj obširno sliko vprašanj osebja, posebej žensk, bolničarskega kadra in njihovih težav pri delu. Posebej je obravnavala problem skrivališč, »bunkerjev« za ranjence za primer odkritja bolnice in bivanja v njih. V knjigi je obravnavan tudi način in pot transportov do bolnišnice in med bolnišnico in pripadajočimi okrevališči. V opisu administracije, tako medicinske in upravne, je evidenca grobišč umrlih, analiza ranitev in invalidnosti in vprašanja ranjencev nekaterih drugih narodnosti, ki so jih bili zdravili v bolnišnici, nekaj je tudi podatkov o prosvetnem delu v bolnišnici. Drugi del knjige opisuje sprejem ranjencev od 30.decembra 1943 do maja 1945.

Za vsako večjo skupino ranjencev, ki jih je bolnišnica sprejela, je na podlagi že objavljenih vojaških zgodovinskih del avtorica opisala važne akcije korpusa ali sovražnikove ofenzive, ki so vplivale na dotok ranjenih. Zanimivi so opisi problemov transporta, konspiracije in preskrbe, ki so jih določene razmere povzročile, še posebej ukrepov, ki so se jih lotili ob samovoljnem pobegu bolničarke. Posebej je posvetila skrb opisu priprav, izvedbi in rezultatom transporta ranjencev in invalidov preko železniške proge Trst–Postojna–Ljubljana na Notranjsko, od koder so jih večinoma evakuirali v Bazo NOVJ v južni Italiji.

Seznam v bolnišnici in v okrevališčih na Vrših in v Jagrščah zdravljenih ranjencev, bolnikov in onemoglih borcev z zaporednimi številkami sprejema (popisi so hranjeni v Institutu za novejšo zgodovino v Ljubljani) še posebej prepričljivo govore o pomembnosti bolnišnice in obsežni skrbi za borce.»

Prof. Klanjšček zaključuje, da je monografija o veliki partizanski vojni bolnišnici »Pavla« veliko delo, na katero bodo Slovenci ponosni tudi v prihodnje. Monografijo je moč šteti za najboljšo

stvaritev na področju slovenske partizanske sanitete, saj obravnava eno od velikih skrivnih partizanskih bolnišnic z vseh možnih vidikov, ob hkratnem orisu njene zasidranosti med zavednimi svobodoljubnimi ljudmi Slovenskega primorja.

Na predstavitvi knjige Partizanska bolnišnica »Pavla« v Trnovskem gozdu 2.junija 1994 v Idriji je avtorica posebej opisala varnost bolnic, ki je temeljila le na strogem izpolnjevanju zahtev konspiracije, kako so bili pomembni dobro izbran teren in način za graditev, sodelovanje z javkami in Mrzli Rupi in v Čekovniku, zanesljivost osebja. Osebnostni odnosi so bolnice reševale, a jo tudi ogrožale. Veliko so pomenili dobri medsebojni odnosi. Seveda smo si želeli dobrih zdravih nosačev, hrabrih borcev za stražo, obveščanje in za kurirske posle. Borke in borci v skrivni bolnici so se morali prilagoditi življenju v zaprtem krogu ljudi. Razmere, v katerih smo živeli, so zahtevale zvrhano mero strpnosti. Sicer pa je bilo dela toliko, da nihče izmed nas ni imel časa kaj dosti misliti na kaj drugega kot na svoje delo.

O oskrbovanju z zdravili in drugim sanitetnim priborom je avtorica povedala: »Skrivne terenske apoteke so bile razvrščene tako, da so skrbele za območje, kjer so bile partizanske bolnice in kjer so krožile bojne enote. TA (terenska apoteka) Jug je delovala na Predmeji, TA Centrala je bila med Gačnikom in Dolenjo Trebušo ter Vojskim, tako je bila bolnica Pavla na ugodnem križišču za preskrbo z zdravili.»

V drugem delu knjige dr.Pavla opisuje sprejeme večjih skupin ranjencev, ki so bili posledica istočasnih bojev v partizanskih ali sovražnikovih ofenzivah. Kronološko opisana dogajanja v 9.korpusu tako pogosto sovpadajo z dogajanja v oddelkih bolnice, v oskrbovanju in varnostnih ukrepih. Avtorica se v pripovedovanju posebej zadržuje v opisu stalnih velikih bojev prav v Trnovskem gozdu, v Trnovem, na čepovanskem terenu v vseh predelih severne Primorske, ki so v hudi zimi 1944/45 neprekinjeno ogrožale bolnico. Najhujša je bila poslednja nemška ofenziva na velikonočni teden 1945. leta. Čeprav ogrožena in neposredno obdana s sovražnikovimi enotami, je bolnica ta čas sprejela preko 100 ranjencev. Ko si je le malo opomogla od pomanjkanja hrane in zasedenosti prostorov, je v aprilu zopet sledil večji sprejem preko 50 ranjencev ob poslednjih operacijah enot 9.korpusa.

Avtorica je zaključila srečanje na prisrčni predstavitvi knjige v krogu prijateljev, znancev, bivših borcev Idrijčanov in okoliških prebivalcev s pripovedjo iz knjige: »Zaradi sovražnikove ofenzive je bil transport hudo ranjene bolničarke Marije, čeprav blizu Mrzle Rupe, nemogoč. Morala je čakati na varen prenos. V takem stanju izkrvavitve in vnetja ran so jo prinesli v bolnico. Opravila sem visoko amputacijo roke, vendar se ji stanje ni izboljšalo, šibko deklo ni bilo več odporno. Prvi toplejši sončni spomladanski dnevi so ji omogočili še nekaj dihov in mirnega spanja. V tem času se je bližala osvoboditev. Vsako uro so nas v bolnici poz-

dravljale tako zaželene novice. V baraki, kjer je umirala Marija, se niso upali glasno govoriti o svobodi, ki so jo oznanjala poročila. Marija je umrla v ranem pomladnem jutru samo nekaj dni pred osvoboditvijo. Pokopali smo jo kot zadnjo žrtev na bolnišničnem pokopališču s težko mislijo in občutkom krivde, da odhajamo uživati svobodo, za katero so se borili Marija in borci, pokopani v grobovih na pokopališču. Na štirih pokopališčih bolnišničnih oddelkov jih je bilo skupno 57.

Vendar je svoboda končno le prišla. Kam smo iz gozdov odpeljali ranjence, je v knjigi tudi opisano. Osebe bolnice in borci iz ekonomata bolnice ter okrevališča smo odšli v vojno bolnico v Postojno, kjer smo prevzeli,« je dejala dr. Pavla, »400 ranjencev 4. armade iz bojev za Trst in bližnje Slovensko primorje.«

NIKOLAJ JEREB

JE PENTAGRAM KAŽIPOT?

Poskus predstavitve knjige »V zvezdi piše vse« iz subjektivnega zornega kota

V vročih dneh letošnjega avgusta je prišla med nas knjiga z vročo vsebino. Napisal jo je Idriččan Ivan Mohorič in ji dal pomenljiv naslov: *V zvezdi piše vse*. Knjigo, avtorjev prvenec, je izdala Založba Bogataj iz Idrije.

Ob površnem listanju se zazdi, da je to ena tistih knjižnih enolončnic, v katerih je zamešano malo arheologije, alkimije, kabale, nekaj zgodb o nenavadnih pojavih, bajnih zakladih, Tempeljarskih vitezih in framasonih. Vse to pa začinjeno s prerokbami največjega med največjimi, samega Nostradamusa.

Že nekaj let smo priča poplavi knjig, revij in časopisov, ki nam prinašajo napovedi o koncu sveta, opise srečanj z nezemljani ter zapise o predzgodovinskih civilizacijah, ki so se družile z bogovi. Vzporedno s tem nastaja cela vrsta društev, celo zasebnih inštitutov, ki se ukvarjajo z reinkarnacijo, regresijo in drugimi para dejavnostmi. Na plačljivih seansah svojemu članstvu obljubljajo prenovo duha in telesa. Priznati je treba, da je ta okultni žanr pri večini bralstva zelo cenjen, članstvo v raznih nebeških klubih pa kar modno. Komericalna konjunktura vlada pri prodaji raznih bioenergetskih pripomočkov, od nihal do kristalov in celo kristalnih maž za zdravje. Zaradi našega neznanja je težko ločiti zrnje od plev. V tej goščavi šarlatani veselo krmarijo svoje stojnice.

Mohoričevo delo obravnava prav tovrstne »skrivnosti« in »večna« vprašanja, ki zanimajo ljudi. Obravnava jih na prav poseben, neobremenjen, lahko bi rekli racionalen način. V njem analizira stara izročila, skrita v alkimistične in magične vzorce. Če bi knji-

go dobil v roke veliki španski inkvizitor Torquemada, bi zaklical na ves glas: »Na grmado z avtorjem in s to heretično knjigo! Pa na največjo, kar jih je kdaj gorelo!« K sreči je od njegove smrti minilo že blizu pet stoletij.

Ne gre zanikati, da so za človeštvo še vedno zelo aktualna vprašanja OD KJE, KAM in ZAKAJ. Sodobna znanost kljub vsej plejadi blestečih dosežkov na vseh področjih tega še ni pojasnila ali pa tega ni utegnila. Arheologija še ni odkrila poslednjih pokopanih kultur, geologi in zgodovinarji še niso proučili zgodovine zemlje, ko se že oziramo v nebo, raziskujemo druge planete in z umetnimi tipalkami segamo proti robu osončja ter z umetnimi ušesi poskušamo ujeti zvok »prapoka«. Ob vsem tem pa še vedno puščamo preveč ob strani zanimive para manifestacije, povezane z biblijskimi, starozemeljskimi skrivnostmi. Znanost se samo odklonilno nasmiha. Fragmenti starodavnih vedenj so skozi tisočletja povečini postali prepovedane teme. Te so ljudi vedno privlačile. Slovenci smo radi poslušali in posegali po teh stvareh. Včasih so se prebirale prerokbe iz Šembiljskih bukev. Baje je tam zapisano, da je sveta Šembilija trikrat potovala skozi dolino Idrije. Pri prvem obisku je naletela na nepregledne gozdove, pri drugem je tu našla cvetoče mesto, tretjič pa samo veliko jezero. Tudi knjižica *Duhovna obramba* je krožila med ljudmi. V njej so bila besedila, ki so varovala pred nesrečo. Najbolj imeniten in najbolj skrivnosten je Kolomonov žegen, z obrambnimi molitvami, navodili za klicanje duhov, navodili za dviganje zakladov itd. Tudi pri nas so se pojavljala tajna združenja; leta 1923 je bilo v Ljubljani registrirano prvo okultistično društvo, Teozofsko društvo. Organizirajo se skupine, ki spadajo h Krogu bratstva, mnogo kasneje skupine gurujev, »Družine iz Šempasa«, Rožni križ, Bela gnostična cerkev in še druge. Koncem osemdesetih let se pojavi radiesteziija, ki postane z bioenergetiko pravo »ljudsko gibanje«.

Ni mogoče reči, da je Mohoričeva knjiga produkt tovrstne konjunktura. Nastajala je in nastala neodvisno. Rekel bi, da je napisana iz stiske avtorja, ki je po dolgoletnem delu spoznal in sprevidel nekatere stvari, ki jih je po njegovem prepričanju še kako potrebno sporočiti svetu.

»Morda se motim,« mi je avtor nekoč dejal, »vendar je moja zmožnost veliko manjše zlo, kot če molčimo o stvareh, ki utegnejo biti most k razrešitvi nekaterih osnovnih vprašanj človeštva.«

Knjigi bi lahko prisodili vsaj nekaj manipulacij. Predvsem tam, kjer se avtor ukvarja z besednimi igrami in razrešuje domnevne kriptogramirane zapise. S premetavanjem črk in besed, največkrat francoskih in latinskih, dobi popolnoma nov smisel, anagramirane besede nosijo presenetljiva sporočila. To eksperimentiranje lahko sprejmemo ali pa ne. Kakor koli že, te »premetanke« so zelo premetene!

Pomislek sledi priznanje logičnemu povezovanju navidezno čisto naključnih elementov, fragmentov, v zelo smeje trditve. Te so podprte grafično in računsko. Nekaj nevarnih hipotez bo ned-

vomno dvignilo prah. Avtor pa želi prav to in izziva znanost na preizkus njegovih odkritij. Morda je res bilo vse to nekoč poznano. Zgradba znanja in resnice pa se je, kdo ve zakaj, sesula. Vrsta nikdar do kraja dokazanih katastrof naj bi bila kriva. Po času in prostoru razmetani leže posamezni zidaki tega mozaika, malodane nerazpoznavni. Vsa ta dediščina neke zgodnejše izkušnje, ki je ob zori človeštva dala pečat njegovi kulturi in civilizaciji nasploh, je, okrnjena sicer, skrita v epskem razkošju Miltonovega »Izgubljenega raja«, Firdusijeve »Šahname«, v Mahabharati, Kalevali, in še in še bi laho naštevali. Fragmenti so raztreseni po Popul Vuhu, Bibliji in Koranu, v vseh verstvih sveta. Ostanke, zavite v ezoteričnost in magičnost, že stoletja varujejo posvečene skupine, tudi framasoni.

Za prvo silo poznamo kakih 5000 let človeške zgodovine, čeprav nam Sumerci že izginjajo v megli. Pa ravno ti, ki bi verjetno imeli povedati največ. A vsa ta znana zgodovina popisuje le posledice nečesa. Avtor pa išče vzroke! Zgodovina vzrokov nas še čaka.

Knjigo V zvezdi piše vse lahko beremo kot veliko avanturo, kjer smo na lovu za arhitekti naše civilizacije, kot kriminalko, kjer iščemo storilca, ki nas je izgnal iz raja in strpal v zemeljski zapor. Na trenutke se bere kot razodetje ali pa kot priručnik za prostozidarje. Vsekakor si knjiga ne prilašča znanstvene veljave. Želi biti preizkusni kamen. Pa naj se razkolje ali zaiskri, avtorjevi izsledki, ki so prav briljantno prevratniški, nas bodo vedno znova vznemirjali.

Predgovor in uvod nam dajeta misliti, da se avtor zadeve zelo resno loteva. Mimogrede nas podučijo o osnovah sistema števil starih Grkov in Hebrejcev in v našo zemljo nariše svastiko. Tedaj prvič osupnemo. Prastar simbol ima ob svojih krakih vrsto davno izginulih civilizacij. Spomni nas na Atlantido, Hiperborejo in Faeton. Nekateri znanstveniki zavzeto trdijo, da so tektiti steklasto zelene barve (moldavit), ostanki planeta Faetona, ki se je razpočil v neznanski kozmični kataklizmi. Pentagram je rdeča nit celotne knjige, ki vsa dogajanja povezuje. S plamenečo zvezdo smo že sredi posvečenih skrivnosti, s katerimi nam zapre usta in vpreže možgane. Vsi človeški organi delajo s polno zmogljivostjo, le možgani menda okrog dvajset odstotno. Pravijo, da je imel Kristus aktivnih kar 35% sivih možganskih celic. Jih morda nam kdo blokira? In ko nam avtor pove, da je število pet sveto, imamo pripravljenih vseh pet človeških čutov, saj nam v nadaljevanju secira in razgalja magijo Tarotov. Mohoričeva trditev, da so Taroti prava zakladnica informacij davnih časov, nam dvigne temperaturo. Mar so te karte »vodnik za štoparje v temi, ki vlada onkraj znane človeške zgodovine«?!

Zaprti smo na zemlji, naš čuvaj je super računalnik, ki je zmeden. Zato nas še dodatno bičajo vsi štirje jezdec apokalipse. Je res kaj na tem? Pisec nas zapusti tik pred razkritjem Morda namenoma ne pove vsega, kar ve. Za znanost sporna »smaragdna plošča« je bila slavnim alkimistom izbor znanja in navodil za

pripravo magisterija – vrhunskega dela. Nihče ni poznal vseh magičnih pravil, ki jih je vsebovala. Morda so posamezni mojstri kaj zase zadržali? Pripisovali so jo Hermesu Trismegistosu. Našli naj bi jo v veliki piramidi v Gizah. Drugi viri navajajo, da jo je našel Aleksander Veliki, ko je na vojnih pohodih odkril grob boga Hermesa. Tudi avtor naše knjige operira le z nekaterimi pravili te plošče. Menda pa jih vsebuje kar 13. Nasploh je bila v starih časih alkimija sveta veda. Da je priprava dragocenih kovin božje delo, so bili prepričani stari Egipčani. Skrivnost naj bi Izidi izdal nek angel v zameno za ljubezensko uslugo.

Vrhunec doseže, ko nam zgolj s prostozidarskimi risalnimi orodji upodobi načrt »človeškega« telesa. Izpeljanke iz tega načrta so dobesedno šokantne. Ni niti ene same prostoročne črte, s katero bi prikrojil in pripomogel k pomenljivosti tako nastale podobe »človeškega« telesa. Celo vsakdanji rek: riba smrdi pri glavi, dobi v tem narisu svoj nesporni smisel.

Od tu naprej nam nič več ne prizanaša. Še vrednost števila mu ni več sveta. Matematiki zatrjujejo, da je za znanstvene izračune za dvajsetimi decimalkami zadosten. Ali res? Kaj pa kvadratura kroga? Že v starodavnem papirusu Rhind, ki datira v leta 1700 – 1600 pred Kristusom, je zapisano, da meri stranica kvadrata, ki je površini enak krogu, 8/9 premera. Izračun iz tega da vrednost za 3,16. Avtor knjige, Ivan Mohorič, nam »pi« tako zabeli, da bo čudno, če se v kratkem ne bodo oglasili pravoverni matematiki.

Za intermezzo nam predstavi srhljivo zgodbo astronava E. Aldriņa, zraven pa še malo anagramira. Morda zgodba ni resnična. Če pa je? Teza o kristalih in siliciju pa odpira zadnja vrata skrivnosti nastanka življenja in stvarjenja človeka. O posameznih fizikalnih lastnostih kristalov ne gre dvomiti. Predvsem je zanimiva piezoelektričnost, kjer gre pri posebnih pogojih za spreminjanje električnega nihanja v mehanično ter obratno. Piezoelektrična kristala sta smaragd in kamena strela. Prav o teh dveh je v knjigi veliko govora. Kremen (SiO₂) oziroma silicij spada po teoriji ruskih znanstvenikov med možne kandidate za vlogo osnovnega elementa življenja. Silicij sestavlja gline in skoraj pri vseh verstvih sveta je bog ustvaril človeka iz gline. Pred evolucijo organizmov je bila kemijska revolucija in tam morda nastopa silicij v vlogi, ki mu jo je namenil avtor. Seveda, moderna znanost si na vse kriplje prizadeva dognati, kako je nastalo življenje. V sodobnih laboratorijih simulirajo pogoje, ki naj bi po različnih teorijah vladali ob nastanku življenja; od različnih »prajuh« do najbolj fantastičnih kozmičnih katastrof, ko so zemljo bombardirali kometi in na njej razsajali viharji. Verjetno je resnica še daleč. Znani in ugledni angleški znanstvenik Fred Hoyle je ob neki taki teoriji slikovito pripomnil, da je teorija toliko verjetna, kot je verjetno, da bo tornado, ki divja čez odpad starega železa, sestavil letalo!

Tempo napetosti vsebine pisec umiri, ko nas pripelje v francoske Pirineje. Toda le začasno. V kraju Rennes-le-Chateau nas

znova spravi pokonci, ko požiramo skrivnost o bogastvu in morebitni lokaciji enega od terminalov centralnega veleračunalnika. Avtor je bil pred kočljivo nalogo, kako reševati to oddaljeno zadevo. Ker pa je po njegovem mnenju ta lokacija ključna, se je opogumil in odločil, da prosi za pomoč znanstvenika, ki na področju svetovnih zagonetk velja za veliko avtoriteto. To je Arthur C. Clarke. Znanstvenik mu je v pismu sporočil, da ga stvar zelo zanima, vendar zaradi bolezni ne more več sodelovati pri takih raziskovanjih. Arthur C. Clarke, ki velja tudi za vodilnega pisca znanstvene fantastike, je obdelal vrsto »svetovnih zagonetk«, od kristalne honduraške človeške lobanje do prave električne baterije, ki ji sicer ničesar ne manjka, le nekaj tisoč let je stara!

Drugo tako lokacijo nam poda v opisu gradu Castel del Monte v južni Italiji, v pokrajini Apuglia. To je grad brez kleti. Avtor s pomočjo pentagrama in zlatega reza, ki sta mu, poleg prostozidarskih risalnih orodij, vedno pri roki, dokaže, da klet je, in celo pokaže kje! Tu bi bil lahko eden prvih preizkusov pravilnosti avtorjevih trditvev.

Ko beremo o najstarejših naselbinah na svetu, na Pamirju, ko nas vedno znova preseneča in navdušuje dežela Khem, stari Egipt z Ozirisom, Horusom in božansko Izido, le napol dojamemo, da so v Posydorfu v Spodnji Avstriji našli t.i. »posydorfsko venero«. Ko pa izvemo, da so na planoti, ki je sosedna Šebrelj, menda v prejšnjem stoletju našli kipec boginje Izis, nas prešine spoznanje, da so »stvari« vsenaokrog nas. Le spoznati jih je treba. Avtor nam z zadržanim navdušenjem predstavi inačico francoskega Rennes-le-Chateauja na domačih tleh. Pentagram in v peterokrako zvezdo povezani sakralni objekti so vsekakor vredni pozornosti ne samo bralcev, temveč tudi strokovnjakov. V Šebreljah, Policah, Jagrščah, Otaležu in na Reki so cerkve postavljene po pravilu, ki je izvedeno iz pentagrama. Kaj je pred davnimi stoletji narekovalo gradnjo v tem sistemu? Zanimivo je, da znamenj še ni konec, niti jih ni avtor še raziskal. Zagotovo pa vodijo tudi v Spodnjo Idrijo, kjer znajo imeti najdene stvari določen pomen.

Alkimisti so poznali tudi rdeči kamen modrih. To je bil cinober. Imenovali so ga merkurij modrijanov, Hermesov pič, zeleni lev, skrivna peč in tako naprej. Žveplo in živo srebro sta bila sonce in luna, brat in sestra ter Oziris in Izis. Torej božanska Izida za živo srebro, ki v knjigi in še neobjavljenem gradivu avtorja Ivana Mohoriča igra veliko vlogo. Naj si tu še sam privoščim drobno špekulacijo: naše najstarejše rudarsko mesto Idrija leži na živem srebru in v tem kraju živi ter raziskuje stare skrivnosti avtor knjige, v kateri se vedno vrača k Izidi.

Kot rečeno, veliko je že bilo napisanega o teh problemih. Pisali in razpravljali so znanstveniki in šarlatani, arheologi in teologi. Knjiga »V zvezdi piše vse« ni kompilacija posameznih odstavkov drugih knjig. Skupni imenovalec je podoben denikenovskemu. Pa le na videz. Saj povsem samostojno išče izvore in oblikuje razlage za svoje trditve. Misteriozno materijo obdeluje originalno,

malce porogljivo, včasih pa prav hodomušno. Avtor noče biti prerok. Želi in je pripravljen vsak trenutek postaviti svoje sklepe in trditve na preizkušnjo. Skupaj z avtorjem upam, da se vsaj z nekaterimi idejami te knjige ne bo zgodilo kot s kamnom modrosti: vsi slavni alkimisti so zatrjevali, da obstaja, da ga ima ta in ta, v resnici pa ga nihče nikoli ni videl, še manj pa preizkusil. Za preizkus torej gre!

Dr. Alojz Šercelj je v komentarju h knjigi Večni človek, ki jo je prevedel, zapisal: »Preveč je že znamenj, kaj so davni ljudje že vedeli in njihovi potomci tudi pozabili!«

Kot napotek za branje te knjige mi je kot nalašč prišla na misel prilika, ki jo je izrekel neznani modrec: Človeški duh je kot padalo, deluje samo, če je odprt.

Za pokušino pa tale odlomek iz knjige:

DOBRI PASTIR

Poskusimo napisati znanstvenofantastično zgodbo, ki ima svoje korenine tako v Stari zavezi kot tudi v drugih izročilih. Sveto pismo navaja, da je Bog človeka po storjenem izvirnem grehu izgnal iz raja in za čuvarja rajskih vrat postavil angele z ognjenimi meči. Na tej suhoparni izjavi je mogoče imenitno špekulirati in naslednja konstrukcija je samo ena od možnih, čeprav si upam samozadovoljno trditi, da je njen faktor verjetnosti kar precejšen, če upoštevamo današnjo raven znanja zemeljske civilizacije, z zelo majhnim poskusom pogleda v prihodnost. Nič novega ne bomo odkrili, če postavimo trditve, da je samo v naši galaksiji več tisoč naseljenih planetov, na katerih je razvito inteligentno življenje, in velika verjetnost je, da so mnogi med njimi na civilizacijsko precej višji stopnji, kot je naša. Domneva, da v vsaki družbi obstaja nekaj osebkov, ki so socialno neprilagodljivi in ne sprejemajo splošno veljavnih družbenih norm, pa je celo zelo realna. Take ljudi je seveda treba najprej izolirati od preostale populacije, da je ne »okužijo« s svojim načinom vedenja. In če smo kolikor toliko humani, jih ne bomo vseprek pobijali, temveč jih bomo skušali prevzgojiti in ko bodo spet sami spoznali, kaj je prav in kaj ne, jih lahko ponovno vključimo v občestvo. Ideja, ki so jo realizirali Angleži v bližnji preteklosti, ko so svoje kaznjence »izvažali« na tihomorske otoke in jih tam prepustili življenju v divjini, da bi v samoti in trdem boju za obstanek sprevideli, kaj so s svojim grehom izgubili in se tako poboljšali, je seveda izvedljiva tudi v galaksičnem merilu, če imamo na voljo dovolj dobro tehniko za medzvezdna potovanja. »V potu svojega obraza si boš služil svoj vsakdanji kruh!« Ta stavek iz Stare zaveze dovolj zgoščeno govori o zgoraj navedeni domnevi. Treba je torej neke v galaksiji poiskati planet, ki je še neobjavljen in ima vsaj kolikor toliko znosne pogoje za življenje, čeprav so zelo daleč od idealnih. Prav ta slednja okoliščina mu pravzaprav daje prednost, saj življenje v »poboljševalnici« nikakor ne sme biti preveč rožnato in samo vsakodnevno trdo delo, ki je potrebno za preživetje, lahko rojeva hrepenenje po »izgubljenem raj«. Ko torej najdemo tak planet, je zelo preprosto prepeljati naše obsojence nanj in jih prepustiti usodi. Ko se bo njihov rod kot celota poboljšal, pa bodo spet sprejeti v »nebeško kraljestvo«. Povsem brez nadzora pa jih le ne moremo pustiti, nekako moramo usmerjati njihov razvoj. Poskus s posadko paznikov se očitno v zgodovini ni obnesel, kajti v Svetem pismu piše, da »...so se zemeljske hčere zdele božjim poslancem lepe in so se pričele družiti z njimi...«. Tako navzkrižno parjenje pa lahko pripelje do splošne izprijenosti in prav zato so verjetno pazniki morali »oditi nazaj v nebo«. Preostane nam torej avtomatski nadzor. Ker sem že pri osnovnem raziskovanju planeta ugotovil, da njegova skorja vsebuje 96% silikatov, naši računalniki pa tudi delujejo na osnovi silicija, je samo manjši tehnični problem, kako stvar elegantno rešiti. Na skitem mestu postavimo osrednji računalnik in mu zagotovimo stalni vir energetskega napajanja. Morska bibavica bi bila mogoče kar zadosten vir energije. Kako povezati v nihajni krog vse kristale, ki

vsebujejo silicij, tudi ne bi smel biti velik problem, saj je dandanes to že izvedljivo. Tako dobi tudi »pravljica« o Pitonu pri Grkih, Leviatanu, stari, čvrsto zviti zemeljski kači v Svetem pismu, nebeški kači pri Indijancih, Kitajcih, Indijcih, Egipčanih in drugih ljudstvih svoj dobesedni tehnični pomen. Nihajni krog se namreč zelo lepo ponazarja s tuljavo, kačo, v kateri se vse inducira, in če hočemo, da namesto kaosa in zla prinaša dobro in red, jo je treba le »ukrotiti«, o čemer govorijo mnoge legende. In ta »ukrotitev« je mogoča tako, da v njeno »glavo«, naš osrednji računalnik, vstavimo ustrezen program, ki mora biti predvsem vzgojne narave, po drugi strani pa vsebuje vse obstoječe znanje. Ker pa mora biti »kača« posrednik med bogom in ljudmi, moramo naš nihajni krog uglasiti na frekvenco človeških možganov. Nedo dolgo tega so jo znanstveniki znova izmerili na 7,83Hz. Seveda lahko osrednjo enoto z radijsko postajo neposredno povežemo s »stražnico«, ki jo postavimo na Luni, krožeči v primerni oddaljenosti od naše poboljševalnice. Če tam stanujočim paznikom ne damo na razpolago operativnih plovil, tudi ni nevarnosti, da bi ti še nadalje ugrabljali zemeljske hčere in se z njimi ženili, saj so prevozna sredstva izključno v rokah višjih nadzornikov, »arhangelov«, ki občasno pripeljejo na Luno novo posadko in zaloge, spotoma pa si še malo pobiže ogledajo, kako se morali navaditi na zaporu. Bližnja srečanja tretje vrste, kot jim pravimo danes, so strogo dovoljena samo najeminentnejšim znanstvenikom z visokimi moralnimi odlikami, ki občasno »poberejo vzorce« in jih preučijo. Ker pa je planet razmeroma velik, povrhu vsega pa ima še to prednost, da so koprine med seboj ločene s precej velikimi vodnimi površinami in jih torej lahko jemljemo kot nekakšne »celice« v zaporu, saj so razdalje vsaj v prvi fazi nepremostljive, lahko na različne kontinente naselimo kaznjence z različnih svetov, saj jim je vsaj v začetku onemogočeno srečanje in možnost medsebojnega iztebljanja. Pozneje se bodo pa že morali navaditi na tovrno sožitje. In tako dobimo čisto preprosto razlago za navidezno nesmiselno dejstvo, da je na našem planetu toliko različnih vrst. Po Darwinovi teoriji evolucije bi se namreč moralo življenje v podobnih pogojih razvijati vsaj približno enako in bi torej morali vsaj na istih zemljepisnih širinah živeti ljudje ene rase, ne pa da najdemo na istem vzporedniku skoraj popolno mešanico, ločnica pa so poldnevnik. V tej luči postanejo smiselne tudi trditve posameznih ras o njihovem različnem izvoru. Eni pripoveduje, da so njihovi predniki prišli z Venere, drugi govorijo o Siriusu kot svojem prvotnem domu, tretji spet imajo svoj rajski otok daleč na severu v ozvezdju Velikega medveda in po trditvah starih Grkov bi oni prav lahko bili z Jupitra. Nikar mi takoj ne skočite v besedo, da so znanstveniki že dokazali, da je na Jupitru življenje nemogoče. Na planetu že morebiti, kaj pa v njegovi notranjosti? Nikar ne glejmo na vse skupaj z našega ozkega stališča »Kljukcev na strehi«, ki se veselo vozijo po vesolju na strehi svoje stanovanjske prikolicke v stalni nevarnosti pred »ognjem z neba« in strahu pred ozonskimi luknjami, medtem ko so pametna bitja lepo na tplem v svojih hišah v notranjosti planetov. Saj smo v zaporu na prostem, mar ne? Toda to je že druga zgodba, o kateri se bomo mogoče pogovarjali ob drugi priložnosti. Za zdaj pa ostanimo lepo doma.

Poglejmo, kje bi lahko našli še druge potrditve naše zgodbe, razen že do zdaj navedenih. Mogoče bo najbolje, če na tem mestu citiramo Chevalier–Gheerbrandtov Slovar simbolov, kjer na strani 436 pod geslom PASTIR piše:

»Pozni judaizem je razvil simboliko v treh smereh:

– Človeški poglavarji so samo še izvrševalci, ki jih v resnici vodijo resnični pastirji, ti pa so dobri ali slabi angeli ljudstev.

– Simbolika pastirja/črede ni več omejena na odnose med Izraelom in njegovim Bogom: Bog je pastir človeštva.

– Čakanje na novega pastirja po božjem srcu pripelje do misijonstva Salomonovih psalmov: Mesija pase Gospodovo čredo v veri in pravičnosti. Zadnji dve točki vodita naravnost v krščansko simboliko pastirja. »Jaz sem dobri pastir.« pravi Jezus, ne najemnik, temveč tisti, ki mu ovce pripadajo in je pripravljen umreti zanje. Doda še, da pojem črede zanj ni omejen na navidezno kategorijo (vero, raso...): »Imam še druge ovce, ki niso iz tega hleva. Tudi te moram pripeljati in poslušale bodo moj glas in bo ena čreda, en pastir.« Tudi Razodetje vztraja pri tej točki, vendar poudarja drug vidik simbola: »Kristus bo peljal na pašo vse narode sveta, vendar z žezlom. Torej bo pastir vodnik.«

Drugo potrditev brez dvoma lahko najdemo pri grškem Apolonu, bogu Besede, modrosti in zdravilstva, ki je večkrat v mitih predstavljen tudi kot pastir. Ko izvemo še to, da se po nekaterih virih njegovo ime izvaja iz peloponeške oblike Apelon, ki naj bi imela svoj koren v besedi apela, kar pomeni ograja za ovce, se nam prisopodoba s sodobnimi električnimi pastirji vsiljuje kar sama od sebe. Če se spomnimo še, da je njegov atribut tudi kača, je slika popolna, saj nas tudi to vodi k ideji nihajnega kroga.

Še enkrat se ustavimo pri že prej citiranem Slovarju simbolov, kjer na strani 35 pod geslom APOLON piše:

»Interpretacije nas silijo v razkosavanje božanske osebnosti na več keltskih bitij: Apolon kot zdravitelj je Dianceht (pomen irskega teonima je nejasen; mogoče gre za ujetnika bogov, po nekaterih tekstih bi to lahko pomenilo dolgotrajno ujetništvo).«

Če se z zadnjo trditvijo povsem strinjamo, poskusimo prvo samo obrniti, da se bo glasila »bog ujetnikov«, pa smo spet pri naši prvotni zamisli. Kdor bo mogoče pomislil, da ga začetni del imena spominja na Diano ali Luno, se morda niti ne moti preveč.

Naša teza o računalniškem sistemu kot vzgojitelju in pazniku ali pastirju je torej potrjena, hkrati pa je v obratni smeri dokazana svetopisemska trditev, da »smo pred Bogom vsi enaki«. V kaznilnici smo pač vsi samo številke s seznama in ker v programu ni predvideno razlikovanje po družbenem statusu in posvetnem bogastvu, temveč le po dejanjih, je objektivnost zagotovljena. Računalnik ne pozna čustev, Bog vse enako ljubi!

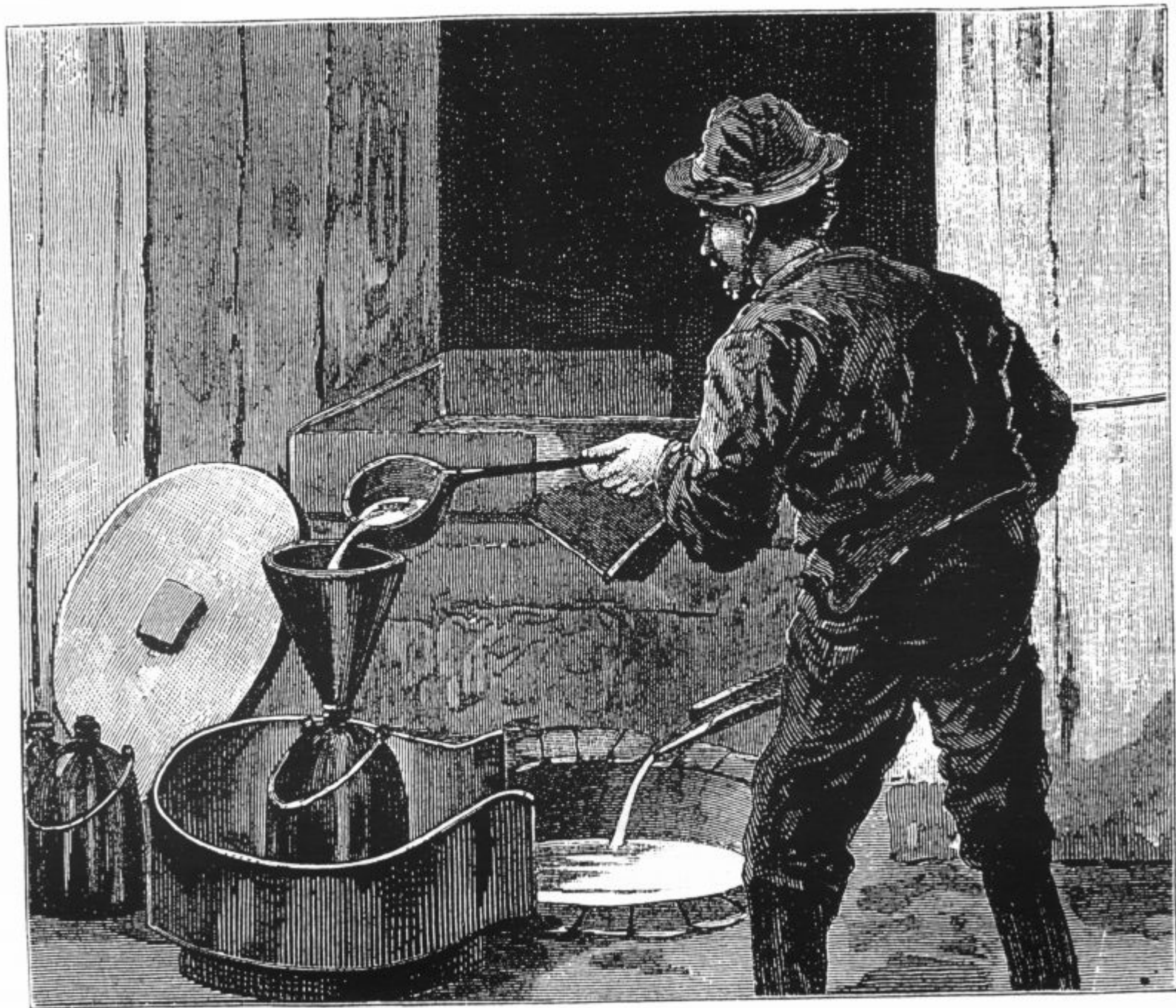
Še na eno stvar moramo opozoriti pri tej temi. Na prvi pogled prihajajo v popolno nasprotje trditve skoraj vseh mističnih šol, da je namreč človek bitje s svobodno voljo, ki sam odloča o svoji usodi, hkrati pa se govori o vnaprej določeni usodi, o predestinaciji vseh dejanj. Če stvar pogledamo v luči računalniške logike, ta navidezna nasprotja izginejo, kot bi mignil. Ob domnevi, da so za vsa dejanja že napisani programski moduli, po katerih teče vse dogajanje, ima človek še vedno povsem svobodno voljo, kateri modul bo izbral za svoj naslednji korak. Z malo osnovnega računalniškega leporečja bi lahko stvar formulirali takole: IF stavki programa so naši, DO stavki pa božji.

Ker smo to poglavje začeli s trditvami iz Stare zaveze, ga poskušajmo končati z uvodnimi stavki Nove zaveze:

»V začetku je bila Beseda in Beseda je bila pri Bogu in Bog je bil Beseda in Beseda je bila Bog.«

Mene ta formulacija močno spominja na trditev iz Uvoda v računalništvo: »Osnova vsakega računalniškega operacijskega sistema je računalniška beseda.«

Pa vas?

Živo srebro natakajo v jeklenke

F. Schlegel, Abschöpfen des flüssigen Quecksilbers und Einfüllen in »Legeln« (Eisenflajchen)
Illustrirte Zeitung, 10.3.1888

JOSIP OSTI

JOŽE FELC: RADOST POSLEDNJIH UR

Založba Bogataj, Idrija, 1994

O ratu u Bosni i Hercegovini i njegovim raznolikim, prevashodno tragičnim posljedicama, napisano je već podosta svjedočenja i žurnalističkih, pa i književnih djela. I, vremenom, biće ih sve više. Pogotovu literarnih, za koja je potrebna neobhodna stvaralačka distanca. Po prirodi stvari, dosad smo se uglavnom srećali sa djelima autora iz ratom ugroženih područja ili pisaca iz Bosne i Hercegovine koji se nalaze u egzilu. Novi roman psihijatra i književnika Jožeta Felca, *Radost poslednjih ur*, objavljen u založbi Bogataj iz Idrije, polovinom 1994. godine prvo je djelo slovenskog autora, i možda ne samo slovenskog, koje se, u cijelosti, bavi ratom u Bosni i Hercegovini, sudbinama razdvojenih obitelji i njihovih članova, izloženih podjednako surovom životu u ratu i izbjeglištvu.

Ne čudi što se Jože Felc, uz gradnju osnovne romaneskne priče, u kojoj su veze likova dviju sredina, Slovenija i Bosne i Hercegovine, postojale i prije rata, znatnim dijelom usredotočio na psihološka, pa i patološka stanja uzrokovana ratom i izbjeglištvom, jer je to u obzoru i njegove profesije. Kao što ne čudi da je za jednog od osnovnih likova svog romana izabrao liječnika, jer se u njegovom oslikavanju, bar dijelom, mogao koristiti sopstvenim iskustvima liječničkog poziva, te poznavanjem bolnice, u kojoj se sreću život i smrt i liječničkih međuodnosa. A upravo su međuljudski odnosi u centru njegove pažnje. Kao obiteljski, roditeljski, tako ljubavnički i profesionalni, nacionalni, ideološki i drugi.

Centralni lik romana je arhitektka Mirsada Abdić Halilović, rodnom iz Srebrenice, koja je, prije rata, studirala u Ljubljani, a potom se udala za sarajevskog hirurga Amira Halilovića i, u vrijeme rata, sa sinom Enesom, našla se u jednom slovenskom izb-

jegličkom centru. Spoljna struktura romana je kružna. Jer se Mirsada sreće sa nekadašnjim kolegom sa studija, Janezom Gogalom, s kojim uspostavlja, ranije prekinutu vezu. Ali to je krug koji se ne zatvara, bar ne u okviru romanesnog vremena i ne završava happy endom. Jer Janez, sin diplomate, u vrijeme studija, koji nije okončao, zbog načina života zvani *Veliki Gatsby*, ne dugo nakon toga umire od raka na plućima. Što se roman više bliži kraju, radosti poslednjih ur, Janez, taj »na smrt bolan čovek«, izrasta, uz Mirsadu, u najprofiliraniji lik, među brojnim likovima koje je autor uspješno oslikao i nijansirao. Posebno predčavajući njihove preobrazbe. Kako Mirsadinog muža Amira koji ostaje na sarajevskoj ortopedskoj klinici da pruža lječničku pomoć, a po dolasku u Sloveniju, nakon susreta sa ženom i sinom, odlučuje da se vrati na bojište, gdje, kod Mostara, i gine. Tako i Margitke, s kojom Janez Goala ima vanbračnu kćer Marjeticu. Kao i drugih, među kojima se izdvajaju Janezovi roditelji, majka, Mađarica Ilonka i otac Ferdinand, kojeg ona zove Nandi.

Unutrašnja struktura romana, pak, višekraka je zvijezda koju čine brojni trouglovi koji se ukrštaju i, čas manje, čas više, preklapaju. Od trougla koji čini Mirsada, njen muž i sin, kojeg joj na koncu, uzima muževljeva sestra. Preko trouglova koji čine Janez, njegova majka, za koju je on, za sve vrijeme, veoma vezan i njegov otac; Janez, Marjetka, koja od proste djevojke postaje znalac jezika i njihova kćerkica Marjetica, s kojom Marjetka odlazi da živi u Italiju, sa jednim imućnim Italijanom; Mirsadin muž Amir, njegov brat, lektor na Sorboni i sestra, pijanistica u Beču i drugih. Do trougla koji čine Mirsada, Janez i njegovi roditelji. Odnosno do crne rupe unutar te višekrake oštrobride strukture, proždrljive i tajanstvene poput Bermudskog trougla, u koju likovi ovog romana, kao što se to događa i u životu, nestaju, jedan po jedan, do posljednjeg. I to je ona dodatna dimenzija romana koja ukršta i fokusira obilje višeslojne i raznolike pripovjedačke građe. Koja drži na okupu galeriju likova koji su u neposrednoj ili posrednoj vezi, niz njihovih životnih, mirnodopskih, ratnih i izbjegličkih događajstina, sjećanja, osjećanja, vjerovanja i zabluda. U kojoj se sabiru i prelamaju svijetle i tamne zrake ljudskih sudbina. I koja, na koncu, impregnira arhitektoniku romaneskne

strukture. Čuva je od rasula pod teretom obilja sižeja i raznorodnih refleksija, među kojima se naročito ističu ironične, društvenokritičke i one koje otkrivaju svakojake ljudske slabosti. Ti, plići ili dublji, zarezi satiričkim skalpelom, koji ne štedi ni jugoslavensku, odnosno slovensku prošlost, kao ni politički farsičnu sadašnjost, pridaju dodatni ton romanu, ne dopuštajući zasebnim, uglavnom ljubavnim pričama, da zabrazde u melodramatičnost. Autor govori o negativnom odnosu ispoljavanom prema Slovincima i Sloveniji, ali i o istovjetnom odnosu Slovenaca prema ljudima s juga. Izvrgava ruglu volju do moći i ugleda, pohlepu i skorojevičevstvo, netrpeljivost prema drugome i drugačijem, lažno samarićanstvo i saosjećanje sa tragedijom žitelja Bosne i Hercegovine. Kao onih koji su izravno izloženi ratnom stradavanju, tako i onih koji su privremeni krov nad glavom našli u prostorima bivših kasarni, koje on naziva logorima.

Roman Jožeta Felca Radost poslednjih ur je, znatnim dijelom, roman o sudbinama zahvaćenih vrtlogom rata, ali i o sudbinama ljudi uopće u *čudnom svijetu*, u *vrijeme svakolikog užasa* i svekolike *mržnje*. O traženju doma, ali i o traženju samoga sebe i »drami srećanja sebe«. O *igri tijela in duše*. O bliskosti i stranosti. O ljubavi i mržnji. O sastancima i rastancima. O smrti kao konačnom razilasku. O *svakdanjosti kot utvari*. O preživljanju, životarenju i očajavanju. O suvišnosti i usamljenosti. Jer »človek, ki trpi in se zaveda smrti, zmeraj (je) sam«. Ali i o životu koji je »dar in možnost«. I, prije svega, o »eliksirju ljubezni« koja jedina istinski osmišljava život i, bar na kratko, odgoni tamnu i hladnu sjenku smrti.

* * *

O vojni v Bosni in Hercegovini in njenih različnih, predvsem tragičnih posledicah je bilo do sedaj že veliko napisanega, od pričevanj preko časnikarskih do literarnih stvaritev. Seveda jih bo še več. Zlasti literarnih, za katera je potrebna nujna ustvarjalna distanca. Razumljivo, do sedaj smo se v glavnem srečevali z deli avtorjev s področij, ogroženih z vojno, ali pisateljev iz Bosne in Hercegovine, ki so v eksilu. Novi roman psihiatra in književnika Jožeta Felca iz Idrije, Radost poslednjih ur, objavljen pri založbi Bogataj iz Idrije sredi leta 1994, je prva stvaritev slovenskega avtorja, morda pa ne le slovenskega, ki se v celoti ukvarja z vojno v Bosni in Hercegovini, z usodami razdvojenih družin in njihovih članov, enako izpostavljenih krutosti življenja med vojno in v pregnanstvu.

Ni presenetljivo, da se je Jože Felc ob razvijanju temeljne romaneskne pripovedi, v kateri obstajajo vezi oseb iz dveh okolij – iz Slovenije ter Bosne in Hercegovine – ki so obstajale tudi pred vojno, predvsem osredotočil na psihološka in patološka stanja, povzročena z vojno in pregnanstvom, saj je to tudi v domeni njegovega poklica. Ravno tako ne čudi, da je za eno temeljnih osebnosti svojega romana izbral zdravnika, ker je lahko pri opisu te

osebnosti vsaj delno uporabljal lastne izkušnje zdravniškega poklica, poznavanje bolnice, v kateri se soočata življenje in smrt, kot tudi odnosov med zdravniki. V centru njegove pozornosti so prav medčloveški odnosi, družinski in starševski, ljubezenska razmerja, poklicna, narodnostna, ideološka in druga.

Osrednja oseba romana je arhitektka Mirsada Abdić–Halilović, po rodu iz Srebrenice, ki je pred vojno študirala v Ljubljani, potem pa se je omožila s sarajevskim kirurgom Amirjem Halilovićem, vojno pa je skupaj s sinom Enesom preživljala v enem od slovenskih begunskih centrov. Zunanja struktura romana je krožna, saj Mirsada srečuje nekdanjega študijskega kolega Janeza Gogalo, s katerim obnavlja prej prekinjeno razmerje. Vendar se ta krog ne zaključuje, vsaj ne v okviru romanesknega časa, in se tudi ne konča s happy endom. Janez, sin diplomata, zaradi načina življenja med študijem (ki ga ni dokončal) imenovan Veliki Gatsby, namreč umira za pljučnim rakom. Bliže ko smo koncu romana, bolj pred nami ob Mirsadi raste Janez, ta na smrt bolan človek, ki med številnimi liki, katere je avtor uspešno naslikal, postaja najbolj izoblikovana in najbolj niansirana literarna oseba. Zlasti ob prikazu preobrazb drugih likov: npr. Mirsadinoga soproga Amira, ki ostane na sarajevski ortopedski kliniki, da bi lahko nudil zdravniško pomoč, po vrnitvi iz Slovenije oz. po srečanju z ženo in sinom pa sklene, da bo šel na bojišče, kjer tudi pade; ravno tako Margitke, s katero ima Gogala izvenzakonsko hčer Marjetico, ter mnogih drugih, med katerimi izstopata Janezova starša, mati Madžarka Ilonka in oče Ferdinand, ki ga ona kliče Nandi.

Notranja struktura romana je podobna zvezdi, katere številni trikotniki se med seboj križajo in enkrat bolj, drugič manj preklapljajo. Od trikotnika, ki ga sestavljajo Mirsada, njen mož in sin, katerega ji na koncu prevzame moževa sestra, preko trikotnikov: Janez, njegova mati, na katero je on ves čas zelo navezan, ter njegov oče; Janez, Marjetka, ki se iz preprostega dekleta razvije v poznavalko jezikov, ter njuna hčerka Marjetica, s katero Marjetka odide v Italijo, skupaj s premožnim Italijanom; Mirsadin mož Amir, njegov brat, lektor na Sorboni, in sestra, pianistka na Dunaju, ter mnogi drugi – do trikotnika, ki ga sestavljajo Mirsada, Janez in njegova starša. Do trikotnika oziroma do črne luknje znotraj te večstranske strukture z ostrimi robovi, požrešne in skrivnostne kot Bermudski trikotnik, v katero drug za drugim izginjajo liki tega romana – podobno kot se v življenju tudi sicer dogaja. To je tista dodatna dimenzija romana, ki križa in zbira obilo večplastne in različne pripovedne snovi. Ta združuje galerijo oseb, ki so v neposredni ali posredni zvezi, vrsto njihovih življenjskih, mirnodobnih, medvojnih in begunskih dogodivščin, spominov, čustev, verovanj in zablod. V tej črni luknji se zbirajo in prelamljajo svetli in temni žarki človeških usod; ona impregnira arhitektoniko romaneskne strukture, jo varuje pred razsulom pod obilico sižejev in različnih refleksov, med katerimi zlasti izstopajo ironične, družbenokritične ter tiste, ki razkrivajo

različne človeške slabosti. Te plitvejšee ali globlje zareze s satiričnim skalpelom, ki ne prizanaša ne jugoslovanski ne slovenski preteklosti kot tudi ne politični farsični sedanosti, dajejo dodatni ton romanu ter ne dovoljujejo zasebnim, v glavnem ljubezenskim zgodbam melodramatičnih obratov. Avtor govori o negativnem odnosu, izraženem do Slovencev in Slovenije, vendar pa tudi o enakem odnosu Slovencev do ljudi z juga. Norčuje se iz sle po moči in ugledu, iz pohlepa in povzpetništva, nestrpnosti do drugih in drugačnejših, iz lažnega samaritanstva, izraža pa sočutje s tragedijo prebivalcev Bosne in Hercegovine, tistih, ki so neposredno izpostavljeni medvojnemu trpljenju, in tistih, ki so začasno streho našli v prostorih nekdanjih kasarn.

Roman Jožeta Felca Radost poslednjih dni je v znatnem delu roman o usodah, zajetih v vrtincu vojne, vendar pa tudi o usodah ljudi nasploh v čudnem svetu, v času vsesplošne groze in sovraštva, roman o iskanju doma, pa tudi o iskanju samega sebe in o »drami soočenja s seboj«, o igri telesa in duše, o bližnjosti in tujosti, o ljubezni in sovraštvu, o srečanjih in ločitvah, o smrti kot dokončni ločitvi in razhajanju, o vsakdanjosti kot utvari, o preživljanju, životarjenju in obupu, o odvečnosti in osamljenosti, ker »je človek, ki trpi in se zaveda smrti, zmeraj sam«; vendar pa tudi o življenju, ki je »darilo in možnost«, ter predvsem o »eliksirju ljubezni«, ki edina daje smisel življenju ter, vsaj za trenutek, odganja temno in hladno senco smrti.

(prevod: Zlatica Marok)

JOSIP OSTI – NAGRAJENEC VILENICE 1994

Josip Osti, pesnik, esejist, kritik, prevajalec in sestavljalec antologij, se je rodil 1945 v Sarajevu. Študiral je zgodovino jugoslovanskih književnosti ter srbohrvaškega jezika, kasneje tudi filozofijo in sociologijo v Sarajevu.

Kot študent je bil urednik lista »Naši dani«, ki je bil zaradi dveh Ostijevih pesmi v letu študentovskih nemirov ukinjen. Od 1973 je bil Josip Osti urednik v sarajevski založbi Veselin Masleša. Tudi s tega delovnega mesta je bil zaradi nestrinjanja s politično cenzuro odstranjen. Kasneje je bil sekretar Združenja književnikov Bosne in Hercegovine, direktor Mednarodne književne manifestacije »Sarajevski dani poezije«, ki jo je Osti kljub vojni, da bi ohranil njeno kontinuiteto, tri leta organiziral v Ljubljani. Osti je urejal časopis Books in Bosnia and Herzegovina in bil lektor ter korektor v sarajevski založniški hiši »Svetlost«. Bil je tudi predsednik društva prevajalcev Bosne in Hercegovine. Doslej je objavil več pesniških zbirk: Snokradica (1971), Salto mortale (1974), Tetovirani violinista (1976), Grom iz vedra neba (1978), Umiru i zmiye koje su nas ujedale (izbor in nove pesmi, 1984/5), Zmijski pastir (1989), Barbara i barbar (1990), Ljubavno dvorište (pesmi za otroke, 1993), Sarajevska knjiga mrtvih (1993) in Mašta na trapezu (pesmi za otroke, 1994); knjigo esejev in

književno kritičnih tekstov: Let oko svjetilke (1986); knjigo: Razgovori sa Izetom Sarajličem (1991); feljtonistične knjige Jevreji u Sarajevu i Bosni (1993) in Sarajevo – nekada i sada (1993). 1988 je sestavil antologijo sodobne slovenske poezije, 1989 pa Vrt divljih ruža (sodobno bosanskohercegovsko pesništvo). Josip Osti je doslej izdal okoli štirideset knjig prevodov iz slovenskega jezika. Je častni član Društva slovenskih pisateljev. Njegova poezija je bila prevajana v več jezikov in uvrščena v številne antologije. Knjiga pesmi Barbara i barbar je izšla v slovenščini 1990, kasneje tudi v angleščini. V Sloveniji je 1994 izšla kot dnevna dvojezična knjiga Sarajevska knjiga mrtvih, ki je prevedena tudi v grščino. Doslej je Josip Osti prejel več nagrad: na Trebinjskih večernih poezije za najboljšo prvo knjigo pesmi, dvakrat ga je nagradilo Združenje književnih prevajalcev Bosne in Hercegovine. Prejel je Župančičevo plaketo (1985), ki jo podeljuje Društvo slovenskih pisateljev, je prvi dobitnik Potokarjeve plakete, ki jo je podeljevala Zveza književnih prevajalcev Jugoslavije. 1993 je prejel slovensko nagrado Zlata ptica. 1994 pa je dobil nagrado Vilenice, ki jo podeljuje Društvo slovenskih pisateljev in so jo doslej prejeli največji evropski pisatelji: Tomizza, Handke, Esterhazy, Skacl, Kundera, Herbert in Monikova. Koncem 80. in v začetku 90. let je bilo zapisano, da živi v Sarajevu in Ljubljani od ljubezni in od tistega, kar prevede in napiše. Od začetka vojne v Bosni in Hercegovini (takrat je bil v Ljubljani, njegova mati in ostali člani njegove družine pa v Sarajevu) živi v Sloveniji kot svobodni umetnik in stalni književni kritik Radia Slovenije. Soorganiziral je Kulturni vikend otrok iz BiH v Vodnikovi domačiji v Ljubljani, kjer tudi vodi književno delavnico za mlade in kulturni program Kluba, v katerem se zbirajo begunci iz njegove domovine. Organiziral je in urejuje biblioteko »Egzil-abc«. V njej je v manj kot letu dni objavil trideset knjig pisateljev iz Sarajeva, ki žive v Sloveniji, in več prevodov iz slovenske književnosti.

Manj znano je, da se je znameniti pisatelj, nagrajenec Vilenice 1994, ki kot begunec živi med nami, v mladih letih intenzivno ukvarjal s športom. Bil je večkratni rekorder BiH v tekaških disciplinah, večletni član jugoslovanske reprezentance in mladinski prvak Jugoslavije v teku na 400 m.

Uredništvo

KATJA LIPOVEC

RAZMIŠLJANJA

Sobota, 29.1.1994. Lep sončen dan, čeprav zunaj brije močan veter ter nosi po zraku suho, rjavo listje. K pisanju me sili večerajšnji večer, ko sem čisto slučajno prisostvovala razgovoru z gospodom Drobničem, državnim javnim tožilcem, na temo »Ali

ima pravo vedno prav?« v sklopu srečanj krščanskih izobražencev. Če bi vedela, da bo pod tem naslovom obravnavana zgodba o vojni, politiki, belih, rdečih, verjetno ali pa prav zagotovo na srečanje ne bi prišla, saj se čutim kot človek neopredeljena, apolitična, nadstrankarska, nadideološka... Vendar, bila sem tam.

In po svoje tudi ni nič narobe, če sem to zgodbo enkrat slišala še z druge strani, saj so me v šoli vedno učili malikovati partizane, Tita, partijo in vse njihove pridobitve. G. javni tožilec nam je predstavil vojno obdobje, kako je poleg narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji divjala istočasno tudi socialistična revolucija, kar je bil menda edinstven primer v Evropi. In seveda reakcija na komunistično revolucijo – protirevolucija, katere nosilec je bila bela garda. Potem se je razgovoril še o povojnem obdobju, ki je bilo rdeče obarvano, monistično, izključevalno, vse do svojega konca – z osamosvojitvijo Slovenije. Srčika tega pogovora pa so vendarle bile čistke, ki so se vršile že med vojno, v letih 1942, 1943 in seveda po vojni leta 1945 – pač brezna. Vse lepo in prav. Recimo, da je bilo tako. Verjamem. Vendar pa je bilo na tem večeru nekaj, kar je vznemirilo mojo preobčutljivost. Začutila sem rahlo, res rahlo, pa vendarle obstoječo nerazpoloženje, nestrpnost zoper komuniste, ki so morili in drugače onemogočali bele in njihove svojce.

Vprašala sem se, kam to vodi? Izpostavljen je bil namreč primer v Novem mestu, kjer so rdeči tik pred vdorom Nemcev v Novo mesto likvidirali novomeške intelektualce, verjetno so bili bele barve. Trije rdeči likvidatorji v tem mestu še danes živijo, nemoteno. In moji včerajšnji sogovorniki so se strinjali, da bi proti takim ljudem morali sprožiti sodni pregon.

Vprašujem se, ali niso potem ti ljudje – moji sopolisanci podobni ali enaki rdečim likvidatorjem? Ali krščanska vera ne uči odpuščanja in ljubiti svojega bližnjega, prav vsakega svojega bližnjega, tudi sovražnika? Ali se je Jezus Kristus, ko so ga pribili na križ, maščeval? Ali ni odpustil in celo odrešil? Takšna vprašanja se mi porajajo ob tem. Z novim nasiljem bi po mojem mnenju in izkušnjah stvari samo še poslabšali. Še naprej rušili mostove med ljudmi in s tem prizadeli tako sebe kot drugo stran. Ta zadeva se mi vidi destruktivna, rušilne narave, spet bodo padale žrtve... Ali jih ni bilo že dovolj?

Ker je vojna umazana zadeva, sta seveda umazani tudi rdeča in bela garda, ki sta v njej sodelovali. V tem trenutku vidim rešitev tega problema v tem, da zgodovina postavi stvari na pravo mesto. Za grobove je poskrbela narava, ki je bolj čista od človeka, saj je žrtve čisto pokrila z zemljo. Energija in napor, ki bi jih nekateri najraje usmerili v lov na čarovnice, pa bi se dali bolj pametno in konstruktivno izživeti za humane cilje – karitas... Ne vern...

PATRICIJA BRATINA

JELENŠEK NAD GODOVIČEM – PRAZGODOVINSKA NASELBINA Z NEKROPOLO

Kotlino Godoviča na severu zapira slemenska veriga nizkega hribovja, katerega najvišji vrh predstavlja Jelenšek. Vrh Jelenška je bil poseljen že v prazgodovini in verjetno še v pozni antiki zaradi svoje strateške lege, ki mu je omogočala kontrolo nad prehodi v dolino. Še danes oko poznavalca lahko zazna obrambni sistem naselbine na vseh treh straneh pod vrhom Jelenška, razen na južni, kjer zaradi strmega dostopa ta ni bil potreben. Prve omembe Jelenška so znane iz župnijske knjige (shranjene v godoviški cerkvi), v kateri so dokumentirani tudi prvi poizkusi kopanja na vrhu Jelenška. Med domačini je še vedno močno zakoreninjeno izročilo, da je na vrhu hriba nekoč stal grad. Območje Jelenška (prazgodovinsko gradišče in ožja okolica) je na osnovi arheološke topografije in omembe najdb, ki naj bi bile tu odkrite že v prejšnjem stoletju pri kopanju ceste, že od l. 1986 razglašeno za kulturni spomenik z Odlokom Skupščine občine Idrija.

Kot že nekatere je tudi ljubitelja starin F. Pečarja in V. Žgavca premamila misel o pravljicnem gradu. Pri pregledovanju področja Jelenška z detektorjem kovin sta odkrila v sedlu pod Jelenškom prazgodovinsko nekropolo, katere točna lokacija nam do takrat ni bila znana. Najditelja sta ves material brez odškodninskih zahtevkov izročila Narodnemu muzeju. Zaradi nadaljnje ogroženosti najdišča je bila nujna zaščitna akcija v sodelovanju NM Ljubljana, ZVNKD Nova Gorica in občasna pomoč Goriškega muzeja. Arheološka izkopavanja je vodil D. Svoljšek, sicer velik poznavalec prazgodovinskega obdobja v tem delu Slovenije. Odkritih je bilo 37 železnodobnih grobov.

Železno dobo v Posočju in na področju pritokov reke Soče zastopa starejša Svetolucijska skupina in mlajša Idrijska skupina. Prva je poimenovana po najdišču Most na Soči (St. Lucia), kjer je

Pogled na hrib Jelenšek iz vasi Godovič (foto: PBratina)

bila odkrita naselbina in nekropola z okrog 7000 grobovi. Zastopana je še z grobovi v Tolminu, Kobaridu in je trajala od 10. st. pred Kristusom pa vse do obdobja, ko iz srednje Evrope začno proti jugu prodirati Kelti in ko se pod temi vplivi oblikuje nova, mlajša železnodobna kulturna skupina – Idrijska skupina. V to skupino sodijo najdbe iz grobov, odkritih na Reki pri Cerknem, Idriji pri Bači, Koritnici ob Bači, Mostu na Soči, Volarjih.... Žal je večina zgoraj omenjenih grobišč izkopanih že v prejšnjem ali v začetku tega stoletja in je material zaradi takratne politične situacije romal v muzej na Dunaj ali pa v Trst. Za razliko od najdb na Dunaju, ki so skoraj že vse objavljene¹, pa ostajajo predmeti v tržaškem muzeju skoraj nedostopni.

Velik pomen odkritij na Jelenšku je poleg pridobitve za znanost pomembnih spoznanj tudi v obogatitvi naših muzejev z najdbami, ki pričajo o poselitvi Godoviča že v prazgodovini. Ljudje, ki so v železni dobi živeli znotraj utrjenega gradbišča na vrhu Jelenška, so svoje mrtve pokopavali v sedlu ob poti v naselbino.

Mrtve so sežigali na grmadi, njihove ostanke ter žganino pa so pazljivo zbrali ter položili v grobno jamo. Verjetno so bili v času uporabe grobišča grobovi na površini označeni s ploščami iz apnenca, a se te zaradi plitkosti grobnih jam in ker so še pred kratkim vlekli z vrha Jelenška prek sedla drva, niso povsod ohranile. V grobove je pridan nakit (bronaste zapestnice, fibule, uhani, steklene jagode...), ki ga je pokojnik nosil za časa življenja in, po poškodbah sodeč, navadno tudi ob sežigu. Pogosto je pridane tudi orožje ter orodje (železne sekire, sulične osti, noži, kopače, šila, kamniti brusi...). Odkrito gradivo opredeljuje grobišče v čas 4.st. pred Kristusom (najstarejši predmeti sodijo še

Pomen zaščitnih izkopavanj na Jelenšku je izjemen, saj je to prva sistematično izkopana nekropola svetolucijske IIb–c. Istočasno pa kažejo tu odkriti grobovi tako v grobni strukturi kot v pridatkih specifične v okviru Svetolucijske skupine in so kot taki pomemben člen pri proučevanju kontinuitete med Svetolucijsko in Idrijsko kulturno skupino.

OPOMBE:

1 S.Gabrovec, D.Svoljšak: Most na Soči (S Lucia) I, KIM 22 (1983).

B.Teržan, F.Lo Schiavo, N.Trampuž Orel: Most na Soči (S Lucia) II, KIM 23 (1984). M.Guštin: Posočje v mlajši železni dobi, KIM 27 (1991).

2 Fibula je poimenovana po pomembnem najdišču Certosa pri Bologni, ki prav v tem obdobju postane etruščanska.

Certoška fibula ali sponka (foto: M.Prešeren)

pred 1.500, najmlajši pa v sredino 4.st.). Gre za obdobje velikih sprememb na prostoru celotne Caput Adriae (od severne Italije do zahodne Panonske nižine), ko se pojavijo t.i. bojevniki grobovi, s popolno vojaško opremo. Ta pojav lahko razlagamo kot možno reakcijo na obstoj keltske nevarnosti, zaradi katere se je avtohtono prebivalstvo oborožilo. Isti prostor pa povezuje v celoto še certoška sponka ali fibula za spenjanje obleke, ki je tudi značilnost tega širšega prostora in kronološkega horizonta². Glede na pridatke ločujemo grobove po spolu. Zlasti moški grobovi so po strukturi grobovnih celot (ena ali dve sulici, fibuli, sekira, nož, šilo...) sorodni grobovom mlajše Idrijske skupine. Nasprotno pa je v pridatkih, odkritih v ženskih grobovih, očitna tradicija Svetolucijske skupine (zapestnice, prstani, fibule, ogrlice iz steklenih jagod, uhani). Le poljedelsko orodje, ki je navadno v ženskih grobovih, je tipično za Idrijsko skupino. Po simboličnih predmetih in bogastvu izstopajo posamezni grobovi (grob s kamnitimi kalupi za litje bronastih obeskov, grob z zoomorfno miniaturno posodico...).

MARJAN BERIČIČ

OB 50-LETNICI PRENOSA RANJENCEV IZ PRIMORSKE IN GORENJSKE NA NOTRANJSKO TER 11-LETNICI POHODA PO POTEH RANJENCEV AVGUSTA 1944. LETA

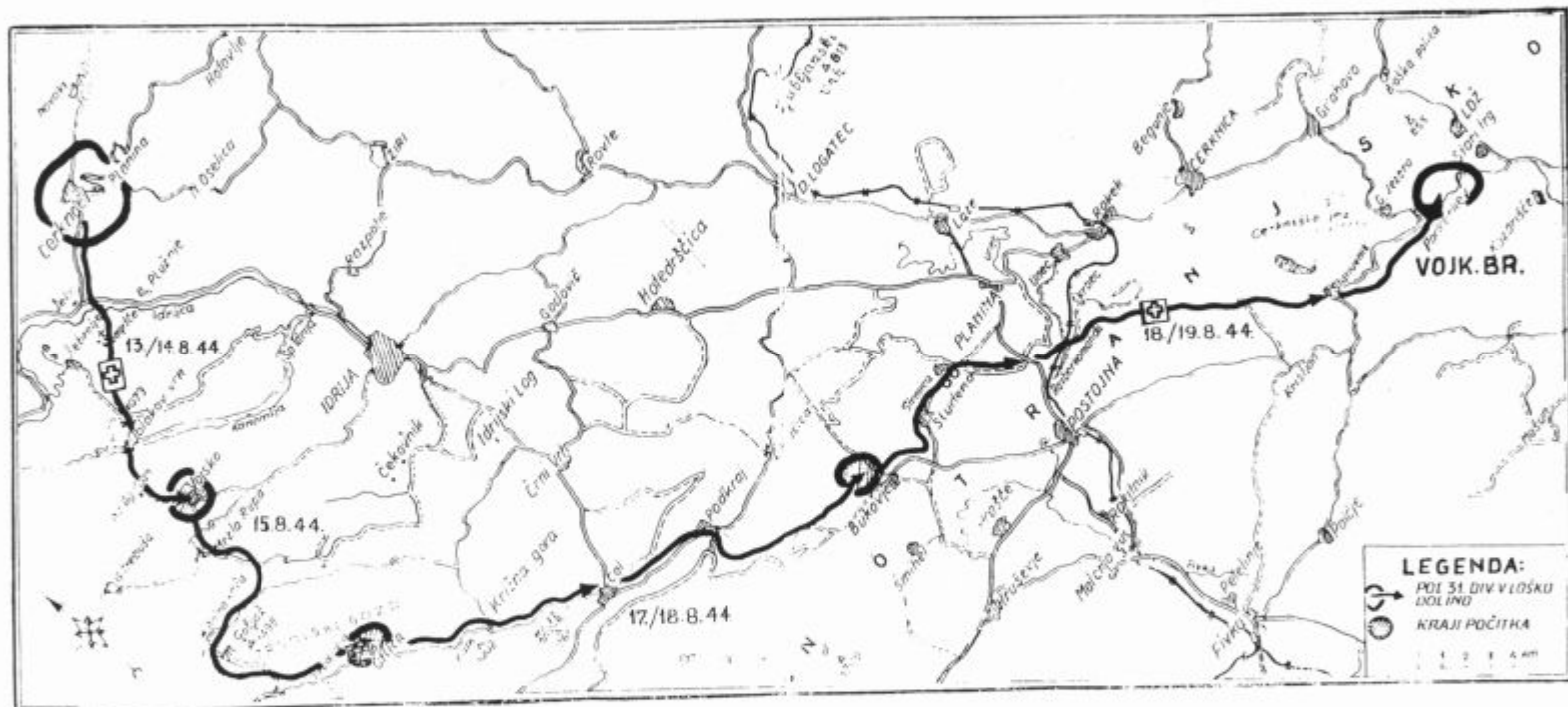
V omenjenem prispevku želim v strnjeni obliki povzeti dogodke, vezane na prenos ranjencev pred 50 leti in današnje spominske pohode od Želina do Vojskega.

Skozi vse leto 1944 so se vrstili hudi pritiski sovražnikov na osvobojeno ozemlje Primorske in zlasti IX. korpusa. Neprestani boji so povzročali problem ranjencev, saj so bile bolnice dobesedno natrpane. Štab IX. korpusa je proučil položaj in sprejel odločitev, da morajo vztrajati na tem terenu, da pa je potrebno razbremeniti bolnice in del ranjencev poslati preko Notranjske v južno Italijo. Za neposredni prenos je bila zadolžena 31. divizija, medtem, ko naj bi 30. divizija ščitila prenos vse do prehoda železniške proge. Prvotni namen, da pošljejo kar 300 ranjencev, so opustili, saj so se na letališče v Loški dolini stekali tudi ranjenci iz drugih predelov Slovenije. Izbrali so predvsem take, ki so zmogli prenos in ki jih dokončno niso mogli več pozdraviti v partizanskih bolnišnicah, saj so potrebovali drugačno nego in pomoč.

Končno se je pričel prenos tridesetih ranjencev iz bolnice »Franja«. Potekal je na vozovih skozi Cerčno do Želina, kjer so prečkali Idrijco in se s težavo povzpeli do Jagršč. Od tu je vodila pot proti Krnicam, čez Šebreljski Vrh in Oblakov Vrh na Vojsko, kjer so prenočili. Naslednji dan so krenili proti Mrzli Rupi in na Hudem polju prevzeli še 50 ranjencev iz bolnice »Pavla«. Od tu se je kolona usmerila čez Trnovski gozd in pozno ponoči

prispela na Otlico. S tem je bila končana prva etapa prenosa. Po dveh dneh se je pričela druga. Še pred tem pa so se enote spopadle na Predmeji z manjšo nemško kolono, ki je prihajala iz Ajdovščine, in jo razbile. Kolona z ranjenci je na avtomobilnih nadaljevala pot čez Col in Podkraj do Bukovja, kjer so se pripravili na prehod čez železniško progo. Omeniti je treba, da so bile toč močne sovražne postojanke, ki so ščitile komunikacije (zlasti železnico), in sicer v Postojni in Rakeku. Pri vasi Strmec so ranjence položili na nosila, konjem in mulam pa ovili kopita. Kljub temeljitim pripravam pa je sovražnik le začutil, da se ob progi nekaj dogaja. Prišlo je do spopada, ki pa ni vplival na prehod ranjencev, saj so srečno prešli tudi to oviro. Po prehodu pa je

Celoten pohod prenosa ranjencev je bil temeljito pripravljen. Nadziral ga je sam komandant IX.korpusa tov. Lado Ambrožič – Novljan, ki je del poti prenos tudi osebno spremljal. Za prenos enega ranjenca je bilo potrebnih 8 – 10 spremljevalcev; torej že hiter izračun pokaže, koliko borcev je bilo potrebnih samo za prenos, da ne govorimo o zaščiti in drugih nalogah. Glede na to, da sta bili bolnici »Pavla« in »Franja« ustanovljeni šele konec leta 1943 in se je do konca vojne zadrževalo v bolnici Pavla z vsemi oddelki 1690 ranjencev in bolnikov, v bolnici Franja z oddelki pa okrog 900 ranjencev in bolnikov, lahko ugotovimo vso veličino organizacije, ki je zagotavljala oskrbo in zaščito le-teh v pogojih, ki so bili vse prej kot normalni.

Pot prenosa ranjencev

čakala kolono še dolga in utrudljiva pot po pobočjih in skozi gozdove do Loške doline.

Ne samo da so iz Loške doline z zamudo poslali vozove na pomoč, le-teh je bilo tudi premalo, tako da se je del ranjencev še zmeraj nosil na nosilih, kar je predstavljalo hud napor za borce – spremljevalce. Posebno doživetje za borce je bilo vzdušje na letališču, ogled pravih filmskih predstav in srečanje s komandantom glavnega štaba NOV in PO Slovenije tov. Francem Rozmanom – Stanetom. Po štirih dnevih počitka so se enote 31. divizije 24. avgusta napotile nazaj. Vsi ranjenci so bili transportirani v zavezniške bolnišnice v južno Italijo. Od 80 ranjenih borcev je med prenosom umrl le eden.

Ta zapis je le okvirni prikaz poteka prenosa ranjencev, ki je zajel IX. korpus in aktiviste s celotnega območja pohoda. Koliko je bilo tu osebnih doživetij in pretresljivih dogodkov, si lahko samo mislimo. Podobna akcija prenosa ranjencev je bila opravljena tudi po hudi sovražnikovi ofenzivi v aprilu 1945. leta, vendar v manjšem obsegu.

Upam si trditi, da je prav odnos do ranjencev in občutek, da te soborci ne bodo zapustili v nesreči, dal gibanju takšne razsežnosti, ki jih v svetu ne zasledimo mnogo. Ni čudno torej dejstvo, da so se sovražniki tako kruto spozabljali prav nad ranjenci, če so jih zasledili ob trdovratnem iskanju bolnic.

Na te čase so ostali zapisi, osebni spomini in doživetja, ohranili so se nekateri objekti kot priče nekdanjih dogodkov, ostala so srečanja ranjencev in osebja bolnic, ostal pa je med drugim tudi spominski pohod po poteh ranjencev, ki je bil v jubilejnem letu že 11. po vrsti.

Tako kot veličastni maraton »Franja« si je tudi ta, po obsegu dosti bolj skromen pohod, pridobil stalne pohodnike, ki se vsako leto v začetku meseca septembra podamo na del poti od Želina do Vojskega. Samo nekaj nad 6 ur traja in ob mnogih postankih niti ni tako naporen, ampak prijeten in poln notranje spokojnosti. Prvi pohodi so bili celostni in so trajali kar tri dni. Odločitev organizatorja, da se ohrani le del poti, je bil vsekakor pisan na kožo današnjemu času, ki je bolj hiter in ne dopušča posamezniku preveč prostega časa. Vzdušje na pohodu je tako sproščeno in tovariško, da ga ne zmotita niti dež in megla, ki se včasih poigrata s pohodniki. Ne glede na to, da je pohod pretežno namenjen uživanju lepot, ki jih nudi pogled na grape, strmine, gozdove, zaselke in čudovit venec Alp in planin, je vendarle prežet z mislijo in spominom na tiste težke čase, ki smo jih še ne tako dolgo tega preživljali Slovenci tako intenzivno.

Po dolini Idrijce do Želina, kjer je zbirno mesto, se pripeljemo iz vseh koncev Slovenije. Ob snidenju prijateljev se razvije živahno pozdravljanje in obujanje spominov.

Počasi se oblikuje kolona in že se zagrizemo v strmino. Glasovi se počasi umirijo in le-tu pa tam se slišijo dovtipi na račun zasoplih obrazov in preobilnih trebuščkov. Vse do Jagršč nas ovija jutranja megla, ki se noče in noče dvigniti na obzorje. V Jagrščah si oddahnemo in prav radi sprejmemo gostoljubje lepega zaselka, ki kraljuje nad dolino. V gostilni si opomoremo s pripravljanim čajem. Ogledamo si bližnje in daljne hribe, vse tja do Italije in Matajurja, in že gremo mimo spomenika padlim proti Krnicam. Pot je prečudovita, posebno ko se sonce prebije skozi oblake in prepodi jutranjo meglo. Narava je kljub zgodnji jeseni polna prekrasnih barv, ki jih lahko doživiš le v neposrednem stiku z njo. Gozd, košenice in grape se zlivajo v čudovit svet pravljič. Vedno znova ugotavljamo, da se je treba vsega tega naučiti do onemoglosti in izkoristiti lepote, ki ti jih ponuja ta ljubi svet. Ob poti naletimo na domačije, ki danes preurejene nudijo zgolj počitek bivšim lastnikom, ki so se raztepli po svetu za boljšim koščkom kruha. Kljub idiličnosti je treba priznati, da je bil tu kruh naših prednikov grenak in prepojen s potom in trdimi žulji.

Po krajšem postanku na Stržnici, od koder je čudovit pogled na Krnsko pogorje, Črno prst. Porezen, Bevkov vrh, Jazne, Lazec pa vasi pod Kojco in vse tja do Šentviške planote in naprej, se odpravimo naprej po košenicah in gmajnah proti Krnicam. Od časa do časa nas povsem zakrije gozd. Kmalu se odpre pogled na Krnice. Ob poti pred domačijo na Rupi so med vojno Nemci postrelili ujete ranjence. V »Rajdah« pa je obeležje, posvečeno padlim domačinom in sanitetni postaji 2, ki so jo Nemci odkrili s

pomočjo izdajalca. Likvidirani domačini so zgoreli skupaj s poslopjem. Še malo in že smo na cesti ob spomeniku padlim, kjer nas pričakajo borci, predstavniki domačinov in 31. divizije. Razvije se živahen razgovor, ki mu daje svojevrsten pečat dobrodošlica domačinov in predstavnikov 31. divizije. Skupaj se spustimo do trgovine in kulturne dvorane, kjer nas domačini postrežejo s tradicionalno ocvirkovko.

Sproščeni in dobre volje se odpravimo naprej proti Šebreljskemu Vrhu. Med nami je veliko pohodnikov, ki radi zahajajo v hribe, in prav prijetno jih je poslušati, ko pripovedujejo o svojih zgodah in nezgodah na teh poteh. Čudovit je pogled na urejene kmetije, ki jih vidimo ob poti. Obnovljene, z urejenimi gospodarskimi poslopi in dobro opremljene, se ponašajo s lepimi pašniki, kjer

Nadleško polje – ranjenci na koncu poti

hrzajo tudi posamezni konji in s svojo igrivostjo vzbujajo našo radovednost. Ceste so urejene in večinoma asfaltirane.

Marsikdo si je v tem idiličnem okolju zgradil in uredil prijeten vikend. Razgled se odpre vse do Alp in Julijcev. Ob kmetiji na hribu, ki se imenuje »Štirn«, stoji lep spomenik, posvečen svetemu Jožefu, ki so ga baje domačini kupili od Otaležcev.

Prepoteni in malce utrujeni se počasi približujemo Šebreljskemu Vrhu, kjer se pred domačijo na Stanu ponovno snidemo z borci in domačini. Tu nas pozdravi razposajena harmonika, ki izvablja iz svojega meha tiste prelestne partizanske melodije, ki smo se jih že skoraj odvadili. Malo nad hišo je postavljen spomenik padlim, ki je delo Nandeta Rupnika in se lepo vključuje v okolje. Odpočijemo si, pomalicamo enolončnico, ki jo že leta pripravlja Micka na Stanu s svojimi sodelavci. Razposajeni se slikamo in zapojemo ob spremljavi harmonike. Kratek nagovor, zahvala gostiteljem in že se napotimo proti Kanomlji in Oblakovemu

Vrhu. Najbolj spočiti jo mimogrede mahnejo še na Lokvarski vrh, saj je od tu eden najlepših razgledov po naših vršacih.

Nekaj časa hodimo skoraj po ravnem vse do roba, ko se nam odpre razgled na Hudournik in Vojskarsko planoto. Spodaj bolj slutimo kot vidimo dolino Kanomlje. Spuščamo se kar po bregu, tako da moramo kar dobro zavirati. Končno smo spet na cesti in v predelu, kjer nas zagrnejo častitljive bukve in smreke.

Še streljaj in že se nam odpre razgled na Oblakov Vrh. Od tu se lepo viči po dolini Kanomlje in proti Trebuši. Hiše so urejene in kažejo, da so tod doma dobri gospodarji. Vse je pokošeno, videti je polno ograjenih pašnikov. Tu se nam priključi še kak zapozneli pohodnik iz Kanomlje. Skupaj počakamo na zamudnike in se predamo prijetnemu počitku. Vmes padajo dovtipi, dobra volja je na višku, kot da bi si hoteli dali duška pred zadnjim, najzahtevnejšim vzponom.

Dobesedno zagrizemo se v kolena, ko rinemo proti Vojskemu. Spet se srečamo z gozdno cesto, ki je včasih služila za prevoz lesa in drv iz gozda. Ciril Kumer in Mirko Petrič pripovedujeta, kako težak je bil tu prevoz ranjencev iz bitke za Sp.Idrijo, ko so borci naleteli na mine okoli pokopališča. Vprege so le mukoma zmogle pot in le zamišljamo si lahko, kako so šele trpeli ranjenci ob vsem tem stresanju in premetavanju na vozovih. Podobno je bilo tudi ob prenosu ranjencev avgusta 1944. Cesta, ki je le še slabši kolovoz, je večkrat prekinjena zaradi pogostih hudournikov. Vse bolj nas daje utrujenost, saj nam je vzpon pobral še zadnje moči. Končno se le znajdemo na odprtem tik nad Vogalcami. Desno pelje pot na Vojščico, kjer je lepo urejeno partizansko grobišče padlih borcev v zadnji ofenzivi in del umrlih iz bolnice Pavla. Od tu se lahko odpravite na Hudournik, ki je privlačna turistična točka planincev in turistov.

Mi pa se spustimo do Vogalc, kjer nas že pričakujejo prijazni domačini, ki nam ponudijo čaja in prostor v hiši za počitek. Za poživitev se pogosto zvrne nekaj ta »kratkih« in že je tu pesem, ki premaga vso utrujenost. Zunaj občudujemo domiselnost graditeljev, ki so severno steno hiše oblekli s klesanimi bloki, ozadje hiše pa dobesedno porinili pod skale in se tako zavarovali pred strupenimi vetrovi.

Od tu do Vojskega je pot sproščena. Nihče ni preveč utrujen. Čuti se zadovoljstvo in osebno zadoščenje, ki se odraža v šegavosti in razposajenosti. Med hojo si ogledujemo lepote planote, ki je bila tolikokrat prizorišče neizprosnih bojev ob vdorih sovražnika na osvobojeno ozemlje, še posebno ob zadnji ofenzivi pomladi 1945, ki je tako lepo ovekovečen na filmu »Na svoji zemlji«. Kakšna samozavest in pripadnost je botrovala domačinom in borcem, da so premagovali vse težave in nadčloveške napore, da so skrbeli za toliko lačnih ust, za njihovo namestitev, za potrebno oskrbo in drugo. Ob poti pod nami na levi strani odkrijemo stezo, ki je speljana do partizanske tiskarne »Slovenija«, ki je edina v okupirani Evropi tiskala svoj dnevnik in

s tem vlivala tako borcem kot prebivalcem vero v pravični boj in lepše čase.

Večkrat sem bil priča pripovedovanju o doživetjih tako osebja bolnice »Pavla« kot tudi ranjencev. Jože Kenda je pripovedoval, kako so med zadnjo ofenzivo nemočni v bunkerjih bolnice »Pavla« poslušali krike ujetih borcev, ki so jih sovražniki na Krekovšah žive metali v ogenj. Ciril Kumer bi kot ranjenec v bolnici »Pavla« skoraj plačal z glavo, ko je na vprašanje soborca, kje neki bombardirajo, ocenil, da je to Idrija, saj bi s tem lahko izdal položaj bolnice.

Dr. Pavla je pripovedovala, da bolnica sploh ni imela posebne vojaške zaščite, pa vseeno ni prišlo do odkritja. Eno njenih nepri-

Pohodniki na Vojskem

jetnih doživetij pa je bilo ob zadnji sovražni ofenzivi, ko je z ranjenci skrita v bunkerju poslušala pod seboj poleg nemške tudi slovensko govorico. Koliko smrti, trpljenja in požganih domačij je bilo na tej poti. Danes tega ni več videti. Domačije so urejene in obnovljene, tiste zapuščene pa so dobile nove lastnike, ki so jih preuredili v vikende.

Še malo in že je pred nami najvišje ležeča vas na Slovenskem. Že od daleč nas pozdravi zvonik vaške cerkve. Poleg domačij je vse polno domiselnih pa tudi nekaj ponesrečenih vikendov. Ustavimo se na dvorišču lovske koč, kjer je bila po drugi vojni predvidena gradnja hotela. Tu nas že pričakujejo borci, redki domačini in gosti ter preživeli ranjenci v krogu svoje dr. Pavle Jerina – Lah. Ranjenci in osebje bolnice imajo že dopoldne tradicionalno srečanje v Mrzli Rupi.

Iz leta in leto se njihov krog zmanjšuje. Ne glede na to, da je to logična posledica odmikanja časa, nas vseeno prizadene to tiho

odhajanje prič nekega usodnega obdobja ustvarjanja slovenske in svetovne zgodovine. Hudo nam je tudi zato, ker zadnje priče doživljajo danes nečedno potvarjanje zgodovine in njihovo vlogo v teh dogodkih. Toliko bolj pomembno je zato, da ohranimo pokončno držo in s svojo prisotnostjo protestiramo proti temu linčanju.

Njihova etika in osebna hrabrost jih je povzdignila nad navadne smrtnike in prav njihov odnos do sočloveka, soborca dokazuje, kako močno so ljubili domovino, da jih ni bilo strah pred neznanim, ko so se podali v gozdove.

V tem smislu potekajo tudi zadnji nagovori pred lovsko koč in prisrčno druženje vseh, ki so se ta trenutek znašli na tem mestu. Vsepovsod pa je prisotna dr. Pavla, ki s svojo živahnostjo kar izžareva energijo med vse prisotne. Pohodniki, ki so bili že večkrat na tem pohodu, prejmejo priznanje, prav tako pa tudi vsi gostitelji in organizatorji, ki tako nesebično sodelujejo pri ohranjanju tradicije.

Po malici se oglasi harmonika in ubrano petje, vmes se marsikateri par zavrti v prijetnem vzdušju.

Še pogled na Vojskarsko planoto, na spomenik padlim, še zadnji stisk rok z zagotovitvijo, da se drugo leto zopet snidemo, in že gremo vsak svojo pot v naš vsakdan, polni vtisov in bogatejši za plemenit občutek v srcu.

OPOMBA:

Nekatere podatke sem povzel iz knjižice »Zdravstvenega vestnika« Evakuacije ranjenecv s Primorske in Gorenjske na Notranjsko, Ljubljana 1984

MILAN CVELBAR

GIMNAZIJA JURIJ VEGE – IZOBRAŽEVANJE ZA PRIHODNOST

Idrija je s svojo 500-letno tradicijo vedno predstavljala neko prostorsko posebnost v slovenskem prostoru. To so pogojevali njena prostorska omejenost, razvoj rudnika in pozneje industrije, posebnost ljudi in njihove potrebe po enakovrednem vključevanju v politične, kulturne in razvojne tokove. Enako kot velja za mesto, velja to tudi za srednje šolstvo, ki je skozi skoraj tristoletno zgodovino poskušalo dvigniti nivo znanja tukajšnjih prebivalcev. Ti pač niso imeli možnosti dragega izobraževanja v drugih krajih. Potrebe in zavedanje, da je znanje prihodnost, so pripeljale do ustanovitve prve slovenske realke leta 1901 in petdeset let pozneje do gimnazije. Slednja je sledila in še sledi zahtevam podjetij in zavodov pri usposabljanju takšnih in tistih kadrov, ki so se sposobni prilagajati družbeno – ekonomskim spremembam.

Danes Gimnazija izobražuje mlade v gimnazijskem programu in programih za poklic oblikovalec kovin in čipkarica. Gimnazija je osnovni program in po dosedanjih izkušnjah dijakom daje dobro osnovo za življenje in študij. Med izobraževanjem dobijo dijaki splošno izobrazbo iz družboslovnih in naravoslovnih ved, kar jim omogoča vpis v vse vrste študija. Ob tem ponujamo še druge vsebine, ki omogočajo zadovoljevanje interesov posameznikov in jim dajejo praktična znanja.

Kvalitetno pedagoško delo in izvajanje nadstandardnih programov, ki se tako po obsegu in vsebini razlikujejo od programov drugih šol, je utrdilo dobro ime Gimnazije Jurija Vege v slovenskem in v zadnjih letih tudi v evropskem merilu. Dobro delo potrjujejo uspehi dijakov na srečanjih in tekmovanjih srednješolcev, za njimi pa vedno stojijo prizadevni mentorji, ki jim prav tako pripadajo vsa priznanja.

V razpredelnici želim prikazati le vidnejše dosežke posameznikov na različnih področjih v državnem merilu v letih od 1989 do 1994.

VIDNEJŠE UVRSTITVE DIJAKOV GIMNAZIJE JURIJ VEGE NA DRŽAVNIH TEKMOVANJH V LETIH 1989 – 1994

Leto	Področje	Uvrstitev posameznikov
1989	računalništvo	1. mesto
	fizika	11. mesto
	logika	8. mesto
1990	logika	2. mesto
	matematika	1. in 2. mesto
1991	fizika	10. mesto
	matematika	8. in 9. mesto
1992	matematika	3. mesto
	nemški jezik	13. mesto
	logika	6., 7. in 11. mesto
1993	akrobatika	1. mesto
	matematika	3. mesto
	nemški jezik	8. mesto
1994	matematika	2. in 11. mesto
	kemija	1. mesto
	nemški jezik	8. in 9. mesto
	slovenski jezik	zlato Cankarjevo priznanje

Ob navedenih uspehih mladih gimnazijcev velja poseben poudarek njihovemu raziskovalnemu delu, v katerega se jih vključuje kar okrog 20%. Mentorji so praviloma učitelji, vendar povezava šole s podjetji omogoča vključevanje vse več zunanjih sodelavcev. Mladi raziskovalci imajo tako možnosti v praksi preverjati svoja teoretična znanja in pri tem spoznavati delo, s kate-

rim se bodo srečali v bodočem poklicu. O kvaliteti in obsegu raziskovalnega dela mladih na Gimnaziji govori podatek o letos devetih nalogah, ki so se uvrstile na regijskem srečanju šol Postojne, Sežane, Vipave, Ajdovščine, Nove Gorice, Tolmina in Idrije na državno tekmovanje. Na njem sta bili dve nagrajeni in ena pohvaljena.

Nagrado sta prejeli Jožica Dolenc in Tina Bogataj za nalogo Določanje Hg v epifitskih lišajih, ki je bila izdelana ob sodelovanju mentorjev Cirila Carla, dipl.ing., in mag. Vesne Lupšina – Miklavčič, ter Gvido Cigale za nalogo z naslovom Mladi in vrednote, kjer je bila mentorica Janja Rejec, dipl.psiholog.

Pouk v sodobno opremljenih učilnicah

Naloga Uporaba laserskega analognega senzorja, avtorjev Žige Kogejca in Gregorja Trohe in mentorjev Ludvika Kumarja, dipl.ing., in Jožeta Karčnika, profesorja, pa je bila pohvaljena.

Podobno kot je udeležba pri raziskovalnem delu prostovoljna, je prostovoljno tudi vključevanje dijakov v različne oblike socialnega dela. Pri tem je pomembna socializacija mladih, da priskočijo na pomoč tistim, ki to potrebujejo. Dijaki imajo na tem področju več možnosti, saj lahko pomagajo sošolcem, se vključijo v projekt Centra za socialno delo z naslovom Gimnazijec pomaga osnovnošolcu ali pa gojijo stike z oskrbovanci Doma starih.

Ko je bil gimnazijski program ponovno vpeljan v slovensko šolo v šolskem letu 1991/1992, je v izbirnem programu puščal sorazmerno veliko svobode. Zavedanje pomena vzgoje za koristno izrabo prostega časa oziroma aktivnosti, ki človeka sproščajo, je bilo vodilo k uresničitvi ideje o projektu Teden športa. Vsak dijak naj bi namreč v času šolanja dobil osnovne informacije o različnih športnih zvrsteh, obenem pa se navajal na družabnost.

V šolskem letu 1993/1994 smo sprejeli odločitev o začetnem eksperimentu. Že kmalu smo naleteli na vrsto ovir, ki so bile vezane na organizacijo in iskanje najprimernejših variant. Tedni športa so obvezna sestavina programa, zato naj bi bili finančno dostopni vsem dijakom, istočasno pa privlačni in vsebinsko bogati.

Zastavljeni projekt smo pričeli izvajati s tretješolci, ki so realizirali program vodnih športov na morju. Poleg surfanja, potapljanja in ekološko obarvanega naravoslovnega dne so imeli možnost spoznati življenje v morju, ko jim je bil na ribiški barki predstavljen lov z vlečno mrežo.

Raziskovalno delo v kabinetu

Drugošolci so v februarju 1994 preživeli lep teden na snegu in obdelali tehnike smučanja, surfanja in drsanja.

Športi na divjih vodah, obogateni s pohodništvom, kolesarjenjem, jahanjem, lokostrelstvom in tenisom, pa so bili namenjeni prvim letnikom. Ti so preživeli teden dni ob Kolpi.

Vse športne dejavnosti so popestrene z družabnimi aktivnostmi, ki zapolnijo prosti čas in bogatijo vsebino.

Da bi spremljali počutje in sprejetost ponujenega pri dijakih, smo izvedli anketo. Rezultati so ugodni in kažejo veliko odzivnost, saj se dijak in učitelj na tednih športa srečujeta v drugačni vlogi kot v razredu. Med njima nastanejo pristnejši odnosi in mnenje velike večine je, da je tovrstna oblika dejavnosti ustrezna tudi za prihodnje generacije.

Ko se ocenjujemo in primerjamo, je nujna primerjava z najboljšimi. To nam je bilo vodilo pri postavljanju vizije, kjer smo si zastavili za cilj doseganje najboljših rezultatov pri našem delu.

Doseganje teh je možno le ob sodelovanju s tistimi, ki so se že izkazali. Naša povezanost s Hermann Lietz Schule (Nemčija), St. Christopher School (Anglija), Eötvös Gimnasium (Madžarska), Ecole Internationale (Francija) in Beverweert International (Nizozemska) je že dala rezultate pri izmenjavi izkušenj, mnenj in tudi izmenjavi učiteljev ter dijakov. Nadaljevanje stikov je osnova za oblikovanje evropskih oddelkov, ki bodo usposabljali mlade za delo in življenje v skupnosti evropskih narodov.

Sprejem Gimnazije Jurija Vege med tako priznane šole je priznanje in vzpodbuda, da nadaljujemo začeto delo pri postavljanju izobraževanja, ki nam je svojsko in tudi materialno podprto od okolja.

Udeležba dijakov idrijske gimnazije na mednarodnem turnirju v Biebersteinu v Nemčiji

Dodatna potrditev naših prizadevanj v iskanju učinkovitih oblik dela so rezultati poskusne mature, kjer so dijaki gimnazije v tem šolskem letu ob 26 šolah iz vse Slovenije dosegli 94% uspeh ob 76% uspešnosti vseh, vključenih v eksperiment. S tem smo se uvrstili v sam vrh in vse manj je bojazni za obstoj, kar smo v preteklosti večkrat doživljali kot, po državnih merilih, »majhna šola«.

Vse več argumentov in angažiranost kadra ter dijakov odpira možnosti novim projektom in vlaganjem tudi v materialno osnovo. Tako je Ministrstvo za šolstvo podprlo projekt pri obnovi stare osnovne šole za potrebe poklicnih šol in nas uvrstilo v projekt rednega investicijskega vzdrževanja. S tem naj bi bil v tem letu obnovljen objekt stare osnovne šole v Idriji, obnovljeno zunanje stopnišče realčne stavbe in začeto obnavljanje električne instalacije, v naslednjih letih pa tudi okna in fasada. Za leto 1997 je

predviden začetek gradnje telovadnice pri gimnaziji. Vse načrte z veseljem sprejemamo kot priznanje za delež, ki ga ima šola pri oblikovanju uspešnosti gospodarstva v občini ne le danes, ampak tudi v preteklosti in prihodnosti.

OPOMBA:

Vse fotografije so iz Arhiva šole

CVETA TRATNIK

OBČINSKO IN DRŽAVNO PRVENSTVO IZ LOGIKE

GIMNAZIJA JURIIA VEGE IDRIIJA
IDRIJA

OBVESTILO

Ali obstaja predmet, pri katerem ni treba znati na pamet nobene letnice, zamljepisne posebnosti, nepravilnega glagola ali matematične in fizikalne formule? Seveda, to je logika!

Za reševanje logičnih nalog je potrebno le malo zdrave pameti. Če si se pripravljen pomeriti s svojimi vrstniki v reševanju logičnih nalog, te vabimo, da prideš v torek, 7/9-93 ob 16.00 na Gimnazijo Jurija Vege.

Profesor Tine Golež vam bo rešil nekaj nalog, nekaj jih boste rešili še sami. Dogovorili se boste o občinskem tekmovanju, ki bo konec septembra. Najboljši bodo v oktobru povabljeni na državno tekmovanje.

Več o vsem v torek!

*Profesor fizike:
Tine Golež*

Takšno obvestilo je privabilo na priprave in na 6. občinsko tekmovanje tudi v šolskem letu 1993/94 kar lepo število mladih tekmovalcev iz logike.

Tekmovanja v kategoriji srednješolcev se je udeležilo 44 gimnazijcev. Najboljši na šolskem tekmovanju so bili:

1. letnik: **Damjan MAKUC, Polona TROHA, Simon BIZJAK;**
2. letnik: **Ivana NEDIŽAVEC, Boštjan PIRIH, Melita KERMAVNAR;**
3. letnik: **Jerica PAVŠIČ, Jožica DOLENC, Gregor BIZJAK;**
4. letnik: **Gvido CIGALE, Borut VIDMAR, Boštjan ZAJEC.**

KDO JE REŠIL ZEMLJIŠKO KNJIGO

Prva dva iz vsake skupine sta šolo zastopala tudi na 8. državnem tekmovanju iz logike na Fakulteti za elektrotehniko in računalništvo v Ljubljani, in to zelo uspešno.

Borut Vidmar, Ivana Nedižavec in Boštjan Pirih so se uvrstili do 25. mesta.

GVIDO CIGALE pa je v izjemno hudi konkurenci osvojil izvrstno 3. mesto.

Gimnazija Jurija Vege Idrija je v šol. letu 1993/94 k sodelovanju povabila tudi učence 7. in 8. razredov osnovnih šol idrijske občine, saj le-ti doslej na svojih šolah niso imeli te možnosti.

Priprav na tekmovanje in samega tekmovanja so se udeležili učenci idrijske in cerkljanske šole. Na občinskem nivoju so tako bili najboljši:

7. razred: **Urška BEVK**, OŠ Idrija; **Andreja RUPNIK**, OŠ Cerknjo in **Petra LAPAJNE**, OŠ Idrija;

8. razred: **Blaž ŽAKELJ**, OŠ Idrija; **Andrejka MOČNIK**, OŠ Cerknjo; **Špela HVALEC**, OŠ Idrija.

Vsi ti učenci so se udeležili tudi državnega tekmovanja v Ljubljani. Med vsemi sta se najboljše odrezala **ŠPELA HVALEC** s sedemnajstim in **BLAŽ ŽAKELJ** z odličnim enajstim mestom.

In za konec še ena izmed nalog z zbirnega tekmovanja za sedmi in osmi razred:

Otok vitezov in oprod zagotovo poznate. Vsak otočan je vitez ali oproda, pri tem pa vitezi vedno govorijo resnico, oprode pa vedno lažejo.

a) Nekoč sem srečal tri domačine in jih povprašal, ali so vitezi ali oprode. Prvi je izjavil: »Vsi smo oprode.« Drugi ga je zavrnil: »Ne, to ni res! Le dva med nami sta oprodi,« tretji pa je to zanikal. Ali je tretji domačin vitez ali oproda?

b) Drugič sem srečal šest domačinov in prejel tele odgovore:

Prvi je izjavil: »Med nami sta dva viteza.«

Drugi: »Ne, samo eden izmed nas je vitez.«

Tretji: »Med nami ni vitezov.«

Četrti: »Med nami so trije vitezi.«

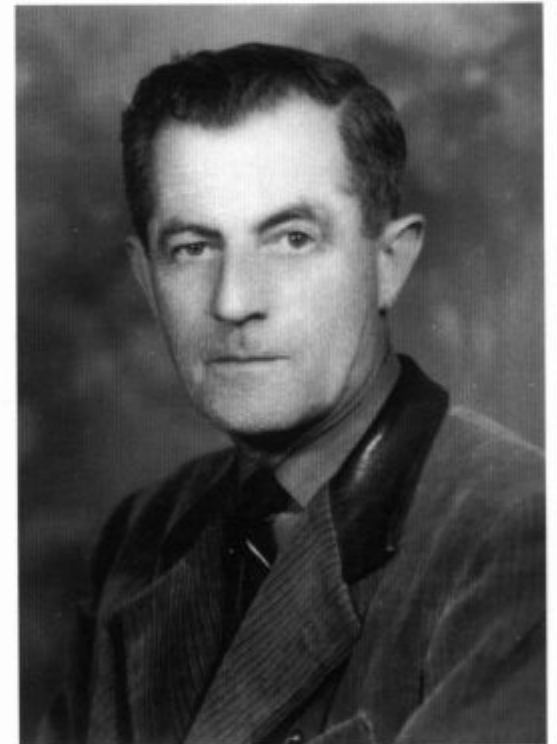
Peti: »Ja, res je, trije.«

Šesti pa je izjavil, da je med njimi šest vitezov. Koliko je vitezov in koliko oprod med temi šestimi otočani?

Marsikdo od nas je rabil izpisek iz zemljiške knjige kot dokaz lastništva zemljišča, stavbe ali za druge namene ter pri tem na tukajšnjem, idrijskem uradu gledal Silvo Brence, kako vestno in natančno vpisuje v velike knjige, ki jim pravimo zemljiške knjige. Malokdo pa ve, da teh starinskih knjig verjetno ne bi bilo, če...

Prav o tem »če-ju« govori ta sestavek.

Prostori za arhiviranje in vodenje zemljiških knjig so bili v idrijskem gradu vse do odhoda italijanskih okupacijskih oblasti.

Josip Reven – Pepe

Ob razsulu Italije so ljudje, lačni hrane in drugih dobrin, na nek način podivjali, vsakdo si je hotel pridobiti čimveč blaga, ki je bilo v državnih prostorih. Vdrli so v magazin, občino, urad tajne policije, karabinjernico, vojašnico in grad. Pri tem pa niso gledali stvari, kot jih gleda človek v normalnih razmerah. Splošno načelo je bilo: kar ni uporabno doma, je potrebno uničiti. Dogajale so se tudi take neverjetne reči, kot npr. ta: nepismeni ženski iz okolice Idrije sta si v koša naložili pisalne stroje in druge pisarniške pripomočke ter jih jadno odnesli domov. Tudi otroški ambulanti ni bilo prizaneseno. Nekateri so se spustili celo tako daleč, da so drug drugemu trgali nagrabljeno

blago iz rok ter si brezvestno kradli ročne vozičke in druga prevozna sredstva. Razdejanje je bilo vsepovsod.

Občinski uslužbenec JOSIP REVEN – PEPE je ob pogledu na vsesplošno divjanje pomislil najprej na svoj bivši delokrog. Vedel je, da so v gradu važni dokumenti trajne vrednosti, zato je hotel arhive zakleniti. Ko je prišel v grad, je bilo že prepozno. Vsa vrata so bila že vlomljena in močno poškodovana. Ljudje so uničevali in kradli vsevprek. Tudi zemljiške knjige so bile v veliki nevarnosti, da bi jih brezumneži uničili. Nekatero knjige so celo že ležale v Nikovi. Nekdo iz Grape je imel celo naročje katastrskih načrtov, da bi jih odnesel domov za zavijanje masla. Pepe mu je iztrgal nagrabljene papirje in ga napodil proč.

Rudi Troha

Ker so bile knjige težke, je Reven odhitel po občinskega delavca RUDIJA TROHO in Furlana ANGELA SARAINA (zadnji je še po osvoboditvi ostal v Idriji) ter šel domov po ročni voziček. Vsi trije so najhitreje, kar se je dalo, odvlekli voz na grad ter pričeli z reševanjem zemljiških knjig, katastrskih načrtov in druge pomembne občinske dokumentacije. K sreči je bila struga Nikove suha, tako da so lahko rešili tudi zemljiške knjige, ki so ležale v njej.

Rešeni del občinskega arhiva so odpeljali v občinsko klet in ga tam skrili. Med tem časom so ljudje še vedno ropali in si nanosili domov živeža za več mesecev – da o drugem materialu ne govorimo.

Naslednji dan so rešitelji zazidali rešeno dokumentacijo v kleti občine.

S svojim nesebičnim ravnanjem so vnaprej rešili marsikateri spor, ki bi nastal med občani idrijske občine zaradi lastništva stavb in zemljišč, ter prihranili ogromno dela za izdelavo novih zemljiških knjig na podlagi pričevanj; približno tako, kot se je dogajalo naprimer na Tolminskem, kjer je rekonstrukcija zemljiških knjig trajala celo desetletje.

Idrijski trije mušketirji – kakor bi jim zaradi njihovega odnosa »prej za skupnost, potem za sebe« lahko rekli – so jih najprej slišali od svojih žena, češ da drugi skrbijo za hrano, oni pa za papirje. Tudi kasneje so še občutili grenkobo in razočaranje.

Po osvoboditvi jim ni bila izrečena nobena uradna zahvala, kaj šele, da bi prejeli nagrado, ker je bilo v tistem času in še 40 let pozneje politično bolj važno in hvale vredno dejanje, da si kot smrkavec kradel okupatorju saržerje iz pušk, kot pa rešitev neke trajne, tudi zgodovinske vrednosti.

Edino profesor Trošt se je zavedal važnosti opisanega dejanja in je podaril Pepiju lastno sliko z motivom Idrije z naslednjim posvetilom:

»Tovarišu Josipu Revnu, ki se je prvi zavzel in ohranil mestni arhiv Idrije, v priznanje in prijateljski spomin na Janka Trošta Idrija, 10. jan. 1955«

Rudiju in Angelu pa je ostal samo lasten spomin na požrtvovalno dejanje.

Ta članek posvečava svojim pokojnima očetoma in gospodu Sarainu.

Hvala jim!

MARIJAN BERIČIČ

10-LETNICA ŽENSKEGA PEVSKEGA ZBORA DRUŠTVA UPOKOJENCEV IDRIJA

Res je, da imamo upokojenci nemalo razlogov za praznovanje takšnih ali drugačnih jubilejev; res pa je tudi, da je 10-letnica delovanja ženskega pevskega zbora nekaj izrednega.

Veseli smo, da je njihova vztrajnost obrodila sadove, saj so pod vodstvom zborovodje Ivana Rijavca dosegli izredno ubranost. Radi jih poslušamo, pa tudi drugim je namenjena njihova pesem. Tradicija pevskega zbora sega daleč nazaj, ker so upokojenci pesem gojili iz srca. Slovenska pesem je za starejšo gene-

racijo pomembna tudi zato, ker je negovala narodovo trdoživost in obstoj. Zborovodja Ivan Rijavec je pred tem vodil že moški pevski zbor društva, tako da je z nami že 17 let. Zbor prepeva na srečanjih društva, v domu upokojencev, na meddruštvenih srečanjih, ob tednu starejših občanov, na letnih srečanjih pevskih zborov upokojencev Primorske in ob drugih priložnostih. Redno sodeluje na prireditvah »Primorska poje«, na občinski

reviji pevskih zborov in pevskem taboru v Stični. Spominjam se, kako veličatno so vsi zbori upokojencev Primorske zapeli na dvorišču gradu Gewerkenegg ob 45-letnici našega društva »Vstajenje Primorske«.

Pevkam, pevovodji in predsedniku zbora čestitamo ob jubileju z željo, da bi nas s svojo pesmijo še dolgo bodrili in razveseljevali.

Ženski pevski zbor Društva upokojencev Idrija ob 10-letnici obstoja.

VASILIJ SEDEJ, MANICA SELJAK, META VONČINA

PROMETNA VARNOST V OBČINI IDRIJA

Razvoj avtomobilizma je v zadnjih tridesetih letih povzročil eno največjih nasprotij sodobne družbe. Avto je simbol hitrejšega ekonomskega in tehnološkega razvoja, znak osebne svobode ter mobilnosti in je hkrati tudi tragičen element tveganja, vzrok smrti in invalidnosti.

Po podatkih Svetovne zdravstvene organizacije umre na svetu vsako leto 700.000 udeležencev v prometu. Vsako leto je poškodovanih med 10 in 15 milijoni ljudi. Prometne nesreče pomenijo nenadomestljive izgube ljudi, visoke stopnje invalidnosti in druge posledice, ki jih imajo preživeli. Poleg omenjenega pa predstavljajo prometne nesreče tudi velike družbene izgube. Po ocenah Evropske unije imajo razvitejše države letno 2 do 3 odstotke družbenega bruto proizvoda izgub zaradi posledic nesreč v cestnem prometu.

Stanje varnosti je na različnih življenjskih področjih različno. To potrjuje že sama statistika. Število nesreč se na delovnih mestih zmanjšuje, v cestnem prometu, doma in v športu pa se povečuje. V svetu je le še 7% smrtnih primerov na delovnem mestu, medtem ko jih je v cestnem prometu kar 37% in v domačem okolju celo do 56%.

Slovenija sodi med prometno najbolj nevarne države v Evropi po številu prometnih nezgod na število prebivalcev. Žrtve prometnih nesreč predstavljajo v Sloveniji 24,9% vseh mrtvih zaradi nesreč. V obdobju od leta 1970 do 1993 je na naših cestah umrlo kar 13.781 ljudi (MNZ 1970–93), 218.787 pa je bilo poškodovanih. Delež mrtvih v cestnem prometu je pri nas glede na skandinavske države, Veliko Britanijo in Nizozemsko štiri do petkrat večji.

Problemski obseg lahko ocenimo kot pravo bilanco vojne. Ta pa žal vse prevečkrat naleti na indiferentnost.

Prometna varnost je in ostaja izziv naši motorizirani družbi. Nanaša se na cestno infrastrukturo in ostalo področje prometa, na vozilo, obnašanje uporabnika cest, na probleme okolja in na ukrepe prve pomoči.

Skupek možnih varnostnih ukrepov lahko razdelimo v tri kategorije:

- Tehnični ukrepi, katerih namen je, da bi vozila, ceste in druge naprave, ki so »sokrivci« nesreč, izboljšali tako, da se zmanjša ali celo izključi riziko eventualnih nesreč.
- Vzgojni, izobraževalni in informacijski ukrepi, ki naj bi človeka kot udeleženca v prometu pripravili za varnejšo vožnjo.
- Zakonodaja, ki je za varno skupno življenje v velikih družbah nujno potrebna.

Javni sektor naj bi v bodoče še veliko bolj kot v preteklosti izražal politično voljo, upoštevati bi moral prometno varnost kot sestavni del nacionalne politike in ji dati na voljo potrebna sredstva za izpeljavo učinkovitih akcij, tako na nacionalni, regionalni kot na lokalni ravni. Tudi raziskovalno delo mora dobiti na tem področju večjo podporo. Izziv je velik.

VARNOST V CESTNEM PROMETU

»Poškodbe in smrti so na svetovnih cestah dosegle obseg pravih epidemij. Vsak dan umre na cestah v povprečju okoli 820 ljudi, nad 50.000 je poškodovanih. In medtem ko se razmere v razvitejših državah izboljšujejo, se v državah v razvoju stopnje smrtnosti in poškodb še povečujejo.« (Bojan Žlender, Svet za preventivo in vzgojo v cestnem prometu)

To je podatek, ob katerem bi se morali vsi zamisliti. Občina Novo mesto ima npr. 58.970 prebivalcev. Torej se na cestah po svetu vsak dan poškoduje le nekoliko manj ljudi, kot jih prebiva v omenjeni občini.

Za varnejše odvijanje cestnega prometa bi bilo najbrž potrebno večjo pozornost nameniti dejavnikom, ki vplivajo na prometno

varnost, to pa so predvsem prometna kultura nasploh, stanje in vzdrževanje cest, ustrezna zakonodaja za ukrepanje zoper kršitelje in večja načrtovanost pri nadzoru prometa.

Dejavnike nezgod na grobo delimo na objektivne in subjektivne.

Objektivni dejavniki:

- slabe ceste
- slaba razsvetljava
- vremenski pogoji (dež, megla, sneg)
- poledenele ceste

Subjektivni dejavniki:

- sluh, vid
- gibalne sposobnosti
- hitrost reagiranja
- alkohol, zdravila (pomirjevala)
- sunkovito zaviranje
- nepravilna, neobzirna vožnja

Vpliv teh dejavnikov bi prav gotovo lahko občutno zmanjšali. Ceste je treba na mnogih krajih obnoviti, saj je njihovo stanje marsikje pod nivojem. Ponekod se stanje cest že obrača na bolje: v začetku tega leta so se namreč na določenih odsekih že začela obnovitvena dela (npr. odsek Godovič – Črni Vrh), zaradi česar se bo število prometnih nezgod skoraj zagotovo zmanjšalo (zagotovljena večja varnost, širši vozní pas, boljša preglednost...).

Ob analizi dobljenih podatkov smo ugotovili, da največ prometnih nesreč povzročajo vozniki osebnih vozil. Vzroka sta najpogosteje dva: prevelika hitrost in vožnja pod vplivom alkohola. Da bi zmanjšali omenjena dejavnika, ki velikokrat prisostvujeta prometnim nezgodam, bi bilo potrebno še dodatno poostriiti sankcije (večje denarne kazni, odvzem vozníškega dovoljenja za določen čas...).

Pohvale vredna je uvedba zakona o obvezni uporabi čelade na motornih kolesih, saj se je tako število tovrstnih žrtev občutno zmanjšalo.

Z raziskovalno nalogo smo želeli širšo javnost, predvsem pa sovrstnike bolje seznaniti s problemi na naših cestah. Večja ko bo osveščenost udeležencev v prometu (vključno s pešci), manj bo nesmiselnih in nepotrebnih nesreč. Morda je v naši državi kljub temu še vedno premalo javnih pozivov k varni vožnji. Čeprav je npr. akcija – 10% kar uspešna, to še ni dovolj. Po šolah, delovnih organizacijah in na javnih mestih bi morali na različne načine obveščati o dogajanju na cestah, posredovati različne nasvete in nam tudi z dejanskimi podatki prikazati, kako zelo resno je stanje.

Število prometnih nezgod po časovnih terminih

1. Število prometnih nezgod po urah

Idrija

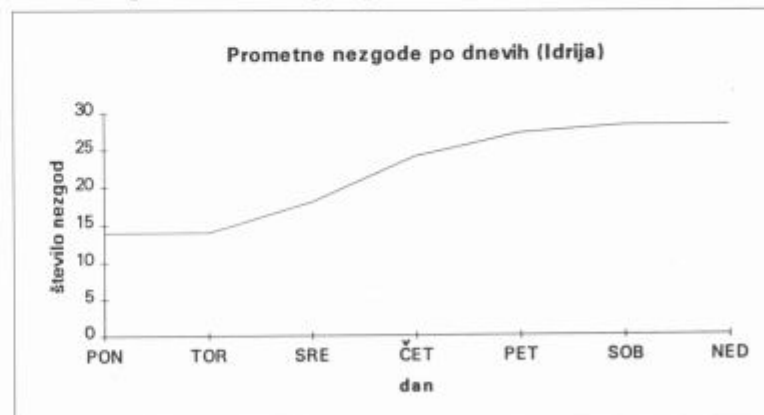
ura	0-3	3-6	6-9	9-12	12-15	15-18	18-21	21-24
št. nezgod	4	8	13	19	33	25	23	24

Cerkno

ura	0-3	3-6	6-9	9-12	12-15	15-18	18-21	21-24
št. nezgod	2	1	3	7	10	13	14	4

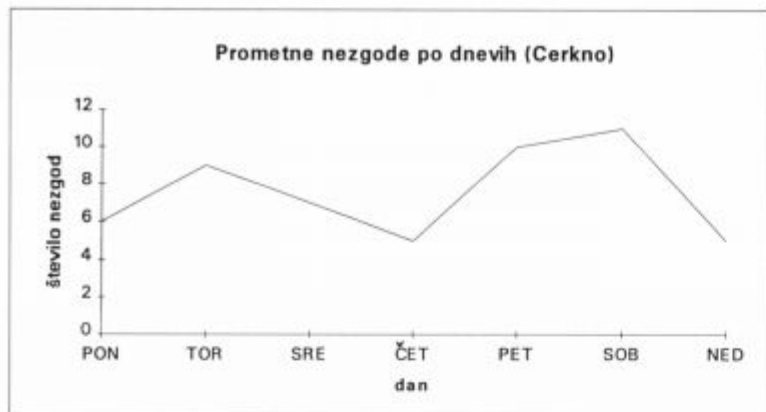
V idrijski regiji (od meje z Logatcem do Želina) se največ nezgod pripeti med 12. in 15. uro, le nekoliko manj pa med 15. in 18., 21. in 24. ter 18. in 21. uro. To je najbrž posledica povečanega prometa, ki je značilen za ure ob koncu delovnega časa, ko so vozniki utrujeni in prenapeti. V zgodnjih in poznih večernih urah pa se prične tudi obiskovanje raznih lokalov, kjer ima pomembno vlogo alkohol. Najmanj nesreč se pripeti v urah po polnoči. Ob slednjem pa moramo upoštevati, da je v tem času manj prometa, tako da teh nesreč vseeno ne gre zanemariti. Tudi za cerkljansko regijo ugotovimo podobno, s to razliko, da je tu nekoliko več nesreč med 18. in 21. uro.

2. Število prometnih nezgod po dnevih v tednu

V začetku tedna je število nesreč najmanjše, ko pa se bližamo koncu tedna, le-to močno naraste in doseže višek ob petkih, sobotah in nedeljah. Povečano število prometnih nezgod pripisujemo vikend potovanjem.

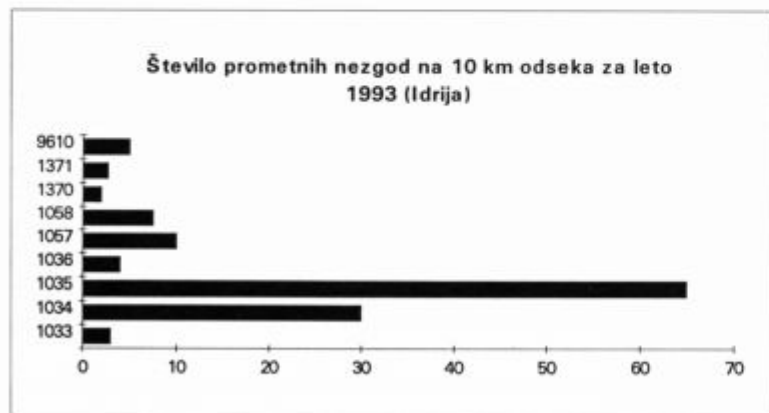
Za cerkljansko območje se podatki nekoliko razlikujejo. Značilna so nihanja skozi ves teden, kljub temu pa se največ nesreč pripeti v petek in soboto. Za nedeljo je značilen močan padec.

Zanimiva bi bila tudi raziskava po vseh dnevih v letu, kjer bi se verjetno pokazala odvisnost med številom prometnih nezgod in določenimi prazniki. Na žalost teh podatkov nismo uspeli dobiti.

Struktura prometnih nesreč po odsekih

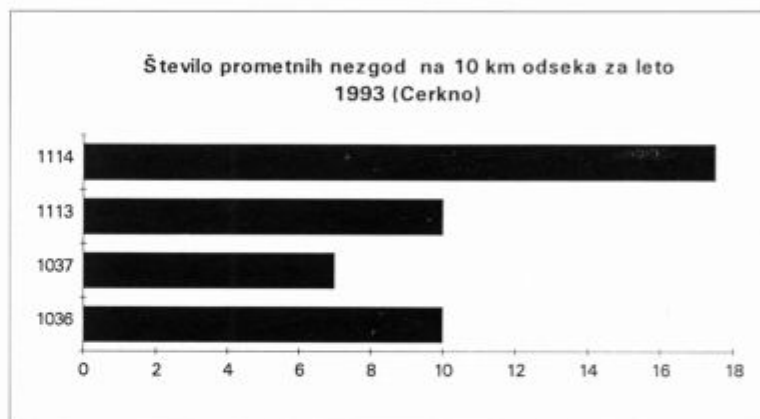
- 1033 – meja z Logatcem – Godovič (3 km)
- 1034 – Godovič – Marof (13,5 km)
- 1035 – Marof – Sp. Idrija (2 km)
- 1036 – Sp. Idrija – Želin (12 km)
- 1057 – Godovič – Črni Vrh (7 km)
- 1058 – Črni Vrh – Col (8 km)
- 1370 – Oblakov Vrh – Sp. Idrija (14 km)
- 1371 – Marof – Žiri (11 km)
- 9610 – Idrija – Vojsko (14 km)
- 9620 – druge lokalne ceste
- 9621 – druge prometne povezave

Število nezgod na 10 km odseka je zdaleč največje pri dveh odsekih: Marof – Sp. Idrija in Godovič – Marof. Ta dva odseka sta ena izmed ključnih povezav Idrije z drugimi območji. Večjemu številu nezgod bi verjetno lahko pripisali dnevne migracije na tem področju.

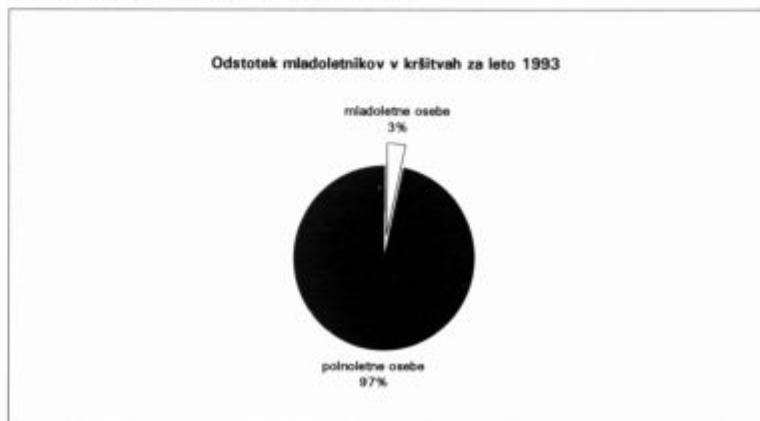
- 1036 – Jazne – Želin (8 km)
- 1037 – Želin – Stopnik (7,5 km)
- 1113 – Podlanišče – Cerkno (7 km)
- 1114 – Cerkno – Želin (4 km)
- 9620 – druge lokalne ceste
- 9622 – Cerkno

Največ nesreč se zgodi na cerkljanskem območju na lokalnih cestah, velik delež pa je tudi delež nesreč v Cerknem z okolico. Najmanj je na odseku magistralne ceste Želin – Stopnik. Ta podatek ne priča o tem, da cesta ni nevarna. Podobno kot na cesti skozi Zalo je tudi ta odsek zelo vijugast. Vzroke za tako različno število nezgod na podobnih cestah bi verjetno našli v frekveni prometa.

Največ prometnih nezgod se pripeti na regionalni cesti Želin – Cerkno. To je najverjetneje posledica velike frekvenca prometa, saj je ta odsek, prav tako kakor omenjena odseka za idrijsko območje, eden izmed ključnih povezav Cerkljanske z ostalimi območji.

Struktura udeležencev v prometu

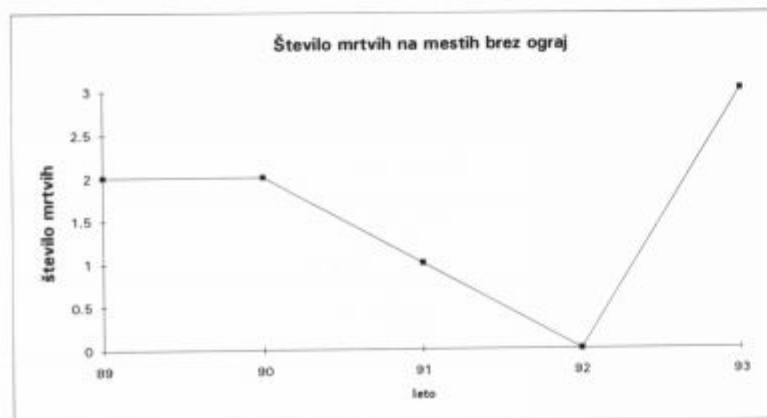
Očiten je padec udeležbe mladoletnikov v kršitvah v letu '93. Pri tem podatku bi težko ugotovili vzroke, zaradi katerih se je število mladoletnikov v kršitvah '93 zmanjšalo. Obdobje dveh let je hkrati prekratko za zanesljivejšo napoved. Upad mladoletnikov v kršitvah lahko vseeno povežemo z boljšo osveščenostjo mladih udeležencev v prometu. Tu velja omeniti nekatere oddaje na slovenski televiziji, ki so namenjene predvsem mlajši populaciji. V oddaji Klub Klobuk mlade udeležence poučujejo in jih hkrati tudi aktivno vključujejo v prizadevanje za boljšo varnost na naših cestah. Po našem mnenju bi bilo potrebno večjo pozornost na varnost v cestnem prometu nameniti tudi na lokalni radijski postaji Radio Cerkno in lokalnih glasilih.

Prometne nezgode, vzroki in posledice

Vzroki prometnih nezgod

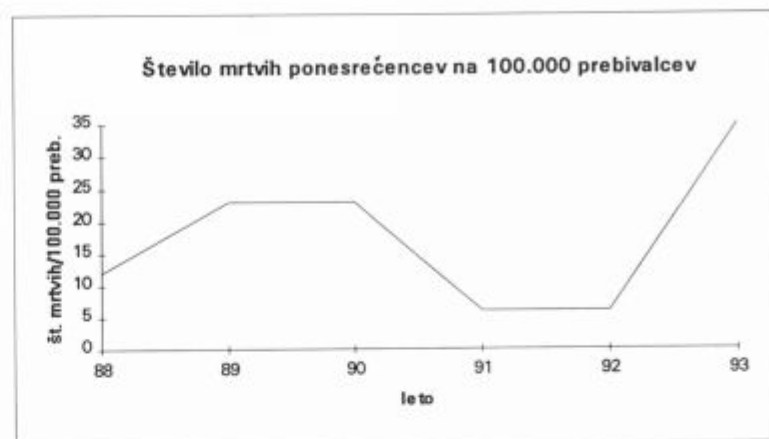
	1989	1990	1991	1992	1993	povprečno
neprimerna hitrost	55	27	32	23	27	33
stran vožnje	26	18	14	14	21	19
vožnja pod vplivom alkohola	21	16	17	8	15	15
vožnja brez vozniškega dovoljenja	5	7	4		6	5
izsiljevanje prednosti	4	7	9	9	4	7
nepravilno prehitavanje	3	3	4	5	3	4

Neprimerna hitrost je še vedno najpogostejši vzrok nezgod. Na grafu vidimo velik padec prometnih nezgod, ki so se zgodile zaradi neprimerne hitrosti v letih '89 in '90. Kasneje pa krivulja zopet rahlo narašča. Neprimerni hitrosti sledita stran vožnje in vožnja pod vplivom alkohola, ki v istem obdobju prav tako rahlo padeta. Vsi zgoraj omenjeni vzroki zopet porastejo v letih '92 in '93. Nepravilno prehitavanje, izsiljevanje prednosti, pomanjkanje izkušenj in drugi vzroki so sicer zabeleženi z nižjimi številkami, a jih vseeno ne gre zapostavljati. Kljub vsemu ugotavljamo, da je število nesreč, če primerjamo leti '89 in '93,

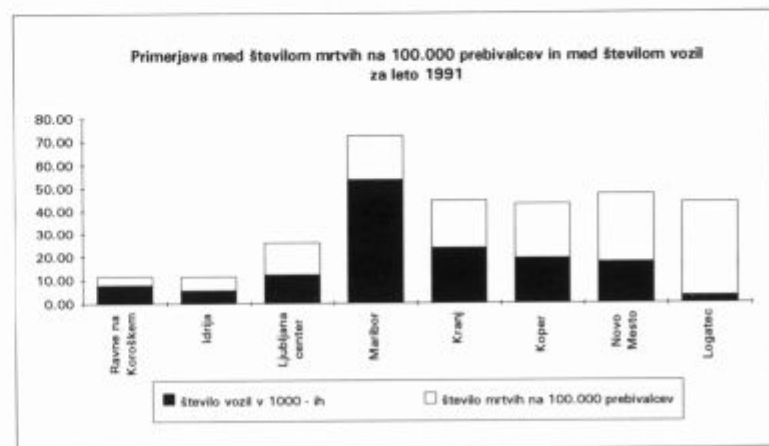
manjše, kar je gotovo zasluga boljše osveščenosti voznikov in akcije – 10 %.

Število mrtvih na mestih brez ograj se je od leta '89 in '92 zniževalo. Leta '93 pa je bil zopet velik porast.

V idrijski občini se je število mrtvih na 100.000 prebivalcev od '88 do '89 leta zvečalo s 16 na 23. Naslednje leto (90) je stanje ostalo nespremenjeno. V letih '91 in '92 je število padlo na 7. Žal pa se je v letu '93 zopet povzpelo, in sicer na rekordnih 35 mrtvih na 100.000 prebivalcev.

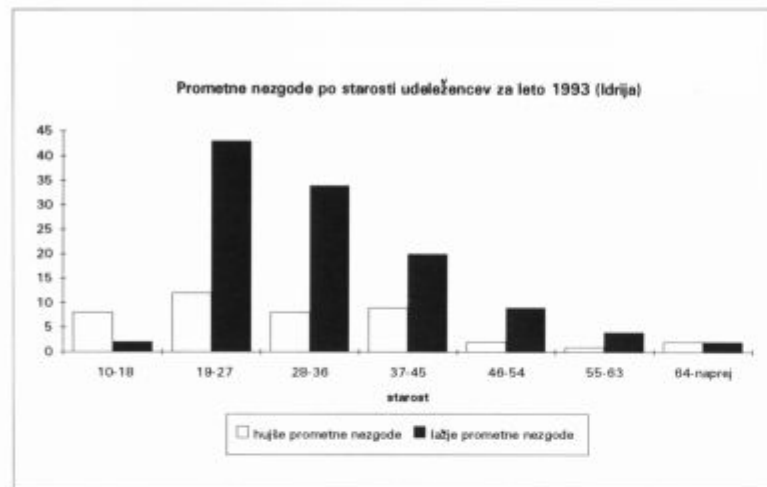
Pregled po zadnjih letih da jasno sliko o visokem številu lažjih in težjih prometnih nezgod v starostni skupini od 19 – 27 let, kar je izredno zaskrbljujoče.

Velika ogroženost voznikov in potnikov v starostni skupini med 19. in 27. letom je rezultat vrste dejavnikov v prometu. Nimajo vozniških izkušenj, pogosto je pri udeležencih v nezgodah prisoten alkohol, vozila so stara.

Primerjava idrijske občine z nekaterimi slovenskimi občinami in primerjava Slovenije z nekaterimi evropskimi državami

1. Primerjava med nekaterimi slovenskimi občinami

Idrijska občina je med tistimi občinami, ki so leta 1991 imele najmanjše število mrtvih na 100.000 prebivalcev. Že sosednja občina Logatec ima skoraj 6-krat več nezgod.

2. Primerjava Slovenije z nekaterimi evropskimi državami

Število mrtvih na 100.000 prebivalcev

	1987	1988	1989	1990
Slovenija	28	27,6	27,8	25,8
Nemčija	13	13,4	12,9	12,9
Italija	12,8	13,1	12	12,4
Avstrija	19,4	21,4	20,7	20,3
Portugalska	30,4	33,7	31,5	31,7
Francija	19,4	20,6	20,5	19,9

Visoko razvite države, kot so Nemčija, Italija in Švica, imajo okoli 14 mrtvih na 100.000 prebivalcev. Nekoliko višje število mrtvih imata Francija in Avstrija. Slovenija je z okoli 28 mrtvimi na dnu lestvice evropske varnosti. Slabše rezultate beležijo le še na Portugalskem.

Zaključek

Pri analizi rezultatov smo prišli do ugotovitve, da se največ nezgod pripeti v popoldanskem času (od 12. do 18. ure), število prometnih nezgod pa naraste ob koncu tedna (petek, sobota). Povzročitelji nesreč so največkrat vozniki osebnih avtomobilov, vzroki zanje pa so neprimerna hitrost, stran vožnje in vožnja pod vplivom alkohola. Najpogostejše kršitve so vožnja brez vozniškega dovoljenja, tehnične nepravilnosti vozila in vožnja pod vplivom alkohola. Zanimiva je ugotovitev, da se prevelika hitrost med kršitvami skorajda ne pojavlja, kljub temu pa je to najpogostejši vzrok prometnih nazgod.

Za najnevarnejše odseke v občini veljajo odseki: Marof – Sp. Idrija, Godovič – Marof in Želin – Cerčno, saj se na 10 km odseka tu pripeti največ nezgod.

V letu 1993 se je odstotek mladoletnikov v kršitvah zmanjšal, opazen pa je tudi padec števila hujših prometnih nezgod, medtem ko prometne nezgode z materialno škodo še naraščajo. Na žalost pa se je v tem letu povečalo število mrtvih na mestih brez ograj. (!).

Ugotovili smo tudi, da so na območju Idrije tako lažje kot hujše prometne nezgode najpogostejše v starostni skupini med 19. in 27. letom starosti, na Cerkljanskem pa med 28. in 45. letom starosti.

Idrijska občina je bila leta 1991 (popis prebivalstva) med tistimi z najmanjšim deležem mrtvih na 100.000 prebivalcev (glede števila mrtvih na 100.000 prebivalcev je Slovenija na dnu lestvice varnosti evropskih držav). Upoštevati pa moramo, da se je ta številka leta 1993 močno dvignila.

VIRI:

- Policijska postaja v Idriji (Danilo Božič)
- Policijski oddelek Cerčno
- AMD Idrija
- Avto šola Bruno & Ivi
- SPV v cestnem prometu Republike Slovenije, SO Idrija
- Edvard Petrič, Petrol Nova Gorica

OPOMBA:

Pričujoči prispevek je prirejena raziskovalna naloga dijakov idrijske gimnazije, izdelana v šol. letu 1993/94 pod mentorstvom prof. Tatjane Pivk in mag. Milana Bizjaka. Naloga je bila v okviru Gibanje znanost mladini 22. aprila 1994 predstavljena na regijskem srečanju v Tolminu in 8. junija 1994 na državnem srečanju mladih raziskovalcev v Ljubljani.

BOJAN SEVER

KARATE KOT VEŠČINA IN ŠPORT

Ob izrednih uspehih mladih idrijskih karateistov sem se odločil, da ta mladi šport in veščino s tisočletno tradicijo predstavim širšemu krogu ljudi. Ti so z uspehi našega kluba seznanjeni, niso pa imeli možnosti, da se поблиže spoznajo s tem atraktivnim športom.

KAJ JE KARATE

V zadnjih tridesetih letih je postal karate v Evropi poznan kot posebno groba vrsta samoobrambe. Predvsem preko filma in televizije je ta daljno-vzhodnjaška veščina prikazana kot zelo brutalna. Pripadniki tega športa pa so prišli na slab glas kot neka vrsta mišičnjakov. K takemu mišljenju javnosti so pripomogle tudi številne demonstracije lomljenja raznih predmetov. Te vaje služijo normalno za merjenje lastne moči in spretnosti un za spoznavanje lastnih meja vzdržljivosti. Čvrsta telesna in duhovna samodisciplina dolgoletnega treniranja, vzgaja karateista v izredno stabilnega človeka, ki kaže veliko spoštovanje do življenja in zdravja svojih bližnjih. Iz začetne samoobrambne veščine se je v zadnjih nekaj letih razvil šport izrednih možnosti.

Razen športnega karateja in samoobrambe ima karate še drugi vidik: karate lahko da prvorazredno gimnastiko, ki je primerna tako za otroke kot za stare ljudi. Na tekmovanju in demonstracijah ne smemo gledati samo na borbo, zmago ali določen nivo, ampak moramo videti tudi to, kar lahko da karate telesnemu in duhovnemu napredku. Ta šport ni ne grob in ne nasilen. Vsebuje filozofijo in ima zanimiv zgodovinski razvoj.

KARATE NI SENETENASHI

Ta japonska beseda pomeni: »Karate je brez napada«. Karate ni agresiven, ampak obrambni šport. Dober karateist nikoli v življenju ne napada prvi. To temeljno postavko je osvojil kot del svojega osnovnega duhovnega principa. Za to pa je potrebno veliko

let intenzivnega treniranja in stalnega dela na izpopolnjevanju samega sebe. S tem principom pa se sklada tudi spoštljiv in kulturn odnos do okolice in svojega učitelja. Pravilno obnašanje na treningu je izraz tega principa.

ZGODOVINA KARATEJA

Najstarejše blede sledi karateja so našli raziskovalci na reliefih in v zapiskih starodavne Indije. Po mnenju nekaterih raziskovalcev so menihi negovali specifično veščino golorokega boja za obrambo samotnih samostanov. Nekateri pa menijo, da so se menihi in njihovi učenci ukvarjali s to fizično aktivnostjo kot pripravo na psihične napore, ki jih zahtevajo skrajni cilji budističnega učenja. Tako so med temi fizično prekaljenimi ljudmi nastajali samoobrambni sistemi, odeti v duh spiritualizma. Metode golorokega boja najdemo tudi v zgodovini starih Egipčanov in Babiloncev.

Nesporno dokazana oblika današnjega karateja se je pojavila na Kitajskem v 7. stoletju našega štetja. S Kitajske, ki je v tistem času imela zelo močne trgovske in kulturne vezi z deželami daljnega vzhoda, se je ta veščina razširila po vsem vzhodu. Tako tudi do Okinave in nato preko Japonske v vse dežele razvitega juga.

V 7. in 8. stoletju je na Okinavi vladalo nekaj poglavarjev, ki so se trudili širiti svojo oblast. Pri tem je med njimi prihajalo do spopadov, v katerih so se opirali na odpadnike in avantuniste, ki so prinašali nadmočna orožja in vojaške veščine.

V 11. stoletju je prišlo na Japonskem do vsesplošnega spopada in na oblast je prišla družina Minamoto. Preživeli bojovníki poraženega klana Taira so se umaknili na južne otoke. Tako so na Okinavo prispela orožja: meč, helebarda, lok in puščica.

Od 13. do 15. stoletja so kralji Okinave posvečali veliko pozornost vojaškim problemom. Zgradili so mnogo utrdb in usposobili dobro oboroženo gardo. Razvili so trgovino in vzpostavili vezi z Japonsko, Kitajsko in Korejo. Fevdni sistem, v katerem vazali in vojaki služijo vladarju, na Okinavi sploh ni obstajal. Pod

kraljem Hanšijem iz dinastije Šo (1429. je združil Okinavo) je bil izdan zakon, ki je imel v zgodovini borilne večšine karateja daljnosežne posledice. Po tem zakonu je bilo prepovedano nositi orožje vsem, ki niso bili v vladarjevi službi. Orožje je bilo v dvornih skladiščih pod kontrolo kraljevih uradnikov.

Leta 1609, na začetku moderne dobe Japonske (dinastija Tokugava), ko so Rjukja otoki prišli pod oblast klana Sacuma, je bilo domačinom prepovedano nošenje orožja, prepovedan pa je bil tudi kempo, kitajska večšina borbe z golimi rokami, ki je bila prenesena z azijskega kontinenta še v času, ko so prvi kralji imeli orožje pod nadzorom.

Od leta 1669 pa ni bila dovoljena niti izdelava ceremonialnih mečev. Reformator šogun Tokugava je tako omogočil Japonski obdobje relativnega miru, ki je trajal skoraj dve stoletji.

Zahodna obala Okinave je zelo plodna. Tu je bilo vedno razvito gojenje poljščin. Severni del pa je hribovit in pokrit z gostim grmovjem. Gozdovi v hribih in džungle v nižini so bili od nekdaj leglo brezdomcev in kriminalcev, ki so večkrat ropali in ubijali po vaseh. Kmete so tako ogrožali tavajoči ronini (človek-val), samuraji, ki niso imeli gospodarja in so bili primorani, da si sami zagotavljajo sredstva za življenje. Največkrat so ropali kmete, masakrirali so cele vasi ali pa so se vsiljevali kot zaščitniki. Kmetje so se branili v glavnem s poljskim orodjem. Pri obrambi svojih življenj so pokazali neverjetno hrabrost in inteligentnost. Medtem ko so se v drugih krajih sveta tlačeni združevali v skupine, da so bili močnejši, se je na Okinavi razvil poseben tip individualnega odpora, zasnovan na sofocističnem odnosu do spopada. Spopad je bil pojmovan izključno kot psihofizični akt posameznika, vsak gib natančno preštudiran, religiozno in filozofsko pojasnjen.

Na temelju kempa, ki je bil prenesen s Kitajske in bil potem prepovedan, se je tajno, v majhnih skupinah gojila večšina, imenovana te (roka), sistem borbe brez orožja z golimi rokami in nogami. V osnovi vsega je obstajala zavest, da lahko človek iz svojega na videz slabotnega telesa izrazi nesluteno moč in doseže neslutene učinke.

Aktivnost raznih tajnih skupin je ostala vse do druge svetovne vojne folklorna posebnost Rjukju otokov. Sposobni posamezniki so sami obiskovali Kitajsko, da so lahko na samem izvoru proučili kitajske metode borbe. Običajno so se vračali s povsem svojim sistemom, ki so ga kasneje še razvili.

Izraz karate kot sinonim za večšino te je nastal šele v novi dobi. Najprej je pomenil kitajsko večšino roke, toda s preiščeno spremembo ideograma, ki se izgovarja na isti način, je dobil naziv prazna roka.

Veščina te postane na Okinavi po ukazu vojnega ministrstva leta 1902 obvezni del fizične kulture v šolah. V kratkem času je bila tako ta večšina preko inštruktorja Funakoshija Gichina prenesena na Japonsko in v letih po drugi svetovni vojni po vsem svetu.

FUNAKOSHI GICHIN – REFORMATOR

Ime Funakoshija Gichina, skromnega karate-inštruktorja z Okinave, človeka neugledne rasti, blage volje, smehljajočih lic in ostrega pronicljivega pogleda, je tesno povezano s karatejem. Vse svoje dolgo življenje (1968 – 1957) je posvetil popularizaciji in širjenju te večšine.

1902. leta, ko je karate uveden v šolski program na Okinavi, postane Funakoshi eden prvih učiteljev. Leta 1906 s svojimi prijatelji potuje po Okinavi in javno demonstrira karate. Principe karateja je razlagal tudi pred zdravniškim društvom. 1916. leta je v centru borilnih večšin v Kjotu prikazal metode golorokega boja. To je bila tudi prva demonstracija karateja izven Okinave.

Od takrat naprej je Funakoshi neprestano potoval po Japonski in prirejal javne nastope, treniral študente na univerzah, prirejal tekmovanja in nato odprl svojo dvorano za treniranje. Kmalu so se pojavili karateisti, ki so pred javnostjo prikazovali svojo premoč in znanje z razbijanjem strešnikov, zidakov in se hvalili, da lahko ubijejo žival z vbodom roke kot s kopjem. Da bi ovrigel predsodke zaradi teh razbijaških podvigov in da bi razkrinkal šarlatane, se je Funakoshi večkrat oprijel peresa. Napisal je zbirko esejev, prvi učbenik in vrsto drugih člankov.

V enem teh člankov pravi:

»Marsikdo je že slišal, da se lahko z močjo, ki se pridobi z dolgoletnim vežbanjem karateja, naredi vbod, z močjo udarca prebije prsni koš ali vrat in iztrga rebro ali sapnik, da se s pestjo lahko zlomi deska, hrbtenica konju ali razbije kamen. Že dolgo se ukvarjam s karatejem vendar kaj takega na žalost ne morem narediti. Toda nekateri pravijo, da bi to lahko naredili, če bi bili v to prisiljeni. Tistim, ki tako mislijo, delajo samo slabo uslugo karateju. Do neke mere so zgodbe o razbijanju resnične, toda iztrgati kost ali meso, to pa je pretirano. S pravim treningom se razvijata moč in odpornost, toda ne smemo pozabiti, da obstajajo tudi meje, preko katerih ne moremo. Dobro izvežban karateist lahko zlomi nekaj desk ali razbije ducat strešnikov brez napora, toda to lahko naredi tudi človek, ki ni karateist, samo da vežba razbijanje. Vendar to ni cilj karateja. Mojstrstvo (dan) ni v sorazmerju s številom razbitih strešnikov, temveč s stopnjo tehnike in visoko razvito moralno.«

Lahko rečemo, da je svojo vlogo sprejel na misijonarski način. Karate je smatral za duhovno vrednoto, ki presega praktično večšino. Govoril je, da samozavest, ki jo človek pridobi z vežbanjem karateja, premaga željo po dokazovanju, ki ponavadi pri naša zlo.

Funakoshi Gichin se je s karatejem ukvarjal še v poznih devetdesetih letih svojega življenja. Karateju je posvetil vse življenje in njegovo ime bo ostalo za vedno zapisano v zgodovini te večšine.

PET KARATE PRINCIPOV

1. Telesna disciplina

Karate trenira celo telo, dela ga elastičnega in krepi mišice. Mišice in udje se uvežbajo tako močno, da praktično postanejo orožje in obrambni ščit. S tem je postavljena poglobljena misel, ki stoji za tem treningom. Karate vsebuje nepregledno število različnih gibov za vse dele telesa. Vsi mogoči in potrebni gibi, obračanje telesa, krožni gibi, potiskanja, udarjanja itd. so zbrani v karateju.

2. Duhovna disciplina

Neprestano ponavljanje najosnovnejših vaj zahteva močno disciplino. Mnoge karateiste prevara ravno ta princip karateja. Zaradi stalnega ponavljanja vaj in gibov, ki delujejo enostavno, odnehajo mnogi karateisti. Vendar ti gibi nikakor niso tako enostavni. Sto zukjev (udarec z roko) je pri nekem začetniku sto različnih zukjev. Šele po skoraj desetletnem treniranju postanejo zukiji popolni in medsebojno enaki. Začetnik pa tega ne more oceniti.

Ni cilj v tem, da trenira samo telo, ampak se mora skupaj s telesom zgraditi tudi duhovna plat, kot sta Shuhari in Shingi Ichinyo. Te duhovne sposobnosti so potrebne tudi zato, da postane dober karateist in ne nazadnje dober in zadovoljen človek. V veliki meri lahko dosežemo to s stalnim ponavljanjem vaj karateja. Olajšanje so za duhovni cilj vsekakor potrebna. Karateistu so potrebne duhovne sposobnosti, da lahko svoje znanje prenese drugim in jim na ta način prinese mir in zadovoljstvo. Ljudje se morajo naučiti, kako težave, ki jim neprestano križajo pot, obvladati na čim enostavnejši način. Karateist se to uči tako, da po tisočkrat in več izvaja isto tehniko. Za to mu je potrebna posebna veščina obvladovanja, da ne bi popustil in prenehal. Tudi pri vajah, ki so na pogled zelo enostavne, vedno obstaja detajl, ki se ga lahko še izboljša.

3. Športni vidik

Boriti se do zmage, pripada športu – tudi pri karateju. Tekmovanja v karateju so se pričela na Japonskem šele pred štiridesetimi leti, torej je zgodovina karateja kot športa še zelo mlada. V Evropi je športni karate zelo popularen. Najvažnejša zahteva pri športnem karateju je, da ne smemo nasprotniku povzročiti nobene poškodbe in da moramo biti pošteni. Udarci se morajo pred ciljem zaustaviti. To pa je zelo težko, ker pravila tekmovanja vrednotijo samo tehnike, ki so izvedene močno in s kontrolo in imajo tudi hitrost in ravnotežje. Pravočasno zaustavljanje močne tehnike je važen del karateja, ki poleg drugega ustvarja njegovo veščino. Številne karate tehnike, ki se težko kontrolirajo, so v športnem karateju prepovedane.

4. Samoobramba

Samoobramba je najvažnejši del karateja, njegov izvor. Vse discipline so se učile najprej zaradi obrambe. Temu pripadajo vsi

udarci, potiskanja, meti z različnimi ročnimi in nožnimi tehnikami. Še danes je samoobramba važna za mnoge ljudi, ki se ravno zaradi tega želijo naučiti karate.

5. Zdravje

Trening zajema vse dele telesa in mišice. Zato pomaga pri vzdrževanju zdravega telesa. V karateju obstajajo različni gibi in kombinacija gibov, ki skupaj s pravilnim dihanjem pomenijo zdrav telesni razvoj.

Gimnastične vaje so v karateju potrebne, da bi se telo prilagodilo osnovnemu šolanju. To so predvsem zahteva za hitre telesne gibe, ki lahko, če je telo neogreto, povzročijo poškodbe sklepov in mišic. Zato moramo predhodno vse dele telesa narediti mehke in elastične. Telo je tako pripravljeno na vse telesne obremenitve.

Če gremo na Kitajsko, lahko zjutraj opazimo veliko ljudi pri jutranji gimnastiki. Vendar ti ljudje pravzaprav izvajajo le vaje dihal, ki krepijo njihovo telo. Ta del treninga je prav tako uporabljen v karateju.

Vsak od petih elementov karateja je po svoje zahteven in pomemben pri treningu. Ko nekdo postane evropski ali svetovni prvak v športnem karateju, pomeni, da je dober borec. Toda to še ne pomeni, da je dober karateist. Športna veja karateja ima svoje meje, ki so postavljene s starostjo tekmovalca. Pri duhovnem ukvarjanju s karatejem in njegovimi principi pa ne obstajajo nobene starostne meje. Po desetletjih tega treninga razvije karateist neko vrsto filozofije, ki je na Japonskem pod vplivom ZEN-filozofije. S to filozofijo pa prodira v nove in nove prostore.

Karate pomeni »prazna pest«. Beseda kara (prazen) pa je beseda, ki ima globok pomen. Če mislimo enostavno, potem karate pomeni prazno pest, če pa se vključi še ZEN-filozofija, tedaj lahko naprej razmišljamo, kaj pomeni beseda prazno. To lahko pomeni nebo ali še več od tega, ker ima »kara« lahko mnogo pomenov. Karate v končnem pomeni: »Proti sebe samega«.

SHINGI ICHINYO

Ta izraz pomeni, da se mora duh šolati s treniranjem tehnik in obratno, da se s treniranjem duha izboljšujejo tehnike. To je eno od pravil karateja in je pravzaprav najvažnejše. Treniranju tehnik se moramo ravno tako posvetiti kot šolanju duha. Pričnemo s treningom tehnike, toda da bi prišli do resnice, moramo tehnike (gi) in duh (shin) spojiti z Ichinyo, ker sta to samo dve strani iste medalje.

Resnica duha mora biti zelo čista in se mora izraziti z veliko skromnostjo.

V prvem delu sem vam skušal predstaviti vsaj del resnice in zgodovine karateja, da bi si v nadaljevanju lažje predstavljali pomen in koristnost tega športa pri razvoju otrok in odraslih

Generacija devetdesetih let na začetku svoje poti.

Zmagovalke 2. svetovnega pokala s trenerjem Bojanom Severjem.

Zmagovalke 1. svetovnega pokala 1992: Ana Sever, Špela Bratož, Ana Mesanč.

Na tekmovanjih se sklepajo tudi nova prijateljstva. Tekmovalke idrijskega kluba s tekmicami iz južne Afrike.

Mi pa se že dolgo poznamo. Naši tekmovalci z reprezentanco Nemčije.

oseb. Pri prenosu v naš prostor smo karateju dodali povsem nove dimenzije, ki so nam pomagale, da smo se prebili v sam vrh evropskega in svetovnega športnega karateja. Izkoristili smo vse načine treniranja, ki jih je prinesel moderni razvoj športa in njihovih zakonitosti. Tako smo napravili ta šport še bolj dostopen mladim, ki si želijo športnega udejstvovanja in s tem krepijo svoj duh in telo.

RAZVOJ KARATEJA V IDRJI

S treningi karateja v Idriji je pričela skupina zanesenjakov pod vodstvom pisca leta 1974. Takrat je bil to še zelo mlad šport in v Sloveniji šele na začetku svoje poti. Manjkalo je informacij in znanja in ni še bilo potegnjene prave ločnice med športom in veščino.

Če se ozrem nazaj v tista začetniška leta, se lahko samo čudim, kako smo lahko prispeli tako daleč s takim neznanjem in takim pojmovanjem karateja. Koliko klubov je propadlo zaradi tega, ker niso več našli poti naprej in je vse postalo nesmiselno. Toda eno je gotovo, mi vsaj odnehali nismo. Iskali smo naprej in si nabirali novih izkušenj. Našli smo pot do mojstrov Boška Zelenoviča, Takashija Tokuhise, ki sta nas pripeljala do novih spoznanj, razgrnila temo in napravila karate bolj domač in pristopen.

Leta 1977 uradno ustanovimo klub, se včlanimo v karate zvezo Slovenije, ki je takrat štela okoli štirideset klubov, in se poizkusimo na tekmovalnih boriščih. Nismo bili dobri, slabi pa tudi ne. Tako smo sledili razvoju karate športa in napredovali iz leta v leto. V klub so začeli prihajati mlajši člani – osnovnošolci. Takoj smo uvideli, da je prihodnost njihova, da jim moramo dati samo znanje in izkušnje. Ponujeno so izkoristili in že v osemdesetih letih se lahko pohvalimo s prvimi uspehi na ravni Slovenije.

Ni bilo lahko, bila so tudi razočaranja in bridka spoznanja, da je Idrija preveč oddaljena od centrov in da kot taka v tem športu nima kaj iskati. Denarja je bilo bolj malo, največ smo ga zbrali s prostovoljnimi prispevki članov, čeprav je klub štel le okoli trideset članov. S karatejem sta se prenehala ukvarjati naša učitelja Boško in Takashi in spet smo bili pred dilemo, odnehati ali nadaljevati. Bilo pa je preveč odrekanja in preveč lepih spominov v teh letih, da bi kar tako odnehali.

Na svoje stroške smo hodili po svetu in se učili od Dačića, Stričevića – priznanih svetovnih strokovnjakov. Začela je rasti generacija tekmovalcev, ki so ponesli ime Idrije v svet v devetdesetih letih. Osvojili smo principe športnega karateja, jim dodali nekaj svojih zamisli in uspeli. Prihajajo nove generacije, klub raste, postali bomo še močnejši in uspešnejši.

ŠPORTNI KARATE

V tem poglavju bi vaš rad seznanil s pravili in disciplinami te mlade športne zvrsti. Športni karate se od tradicionalnega loči že v osnovnem pojmovanju športne borbe. Te razlike se kažejo v

pravilih, ki narekujejo drugačen pristop k borbi. Posledica teh različnih pristopov in pojmovanj je bila ta, da se je na osnovi raznih stilov karateja v svetu pojavilo več organizacij, ki so organizirale svetovna prvenstva, vsaka po svojih pravilih.

Najmočnejši organizaciji sta bili WUKO in ITKF. Več let so trajala pogajanja med vodilnimi obeh organizacij, da so le-ti leta 1993 končno pristopili k združitvi v enotno svetovno karate federacijo WKF. Do združitve je prišlo tudi na pobudo mednarodnega olimpijskega komiteja, ki je postavil za pogoj poenotenje tega športa. Z izpolnitvijo tega pogoja bo tako karate postal olimpijski šport, in sicer najkasneje leta 2000.

Športni karate delimo v splošnem na dve disciplini – kate in borbe. V vsaki disciplini tekmujejo tekmovalci, ki so ločeni po starostnih kategorijah, v borbah pa še po težnostnih kategorijah. V obeh disciplinah se lahko tekmuje posamezno ali ekipno.

Kate so povezane karate tehnike, izvedene v obliki borbe proti navideznim nasprotnikom. V sami izvedbi kate se menjavajo stavi, bloki in udarci po točno določenem vrstnem redu. Vsak udarec, blok ali premik mora biti narejen eksplozivno in močno. Tekmovalec mora izražati tudi samo idejo kate.

Izvajanje kate ocenjuje pet sodnikov, ki sodijo po podobnem sistemu kot nam je znan iz gimnastike. Kate se izvajajo tudi ekipno. V ekipi so trije tekmovalci, ki izvajajo kato istočasno. Kata mora biti izvedena čimbolj sinhrono.

Pravila športne borbe so bolj komplicirana. V borbi se točkujemo samo pravilne in s kontrolo narejene točke. Točke se imenujejo ipon ali vazari. Vazari točka je pol vrednosti ipon. Borba traja 2 ali 3 minute ali pa se lahko konča takoj, ko eden od tekmovalcev doseže vrednost 6 točk. Vse nepravilne tehnike, ki imajo za posledico poškodbo nasprotnika, se kaznujejo. V primeru zelo grobih prekrškov pa je tekmovalec odstranjen s tekmovanja.

Da bi tekmovalec lahko zdržal tekmovanje v katah in borbah, mora skozi določen proces treninga.

SODOBEN TRENING KARATEJA

Tekmovalec mora poleg treninga karate tehnik tudi skozi trening priprave telesa na psihofizične napore. Poleg motoričnih sposobnosti mora razvijati še moč, hitrost, vzdržljivost, gibljivost in skočnost. Tekmovalec je lahko uspešen le, če razvija vse te elemente treninga.

V našem klubu vse te sposobnosti razvijamo skozi treninge akrobatike, ritmične gimnastike, plavanja, smučanja, kolesarjenja in kondicije. Treniramo šestkrat tedensko, pred večjimi tekmovanji tudi dvakrat ali trikrat dnevno. Dober tekmovalec mora biti uspešen tudi v šoli. Vsi tekmovalci so tudi pod redno zdravniško kontrolo športnega zdravnika.

Rekreacija

Poleg tekmovalnega športa imajo člani našega kluba možnost, da se ukvarjajo s tem športom povsem rekreativno in v lastno zadovoljstvo. Karate kot rekreacija je primeren za vse starostne kategorije od šestega leta naprej. V vseh letih treninga predvsem šoloobveznih otrok opazimo pri njih neprimerno kakovostnejši telesni razvoj kot pri otrocih, ki se s športom ne ukvarjajo. Karate je primeren tudi za dekleta in ni naključje, da v klubu trenira več kot polovica deklet. Veliko otrok trenira tudi v akrobatski sekciji, ki v zadnjem času beleži zavidljive rezultate na ravni države.

Kljub raznim omejitvam, pomanjkanju trenerskega kadra, prostim kapacitetam v telovadnicah in finančnim problemom uspevamo v Idriji in Sp. Idriji, delno tudi v Cerknem, v organiziran način izrabe prostega časa vključiti preko 150 otrok. Povpraševanje pa je iz leta v leto večje in upam, da bo to tudi odgovorne v občini Idrija prisililo v razmišljanja o bolj kakovostnem načinu izkoriščanja prostega časa mladih. V karate klubu smo že dokazali, da to znamo in da rezultati na športnem področju niso le naključje, ampak sad trdega in vztrajnega dela. Prepričani smo, da se lahko v športno aktivnost, ob večji podpori družbe, usmeri še več mladih, ki jih sedaj privlači ulica. Svojega pa niso naredile tudi stanke, ki največkrat ostajajo le pri besedah.

KAKO NAPREJ

Če se izrazim malo karikirano, smo sedaj pod vrhom piramide svetovnega karateja. Ali nam bo uspel veliki met, da se bo na vrh povzpel tudi kdo od idrijskih tekmovalcev, pa ni odvisno samo od kluba, ampak od celega idrijskega prostora. Če bo to interes vseh nas, se bo to verjetno zgodilo, če bo to samo interes kluba ali posameznika, se to ne bo zgodilo.

Nam v klubu je cilj popolnoma jasen – olimpijske igre leta 2000. Takrat bo karate tudi olimpijski šport in naši tekmovalci v najboljših letih za doseganje rezultatov. Ostane nam torej še šest let trdega in načrtnega dela. V teh letih se bomo morali stalno dokazovati na boriščih vsega sveta, da nas ne pozabijo in, da dosežemo zrelost, ki je potrebna za največje rezultate.

Naredili bomo vse, da bomo ta cilj uresničili.

OPOMBA:

Vse fotografije so iz arhiva kluba

»A bi šli, al ne bi šli?« to zdaj ni bilo več vprašanje. Po naših dveh uspešnih odpravah Grossglockner 91 in Liechtenstein 92 in po načelu, da gre v tretje rado, drugače skoraj ni moglo biti. Ostalo je le vprašanje: KAM ?

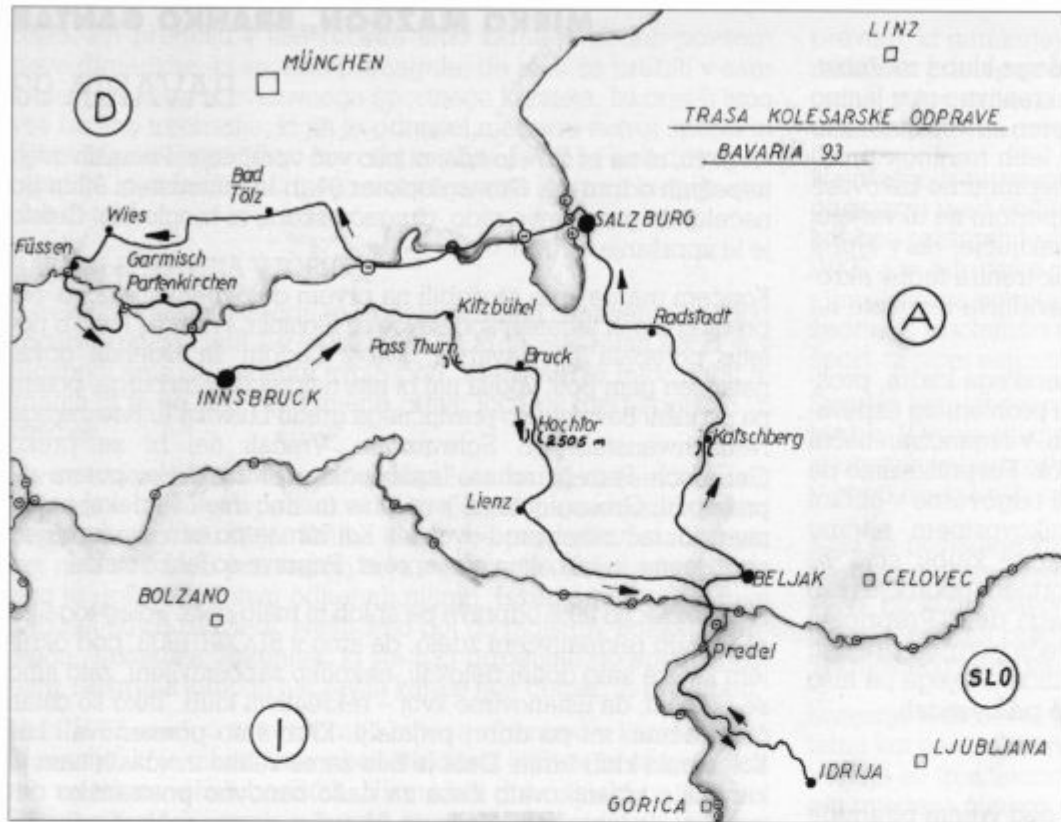
Koncem marca smo se dobili na prvem delovnem srečanju. Na predlog mojih tedanjih sodelavcev z Gostola, ki sta se lansko poletje potepala po Bavarski, sva z Ladom že izdelala dokaj natančen plan poti. Vodila naj bi nas najprej do Salzburga, potem pa po južni Bavarski do pravljničnega gradu Ludvika II. Bavarskega Neuschwanstein pri Schwangau. Vračali naj bi se preko Garmisch-Partenkirchna, Innsbrucka in Kitzbühela, potem pa preskočili Grossglockner, kajti prav tu smo imeli še nekaj nepopravnih računov izpred dveh let. Kot vam je po tem uvodu verjetno že jasno, je bil najin načrt sprejet. Priprave so lahko stekle.

Z organizacijo take odprave pa sploh ni malo dela. Poleg tega pa se je nam rekreativcem zdelo, da smo v SLOGI 1902, pod okriljem katere smo dotlej delovali, nekoliko zapostavljeni, zato smo se odločili, da ustanovimo svoj – rekreativni klub. Tako so ostali čisti računi, mi pa dobri prijatelji. Klub smo poimenovali kar Kolesarski klub Idrija. Dela je bilo zares veliko in včasih nam je kar malo zmanjkovalo časa za našo osnovno postransko dejavnost – kolesarjenje. Toda do 24. julija, dneva našega odhoda, se nam je vse lepo izšlo.

Dan poprej smo ob podpori številnih pokroviteljev dobro založili naš kombi, ki nam ga je tudi letos posodila cerkljanska ETA.

Prišel je dan odhoda. Letos smo se odločili, da bomo svojo pot začeli na slovensko-avstrijski meji na Korenskem sedlu in tako časovno skrajšali naše potovanje za en dan. Točno ob osmih zjutraj smo se spustili po strmi cesti s Korenskega sedla in kot bi mignil smo bili v Beljaku. Po Dravski dolini smo poganjali kolesa do Špitala, tu pa zavili v lepo alpsko dolino rečice Lieser. Ker je dolina preozka za cesto in avtocesto, se je pač morala mlajša sestra umakniti na viadukte visoko v breg. Na koncu te doline pa nas je čakal zloglasni prelaz Katschberg, ki je s svojimi 1841 m visok le toliko kot naš Vršič. Pred njim so nas strašili že doma, češ da so hodili po njem peš tudi tekmovalci na kolesarskih dirkah. Toda mi se nismo dali. Sprva sploh ni zgedalo tako hudo. Bolj ko smo se vzpenjali, bolj strmo je postajalo. Potok ob cesti se je spremenil v kaskado. Boljšim je vseeno uspelo, da so prišli na vrh prelaza, ne da bi sestopili, meni pa je naredil tako mehke noge, da sem moral dvakrat počivati.

V naslednji dolini smo si skuhalo kosilo, potem pa nas je čakal še nekoliko višji prelaz Radstädter Tauern /1739 m), ki pa je bil precej prijaznejši od dopoldanskega.

Pot kolesarske odprave Bavaria 93

Ta pano nas je malo zaustavil. Naša tabla je druga z vrha. Na njej je napisan zloglasni KATSCHBERG, ki ga poznamo le po ustnem izročilu kolesarjev – tekmovalcev. Tudi za njih je trd oreh in marsikdo ga je že »pregonil« peš. Koliko bo prijazen do nas?

Noč nas je ujela že blizu Salzburga. Prespali smo v privatni hiši v vasi Tennek v zavetju mogočnega gradu Werfen. Verjetno smo zato tako dobro spali.

V svežem poletnem jutru smo se pripeljali do mesteca Hallien. Tu smo se ločili od kombija. Moral je po cesti, nas pa je kolesarska steza vodila ob reki Salzach v samo središče Salzburga. Srečali naj bi se spet v parku dvorca Mirabell. Trajalo je kar nekaj časa, da nam je s pomočjo radijske zveze to uspelo. Je pa res, da smo tokrat vzpostavili zvezo skoraj istočasno, ko smo se zagledali. A nič zato, Salzburg je zelo živahno mesto. Živi s kulturo, predvsem z glasbo, saj je vendar Mozartovo mesto. V parku smo uživali v promenadnem koncertu, tistim ki so bili tu prvič, smo pokazali še Mozartovo rojstno hišo, stavbo, v kateri je živel in ustvarjal, opero... Dve uri sta minili kot sanje.

Čas nas je že malo preganjal, zato smo spet sedli na kolesa in se odpeljali v Anif, predmestje glavnega mesta dežele Salzburške. Tu stoji znameniti »vodni grad« – poletna rezidenca Ludvika III. Bavarskega. Grad je zdaj v zasebni lasti. Porabili smo kar nekaj časa, da smo ga našli, tako dobro je skrit. Prav tedaj, ko smo občudovali grad preko jezercica – približati se mu ne da, ker je dobro ograjen – so se odprla vrata ograde. Mimo se je pripeljal starinski mercedes. Možakarju na zadnjem sedežu smo že po bledici obraza prisodili, da se mu pod kožo pretaka modra kri, kateri Ludvik po vrsti bi bil, pa si nismo upali ugibati.

Na nebu so se začeli zbirati temni oblaki. Odločili smo se, da ne bomo zapravljali časa še s kuhanjem, zato smo pripravili kar suho kosilo. Na hitro smo pojedli in se odpeljali proti Nemčiji. Kolesarska steza nas je tokrat vodila pod zemljo, ravno pod salzburškim letališčem. Ko smo spet zagledali beli dan, pa sploh ni bil več bel, ampak črn. Padati so začele velike kaplje in popoldanska ploha nas je prisilila, da smo malo vedrili. Nebo se je kmalu zjasnilo. Po nekaj minutah vožnje smo že bili v Nemčiji, V znanem zdraviliškem kraju Bad Reichenhall. Ker smo bili tu že pred dvema letoma, se nismo ustavljali. V nadaljevanju poti je začelo Branka boleti koleno in ni nam mogel več slediti. Dr. Bojan mu je predpisal hladne obkladke in počitek v kombiju. Naneslo pa je drugače. Komaj se je usedel v kombi, se je nebo spet pooblačilo in že je neusmiljeno deževalo. Branko je tako dobil počitek, mi pa hladne obkladke. Ves ostali del popoldneva smo prevozili v močnem dežju, nagajal pa nam je še bočni veter, da smo komaj lovili ravnotežje. Peljali smo se mimo Ruhpoldinga, zimskošportnega središča, znanega predvsem po tekmovanjih nordijskih smučarjev. Pripeljali smo se v Reit im Winkl. Čudovito mestece! Vse je bilo tako lično, kot da bi pravkar postavili novo mesto v starinskem stilu. Videti je bilo, da so ponosni na stare hiše sredi mesta, kajti lepo obnovljene dajejo kraju tisto pravo domačnost.

Spet smo bili na meji. Kljub temu, da je nemški carinik zagotavljal, da je meja odprta, da lahko gremo naprej tudi brez potnih lis-

tot, smo se odločili, da bomo počakali kombi. Ustavil se je namreč v mestu, kajti Božan se je v živo javil v oddajo Radia Cerčno. Dež pa tudi malo ni ponehal.

Silvij in Božan sta nam našla prenočišče v prijazni gostilni v Erpfendorfu pri treh materinsko pristrčnih gospah. Skuhale so nam klobase iz naše potujoče zaloge. Mi smo jim ponudili naše žganje, one pa so nam vrnilo z jägermaistrom. Kljub prijetni utrujenosti smo si morali pred spanjem vzeti čas še za »afreht«, kajti jutri Bojan praznuje rojstni dan.

Zjutraj ni bilo časa za praznovanje. Ugotovili smo, da smo naredili včeraj 8 km v napačno smer. A ni nam bilo žal, saj tako prijaznih ljudi, kakršni so nas gostili to noč, zlepa ne najdeš. Popravili smo smer. Kmalu smo bili spet v Nemčiji. Spoznavati smo se začeli z Bavarsko. Sprva so se nam zdele hiše, okrašene s freskami in cvetjem, kar malo preveč načičkane, počasi pa smo se tega navadili. Pot tega dne nas je vodila čez 1100 m visok prelaz Hochkreut, mimo čudovitih jezer do mesta Bad Tölz. Zvečer smo prispeli v Murnau. Tu smo nameravali prespati, a mesto nas ni hotelo. Čeprav sta naša intendanta preiskala vse mesto, prenočišča nista dobila. V mraku smo se odpravili naprej. Ogledovali smo že senike ob cesti, ko smo že v trdi temi prispeli v Bad Kohlgrub. V enem hotelu smo dobili prenočišče za petorico. S pomočjo prijazne receptorke tega hotela in še dveh turistov pa nam je le uspelo, da smo vsi spali pod streho, čeprav na drugem koncu mesta. Praznovanje Bojanovega rojstnega dne pa vseeno ni odpadlo.

Zjutraj smo se poslovili od prijazne receptorke. Deležna je bila vseh časti. V spomin smo ji dali celo slovensko zastavico, eno tistih, ki so nam jih prav za take priložnosti dali na Uradu za informiranje Republike Slovenije. Potem smo nadaljevali pot proti našemu cilju, ki ni bil več tako daleč. Spotoma smo si ogledali še čudovito romarsko cerkev v kraju Wies. Še pred podnevom pa smo bili že pod znamenitim gradom Neuschwanstein še bolj znamenitega nemškega kralja Ludvika II. Bavarskega, ki je ob gradnji te mojstrovine dal duška svoji fantaziji. Nekateri pravijo, da že kar norosti. Povzpeli smo se do gradu. Najprej smo se peljali s kolesi, ko pa je postal klanec prehud in pot preozka, še peš. Pred gradom se je trla množica ljudi. Če bi si hoteli ogledati njegovo notranjost, bi morali čakati vsaj uro in pol, približno toliko pa bi porabili še za ogled. Odločili smo se, da si bomo njegovo notranjost ogledali samo na fotografijah. Spustili smo se nazaj v dolino, si na nižnjem hribu ogledali še zunanost nekoliko starejšega gradu Hochschwangau in se odpeljali naprej proti mestu Füssen. Na parkirišču pred mestom smo si privoščili kosilo in ker smo bili na cilju, je bilo treba napisati tudi razglednice s pozdravi.

Popoldanska vožnja mi je ostala v spominu predvsem po gostem prometu. Noč nas je ujela v avstrijskem Ehrwaldu, ki leži pod najvišjo nemško goro. Zugspitze (2962 m) je sicer višja od

Skozi prometni Salzburg smo lepo v gosjem redu prikolesarili še do znanega, nekoliko skrivnostnega, za javnost zaprtega, a vseeno lepega gradu Wasserschloss. Ta posnetek nam je naredila prijazna mlada Japonka, za kar ji bomo še dolgo hvaležni.

Drugi kolesarski dan je za nami. Za razliko od prvega je bil ta zelo moker. Pol dne nas je neusmiljeno namakalo, da smo verjetno za kak centimeter zrasi. Toda zvečer smo si privoščili res pravo večerjo. Prijazne gospodinje v lepem gostišču v vasici E r p f e n d o r f so nam rade skuhale naše klobase, dodali smo še stročji fižol, avstrijski kruh in vse skupaj dobro zalili z Union pivom.

Mislím, da nikakor ne smemo mimo tako pomembnega dogodka, kot je rojstni dan enega naših članov odprave. Praznovali smo na južnem Bavarskem, v mestu Murnau v prijaznem gostišču s še bolj prijazno mlado receptorko. Veselje je malce skalila le visoka cena nočitve. Kar 71.- DEM smo morali odšteti na osebo.

našega Triglava, je pa dosti lažje dostopna, saj se lahko povzpneš nanjo kar z žičnico in to celo z različnih smeri.

Komaj sta nam Božan in Silvij našla prenočišče, že je začelo deževati. Deževalo je vso noč in tudi dopoldne. Malo smo si ogledali mesto, nakupili nekaj spominkov... Andrej je poizkusil popraviti zavore na kolesu, a kaj ko tu ni bilo mogoče dobiti niti vijaka in matice za specialko. Izgleda, da so jih gorska kolesa že povsem izpodrinila.

Kazalo je že, da bomo v tem mestecu prenočili še eno noč, ko se je okrog druge ure nenadoma zjasnilo. Uro pozneje smo se že peljali po še mokri cesti proti Garmisch-Partenkirchnu. Intendanta sta tu nameravala najti rezervne dele za Andrejevo kolo, mi pa smo kar nadaljevali pot. Ko je bilo mesto že skoraj za nami, smo na desni strani zagledali najprej skakalnice, potem pa še olimpijski stadion. Ker smo bili že tako blizu, smo ga šli pogledat. Na stadionu pa nas je pričakala množica ljudi, godba na pihala, skupina v narodnih nošah... Kmalu se je izkazalo, da niso čakali nas. Na nebu so se pojavili trije helikopterji, dva manjša in en večji. Iz njega je izstopil, nihče drug kot Rudi Carell. Najprej se je napotil k mladim skakalcem, ki so skakali na plastični skakalnici, potem pa je prišel še k nam. Zanimalo ga je, od kod prihajamo in seveda, če ga v naši domovini poznamo. Bil je zadovoljen, ker je bil odgovor pritrdilen. Naredili smo mu še to veselje, da se je lahko rokoval z nami, potem pa smo ga prepustili množici. Mi pa smo se odpeljali naprej proti Seefeldu in Innsbrucku. Nepozaben nam bo ostal tudi 16% spust proti Zirlu. Verjetno najbolj Andreju, ki ga je prevozil samo z zadnjo zavoro. Tu, v predmestju Innsbrucka, nas je že čakal kombi, menda že več kot eno uro. Ko smo bili mi na stadionu, je peljal mimo in ekipi v njem ni bilo jasno kam smo izginili.

Kljub temu da nam je vreme malo ponagajalo in da smo vozili samo popoldne, smo do Wattensa, kjer smo prenočili, prevozili več kot 100 km. Ponoči je spet deževalo.

Hladno jutro se je spremenilo v krasen dan. Pot nas je vodila skozi lepe in zanimive kraje: Briwlegg, Rattenberg, Brixen, Kitzbühel. V zadnjem smo si vzeli uro časa, da smo si ga malo ogledali. Ustavili smo se tudi na ciljnem prostoru najznamenitejše smukaške proge s Petelinjega grebena. Tu je poleti igrišče za golf.

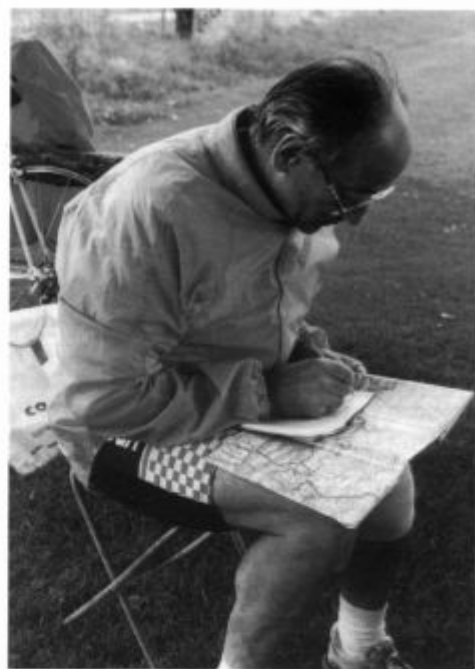
Po kosilu, rižoti z gobami, ki nam ga je pripravil naš glavni kuhar Andrej, nas je čakal še prelaz Pass Thurn (1273 m). Od tu smo se spustili v dolino reke Salzach in ta nas je pripeljala v zloglasni kraj Bruck pod Grossglocknerjem. Tu so pred dvema letoma Ladu ukradli kolo. Večina verjetno niti ne ve, da so ga avstrijski žandarji izsledili in ga vrnilo Ladu. Ker pa si je takrat že kupil novega, je tega prodal Borisu in tako je bil letos spet z nami na poti. Peljali smo se mimo osovražene hiše in kljub temu, da so jo v tem času prepleskali, ni bila bolj prijazna. Kar kamen se nam je odvalil od srca, ko sta prišla Silvij in Božan povedat, da sta nam

našla prenočišče v dveh zasebnih hišah nedaleč iz mesta. Ko smo se okopali in preoblekli, nismo šli obujat spominov in »šminkirat« po Brucku. Malo naprej, ob hudourniškem potoku, smo si pripravili večerjo. Da bi bili energetsko dobro založeni za napore naslednjega dne, nam je Andrej skuhal karbonaro.

V zraku je bilo čutiti nekakšen nemir in spoštovanje pred tem visokim prelazom. Kar za četverico izmed sedmih kolesarjev je bil Grossglockner zaradi različnih razlogov še neosvojen. Jaz sem nanj prikolesaril že na naši prvi odpravi, zato mi zdaj sama osvojitve tega prelaza ni več predstavljala kakšnega posebnega cilja. Odločil sem se, da bom na tej poti raje spremljal Branka. Čeprav mu v prvem poizkusu pred dvema letoma ni uspelo priti do najvišje točke te visokogorske ceste, sem bil prepričan, bolj kot on sam, da je kljub svojim 59. letom, tega sposoben. Manjkalo mu je le samozaupanje, pa tudi vse ostale okoliščine mu takrat niso šle na roke. Prepričan sem bil, da bo tokrat to uspelo prav vsem in s tem prepričanjem sem spokojno zaspal.

Prijazni gostitelji so nam pripravili zajtrk že ob šesti uri, kar je v teh krajih res prava redkost. Običajno vstajajo precej pozneje. Z Brankom sva malo pohitela, da bi šla na pot malo prej kot ostali, saj sva vedela, da naju bodo kmalu dohiteli. Pridružil se nama je še Lado, ki tudi ni najboljši gorski voznik. Njemu odgovarjajo ravninske ceste. Na njih je neuničljiv in prav gotovo smo v njegovem zavetrju prevozili vsaj polovico ravninskih delov celotne poti. Jutro je bilo hladno in jasno, toda sonce v ozko dolino še ni posijalo. Bojan, Andrej, Stane in Boris so nas kmalu prehiteli. Ob osmih, točno po uri vožnje, smo bili pri cestninski postaji. Ta mitnica ima prav poseben vhod za kolesarje in edino zanje je vožnja po tej visokogorski cesti brezplačna. Iz (ne)znanih razlogov pa se večina ne odloča za to vrsto prevoza, ampak se raje vozijo z avtomobili, avtobusi in motocikli. Ko smo se zapodili v strm breg, so bili pogoji za vožnjo še idealni. Sonce še ni sijalo, avtobusov, ki bi s svojimi ogromnimi izpušnimi cevmi kvarili zrak, še ni bilo, prav tako so bili redki tudi osebni avtomobili. Lado je ugotovil, da sva z Brankom zanj prepočasna, pa je potegnil. Branko se je večkrat ustavil, da je napravil kakšen posnetek, potem pa sva spet zagrizla kolena v klanec. Na vsakem ovinku je tabla, na kateri je zaporedna številka ovinka in nadmorska višina, tako da si ves čas na tekočem, kako visoko si že in koliko ti še manjka do vrha. Na višini okrog 2000 m nad morjem je prišel Branko v krizo. Toda krajši počitek mu je vrnil moč in samozaupanje. Nekajkrat sva potem še počivala, preden sva zmagoslavno prikolesarila na prvi gorski cilj Fuscher Törl (2404 m), na mesto, kjer je leta 1989 naš Valter Bonča na dirki »Po Avstriji« postal »kralj Glossglocknerja«. Spustila sva se nazaj do parkirišča, ki je tik pod vrhom. Tu so naju čakali prijatelji. Segli smo si v roke. Uspelo nam je!

Kljub sončnemu vremenu je bilo zaradi vetra tu kar hladno, zato nama ostali, ki so bili tu že precej časa, niso privoščili daljšega počitka. Čakal nas je še drugi gorski cilj Hochtor (2504 m), ki pa nam kljub nasprotnemu vetru ni povzročal večjih težav. Bili smo

Brane, kot najstarejši in še penzionist povzru, je bil oproščen vseh »domačih del« ob vmesnih počitkih in večernih garažiranjih. Zato pa je moral vestno voditi dnevnik o pomembnih dogodkih, ki smo jih doživeli. Na fotografiji je v akciji pred mestom H a u s h a m v Nemčiji. Drugi pripravljajo kosilo ali pa lačno čakajo nanj.

Tu smo – tik pred letošnjim ciljem. Poziramo na trati pod svetovno znanim gradom NEUSCHWANSTEIN nad mestecem Schwangauom. V teh sobanah je le malo pred skrivnostno smrtjo živel čudaški nemški kraj – Ludvik II. Bavarski. Grad so gradili od septembra 1869. leta do sredine 1884. Porabili so 400.000 opek formata tedanje dobe. 3600 m³ peska, 600 ton cementa, 50 ton premoga, 50 ton lesnega oglja, 2050 m³ gradbenega lesa in še in še. Od njegovih zidov nas loči le še nekaj minut kolesarjenja in nekaj sto metrov ne prav nedolžnega klanca.

Zanimivo križišče. Do našega doma je še veliko kilometrov, pa že gledamo nam domače ime – SLOVENIJA. Popade nas trenutno domotožje, vendar odločno zavijemo desno proti Grossglocknerju.

Najhujši vzpon je za nami. Vsi smo ga uspešno premagali, srečni smo, čeprav rahlo zbiti. Smo na »gorskem cilju« Grossglocknerja, kjer je tudi naš Bonča postal KRALJ GLOCKNERJA! Tudi mi smo kralji, le nekoliko manjši – manj slavni!

Tu so pa že gozdovi in naša bistra Soča. Veseli smo vrnitve na domača tla in komaj čakamo, da premagamo še nekaj kilometrov do doma in svojih domačih. Vendar kljub nestrpnosti dovolimo, da nam Mirko skuha, še zadnjič na tej poti, »tpravu kafe« iz domače – najslajše vode.

na najvišji točki naše odprave in kot se spodobi, so bili novopristopniki deležni kolesarskega krsta. Z zračnico so jih dobili po enem izmed tričrkovnih delov telesa. Uspeh smo potem zalili še s šampanjcem. V spustu proti Heiligenblutu smo se oddolžili avtomobilom za dopoldansko prehitevanje. Odprl se nam je čudovit pogled na mogočen vrh Grossglocknerja (Velikega Kleka, 3798 m), najvišje gore Avstrije, preko katerega so se podile megle v divjem plesu. V Heiligenblutu smo se ustavili le za kratek čas. Odpeljali smo se naprej po slikoviti dolini reke Möll. Tu smo našli miren kotiček, kjer smo si sredi popoldneva pripravili kosilo. Po njem pa sta nas čakala še dva prelaza. Ko smo premagali prvega (Iselberg, 1204 m), smo prišli v Dravsko dolino. Proti močnemu vetru smo potem gonili do Oberdrauburga, tu pa zavili že proti našemu četrtemu gorskemu cilju, le 982 m visokemu prelazu Gailberg–Sattlu. Spustili smo se v Kötschach v Ziljski dolini. Čeprav je bil za nami naporen dan in bi si lahko privoščili nočni počitek že v tem mestu, nam je bližina doma dala dodatnih moči. V poznem popoldnevu se je veter umiril in z lahkoto smo prikolesarili do Šmohorja. Nastanili smo se v hotelu sredi mesta. Ker je bil ta večer naš zadnji na poti, smo si dovolili, da so nam večerjo pripravili drugi. Na hotelskem vrtu smo si privoščili pizzo, zalito s pivom.

Po obilnem samopostrežnem zajtrku v hotelski restavraciji nas je v mirnem sončnem jutru neslo po dolini Zile kot na krilih. Mimogrede smo bili v italijanskem Trbižu. Proti Predelu (1156 m) je šlo nekoliko počasneje. Tu smo se pozdravili s cariniki in domačo deželjo. Zdaj, ko smo spoznali nekaj tujih dežel, se nam je zdela še lepša kot ob odhodu. Log pod Mangrtom, Bovec, Ko-

barid... Med Kobaridom in Tolminom smo se ustavili ob Soči, da bi si skuhalo kosilo. Toda dlje kot do juhe nismo prišli. »Kaj bi pripravljali čas s kuhanjem, pojdimo raje čimprej naprej proti domu!«, smo bili enotni. Pojedli smo še nekaj hladnega, popili še kavico in odhiteli proti Mostu na Soči. Še vožnja po dolini Idrije in že smo v Idriji. Tu nas čaka presenečenje. Naši domači in prijatelji so nam pripravili sprejem, kakršnega res nismo pričakovali. O tem, s čim vsem so nam postregli, pa raje ne bom pisal, da ne bom kriv, če bo šla komu po zlu najnovejša shujševalna kura. Najlepši del naše poti je prav gotovo ta vrnitev med naše najdražje. Prav njim pa moramo izreči zahvalo za sodelovanje, saj so prav z njihovo pomočjo in s podporo številnih pokroviteljev naše odprave lahko tako uspešne. Vsem iskrena hvala!

Na tej osemdnevni kolesarski turi smo kolesarili **Lado Babič** (45 let), **Boris Dreščak** (39 let), **Brane Gantar** (59 let), **Andrej Grah** (30 let), **Stane Koler** (40 let), **Bojan Pelhan** (39 let) in **Mirko Mažgon** (39 let).

V kombiju sta nas spremljala voznik **Silvij Štremfelj** in video snemalec **Božan Verbič**. Poleg teh osnovnih zadolžitev sta skrbela še za to, da nismo bili ne lačni ne žejni in da smo imeli vsak večer zagotovljeno prijetno prenočišče.

Naša pot je bila dolga 1121 km, prevozili smo jo s povprečno hitrostjo 22,5 km/h. Večjih zdravstvenih in tehničnih težav nismo imeli. Domov smo se vrnili SREČNO.

OPOMBA:

Fotografije je razen ene (foto Silvij Štremfelj) vse posnel Branko Gantar.

PETER RUPNIK 8.7.1944 – 25.2.1994

Dragi Peter !

Še ni minilo teden dni, ko smo bili nevedoč zadnjikrat skupaj in kot vedno s tvojo pomočjo reševali vsakdanje probleme.

Kot vedno si sodeloval z vso prizadetostjo in zavzetostjo, kot je bila tvoja navada. Tvoj nastop ni dal niti slutiti, da smo zadnjikrat skupaj in da tvoje pomoči ne bomo več deležni.

Vem, da je bila tvoja osnovna filozofija, dati vse svojemu kraju in ljudem, da bi boljše in lepše živeli. To si dokazal, ko si uspešno kariero, ki ti je bila nakazana v svetu, opustil, se vrnil domov, začel ustvarjati svoje zamisli in dajal zgled mladim.

Cenili smo tvojo odločitev in cenili poteze, ki so vodile k večji samozavesti domačega človeka.

Ko premišljuješ, kje vse si se pojavljal v svojem kratkem in polnem življenju, ugotovim, da skoraj ni bilo pomembnejšega dogodka, pri katerem ne bi bila opazna tvoja prisotnost.

Bil si konkreten in pošten človek in tak je bil tudi tvoj odnos do dela.

Imel si še izredno lastnost, da nisi odklanjal pomoči in si s svojimi nasveti pomagal reševati navidez nerešljive zadeve.

Takega te bomo ohranili v svojem spominu in te pogrešali.

V imenu Predsedstva občine Idrija in Izvršnega sveta se ti za TVOJE delo iskreno zahvaljujem.

Ženi NEDI, hčerki TANJI, mami, sorodstvu in tvojim prijateljem pa izrekam iskreno sožalje.

(Prebrano pri odprtem grobu 1. 3. 1994)

Milan Božič

POPRAVKI

Opravičilo:

V zadnji številki Idrijskih razgledov za leto 1993 je prišlo do neljube napake, za kar smo dolžni opravičilo avtorici in bralcem.

V članku dr. Darinke Soban ČETRTO TISOČLETJA STARO DOPISOVANJE MED IDRIJO IN UPPSALO nismo v celoti upoštevali njenega koncepta razporedbe slikovnega materiala. Naša želja je, da bi zahtevam avtorjev lahko sledili, vendar iz tehničnih in oblikovalskih razlogov ter prostorskih danosti to vedno ni mogoče. Zato uredništvo v takih primerih posega v tekste. Avtorici se zato javno opravičujemo za storjeni poseg in hkrati prosimo za razumevanje.

Hkrati pa se njej in bralcem opravičujemo za res nedopustno napako, ki se je zgodila pri tiskanju fotografskega gradiva. Najbolj idrijsko cvetlico, kot *Scopolio carniolico* tudi imenuje avtorica, smo na strani 25 obrnili narobe.

Za napako se opravičujemo.

Uredništvo

Opravičilo:

V prispevku »O ZAVAROVANIH IN NEKATERIH DRUGIH REDKIH RASTLINAH NA IDRIJSKO CERKLJANSKEM OZEMLJU« (IR 1993, str. 51–59) popravljam, da je Scopoli v naših krajih našel rastlini PANONSKI SVIŠČ in BREZSTEBELNI UŠIVEC vsekakor pred letom 1769, ko je Idrijo dokončno zapustil – in ne leta 1772, ko je izšla njegova FLORA CARNIOLICA II.

Opravičujem se zaradi površnosti.

R. Terpin

MUZEJSKI VEČERI 1993 – 1994

Mihael Arko in njegova Zgodovina Idrije

Janez Kavčič, prof. zgodovine in umetnostne zgodovine, kustos Mestnega muzeja Idrija

Neznani svet mineralov

Borut Razinger, dipl. ing. kemije z Jesenic

Občno konsumno društvo v Idriji 1898 – 1945
Darko Viler, prof. zgodovine in sociologije iz Idrije

Arheološka izkopavanja na Jelenšku pri Godoviču

Patricija Bratina, dipl. arheologinja, konservator za arheologijo na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine v Novi Gorici

Drago Svolfšak, dipl. arheolog, vodja arheološkega oddelka v Narodnem muzeju v Ljubljani

27. januar 1944

mag. Boris Mlakar, prof. zgodovine, Inštitut za novejšo zgodovino Ljubljana

Kulturna dediščina in turizem

Pogovor za okroglo mizo

GRAJSKI VEČERI 1993

V zadnjih letih je grajsko dvorišče od začetka meseca julija do sredine septembra gostilo tenorista Dušana Kobala in pianistko Snežano Strgar, Big Ben Hit Quartet, Tubae Revalienses iz Estonije, Duo violončelov – Edi Majaron in Vinko Popit, Trobilni kvartet Gallus, Trio Lorenz, New Swing Quartet, Logaški oktet in Pihalni orkester rudarjev iz Idrije. Z vsakoletnimi cikusi koncertov postaja tako tudi grajsko dvorišče iz leta v leto pomembnejši ambient kulturnih dogodkov.

Prireditveni prostor na dvorišču gradu

Poleg poletnega vzdušja si je v prenovljenem gradu, kjer je skoraj štiri stoletja gospodovala rudniška uprava, moč ogledati geološko, rudarsko, čipkarsko in etnološko zbirko ter spominski sobi rojakov pisatelj Franceta Bevka, politika dr. Aleša Beblerja in donacijo Valentine Orsini – Mazza z grafikami slovenskih, italijanskih in jugoslovanskih ustvarjalcev. Svoje prostore pa ima v stavbi že dolga desetletja Glasbena šola Idrija.

Grajsko dvorišče smiselno zaokrožajo tudi prodajni in gostilniški lokali, ki obiskovalcem pred ogledom vseh še neomenjenih zanimivosti in mestnih ulic nudijo sproščeno postopanje skozi preteklost in sedanost.

GRAJSKI VEČERI 1994

POLETNI PROGRAM 1994

petek, 8.julij 1994 ob 20.30

Večer baročne glasbe Gallus Consort iz Trsta

petek, 29.julij 1994 ob 20.30

Večer opernih arij in duetov s slovenskimi solisti: Olga Gracelj, sopran; Franc Javornik, bas; Marijan Fajdiga, klavir (Verdi, Bizet, Mozart, Puccini, Dvorak, Rossini, Donizetti, Strauss)

petek, 12.avgust 1994 ob 20.30

Koncert Vlada Kreslina

petek, 2.september 1994 ob 20.30

Slovenski kantorji z Alešem Valičem

...V renesančne kostume in maske odeti izvajalci, petje, lutnja in uglajeno nastopajoči pripovedovalec v madrigalni komediji...

petek, 16.septembra 1994 ob 20.30

Celovečerni koncert glashbene skupine Dixie

V TEJ ŠTEVILKI SODELUJEJO:

Marijan Beričič, upokojeni direktor Čipke iz Idrije

Anica Božič, slavistka, ravnateljica Mestne knjižnice in čitalnice v Idriji

Milan Božič, arhitekt, predsednik IS občine Idrija

Patricija Bratina, arheologinja z Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Nove Gorice

Milan Cvelbar, dipl.oec., ravnatelj Gimnazije Jurija Vege Idrija

dr. Jože Čar, geolog, vodja Razvojno – raziskovalnega sektorja Rudnika živega srebra Idrija in predavatelj na Oddelku za geologijo FNT v Ljubljani

Matej Čebokelj, v šol. letu 1991/92 dijak 3. letnika Gimnazije J. Vege Idrija, sedaj pa študent Višje šole za zdravstvene delavce v Ljubljani

Franjo Frančič, socialni delavec in samostojni kulturni delavec iz Pirana
Branko Gantar, upokojenec, ljubiteljski fotograf in rekreacijski kolesar iz Spodnje Idrije
Mateja Golež, dipl. geologinja iz Celja
Jože Janež, geolog, Razvojno – raziskovalni sektor Rudnika živega srebra v Idriji
Nikolaj Jereb, Idrijčan, ing. agronomije zaposlen na SO Idrija kot svetovalec za primarni sektor
dr. Pavla Jerina Lah, zdravnica v pokoju, Ljubljana
Janez Kavčič, zgodovinar in umetnostni zgodovinar, kustos Mestnega muzeja v Idriji
mag. Milko Križman, dipl. ing. fizike, Odsek za jedrsko kemijo pri Institutu J. Štefan v Ljubljani
Katja Lipovec, Idrijčanka
Mirko Mažgon, rudarski tehnik in ljubiteljski kolesar iz Spodnje Idrije
mag. Vesna Miklavčič, dipl. ing. kemije, raziskovalka na Rudniku živega srebra v Idriji
Josip Osti, pesnik, esejist, prevajalec iz Sarajeva; sedaj živi in dela v Ljubljani
Slavica Pavlič, zgodovinar in umetnostni zgodovinar, ravnateljica Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani, Ljubljana
Blaž Poljanšek, študent pravne fakultete v Ljubljani
Rasto Reven, dipl. oec., podpredsednik Kluba podjetnikov v Idriji
Manica Seljak, v šol. l. 1993/94 dijakinja 3. letnika Gimnazije Jurija Vege Idrija
Vasilij Sedej, v šol. l. 1993/94 dijak 3. letnika Gimnazije Jurija Vege Idrija
Bojan Sever, elektrotehnik, trener karateja iz Spodnje Idrije
mag. Igor Šebenik, geograf, Inštitut za geografijo v Ljubljani
Ana Štucin, zgodovinarica v pokoju iz Cerknega
Rafko Terpin, akademski slikar, učitelj likovne vzgoje na OŠ Cerkno
Cveta Tratnik, prof. pedagogike in psihologije na Gimnaziji Jurija Vege Idrija
Rudi Troha, gimnazijski maturant, komercialist na IMP Idrija
Darko Viler, zgodovinar, kustos Mestnega muzeja Idrija
Meta Vončina, v šol. l. 1993/94 dijakinja 3. letnika Gimnazije Jurija Vege Idrija

IZ PRIHODNJIH ŠTEVILK:

O NAŠIH POMEMBNIH LJUDEH

Idrijski fotograf Feliks Bajt
Ivan Kacin, izdelovalec orgel

RAZLIČNI PRISPEVKI

Tatjana Cankar, Ivana Leskovec: Rekonstrukcija rudarske delovne noše iz srede 18. stoletja
Marija Stanonik: Medkrajevni odnošaji
Boris Kuhar: O idrijskih žlikrofih
Ob 40-letnici izhajanja Idrijskih razgledov

NARAVNE ZNAMENITOSTI

Jože Bavcon, Rafko Terpin: O rastiščih naših mesojedk

KULTURNI SPOMENIKI

Obnova gradu Gewerkenegg

Rudniški stroji

Antonijev rov – rudnik odprt za obiskovalce

ŠPORT

Orientacija kot šport

Opomba:

Naslovi so delovni

Rafael Terpin Ferjančičeva zgodba	3
Ana Štucin Ob stoletnici prvih hranilnic na Cerkljanskem	15
Darko Viler Občno konsumno društvo v Idriji 1898-1945	29
* * *	
Znamenite osebnosti	
Slavica Pavlič Ivan Lapajne - učitelj in pedagoški pisatelj	39
* * *	
Literatura	51
Jože Janež Pesmi	52
Franjo Frančič Proza	63
* * *	
Naravne znamenitosti	73
Jože Čar Fosilni koralni grebeni nad Jesenico	73
Mateja Golež Grebenske kope pri Počah	77
* * *	
Ekologija	
Vesna Miklavčič, Milko Križman, Blaž Poljanšek, Matej Čebokelj Radioaktivnost v Zavratacu	82
Igor Šebenik Množica neurejenih odlagališč - tudi to je izkaznica moje dežele	87

Predstavitve

Janez Kavčič Jakličev, Skočirjev in Idrijski škafar	92
Jože Janež Ali mora res priti najtišji dan in za njim še tišja noč	95
Anica Božič Ob knjigi Vojna iz ljubezni Marije Vogrič	96
Pavla Jerina-Lah Partizanska bolnišnica »Pavla« v Trnovskem gozdu	97
Nikolaj Jereb Je pentagram kažipot	99

* * *

Odmevi

Josip Osti Jože Felc: Radost poslednjih ur	105
Josip Osti - nagrajenec Vilenice 1994	107
Katja Lipovec Razmišljanja	107

* * *

Zapisi

Patricija Bratina Jelenšek nad Godovičem - prazgodovinska naselbina z nekropolo	109
Marijan Beričič Ob 50-letnici prenosa ranjencev iz Primorske in Gorenjske na Notranjsko ter 11-letnici pohoda po poteh ranjencev avgusta 1944. leta	110
Milan Cvelbar Gimnazija Jurija Vege - izobraževanje za prihodnost	114
Cveta Tratnik Občinsko in državno prvenstvo iz logike	116
Rasto Reven, Rudi Troha Kdo je rešil zemljiško hišo	117
Marijan Beričič 10-letnica Ženskega pevskega zbora Društva upokojencev Idrija	119

* * *

Raziskave

Vasilij Sedej, Manica Seljak, Meta Vončina Prometna varnost v občini Idrija	120
---	-----

* * *

Šport

Bojan Sever Karate kot večšina in šport	125
Mirko Mažgon, Branko Gantar Bavaria 93	131

In memoriam

Peter Rupnik 8.7.1944 - 25.2.1994 139

* * *

Informacije

Popravki	140
Muzejski večeri 1993-1994	140
Grajski večeri 1993	141
Grajski večeri 1994	142
V tej številki sodelujejo	142
Iz prihodnjih števil	143